

સમાશીલ સુંદરી.

રચનાર અને પ્રકાશક:

જેશી પ્રાગજી દયાળજી જાંદોળી,

મુ. જામખંભાલીઆ.

કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કાપીરાશિદ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૮૨૭

વર્ગીક ૧૪૮૨૭

પુસ્તકનું નામ કૌતુહલ ૨૩૬૨૧

ફાઇલ ૬ - ૩

શ્રી કુસ્વતી

ક્ષમાશીલ સુંદરી

પ્રાચીન, અર્વાચીન, ગુર્જર લેખકોનાં કવિત, કુહાના
ઉત્તમ અનેક દ્રષ્ટાંતો ને પ્રશ્નોનું રસમય નિરૂપણ
કરતી એક મનોરંજક નવલ વાર્તા.

રચનાર અને પ્રાથમિક
બેરી મંગલ દયાળલ શંભણી
મુ. જામખંભાલીઆ.

(પહેલી આવૃત્તિ)
(અવં હક સ્વાધિન)

સં. ૧૯૮૭

મુદ્રય-રૂ. ૧-૪

સને ૧૯૩૧.

રચનારે સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રકાશન
ગુજરાતી સાહિત્ય સંઘ
૧૫૮૨૭

આવૃત્તિ પહેલી

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૮૭

સને ૧૯૩૧

પ્રકાશક:—જોશી પ્રાગણ દયાળળ હંદાણી.

મુદ્રક:—હરીલાલ વલ્લભદાસ બ્રહ્મક્ષત્રો.

મુદ્રણસ્થાન:—શ્રી હરિ-હર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,

૧૮૧, બગરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રસ્તાવના

આ લઘુ કદ્દપીત ક્ષમાશીલ સુંદરી વાર્તાનું પુસ્તક આપને સાદર કરતી વખતે અવસ્ય કદ્દપીત વાર્તાઓમાં પણ સમાએલું ઉંચ શીક્ષણ, તેમજ સ્વભાવીક સામથ્યથી જાતી પ્રયત્નથી, પણ વીકાશને પામે છે. અનેક વિદ્વાનોએ પુરાણ, સંસ્કૃત, ફારશી, વીગેરેમાં અલ્પ પાયાપરથી કદ્દપીત લખી વાર્તાઓ લખી છે. બાદ, ચારણો વીગેરેનાં લખાણોમાંથી લૌકીક વિષયો લખને રસીક વાર્તાઓ તેમાં સમાએલો અમુલ્ય ઉપદેશ, કહેવતો, દૃષ્ટાંતો, સુંદર સરળ ભાષા, એ સર્વેનો યથાર્થ વિચાર કરતાં સ્વચ્છ ભાષા એ વાર્તામાં રસની વૃદ્ધી કરતા છે વિદ્વાન સામળજાટે પોતાનાં ઉંચ કવિત્વમાં કહ્યું છે કે કવિત-મહાન પુરુષ માખણ ગૃહે, ગૃહે જાત હીણા હાસ, નીચ બુદ્ધિ નરકે પડે, વહાને વૈકુંઠ વાસ.

એ ઉપરથી લક્ષમાં આવશે કે જે જયવંતીના નામથી સૌ જન-સમાજનાં જાણવામાં આવતાં તે પોતાના ચારીત્રાનું દીગદશન ખતાવી આપ્યું છે. તેણે અપાર સંકટો વેઠી કુંવારા સખંધમાં વજર ફૂલસંગજ સાથે વાધદાનનો અડગપ્રેમ રાખી સ્થળે સ્થળે સીપળનાં પડતા સંકટોમાંથી મુક્ત થઈ, ખોડેલાં વચનોને નિભાવવાની પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી. દુર્જન લોકોનાં ખોટાંને ધૂતકૃત્યોને પ્રકાશમાં મુકી, દરેક સમયે અને ઠેકાણે ક્ષમાશીલ નામનાં મહામંત્રનો પ્રયોગ સાધી સાધ્વીરૂપે ગૃહસ્થાશ્રમનાં ધર્મની નિતીને અનુસરી આખરે કાશીક્ષેત્રમાં મુર્ચ્છાકુતી કરી, માર્ગણીક આનંદને પ્રસંગે વાધદાનમાં મળેલા

પતિને કાશીપુરીનું રાજ્ય આશન આપ્યું. વિષયોની લાલસાને છેદન કરી, નાણાં હરી, બાવા બનાવી અંતે કાસીક્ષેત્રમાં તેઓને શીક્ષણ આપી હરણ કરેલ સંપત્તિ બ્યાજ સહિત બદલો આપી, તમામને હથેલેર વિદાય કર્યા. પતિની મુળ ગાદી ત્રાંવાવટીમાં જઇ. સ્થાંધી, સ્નેહી, જનસમાજને મળી, પાછી કાશીપુરીએ આવી પતિની ઉજવળ કિતિનો વીજ્ય વાવટો આ દુનિયામાં ચીરસ્થાપ રાખ્યો કે જેનું અવલોકન આ વાર્તા અનુભવશે. આ વીર બાળા અડગવૃત્તની પાળનાર, શીયળવતી સ્ત્રીઓનાં પ્રાધાન્યપદને દિર્ઘાયુષ્ય થવા સૌભાગ્યને દીપાવવા ધન્યવાદને પ્રાપ્ત થઇ. આ પ્રસંગે મારે ખુલાં દિલથી કબુલ કરવું જોઇએ કે હું કંઇ મોટો ગ્રંથકર્તા નથી મને તો વાર્તા કરવાનો અભ્યાસથી જે મનને ઉદ્બલવેલ ધટતા ફેરફાર સાથે જન-સમાજની સમક્ષમાં મુક્યું છે. જેમ બને તેમ આ પુસ્તકની ભાષા સુદ્ધ ને સરળ રાખવા માટે મેં બનતો પ્રયત્ન કર્યો છે, છતાં કોઇ સ્થળે ફેરફાર જણાય તો પ્રિય વાંચનારે તે હરગુજર કરવું. કેમકે આવા પ્રકારની આ મારી પહેલીજ કોશિષ છે કેટલેક ઠેકાણે અસુદ્ધ ને ગામડી ભાષા માલૂમ પડશે. પરંતુ તેમ ધટતે ઠેકાણે ધટતી ભાષા વાપરવી જોઇએ.

કેટલાંક ગૃહસ્થોએ આ કામમાં કરેલી મદત માટે હું તેમનો આ તકે અંતઃકરણપુર્વક આભાર માનું છું.

ખંભાલીયા }
એપ્રિલ ૧૯૩૧

જેશી પ્રાગણ દયાળળ જીવાણી

॥રામનાથની સ્તુતિ॥

(ઝેર ગયાને વેર ગયા વળી કાળા કૃત્ય ગયા કરનાર)

લાવણીમાં ગવાય છે

જંગલ મંગલ મયે સદાશિવ, શોભા અતિ ભારી
સ્થંભપૂર જગ મશહૂર શેહેરે, રામનાથની બલીહારી
અતાવતિ નીર તીરમંદિર, આંબલીએ અવિનાશી છાજે
નૂતન દેવળ દર્શન પરસન, જનમન રંજન હીત કાજે
ચિત્ર ચાતુરી કાન્તીગરી, રંગ રોગાને દીસે સારી
સ્થંભપૂર જગ મશહૂર શેહેરે, રામનાથની બલીહારી ૧
ત્રિગુણ સ્વરૂપે રહ્યા સાનીધ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શીવદાતા,
જટા ગંગ અર્ધાંગે ગૌરી, આદ્ય શક્તિ, ઉમીયા માતા
ગજવદન ગૌરી નંદન ગણનાયક સાદ્યક સુખકારી
સ્થંભપૂર જગ મશહૂર શેહેરે રામનાથની બલીહારી ૨
રામ સખાવત હુતુમાન રણધીર, વીર મહા બળવાન
ડાક, ડમરૂ, નંદી, મૃંગી વીર ભદ્ર વગાડી બન્યા ગુલતાન

પૂજન અર્ચન પંચદેવ મલી, સેવા સેવક દયો સ્વિકારી,
 સ્થંભપૂર જગ મશહૂર શેહેરે રામનાથની બલીહારી ૩
 ગૌર અંગ શિવ ખીએ ભંગ, ઉમંગ રંગ શિવ હર ભોળા,
 રૂંઠ માળ ગલે શોભે વ્યાળ, ભોયંગ ભસ્મ વિભૂતિગોળા,
 ભાલ ચંદ્ર ત્રિપુંડ વાઘખર આસન વાહન નંદી સ્વારી
 સ્થંભપૂર જગ મશહૂર શેહેરે રામનાથની બલીહારી ૪
 અથાગ બન્યો રામ બાગ સુંદર મનહર ઓપી શોભે કૈલાસ
 શુશોભિત પુષ્પ વૃક્ષ વેલી, વાસ સદા શંકર અવિનાશ
 સક્ષ્મ જન્મ સંસાર વાંચ્છના પુરી કરે શીવ ત્રિપુરારી,
 સ્થંભપૂર જગ મશહૂર શેહેરે રામનાથની બલીહારી ૫
 ભાવ ધરી ભજી ભક્તિ લેવા, દેવા દયા દીલ અંગ ધરે
 ત્રૈલોક્યન સ્વામી અંતરજામી ત્રિવિધતાપ નર નારી હરે
 દ્વીજ પ્રાગ ગણી દાસ હાથ ગૃહી નાથ દુઃખ દોષ વિદારી,
 સ્થંભપૂર જગ મશહૂર શેહેરે, રામનાથની બલીહારી ૬

શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ

ક્ષમાશીલ સુંદરી

સ્તુતિ.

કવિત બરની ઉજવણ બરન, શરન જુગ અશરન શરની
કરની કરેણી કરન, તરન જુગ તારન નરની,
શીર પર ધરની છત્ર, બરની સુખ સંપત્ત બરની,
ઝરની અમૃત ઝરન, હરન દુઃખ દાણીદર હરની,
ધરની ત્રિશુળ ધરન, ભવ ભય હરની સકલ ભય,
જગદમ્ય આડંબર તેજસુ, જય જુગ ધારની માત જય

“અવગુણ ઉપર ગુણ”

કવિત અગ્ર અગ્નિપર ધરત, જરત તન સુગંધ સુઆસન,
કસત મસત કુલ ધરિત, તપત તાંદુલ ઉગ્મશન,
દુગ્ધ તપત દધિ મથત, ધસત ચંદન મૃગ બેનું,
તલહી તેલ રસ ધખ, પાય બંધન પે ધેનું,
ફળ દેત અમ્ય પથ્થર હનત, ગનપત સુત સું આચરે,
સુત્રિયા સુમિત્ર ગુનીજન, અવગુન તજ ગુનકું ગૃહે.

મહાન પુરુષોનાં સુત્રો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, પોતાને ગમે
તેટલા બીજા લોકો અવગુણ કરે પરંતુ માતા પુરુષોએ અવગુણની

ગણના નહિ ગણતા, પોતાના ગુણનો પ્રકાશ અવગણના ઉપર પાડી, મહત્વતા બતાવી આપે છે. અગરના ધૂપને અગિર્મા બાળવાથી પોતાનું તન બળવા છતાં સારી વાસ આપે છે, તેમજ ચોખ્ખાને બહોળા પાણીથી સાફ મસળી ઘોષ નાખીએ, ત્યારે પોતાનો ઉજ્જવળ રંગ બતાવે છે. દુધને ગરમ કરી મેળવણુ નાખી દહીં કરીએ, અને એ દહીંને મથીએ છીએ તો, તેમાંથી વિષ્ણુ દેવત (ધૃત) બને છે. તેમજ સુખ અને ધન-વાથી ચંદન થાય છે, તેમ વીણનાં નાદને મૃદ પોતાનાં પ્રાણ અપે છે. તલ પીસ્યાથી તેલ નીકળે છે, ને શેરડીને ચીચાકમાં પીલી છોતાં કાઢી નાખે છે, તો પણ શેરડી પોતાનાં ગુણ સુખ્ય મધુર રસ આપે છે. કામધેનુનાં બન્ને પગ બાંધી દે છે, તો તે પણ જગત્તનું જીવન રૂપ જે દુષ તે આપે છે, વળી આત્રવૃક્ષને પથ્થર મારતાં આત્ર, ફળ આપે છે, તેવીજ રીતે ગુણવાન પુરુષ અવગુણને તજી પોતાનાં ગુણથી આનંદ આપે છે.

પૂર્વે ત્રંબાવટી નામનાં નગ્રમાં ત્રંબકસેનુ નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. અને તેની રાજ્યનિતીનું બીજા રાજાઓ અનુકરણ કરતા હતા. તે રાજા સાદો ને સરળ સ્વભાવે, પ્રજા પાલનહાર હતો એનાં ઉત્તમ ગુણો એ ઉદયમ પરાયણ થઈ પ્રજાનું રક્ષણ કરતા. અને તે રાજાને જેમ નદીઓ, સમુદ્રને અનુસરે છે, તેમ પ્રજા અનુસરતી હતી. તે રાજાને એક નાનો ફટાયો બાષ હતો તેનું નામ પુલસંગ હતું. તે બાષ મલવિદ્યા, જ્યેષ્ઠ વિદ્યા ને શસ્ત્ર વિદ્યામાં નીપૂણ તથા અભ્યાસી હતા. દરરોજ રાજકચારી એ વખત બરાતી તે સમયે મોટા બાષને તાજમ બરવા કચારીમાં આવતા હતા, આકાનો સમય પોતાનાં નીમેલા કામકાજમાં ગાળતા હતા. ત્રંબાવટીના

પાદરમાં સરીતા કઠિ રાજનો બગીચો કે જેનું નામ હવાઇ બાગ હતું. તેમાં એટલાં ને એવાં વૃક્ષો સુસોબીત અને સુંમધી પુષ્પો, વૃક્ષ વેલીઓ, હોબ, પુવારા વીજેરે ઉપર માળીની સુંદર દેખરેખ દિન રાત્રિ રહેતી, અને પુરવાસી જનો તે બગીચાનો લાભ લેતાં ફરતાં ફરતાં સાયંકાળે દરરોજ આવતાં, ને આનંદથી આરામ લેતા હતા વૃક્ષોની ઉદારતાને તથા પરમાર્થિકપણાને મનુષ્ય જન્મ પહેાંચી શકતું નથી. આ લોકમાં પરમાર્થ માટે જન્મ થવું, એ તો ફક્ત ચારજ દેહધારી મહાત્મા તુલીદાસે કલા છે કે

સરોવર, તરવર, સંતજન, ચોથા વરસત મેહ
પરમાર્થકે કારણે, ચાર ધરીએ દેહ,

હવાઇ બાગની સુંદર મનોરંજક રચના

• તોટક છંદ

બાગ બન્યો નવ પલ્લવ સુંદર, જનમન રંજન કરી લલચાવે,
ફળી કદળી વળી જામ ફળો. સીતાફળી, સરસ સમય સરસાવે.
આમ્બ, જામ્બ, લીંબુ નારંગી, દાડમી દ્રુમ લતા લલકાવે.
વડ, પીપળ, પીપળી, લીંબડો, બીલી અગથીઓ, બોર બતલાવે,
ચંપા, ચંબેલી, મોગરો, માલતી, કેશુ કેતકી, કણેર શોભાવે
ગુલબાસ ગુલાબ ગુલદાવલી, ખીલી જામ જીંજ સુગંધી જણાવે,
પારીજાતક, સુરજમુખી શોભીન, હાર શંગાર હરિ કંઠ ધરાવે,
સારદ, સેવક પ્રાગ બાગ, નીરખી હરખી અતિ સ્નેહ ઉપજાવે.

એવી હિંચ અને ઉત્કૃષ્ટ રચનાથી રચાએલો હવાઇ બગીચો, તેનો માળી તેની સંભાળ ધણીજ સાવચેતી રાખવા સાવધ રહેતો હતો, છતાં પણ રાત્રી સમયે નિંદ્રા આવી જતાં હરણ બગીચાની વાડ ઠેકી, ફળપુલ ખાઇ બગીચામાં રંજડ કરી જતા હતા. આ રંજડથી કંટાળી સાયંકાળે કચારીમાં આવી પોકાર કર્યો. રાજ ત્રંબકસેન સિંહાસન ઉપર બીરાજી રહેલા, પાસે અમીર ઉમરાવ, મુસદ્દીઓ તથા પુરના સુબાશિત ગૃહસ્થો બેઠેલા હતા. અને યાચકો. બંદીજનો, રાજનાં સુચશોના ધ્યાન કરતા હતા. નકીબ સુવણની છડી ધારણ કરી, કચારી આગળ ઉભો રહી, ખમા અન્તદાતા ખમા અન્તદાતા, એવાં વાક્યોથી વિનવી રહ્યો હતો, ત્યાં દુતે આવીને ખબર આપ્યા કે, રાજધિરાજ રાજબાગનો માળી કચારીમાં આવવાની વિનંતી કરે છે. રાજએ હુકમ કર્યો કે આવવા દો—માલી સભામાં આવી, તાજમ ભરી, બોલ્યો કે ગરીબ પરવર, મારી એક દલીલ આપની સેવામાં નિવેદન કરું છું—કે આપનાં રાજબાગમાં, ધણાં વર્ષો થયા સંરક્ષણ અર્થે રહ્યો છું—હાલ પંદર દિવસ થયાં રાત્રે હરણનાં હોળાં આવી બગીચામાંનાં ફુલ, ફળ ખાઇ રંજડ બહુ કરે છે, આપશ્રીને મારા ઉપર શંકા આવશે કે, માલી ફળ-ફુલ વહેંચતો હશે. તેથી આલખેલ આવવાની અગત્ય જણાઇ છે કે, મારાથી બેઉ વખત દિવસ-રાત્રી ચોકી થઇ શકતી નથી. અને મારી ઉમર વૃદ્ધ થઇ છે, તેથી આ નોકરીથી મને ફારકત કરવા, કૃપા કરશો. મારા-માળી એ નામમાં, બગીચાની સંભાળગત ખાતર નવાં વૃક્ષ રોપવા, બગીચાની સ્વચ્છતાઇ, ઝાડખીડને પાણીનું સીંચન કરી ઉછેરવાનું છે. પરંતુ ચોકી માટે તો આપ નામદાર તરફથી બંદોબસ્ત

થવો જોઈએ. માળીનાં કહેવા ઉપર સર્વે કચારી વિરમય થઇ જોઈ
 રહ્યાં, કે માળીની દલીલ ખરી છે. રાજબાગનું શું કરવું એ વિચાર
 કરવા લાગ્યા, રાજ સચીવ સામે દ્રષ્ટિ કરી કે સચીવ શું જવાબ
 આપે છે, આ અરસામાં સાયંકાળની કચારીનો સમય જોઈ, નાના
 ભાઈ પુલસંગજી પધાર્યાં, અને વડીલ બંધુને રાજનીતી રીતીથી
 તાજમ ભરી ઉભા. રાજ્ય કચારીમાંથી કાઢીએ પણ ફટાયા રાજકુંવર-
 નો સત્કાર કર્યો નહિ. આ ઉપરથી તે કુંવરને માકું લાગી આવ્યાથી
 તરત વિદાય થઇ ગયા. એ બીનાથી કચારી અજ્ઞાત રહી તો પણ
 પાછા જતી વખતે રાજની નજર તેમનાં ઉપર પડી, અને બોલ્યા
 કે-આહા; આ શું ? મારા નાના ભાઈ પુલસંગજી કચારીમાં પધાર્યાં
 તેને સચીવ-આપણાથી આવકાર પણ અપાયો નહિ. તેથી તેઓ ગુસ્સે
 થઇ વીલે મોઢે ચાલ્યા જાય છે. તેમને વીનયથી પાછા બોલાવી લાવો.
 સચીવ-બહુ સારું મુહારાજ, જેવી આપની આજ્ઞા. સચીવ દોડી જઇ
 કુંવરની સામે નમન કર્યું અને કહેવા લાગ્યા કે-સાહેબ આપને
 વડીલશ્રીએ બોલાવ્યા છે. પુલસંગજી કહે-ભાઈને રાજ્યનો મદ થયો
 છે ત્યાં જવાથી અપમાનને પાત્ર થવાય છે. સચિવે વિનંતીપૂર્વક
 આજીજ કરી સમજાવી તેડી આવ્યા. કચારીમાં કુંવરનાં આવ્યાથી
 ત્રંબકસેન કહે ભાઈ પધારો. અમારી કસુર જાણ્યુંમાં આવી ગઇ. તે
 સાંભળી, કુંવર નીચું જોઈ કહેવા લાગ્યો કે, વડીલ બાતા-હજી હું
 રાજથી નિર્થક છું. માત્ર આપનાંજ આશ્રયથી મારું જીવન ચુમરું
 છું. આપતો રાજપદને પામ્યા છો. રાજપદ-એ મોટામાં મોટું
 એક મદનું સ્થાન છે. રાજમદ-ધનમદ-ભાઈઓનું મદ શરીરની
 આરોગ્યતા-બળનું મદ એ સર્વે મદને સાચવી સંભાળીને વતંતું

પણ મુશ્કેલ છે. વલી પરમાત્માની આપેલી પ્રભુતાઈ એ સાથે અળ્યાથી પુરૂષ પોતાના સમાન બીજને જાણી જોઈ શકતો નથી. તો ઉતરતી પંકતીની તો ગણનાનીએ શું ગણતી? માટે બ્રાતા, એવો મદ કાઢતો પણ ચીરસ્થાઈ રહ્યો નથી. તે આપ રાવણના ઉદ્ધારણથી સિદ્ધ છે કે—કવિજન કહ્યું છે કે

દોહરા—ધીક જીવડા જહાં બેઠવો, જહાં નહિ આદરમાન
ધીક જીવડા જહાં બેઠવો. જહાં મન પામે નહિ સનમાન.

દુહા—અમે પરદેશી પાન, વાના વીટોજેલ આવીઆ,
કાઠએ દીધાં નહિ માન, અમે પાધરથી પાછા વળ્યાં.

દોહરા—વેરી આવે બાપરો, સુધાસમ કરાવીએ પાન,
ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ એ, પ્રભુ રહે મહેરબાન.
ધનથી અધિકતા ધરણીએ, કહેતા રૂપી રાજન,
ગુનીજન કહે જ્ઞાતા સુનો, માને મહતા ધન.

આવાં અનેક દોહરા-દુહા-સુત્રોથી જણાય છે કે, નાના મોટા જ્ઞાનીએ સર્વે મનુષ્યને માનની તો જરૂર હ્રસ્વ છોડ્યો છે. ફટાયા રાજકુંવરના બોલવા ઉપરથી રાજા કહેવા લાગ્યા કે, ભાઈ આપની વાત સાચી છે. પણ આપના આગમન વખતે બગીચાના માલીએ આવી એક અરજ મુકેલી હતી, તે વિચારમાં પડવાથી આપનો સત્કાર થયો નહિ, એથી આપને દુઃખ લાગી ગયું. કુલસંગજી કહે એમાં વિચાર જેવી શી હકીકત હતી? જો માણી રાત્રીએ દિવસે રાજબાગ નહિ સંભાળી શકે, તો મારે ચોકી કરવી અને બગીચો

સંભાળવો. જે આપ આજ્ઞા આપો તો હું તૈયાર છું. ત્રંબકશેન કહે, બેઉ સમયની ચોક્કસ આપનાથી પણ થાય નહિ. તેથી એમ કરો કે, દિવસની તમારી ચોક્કસ, અને રાત્રિએ માણીની ચોક્કસ, તેમાં તમેને આલીશ શીરખંદીઓ સાથે રાખવા, બગીચાની ચારેગમ ચોક્કસપેરા પર રાખી આપજો. આપને તો, બાગનાં હવાઇ મહોલમાં બેસી રહેવું ને જરાપણ તકલીફ લેવી નહિ. વળી સહવારે કસુંબા આપણે બંને સાથે પીશું; બપોરના કસુંબા શીરખંદીની સાથે લેવા, સાયંકાળે હું ડોઢીમાં તૈયાર રાખીશ, ને આપ આવો તે વારે સાથે લેશું. બપોરનાં બોજન રાણીવાસમાંથી દાસીદ્વારે તમને બગીચામાં પહોંચી જશે. રાત્રિએ પાસે બેસી સાથે બોજન બેઉ લાઇ કરીશું. આ પ્રમાણે હકીકતથી વાકેફ કરી સહવારે નોકરી ઉપર જવા આજ્ઞા કરી આ હકીકતની બીજર દાસી સાથે રાણીવાસમાં મોકલી રાણીને જણાવું કરી ત્યાર બાદ કચારી વીસરજન કરી દરબાર શ્રી ડોઢીમાં પધાર્યાં.

દાસી રાણીવાસમાં આવી બીજર આપ્યાં કે, મહારાજની આજ્ઞા છે કે આપનાં દેવજી-પુલકાંબ દરબારને બગીચાની નોકરી આપી છે. અને આપને કહાવ્યું છે કે, રાજરીતીનાં પ્રમાણે બોજન નાં થાળ પીરશી, દાસી મારફત રાજબાગમાં મોકલી આપવા બહા-મણ કરી છે. અને કાંઈ ન્યુનાધિક ન દેખાય તેમ વતવું. રાણી આ સંભળી વિરમય થઇ ગયાં પણ ઉપલક મનથી જવાબ આપ્યો કે બહુ સારું, રાજની આજ્ઞા શિરોદ્ધાર કરીશ. એમ કહી નિશ્વાસ મુક્યો. દાસીએ પુછ્યું કે બા નિશ્વાસ કેમ મુક્યો. રાણી કહે બેન કાંઈ નહિ કહેતાં ઉભરો આવી ગયો ને કહેવા લાગી કે, રાજ તે

કાલે રાજ પશુ સોંપી દેશે, એટલે બાપ મારું પગથીઉં ઉતરતું
સમજવું. કારણ કે દરબાર ખીની વયોવૃદ્ધ સ્થિતી છે, તે પછી
રાજનો હક તેમનોજ છે. આવા ખેદકારક વચનોથી દાસીને ઉતર
આપ્યો. આવા દેશભાવ-અદેખાઇનો કાંટો રાણી સાહેબનો સાંભળી
દાસીએ રાણી પ્રત્યે કહ્યું—આ સાહેબ, એવાં એવાં નકામા વિચારો
કરવાં નહિ. તમારા દેવર ઘણાં પવિત્ર, સરળ સ્વભાવ, પ્રમાણીક,
માયાળુ, મીલનસાર અને નીખાલશ દીલનાં ઊત્તમ ગુણોવાળાં છે.
આપના પ્રત્યે માતૃભાવના અમારા જાણુવા-જેવામાં આવે છે. એ
અમારે એમની ગેરહાજરીમાં ખાત્રી આપવી પડે છે. દાસીનાં
વચનોથી રાણીનું મન શાંત પડ્યું નહિ, પણ ઉલટા વિચારમાં
ગુંથાઇ ગઇ. દાસીને આજે કામકાજની વહેંચણુ કરી આપી પોતે
એકાંતમાં જઇ દેવર વિશે તક વિતર્ક કરવા લાગી. મહાન પુરુષો
કહી ગયા છે કે—

દોહરા—અળખા રહે જો એકલી, નળખા કરે વિચાર,

ઉમળા આવે અંગમાં, દેવરપર ધરવા ખાર.

પોતાનાં દેવરને અકળાવી રાજથી બ્રષ્ટ કરવા, ખાવા પીવામાં
કંટાળો આપી એવાં એવાં વિચાર કરી બપોરનાં જમવાનું દાસી
સાથે મોકલવા પડે છે તે થોડા દિવસ સારાં બનાવ્યાં. બાદ કેટલાંક
દિવસ પછી થાળની રસોઇમાં, ટાડું, ઉનું એકઠું મેળાવી મોકલતી
હતી. બગીચામાં ટુલસંગ થાળ પાસે જમવા એસે છે જે કાળીઓ,
હાથમાં જેવો લે છે કે મનમાં જાણ્યું કે ટાડું ઉનું એકઠું કરેલું અન્ન
છે. હશે, આવી ભુલ રાણીની તો હોયજ નહિ, પણ દાસીઓમાંથી કાંઈ

ગોટા થઇ જવા સંભવ રહે તો નવાઇ નથી. એમ માની હાથનો
 ગ્રાસ શીર સાથે ચડાવી આચમન લઇ, થાળને પાછો લઇ જવા
 દાશીને કહ્યું. દાશી થાળને લઇને રાણીવાસમાં આવી. એમની એમ
 પીરસેલી બધી રસોઇ પાછી આવવા માંડી તેને પંદરેક દિવસે
 વીતી ગયાં, એક દિવસ પાછો થાળ દાસીએ નજર પાસે મુક્યો,
 એટલે ઉમાદે રાણી-દાસીને પુછવા લાગી કે દાસી થાળ, એમનો
 એમ પાછો તું લાવે છે, તેનું કારણ શું છે. કંઇ ફટાયા દરબાર,
 ખાગના ફળ, ફળાદિક ખાઇ નિર્વાહ કરે છે કે શું અને જમતા
 કેમ નથી. મારી રસોઇ માફક કેમ આવતી નથી, દાસી કહે બા
 સાહેબ એક ગ્રાસને હાથમાં લઇ માથે ચડાવી, દરબારશ્રી દરરોજ
 ઉઠી જાય છે. તેનું કારણ કંઇપણ સમજાતું નથી.

એક વખતજ પુલસંગ રાત્રે બેઠે લાઇઓ સાથે બેસીને જમ-
 વાનું લેતાં હતાં. આમ કેટલોક વખત ચાલ્યાથી તેનું શરીર ઘુબક
 પડવા લાગ્યું, એમ દરરોજ વિચાર કરતાં મનમાં વીમાસણ કરવા
 લાગ્યા કે આ બૂલ રાણીની કે દાસીની ? આવતી કાલે પુછી તપાસ
 તો કરી જોઉં, બીજે દિવસે દાસી જમણનાં થાળ બગીચામાં લઇ
 આવીને, હવાઇ બંગલામાં દરબારશ્રી પુલસંગજી પાસે ધર્મા કે તરતજ
 તેમાંથી એક કાળીઓ લઇ જોયું તો, હરહંમેશ કરતાં વધારે ટાઢું
 અન્ન જોવામાં આવ્યું, કાળીયો-વાસણમાં મુકી દીધો ને દરબાર
 કહેવા લાગ્યા કે દાશી-તું રોજ થાળ લાવે છે તે કાણ રાંધે છે,
 અને થાળ કાણ તૈયાર કરે છે, દાસી કહે દરબાર શ્રી, મારો અપરાધ
 ક્ષમા કરશો. કેમ કે અમારે રાત, દહાડો બા પાસેજ રહેવાનું હોય

છે, અમે ગરીબ નોકર હોઈને આપની પાસે કંઈ પણ કહી શકીએ નહિ. પુલસંગળ આ ઉપરથી કહે છે કે-કંઈ ચિંતા નહિ. હું કાંઈને વાત કરીશ નહિ. મારેજ જાણવાની જરૂર છે. ફટાયા કુંવરનો ઘણો આમદ જોષ-દાશી-ખાવિંદ એવાં કૃત્યો અમારી આ સાહેબનાં છે. અને તે જાણીનેજ ધરાદાપુવંક કરે છે. પુલસંગળ કહે કે તેમાં મારો અપરાધ શું બતાવે છે ? દાશી કહે-ચુ-હો એજ કે હવે પછી આપને રાજ મળે તે વારે તે આ સાહેબનું માન આપ તરફથી નહિ જળવાય તેથી આપને કલંકિત બનાવી, બંને ભાઈઓનાં ગાદ સ્નેહમાં વીખવાદ કરી કુસંપ બીજ રોપવા એવા વિચાર ઉપર છે. આ સાંભળી પુલસંગળને દાશીનાં વચનોથી ખાત્રી પડી કે-હી જાતી ન કરે તે થોડું. નારીજાતિથી ઘણાં રાજ્યની પાયમાલી થઈ છે. કહેવત છે કે—

દોહરો—નારી કાંઈની થઈ નહિ, નહિ કોની ચાનાર,
નારી વસ જે નાવલો, સે નરને ધિકાર.

આ પ્રમાણે દેખાતી રાજ્યમાતાની વતુંજીકથી પુલસંગળને એક ભારે જોળે અને જય રહેવા લાગ્યો કે પરમાત્માની ઇચ્છા શું હશે ? આમ વિમાસણ કરતા હતા એવામાં એકસમયે જોઈ ભાઈઓ સાયંકાળે સાથે ભોજન કરવા બેઠેલાં હતાં. તે વારે મોટાભાઈની નજર પુલસંગળ પર પડી, મોઢાનો ચહેરો નરમ જોષ પુછવા લાગ્યા કે ભાઈ બગીચાની નોકરી જરા શરીરને દુઃખદાઈ થઈ પડી હોય, એવો મને તમારા ચહેરા ઉપરથી ભાસ થાય છે. શરીર કેમ સુકાઈ ગયું છે. તમને કંઈ અગવડ છે ? કહો કંઈ અગવડ હોય તો માણસો બીજા

તમેને મદતે આપું. કાં હવેથી તમે બગીચામાં જશો નહિ. અને અન્યની ગોઠવણ કરી લેશું.

અત્યુત્તરમાં પુલસંગ કહે છે કે વડીલ બાતા, મારા શરીરે જન્મમાં આવી કસોટીએ હું કદીપણ આવ્યો નથી. હોય ચાર દિવસ પ્રથમ અગવડતા લાગે, પણ કાયર બનવું એ ઉત્તમ નથી. આપણે ક્ષત્રીનાં બીજ છીએ. આગળ તકલીફ ધણી ધણી આવે, કાંઈ વખત રણસંગ્રામ કરવા પડે, તેથી શરીરને નાનપણમાં કસોટીએ ચડાવીએ, ત્યારેજ આપણે આગળ જતાં મહાન કાર્ય રાજકાજમાં ઉઠેલી શકીએ. તેથી કાંઈ અગવડ નથી હું ધણેજ ખુશી છું. પરંતુ જેટ બાતા, મને એક શંકા થાય છે કે, આપણે બંને બાંધનો પ્રેમ સ્નેહ-ભાવ આમને આમ વધતો રહેશે કે કેમ ! તેનું અનુમાન કરવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે બીજી દુઃખ મને કાંઈ નથી દરબાર શ્રી ત્રાંબકલેને પોતાના બાંધને ધેય આપતાં કહે છે કે તમારે જરાએ કાંઈપણ વાતથી શંકા લાવવી નહિ હું થોડાજ સમયમાં તમેને રાજતિલક આપવાનો છું. એમ કહી દરબારશ્રી નીચે દોઢીમાં પધાર્યાં. બેઉ બાંધઓની વચ્ચે સ્નેહરૂપી સજ્જડ બીના રાણીએ રસોડામાં સાંભળી, તે વારે પુલસંગજી જમવામાં જરા પાછળ રહી ગયા હતા તેથી એકલા જાણી રાણી સામે આવી કહેવા લાગી કે દેવરજી હવે તો તમે રાજ્યપદને પામશો. દેવર કહે બાબી રાજ્યપદને શું કરવું છે, પરંતુ રાજમાતા હું આપને વિગ્રહીથી પુછું છું કે બોબનમાં જે કાંઈ તમારા તરફથી, મારા ઉપર આટલો અભાવ દેખાય, તે રાજમાતાને લાયક ન ગણાય, મારો કાંઈ વાંક ગુન્હો નથી. વળી મારા લગ્નિષ્યમાં રાજ નથી, દેવેયોએ

કદાચ મળે, તો પણ આપના પ્રત્યે માફ ને માતૃભાવ છે તે અવિચ્છીન રહેશે જ એ ખાતરી રાખજો ને તે રાજવટના ધમધમી ખાતરી સમજશે. એટલું કહી દોઢીમાં બંધુ પાસ આવી બેઠા, ને કેટલીક કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યા.

અહીં રાણીવાસમાં રાણી દાસીઓનાં જીવનમાં બેઠેલ હતી ત્યારે દાસીઓ રાણી ઉમાદેને હાથ વદનેથી કહેવા લાગી કે, બા સાહેબ, આગળ આપણે નવ દેરીએ રાજ બાગમાં રમણ કરવા એમજ જતાં હતાં, અને હાલ ધણો વખત થયાં આપ કંઈ કેમ બોલતાં નથી ? તે શું રમત, ગમત ઉપર આપનો પ્રેમ ઓછો થઈ ગયો છે, રાણી કહે-દાસી એ બધું અવસ્થાનું છે. છતાં આજે તમે યાદ આપ્યું જોયું, જા, દાસી તમે દરબારશ્રીની આજ્ઞા માગી આવો, કે રાણીને રાજબાગમાં ગરબે રમવા જવાનું છે, જો રજા આપે તો જાઉંએ. દાસીએ હજુર પાસે તે વાત નિવેદન કરી, હજુરે જવાની આજ્ઞા આપી, કે તરતજ દાસી રાણીવાસમાં આવીને હજુરની આજ્ઞા સંભળાવી.

ઉમાદે રાણી ખુશી થઈને કહે કે આ કામ ધણુંજ સારું થયું. આપણું કામ થાશે, ને હું દેવરને જમાડી પણ આવીશ, એમ કહી રસોઈનાં સાહિત્યો જમવાનાં થાળમાં ગોઠવવા લાગી, તેમાં હમેશા કરતાં વધારે ઠંડુ અનાજ ગોઠવી આપ્યું. પોતે નવનવાં સજીયારે સજ થઈ વેહેલમાં બેઠી. દાસી ઉપર ભાતનાં સુંડત્રા દેવર માટે આપ્યાં.

દાસીઓ આગળ ચાલે છે, વેહેલની ધુધરમાળનાં નાદ થઈ રહ્યાં છે, ને રાણી ખોટાં ઘાટ ધડવા લાગી, વહેલ-બગીચે પહોંચી, રાણી

પહેલમાંથી નીચે ઉતરી દાસીઓને કહેવા લાગી, કે તમે સૌ પુલ,
 ઝાડોમાં જઈ કળીઓ ચુંટી હાર, તુરા બનાવો, ત્યાં હું હવાઈ મહો-
 લમાં મારા દેવરને જમાડી આવું. એમ કહી દાસીને સાથે તેડી
 મહોલમાં આવી, ત્યાં થાળની ગોઠવણ કરી, દેવરને બગીચામાંથી બોલા-
 વ્યા, હાથી દરબારશ્રીને તાજબ લરી કહેવા લાગી નામદાર આપને રાજ-
 માતા જન્મવાને બોલાવે છે. આ વચનથી કુંવર લયભીત તો થયો,
 પણ મન સાથે ધીરજથી વિચાર્યું કે રાજમાતા પોતે પધાર્યા છે, તેથી
 જમણું કંઈક સારું હોવું જોઈએ. એમ જાણી બગલમાં તરવાર લઈ,
 મહોલમાં આવી માતૃશ્રીને નમન કરી કહેવા લાગ્યો કે, માજી આજે
 મને કૃતાઈ કરવા આપ જાતે પધાર્યા, તે ખરેખર મારા ભાગ્ય
 હિલ્લની નીશાની છે. એમ કહી શ્વમશેરને પાસે મુકી, વીર આસન
 વાળી જન્મવાને બેઠા. જ્યાં જમણાં પાત્રોમાંથી જન્મવાનું લઈ મોમાં
 મુકવા જાય છે, ત્યાં ધણી દુર્ગંધ છુટી ને ગ્રાસને થાળમાં મુકી દીધો.
 આ બનાવ જોઈ રાણી કહે દરબાર સ્વાદ કંઈ જમણાંમાં
 હોય નહિ, સ્વાદ તો પ્રેમમાંજ રહેલ છે. જમણું તો
 સ્વાદ જમતાં સુધી જીભે રહે. પણ આખરીએ વિષ્ટા રૂપ થઈ જાય
 છે. એમ કહી દેવરને સમસ્યામાં સમજાવે છે.

દોહરા—અન્ન પીરસે આનંદ નહિ, પ્રેમ પીરસવા કાજ,
 વિવિધ સ્વાદ શરીરમાં, ચખાડું તમને આજ.

આવી દુરાચારી માગણી પુલસંગજીએ જાણતાં તરતજ કોધાગ્નીવડે
 દરબાર તલવાર લઈ ઉભા થઈ ગયા. રાણી નીચું જોઈ કહેવા લાગી
 દરબાર શ્રી, જો ખાનપાન આદિનાં સ્વાદ ભોગવવાં હોય, તો સ્ત્રીને

પરણો. પારકાની ઉપર માંડી બેસી રહેવું નહિ. આટલાં દિવસો અમદાવાદમાં સમસ્યાની સાન આવી નહિ. ને નકામા દુખાંલપણું બોગવ્યું. જેમ જે ખેડૂતનાં સેઠામાં નાગરવેલનો ચારો હોય, તેનાં બળદ કદી દુખાંલ હોય નહિ. પણ નાગરવેલનાં ચારા ચરવાનું સહેલું નથી. એતો જ્યારે પ્રેમને પોતામાં લપેટી દેવાય ત્યારેજ મલે છે એમ કહી-સમસ્યામાં કહે છે કે-

દુહા—દેરીડા તું કાં દુખજો, સેઠે નાગરવેલ,
પંડ પારકાં જો કરો સોને દઉં મટેલ.

દોહરો—પારખી પોતાની થાય નહિ, કદી પોતાની ચાહે,
મીટ મેળાવો જો થએ, દુધ સાકર મળી જાય.

આવાં આવાં મામી'ક શબ્દો સાંભળી, પુલસંગજીને ક્રોધ તો હતો, તેમાં વિશેષ થતાં સમશેરને ડાખે હાથે ખેંચી રાજમાતાને ચોટલો પકડી ગરદન ઉપર શમશેર મારવા જાય છે, કે દાસીઓ પહોંચી આવી. દરબારશ્રીનો હાથ પકડી શમશેરને લપ્ત લીધી. ને કહેવા લાગી કૃપાનાથ, ક્ષમા કરો, ક્ષમા કરો, આપ તો ક્ષત્રાપુત્ર ખરા છો, આપને હાથે સ્ત્રી હત્યા થાવી જોઈએ નહિ. એમ દાસીઓ કાંગારોડ કરતી વિનંતી કરવા લાગી કે-

છપય

જીનાં વાંકે હજાર, તોય તેને નવ હણવી
ડહાપણુ દશ હજાર, તોય મુરખમાં ગણવી.
સતી શીરોમણી શુદ્ધ, હોય જશહિણી જરી,
હંમે અદકું હેત, તોય નાંખે તે મારી.

નારી અવમણ ગણવા નહિ, ચતુરાં ગણી ન ચુકવી,
સામળ કહે હણવી નહિ, માનુની જીવતી મુકવી.

એમ કહી દરબારને દાશીઓ સાંત પાડે છે. અને ઉમાદે રાણી
ને મુક્ત કરી કે તરતજ વેહેલમાં દોડતી બેસી ગઇ ને દાસી સાથે
ખબર કહાવ્યા, કે દરબાર આનું પરિણામ બહુ માહું ઉપજશે. એમ
કહી વહેલમાં રવાના થઇ, રાણીવાસમાં આવતી રહી, દાશીએ કુલસંગજી
ને બગીચામાં કહ્યું કે અમારી બા-સાહેબ કહે છે કે દેવરજી તમે
ચેતતા રહેજો. પરિણામ માહું છે. કુલસંગ દાશીને કહે છે કે તું
ત્યાં જઇ કહેજે કે તમારાથી થાય તે પરમાત્માથી ન થાય, હું તે
માટે નિડર છું કાંઇ દરકાર નથી એમ દુહાથી જાણ કરજો.

દોહરા—ધૂ ચળે મેરૂ ડગે, ગમગમતે ગીરનાર,
ટેક તજી નહિ તારણી, રજવટ ધર્યો અવતાર.

આ સંદેશો લઇ દાશી રાણીવાસમાં પહોંચી આવી.

કુલસંગજી રાણીનાં ગયા પછી મોટા વિચારના વમળમાં પડી ગયા
ને વિચારે છે કે રાણી શું કરશે, જરૂર બને ભાઇઓનાં વચ્ચે કુસંપનાં
ખીજ રોપશે. કારણ કે સ્ત્રી ચરિત્રને કામપણુ જાણી કે જીતી શક્યા નથી
અપવાદમાં કહેવાય છે કે “આલ ગાલને વરસા કાળ, ને સ્ત્રી ચરિત્ર
ને રોતાં બાળ.”

આમ કુલસંગજીને આથી ધણીક ફિકરો રહેવા લાગી. બીજી બાજુ-
એ રાણીને કુલસંગજીના નિડરપણાંની, બીનાં દાશીએ કહી સંભ-
ળાવી જેથી રાણીને પણ અગ્નીમાં ઘીની આહુતી દીધા જેવું લાગ્યું.

તેથી ઉભાદે રાણીએ, પોતાનાં સજ્જગારો તથા અણુસાક્ષીનાં ધારણ કર્યાં, ને ઘોડારમાં જવાના ધરાદા ઉપર આવી દાશીઓને કહ્યું કે, હું ઘોડારમાં જઈ છું. બીજીનો વખત થાય ત્યારે રાજ મહોલમાં દીવાબતી નહિ કરતાં અંધારામાં જ બેસી રહેવું. કદી મહારાજની મહોલ સામે દૃષ્ટી પડે, ને તમને પુછે તો તમારે કંઈપણ બોલવું નહિ. મારા વિશે પુછે તો કહેવું કે ઠકરાણાં ઘોડારમાં છે. આમ બોલી મોન રહેજો. હવે રાણી ઘોડારમાં જઈ ખાટલાની પાંગત છોડી, માથાનાં કેશ છુટા મુકી, તુટ મુટ ખાટલીમાં સુતી તેમાં દાઢી, ધુંટી ને ગોઠણ એકથ જોવો દેખાવ થઈ ગયો હતો. સાંજનાં સમય થતાં દરબાર શ્રી ત્રંબકશેને અમલનાં કસુંબાઓ ઘોળી હમેશ મુજબ પ્યાલી-ઓ ભરી રાખી કે નાના ભાઈ આવશે ત્યારે કસુંબો લેશું. એ વિચાર કરતાં રાજની નજર રાણીવાસની બારીએ પડી ત્યાં દીપક જોયો નહિ. દાશીને બોલાવી પુછ્યું રાણીવાસમાં દીવા કેમ નથી. દાશી હાથ જોડીને ઉભી રહી. ગરીબ પરવર આપનો કાયદો છે કે દિવાળી અગાઉ એક માસ-રાજથી રંક નાં ધરમાં એક દીવો દરરોજ ચાતો હોય તો એ દીવા કરે, આ રીવાજ પ્રચલીત છે. પરંતુ રાણી સાહેબ ઘોડારમાં છે, આમ કહી દાસીઓ સમસ્થાથી સમજાવે છે.

દોહરા-ધરધર દીવાળી રહી, દીપક જોત પ્રકાશ,
મોહલે ફાગણ સુદ લગી લગકા બળે અવાસ.
આથે બોલાઈ જશે, પગની નહિ બોલાય,
અંતર ઝાળું લાગીયું, કદી નહિ અંપાય,

બીજા રાખા કહેનાં, સીંચ્યા છર્પા નીર,
હંડા મુળ અવની જશે, કાપતાં કંચે સરીર.

આ પ્રમાણે દાસીઓનાં ખેદ ઉપજાવે તેવાં ગુણ વચન સાંભળી
ત્રંબકસેન રાણી પાસે ઘોડારમાં આવ્યા. પતિને આવતા રાણીએ
જોતાં શોકાતુર મુખ કરી નેત્રમાં પાણી ભર્યાં, નજીક આવતાં રૂદન
ક્રુદા મુકી દીધાં, આ દેખાવથી રાજા દીંગમુદ બની ગયો. આવો કદપાંત
રાણીનો મેં કોઇ દિવસ જોયોજ નથી. નકી કોઇ પશુ કારણથી રાણીનું
મન બહુજ દુઃખાણું છે, એમ ધારી નારીને ધીરજનાં વચનો કહેવા
લાગ્યાં કે, ઠકરાણાં આવડો. શોક હૃદયમાં લાવ્યાનું કારણ શું છે તે જરા
સાંતિથી મને કહો. તમારા ઉદાસ ચહેરાને જોઇ મને વળી ધીરજ રહેતી
નથી. તમારા કદપાંત ને ઘોડારમાં આગમન થવાનું સત્વર કારણ કહો.
કહી તમે રાજ્યાગમાં ધણાં વખત થયાં ગયા નહોતાં, તમે ગયા
તેથી રસ્તામાં શહેરની પ્રજા તરફથી, કોઇ દુરામી માણસે તમારી
વહેલ સામે આગળી ચીંધી છે, અને જો એમ હોય તો તરત નામ
આપો તો આગળી મુળથી છેદી નંખાવું, અથવા કોઇએ ખરાબ નજ-
રથી જોયું હોય તો નેત્ર કાઢી નંખાવું. જો તમારા ઉપર કુભાવનાં
હૃદયથી કોઇએ કરી હોય એમ જાણતા હો, તો કહો તેની જીવતી
આમડી ઉખડાવું, માટે જલદી કહો, તમારા દુઃખાતા હૃદય, અને
ઉદાસી મુખને જોઇ શકાતું નથી. મારી અવસ્થા વૃદ્ધ થઇ છે તો
પશુ મારામાંથી ક્ષત્રિપણાનું સુરાતન જતું રહેલ નથી. એમ કહી
રાણીનાં નેત્રનાં આંસુ રાજા પોતાને હાથે લુંછવા લાગ્યા, આ બનાવ
દાસીઓએ જોઇ અરક્ષપરસ કહેવા લાગી કે જોયું ! બાપ આપણાં

મહારાજ જેવા પણ સીને કેવા આધિન છે, કેવી સ્વામત કરે છે, બીજી દાસી કહે છે કે બેન સી ચરિત્ર, ત્રીજી કહે બાપ કેક પુરૂષો દેખાવડા, બીજામણાં જેવામાં આવે છે, પણ હું તો નિશ્ચય સમજી છું કે મારી, મા એવાંઓમાં મીઠાંની તાણજ હોય છે. એમાં ફેર નહિ. તેમ એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે-

કવિત

સિંહન કે સુત સાથ, સંગ્રામ કરે છે સુરા
માતેલા માતંગ તણા, મસ્તક મરોડે છે.
બાદબળનાં પ્રતાપે, કુંગરો ડોલાવી દીએ
વજર તણી સાંકળને, તણ ગણી તોડે છે.
પગનાં પ્રહાર વડે, પૃથ્વીને ધ્રુજવનારા
સખત શિલ્યાને, ફૂંક મારી ફોડે છે.
સુંદર નર એવા બળવાન છતાં
મૃગા નેણી મુગ્યા પાસે હેતે હાથ જોડે છે.

દાસી કહે કે બાપ આ કાવ્ય જમાનામાં કોષકને લાગુ નહિ હોય. બેહેન સ્ત્રીઓએ પુરૂષોને નિર્માલ્ય બનાવી દીધા દેખાય છે. એમ અરસપરસ દાસીઓ કહેવા લાગી. રાજાનાં વચનોથી રાણી પતિ પ્રત્યે કહેવા લાગી કે-પ્રજાજનોમાંથી મારા સામે બદ્ધાનત મારા જેવામાં આવે તો હું કયાં વાણીયા બ્રાહ્મણની પુત્રી છું? પણ નાથ હું ખરી ક્ષત્રાણી છું. આ તો મોંમાં બળવાનોજ ઉપાય નથી. દરરોજ ફટાયા કુંવર આપ સાથે સાંજનાં બેસી જમતા હતાં, તેમાં મને

વળી દયા આવી કે બીયારા દેવરજીને ધરસંસાર નથી. જેથી હું બગીચામાં જઈ ઉત્તમ રસોષ કરી જમાડી આવું, આમ પુત્રભાવના થઈ. પ્રાણુનાથ સ્ત્રી એ શબ્દમાં ફેટલી ભાવનાઓ રહી છે, માતા, ખેન, સ્ત્રી, એ ત્રણે સ્ત્રી નામે ઓળખાય છે. પરંતુ મનની જે ભાવના જે નામથી બંધાય છે, તે નામ ધારણ કરે છે. આમ પુત્રભાવનાથી દાસી-ઝાનાં સમુદ્ધ સાથે બગીચામાં જમાડવા, રાજરીતી પ્રમાણે થાળ ગોઠવી પંખો હાથમાં લઈ, દેવરજીને જમવા બોલાવ્યાં. એકાંત સ્થળને સમય જોઈ તેમનાં નેત્રો જીદાજ રૂપે નીરીક્ષણ કરવા મંડ્યા, તેથી મને મારા શીયળનો ભય લાગ્યો, મારો બચાવ કરી હું તરત બાગી નીકળી. આ બનાવ પહેલી વારજ બન્યો છે એમ નથી, પરંતુ રાજમહોલમાં આપની ગેરહાજરીમાં પણ તેમના વર્તનમાં ફેર લાગતો હતો. મારા ઉજળતા હૃદયને ધણીવાર દાખી રાખેલ, મહાન પુરૂષો પણ વખતે જીલ ખાય છે, જીલ ખવરાવનાર યુવાની અવસ્થાજ કહેવાય છે.

દોહરા—નીંદર પથર નાં ગણે, દેહડી ન ગણે દુઃખ,
જેબન, શાખા ના ગણે, લુપ્ત ન ગણે ભૂખ.

ઉપરના આવતા પ્રસંગોને મેં ધણીવાર ટોળી નાંખ્યા આજના પ્રસંગમાં મારે બીરદ નહિ જળવાય જેથી આપની પાસે વાત મૂકવા જરૂર પડી છે. જે દાસીઓ તરતમાં ન આવી પોહોએ, તો મારો આત્મધાતનો સમય હતો, હે નાથ. કહેવતમાં છે કે—

ચોપાઈ—વાડ ઉડીને વૃક્ષ વેલી ગણે,
એ વાળે વેલા કેમ મડે.

સોરડો—ખેતર ખાતે વાડ રખેલા ઠાણુ કરે

ક્યાં જઈ કરવો પોકાર, સાચુ તાં સોરડીએ બણે.

ઉપરના સુત્રનુસાર એક બેડામાં બેસવું અને જેમાં જે આવું બને તો નાથ ચડ્યું કલંક ઉતરે નહિ, તેમ હું નથી કહેતી કે આપના બાઇને કાઠી મૂકો એ બોલવું બ્યથ' ગણ્યાન, પણ મને મારા પીયરમાં જવા રજા આપો, અપવાદમાં કહેવાય છે કે, દીકરી સાસુરે કાં માવતરે, વળી છેલ્લી જીંદગીમાં મારે પીયર જવું એ પણ નીચું જોયા જેવું છે. તેમ જીજે મારો સંગ્રહ થઇ શકે તેમ નથી. શિયળને સંભાળવું એ મરણથી પણ કઠીન છે.

રાણીના બેદીક વચનોથી રાજા ધણી વિમાસણમાં પડી ગયા ને બોલ્યા કે, પ્રીયા આવા અધટીત બનાવને બનવા હું સંભરીત માનતો નથી તો પણ કદી બને તો મારામાંથી રાજપૂતવટ નીકળી ગયો નથી એમ કોઇના આવેશમાં આવી બોલ્યા કે એ લગ્યાને હું જોઇ લઇશ. તમે મોહોલમાં ચાલો, તેમ તેમ રાણી વધારે નિશ્વાસ મૂકી રળવા લાગી કે હે પ્રાણનાથ, શીરછત્ર નોધારીના આધાર મને રજા આપો, તેવારે રાણીનો કર પકડી, જાઓ, રાણીવાસમાં હું આવને આવ એ હરામી બાઇ વિનાની પૃથ્વી કરી આપીશ, એવા બુરસાના આવેશથી, રાજાનું શરીર થરથર કંપવા માંડ્યું. આ વખતના દેખાવના બનાવનું પરિણામ શું આવશે. એ કાઇથી કહી શકાય તેમ નહોતું—

આવી કુલટાને કુલંછની સ્ત્રીઓ માટે શ્રી પરમાત્માએ સૃષ્ટી રચી તે વારે મહાન કવિએ માગણી કરેલ કે—આટલી રચના રચી

આપો તો હીન દ્વાળુ મારા હૃદયમાં સદા એ ભાવતા રહો—

કવિત—મૂરખ કે શીશ નાથ, સીંમદેત સાખરસો

આતુર કે શીશ હીરા મોતી જરાવતો.

કામીની કુલીન વાકો, કંઠ દેત કાકીલા સો

કુલટા કુલંછનીકો, ખરસી બૂકાવતો.

ઘાતાકર પાંચ દેત, શૂરન કે પાંચ શીશ,

કાયર કપૂતની કો, પીસનો પીસાવતો.

કહે કવિદાસ આપ, રચના રચી હે ચાર.

પ્રતનો બનાવ જોતો, મેરે મન ભાવતો.

કોષમાં આતુર એવા ત્રણકસેન રાજ હાથમાં સમશેર લઈ
વિકાળ આકૃતિમાં આમ તેમ જોયા કરે છે. એટલામાં પુલસંગજી
ચડકતા હૃદયથી ડોઢીમાં આવી ચડ્યા હંમેશની રીતી પ્રમાણે મોટા
ભાષને નમન કરી કસુંબાની વાટકી ઉપર હાથ નાંખવા જાય છે, ત્યાં
એકદમ સમશેર આનમાંથી ખેંચી રક્ત નેત્રે ફટાયા કુંવરને તુચ્છ
કારના વચનો કહેવા લાગ્યા કે જા, જા, હહ લુચ્ચા, લખાડ નીમક
હરામી તેં વાધેલા કુટુંબને કલંક લગાડ્યું, જા મોઢાં મદીઠ કર, આ
સમશેર વડે તારો વધ કર તો દુનીઆનો મને અપવાદ લાગે કે
મોટા ભાષએ નાના ભાષનો વધ કયોં એથી મારે નીચું જોવું પડે
છે, માટે અહીંથી ચાલ્યો જા, મારી નવાઇમાં રહીશ નહિ, ને જીવતાં
લગે તાર કાળું મોં મને બતાવીશ નહિ, આવા વચનો કહી સમશેર

વાડે કરી દરબાર શ્રી બેસી ગયા, કુલસંગજી નમ્ર વાણીએ મોઢાભાષને
કહેવા લાગ્યા કે, જેજી બાતા શાંત થાઓ શાંત થાઓ, આપના
કુકમને હું શિરોદ્ધાર કરું છું. પરંતુ કહેવતમાં છે કે—

“સો લાંબણ સિંહ કરે તો પણ ધાસ કદી ખાય નહિ”
તેમ ક્ષત્રી પુત્ર કદી અનય કરે જ નહિ; વળી સાતા પુરુષોના પણ
વચન છે કે—

દુહા—બેસીએ એકે વહાણ બેસીને બીજી કરે
બીજક બીજી જણ સાચું તાં સોરડીયો બણે.
બૂંજ વાવીએ બીજ કાટાં પણ કાઢે નહિ.
સો સો વાતે સગાર આથમણો ઉગે નહિ,

દોહરા—સમુદ્ર માગ મેલી દીએ, મેરે ડગ્યો દેખાય,
રજપૂત રજવટ મેલે નહિ, તેમ નેવના મોભે ન જાય

વળી આપની સમશેરના વધનો મને ડર નથી. તેમ રાજથી
પદભ્રષ્ટ થવાનો મને શોચ નથી.

સવૈયા.

-શોચ નહિ બન્યાસ ગયેસે, શોચ નહિ જન્મભૂમી છુરાકો,
શોચ નહિ કુલટાકે કમ'સે, શોચ નહિ કટુ બચન સરાકો.
સ્નેહી સખ'ધી સખા તજનેસે, શોચ નહિ શીરછત્ર ધરાકો,
આગ હૃદયમે શોચ સદા અરે, બોલકો કાલ ત્રંબક જરાકો.

કુલસંગજી કહે બાતા મારી જન્મભૂમીને વનવાસ જવાનો
અને શોચ નથી તેમ કુલટા સ્ત્રીના કમ' અને તેના કટુ વચનનો

પણ મને શોય નથી, સગા સબંધીઓના વિયોગનો અને રાજપદ મહવાનો મને શોય નથી—એક જેટલા ભાતાના વચન કે કાલે મારે રાજ આપવું છે. તે વચન અને આપની જેઠ (જરા) અવસ્થાનો શોય થાય છે કે શોય માત્ર એટલોજ કે પાસેના રાજાઓ કે જે ધણો વખત થયા આપણા રાજ ઉપર ત્રાપ મારવા ટાંપી રહ્યા છે. તેઓ આપણા વચ્ચેનો કુસંપ સાંભળશે કે તરત સૈન્ય લઈ આવી આપણું રાજ ખાલસા કરશે જ-મજૂમિ પારકે હાથ જાય એ જેવું બીજું કંઈ પણ શોય કરવા જેવું નથી. તો પણ આપની આજ્ઞાપાલક આ બંધુ વિદેશ જવાને તૈયાર છે. એમ કહી જેટલા ભાતાને નમન કરી પાછળ પગે ચાલવા જાય છે ત્યાં રાણીવાસના ઝરોખા ઉપર નજર પડી ગઈ, ઝરખામાં ઉમાદે દાસીઓના જુથમાં બેઠેલા હતા તેમની સામે ધુલસંગળ જેવા લાગ્યા, એટલે રાણી નેત્રની સમસ્યાથી સમજાવવા લાગ્યા કે, દેવરજી હજી મારા વચનને આધીન થઈ જાઓ તો હું વાળ ગાળતી બગર ફેરવી માન્યવંતા કરી આપું.

જેમ ઓઢાકેરની ભોજાઈએ પોતાના દેવરને કહેલ હતું કે:-

દુહા—મૈયું મથે માલ ઓઢે ઉચાળા ભર્યા

હકડો વચન પાળ, વીયા લડા વારીયા.

આગળના વખતમાં દેશ મૂકી જવું હોય તે વારે પોતાનો માલ સતરા વિગેરે માલધારીઓ ભેંસુ ઉપર નાંખીને જતા હતા. બાબીનાં વચનથી ઓઢો કહેવા લાગ્યો કે,

દુહા—થી દીઠં હોય સે થીએ, અણુ થીદી ન થીએ ખાલ

હકડા કુટુંબમે કડવા થીજી, બીયા ફડા મેળાઈં માળ.

બાવાઈંમાં—એઢો કહે બાબી જે ચાવાની છે તે જ ચાય છે. અણુચાનાર કદી પણ ચાતી નથી અને કદી ચાય તો કુટુંબમાંથી નીકળી જાય, અનીતિથી માલ પણ મેળવી શકીએ નહિ એમ કુલસંગળ બાબીની સમસ્યાનો પ્રત્યુત્તર આપે છે તેમાં જેષ્ટ બ્રાતા ત્રંબકસેનને સમજાવે છે કે બાબી અને સ્વપ્નામાં પણ નહિ આવેલ કે અમે બંને બાપ બુદ્ધ પડીશું. પરંતુ કાળની મહનગતિ છે, પરમાત્માની શું ઇચ્છા છે આપણે શું ધાયું છે જેથી લાચાર છું, દેશવટે જીવું તે વાણીયા બ્રાહ્મણોથી જવાતું નથી, એ તો રાજપુત્રો માટેજ નિર્માએલ છે એ વાત બિવિધ્યને આધીન રહે છે પણ—

દુહા—બાબી બાયુના ભંડાર, ખરચ્યા પણ ખુટે નહિ

રાંડુંના થાયે રાજ, ભોમકા મૂકાવે બાબીઈં.

બાબી રાજ પાદશાહના ખમ્મના શાહુકારોની તીજેરીઈં ક્યારેક ખાવાથી ખુટી જાય છે પણ જમણી બાંણરૂપી ભંડાર ખરચતાં પણ ખુટતા નથી ક્યારે ખુટે છે? જ્યારે ગામો ગામની એક ઘરમાં સ્ત્રીઓ ભેગી થાય છે. તે વારે કુસંપ પેસારો કરે છે. તેમાં જન્મ-ભૂમીને છોડી ચાલ્યા જવું પડે છે, કેમકે મરજાદ મૂકાઈ જાય છે. ને ઘરના વલણ ફરી બદલાય છે.

વળી એ સંજોગો પડતીને આદર્શ કરે છે; રાજમાતા તમારી સમસ્યાથી હું કદી પલટાઈ જવાનો નથી, કેમકે બાબી—

હુહા—ખાજ મેલી અખાજ ખાખએ નહિ, ન જાખએ અવળી વાટ
તમથી ભલી જે જોરીયા, લાવું મારે ધર માટ

તેમ અત્યારે મારું અનજળ આ ત્રાંભાવટી સહેરમાંથી ઉપડી મયું ७.

દોહરા—અનજળને ઉપડ્યા પછી રોકી શકે ન કાય
વિધાત્રી વીનતી કરે મર રાય રંક પદ હોય
રાજ મહે પૃથ્વી તણું રીધ સિદ્ધ પકડે ખાંભ
દણો પાણી ઉપડે નીમીશ નહી રોકાય—(રહેવાય)
તથ્યસત જે નર ચઢે પેસે પંચા દોય
અણુહોની હોયે નહિ હોનેકી સો દોય
ટાઢા સીતલ ને વન દહન જલ પથ્થરા વેરંત
અખળા રૂઠી જે કરે દેવે નાહી કરંત

ફૂલસંગના વચનોથી ત્રાંબકસેન પાપાણુવત થઇ ગયા છે કાંઈ પણ
ઓલી શકાવું નથી—અને પડ્યા વચનનો પરતાવો થઇ રહ્યો છે.
ભોળાખને સમસ્યાના મુત્રો કહી પાછળ નજર કરે છે, ત્યાં કાળા
ઘોડા, વનવાસી કપડાં વિગેરે દેશવટાનો સાજ રાજરાણીએ દાસી-
દ્વારા દરવાજે તૈયાર કરી રાખેલ હતો, જેથી ફટાયા કુંવર મોટાભાઈને
તાજમ ભરી ઘોડેસ્વાર થાતી વખતે કહેતા જાય છે કે—

દોહરા—પાંલર વાયો ખાખરો, લાડકવાઇ ધી
જે ઘેર નારી પૂછણે, તેના અવળા બેઠા દી

હે ભાઈ જેના ધરમાં દીકરી મોઢે ચડાવેલ હોય, અને સીના
વત્તનમાં પુરૂષ ચાલતો હોય, એટલે સીનું ચલણ હોય, તે પુરૂષ

ચાતા હોય કે, ચરવીર હોય તો તેના દિવસ આવળા બેઠા છે, એમ મહાન પુરષો કહી ગયા છે, જવાને રળ માગે છે, તે વારે નેત્રમાં જળ આવી ગયા છે, ને ગળગળે સાદે કહે છે કે—

દોહરા—રાજ વૈભવ ને સંપતિ મેલી થયો અશ્વવાર
 છવતા હથું તો આવથું મારા મોંધા બુહાર
 અખળા નખળા વિચારથી આપ્યો મૂજપર રોષ
 મનુષ્ય કર્તા માનું નહિ ભાખ્યો લીધો દોષ
 કાલે કલેશ મટી જશે ટળે ન ચડ્યો શીર આળ
 કાળાં ધોળા થાય નહિ મસ બેઠી જમ કપાળ

છેલ્લી વારના રામરામ કરી જન્મભૂમીને નમી વનવાસની વાટે વિદાય થયા.

પવિત્ર દીક્ષના પ્રતાપી વીર નરને દેશનીકાલ જતાં, દાસીએ પચ્ચાતાપ કરવા માંડી ને ઉમાદે રાણી પાસે આવી કહેવા લાગી કે, આ સાહેબ આવા અનથના કર્મો તમે કર્યા જેથી આપણા રાજની પડતીનો પ્રથમારંભનો પાયો રોપાયો છે અનથથી કુલનો ક્ષય થાય છે, સંપતિ નાશ પામે છે, સુયશનો ભંગ થાય છે, આડ ખોદીએ તો ભોગવટો આપણે કરવો પડે છે. એ વિષે ચંદ કવિ કહી ગયા છે કે—

કવિત—નીમક હરામ અંગ કલેશ કો લાવે પ્રસંગ,
 નીચકો સ્વભાવ સુખ દેખી દીલ આરેહે.
 આપ જાને અધેરમે કરત કુકર્મ જેસે,
 પાસે બેઠો પ્રભુ બલી ધુરી નીહારે હે.

ફુટકી દેખી પુરાણ દેવ દેત હે જુલાઈ,
ઝોરનકી ઝઝીરમેં આપ પાછે ધારે હે.
કહે કવિ ચંદ, સુન લેવે બાત અધ,
ઝોર કાજ ખોદી ખાડ, અપનો કુશ ડારે હે.

એ સુત્રનુસાર-કર્મ કરવા તે ભોગવવા પડે છે. દાસીના વચનો સાંભળી રાણીને ભોંકપ તો લાગી, પણ “ચાતાં ચૈ” એ ઉપરથી કહેવા માંડી કે એન જે કાંઈ થયું છે તે બાવીને આધીન થઈને બને છે, આણી તરફ રાણી કહે છે કે એન પુલસંગળ ગયા પછી, મને અપશુકનો, ખરાબ સ્વપ્નાઓ, સુચવી કહે છે કે રખે કાંઈ મોટી આફતમાં આવી પડવું પડશે. પવિત્ર પુરુષ ઉપર ખોટા આળ ચઢાવવાથી પરિણામ માઠાં ભોગવવા પડે છે. એક જ્ઞાતા કવિ કહે છે કે-

દોહરા-જો શુદ્ધ પીછે ઉપજે, સો શુદ્ધ પેહેલાં હોય,
ગુર કહે સુન બાલકા, કામ ન વણશે કોય.
પ્રેમદા શુદ્ધિ પાનીયે, મરદ મરતકે છેક,
નીચી શુદ્ધિ નારીની, જો પ્રભૂ રાખે ટેક.

વળી કહેવતમાં કહેવાય છે કે “કબહુક મન મકોડી, કબહુક કેસરી સિંહ” માટે એન મનને કાબુમાં રાખવો એ સંસ્કારી મનુષ્યથી મૂકાય છે.

આવાં અવિચારી અધટીત મારા કર્મોમાં, જરા પણ મારા દેવરજીએ પોતાની મહતાની હદ ન છોડતાં, દીલને દરિઆવસમ રાખી આસ્થા ગયા છે. એ એમને કેટલો ધન્યવાદ છે.

આણીમમ રાજ ત્રંબકસેન ડોલીમાં મૌન રૂપે પસ્તાવો કરે છે કે આ શું ? મને કેવી કુચુખ્ધિ આવી કે મેં મારા પ્રેમીબંધવનો તીરસ્કાર કર્યો. અરેરે જમણી બાંધ કે જેના ઉપર હું મુઠી રહેતો હતો, એ બાંધના પ્રભાવથી દુઃખનો પણ તાકી શક્તા નહોતા, વીપતના વખતની સહાયતા બાંધ વિના બીજો કોણ કરવા સામર્થ્ય છે.

દોહરા—કુંગર પર બઢી ઝરે છલુ છલુ ઝરે અંગાર
જાકી હેડી હલ ગઇ, તાકા મુરા હવાલ.

બાંધઓથી અલગો રહે રાખી મનમાં ખાર,
પગાયે પ્રીતી જઇ કરે તે મૂરખનો સરદાર.

સોરઠો—પોતાની પાંખ મુકી કરી બીજો મન મેલાય,
ભેંસલીઓ બળાય સાચુ તાં સોરઠીયો બણે.

દોહરા—વીસરી જેડી વીખવાદથી નીસરી ગઇ મૂખ વાત,
મેળવતાં મહેનત પડે ઉલટા ધસવા હાથ.

રાત્રી ને દિવસ નાનાબાંધના વિયોગના પથ્થાતાપમાં રહેવાથી રાજનું શરીર શુષ્ક થઇ ગયું, રાજક્યારીમાં જાણું સૂઝે નહિ, દરબારમંડની ડોલીમાં પોતાના હજુરીઓની સાથે દિવસ માળવા લાગ્યા, રાજકારોબારી સચીવને સોંપી આપી શરીરની ધંદ્રીઓ બેહેર મારી ગઇ. આવી સ્થિતિએ દરબારશ્રી પોહોંગી વળ્યા એટલામાં દસોદી બાટ સૂરજમલ નામના ત્રંબાવટીના પાંધરમાં આવી ચડ્યા. દરવાજો દરવાણીને પૂછ્યું કે, રાજ ત્રંબકસેનને મલ્લવાનો ટાઇમ કયો હશે, અમે રાજમાગણુ છીએ, દરવાણી કહે બારોટ અમારા

રાજાની કચારી હાથ ખંધ રહે છે, દરબારમી પોતે ડાહીમાં બેસે છે. રાજાની લગામ સચીવને સોંપી દીધેલી છે. દરવાણીના એવા વચન સાંભળી બારોટ વિરમય થયો કે ત્રંબકસેન જેવા રાજા કચારી ખંધ કરી ડાહીમાં બેસવાનું રાખેલ છે. તેમાં કાંઈક પણ કારણ જોઈએ વળી જો કારણ હોય તો ચાચનામાં લાલ શું મલશે, છતાં ચાલ જોઈ તો ખરો એમ કહી પરબારો દસોદી ડાહીમાં આવ્યો. અને વડીલોના નામથી વખાણ કરવા મંડ્યો. ઘણી ખમા ત્રંબાવડીના નરેદ્ર વાઘેલા કુળના શિરોમણી ત્રંબકસેનની ઘણી ખમા એમ આશીર્વાદ દીધો તે વારે દરબારે આવો બારોટ આવો પધારો કહી સત્કાર કર્યો, દસોદીને કસુંબો પાયો. બારોટ કસુંબાના વખાણ કર્યા.

દોહરા—આધો, દાણો, અમલરો અપટી, બાંન ન ખાય,

છ નર કોઠી સરીખડા, ધાને ધાન સમાય.
અમલ રાતો રંમ રાતો, રાતો માતો આવ બણી
ધરરી કામુન એમ બણે ધોળા આંખ મલાવ ધણી
નિત કસુંબા નીકળે ઠાડણુ બેળા, ચાય.
વીર ક્ષેત્ર વસાવડો, કરમી દેશ કહેવાય,
સોશીડાની નાર, નીત છીડી ઝંખડો કરે
તું તારાને વાર, મારે પીધે તે હરે.
નાક તસે પીંડી લવે નહિ ડવારા હલંત.
અખી અમારા કંથરો, ઉતરી ગયો અમલ,
અમલરા ઉદમાતીયા સેણુ હુંદા સેણુ.
તું વીન ધડી ન ચાલતું શ્રીકા લાજે નેણુ

દરબારશ્રીએ બારોટના મોદાના વખાણુ સાંભળી, સીરપાવ બંધા-
વ્યા; પરંતુ ઉતરતા મનની મોજ બારોટને ગમી નહિ જેથી બારોટ
કહે-દરબાર શ્રી.

દોહરા—બાપ દાદાની કીર્તિયુ સંભળાવે કાષ્ઠ કાન;
પોરસ અંગ ચડે નહિ તે નર નહિ પણ નાદાન
વખાણુ કુળના સાંભળી પ્રકુલીત થાય નહિ અંગ
પોરસે પ્રાણુ ન પાશરે તે પડયો કુસંગને સંગ.
પોશાં વાંચી પરીચાતણા સંભળાવે કદી કાન,
પોરસે મન ચડે નહિ તે નર પશુ સમાન.

બારોટના વચનથી દરબાર ઝાંખા પડી ગયા એટલામાં હજુરીએ
હાથી બારોટને એકાંતમાં તેડી જઈ સર્વત્ર વાત કહી સંભળાવી;
આ કારણથી આપનો મન માન્યો સત્કાર થયો નથી; હજુરીના વચ-
નથી બારોટ, અંત પડી ગયો ને જે કાંઈ મધ્યુ તે બધા ચાલતો
થયો: એમ નાના રાજ દરતાં દરતાં કીશોરગઢ રાજ નંદુ શહેર
ત્યાં આવ્યા. નંદરાજની પ્રસંશા સારી સાંભળેલી જેથી કાષ્ઠને પૂછ્યા
વિના રાજકચારીમાં નંદરાજ ખીરાજતા હતા, પાસે સચીવ ઉમ-
રાવ કારભારી વિજેરે શોભા આપતા હતા. નકીબ રાજના વખાણુ
કરતા હતા. એ ટાંપમે દસોંદીએ પણ રાજને આશીર્વાદ આપ્યો
દસોંદીને નંદરાજ કહે આવો દસોંદી આવો એમ કહી આસન
આપ્યું, નંદરાજ દસોંદીને પૂછે કે, બારોટશુ ક્યાંથી પધારો
છો, ક્યા રાજ જોતા આવો છો તે હકીકત કહી સંભળાવો. બારોટ
કહે રાજ તો ધણા જોયા, જેવા કે ચાવડા, ચંદેલ, ચંદુલાણુ, સોલંકી,

પઢીયાર, પરમાર, સીસોદીઆ, સમા, તુંવર, રાઠોડ, અને છેલ્લા
વાલેલા રાજા ત્રંબકસેનના રાજમાં થઇ આવું છું. ત્યારે કહો રાજા
ત્રંબકસેનની રાજ આમદાની, વૈભવ, કારકીર્દિ વિગેરે જે તમારા
જોવામાં સંભળવામાં કે અનુભવમાં આવી હોય, તે ખરી ખીના
કહો. ખારોટ કહે નાથ માગજી એજ કે જેવી હકીકતનું અનુકરણ
કરે, તેજ કહી બતાવે, તાલુકદાર હોય તે તાલુકદારજી કહેવાય તેને
છત્રપતિ, કહેવાય નહિ, છત્રપતિને તાલુકદાર ન કહેવાય પરંતુ માગજીને
કુબી તીરસ્કાર કરે તે ક્ષત્રીવટના પદને કલંક લગાડે છે એવા નૃપતિને
અમે અમારી વાક્ય અને છંદ આતુરીમાં જરા લક્ષવીએ ખરા માટે
આ તુંવર વંશના નરેન્દ્ર નંદ આપની પાસે જે વાત કરીશ, તે
સાચીજ કહી સંભળાવીશ. ત્રંબકસેનની ત્રંબાવટી, આગળ ઉપર મારી
જોએલી હતી. અત્યારે તો શહેર સુન્યકાર થઇ રહ્યું છે. જાને ભાષ-
જોમાં કુશંપના બીજકે રાણીવાસમાંથી રોપાએલ જેથી નાના બંધુ
કટાયા પુલકાંગજી દેશવટે પધામાં છે, રાજા સરીરે અશક્ત થઇ, ડોઢીમાં
દિવસો ગાળે છે.

દોહરા—જોયો હતો તે જાતો રહ્યો, રાજરંમ ઉમંગ,
સખળ નખળ રૂપે થયા પડ્યો રંમમાં ભંગ.
હજો તે લઇ આથમે વસ્યા તે ઉજડ થાય.
પુત્યા તે કરમાઇ જશે સમય જુઓ નંદરાય

ખારોટના વચનોથી નંદરાજા જરા ચકીત થઇ ગયા ફરી ખુશ-
હીમાં આવી કારજારીને કહ્યું કે દસોંદી ખારોટને શીરપાવ આપી
રાંજ કરો. ખારોટ મોજ લઇ શીરપાવ બાંધી વિદાય થયા અને

કચ્છારીમાં નંદરાજએ કારભારીને આજ્ઞા આપી કે, તમે જાએ સૈનીકાને તૈયાર કરો આ સમય, ત્રંબાવટી જીવ કરી જીતી લેવા તક બરાબર મળી આવી છે. કારભારીએ ચારસો સૈનીકાને સજા અવા હુકમ કર્યો કડાખખતર હથિઆરો સજી સૈન્ય તૈયાર થઈ ગયું. અને રાજા નંદ કારભારી હજુરીએ પોતાના બારોટ એ સર્વે બધ રજીસંત્રામ કરવા રસ્તે પડ્યા. થોડા વખતમાં ત્રંબાવટીને આવી ઘેરો ઘાલ્યો, લડાઈના મોરચા માંડી દીધા ગામના પાદરમાં છુંબીઆના નાદ કર્યાં એ અરસામાં પાણીઆરી નંદીના આરા ઉપર પોતાના બેઠાં મુકી દોડતી ગામમાં આવી પોકાર કરવા લાગી ગોવાળીયા ગાયોના ધણુ રેઠાં મેલી દોડતા દરબારની ડોઢીએ આવી કહેવા મંડ્યા કે વાઘેલા પતિ ગામને પાદરે નંદરાયતું લશ્કર આવ્યું છે, લડાઈના વાજ વગાડે છે સ્ત્રીઓ પાણી ભરવા મુકી ભાગી આવી છે. રાજના કારભારી આવી ખબર દે છે કે શેહેર ઉપર દુશ્મનોએ ઘેરો ઘાલ્યો છે, પૂરજનો સૌ બચબીત થઈ ગયા છે. ત્યાં તો બંદૂકોના અવાજ કાને પડ્યા રાજા ત્રંબકસેન કારભારીને કહે આપણો જીવ કરવાનો હાલ સમય નથી. તેમ સમય વિના ફાવીએ નહિ, મહાન પુરુષ કહી ગયા છે કે-

દોહરા—સમય સમો ન ચૂકીએ, બદખી હોય સમરથ

બાંડલ હોકે છુપ રહે, તો જીતે બારથ

પાંડવ જેવા પ્રતાપી ને મહારથી પુરુષો પણ સમયને જાણી ગયા કે અહુન બાણાવળી નર રૂપે હતા, તે બાંડળને વેશે વૈરાટ

નમ્રમાં છુપીને રહ્યા હતા. તે આપણે એ મુતને અણસરી કેમ ન
વતન કરવું. હાર કે જીત માણસ કરતાં નથી પણ સમય કરાવે છે.

કવિત—સમય મેઘ બરસંત સમયપર હોય સખે ફલ
તરેન તરેન ખીન સમય સમય પર હોય દેહ બલ
સમય સિધ્ધી હી મીલે સમય સાહેર લખ ચુકે
સમય પ્રેમહી મીટે સમય પંડિત હી ચુકે.
ખોયા ખેદહી ચાર તે સમય પર સમય પાછ ધર
ગોવીંદ અટલ કવિ યું કહે જો કીજે સો સમય પર

આ કવિતાના પ્રમાણુ જોતાં કાંઈપણ તબવીબ કરવી નહિ,
એમ કારભારીને જવા અટકાવે છે. લડાઈની ચેતવણી માટે અમાને
ક્યાં પણ શહેરમાંથી એકાદ અવાજ થયો નહિ એટલે રાજા નંદ
કારભારી સાત શિરબંદી અને દસોંદી રાજનો આરોટ એ બધા આવી
મામના દરવાણી તથા રક્ષકોના હથિયાર લઈ લીધા ને દરવાજા
ઉપર પોતાનો વાવટો ચડાવી દીધો. શહેરમાં નંદરાજાએ પોતાની
દુવાઈ ફેરવી આપી. ત્રંબકસેનના દરબાર ગઢની ડોઢીએ આવી
પહોંચ્યા, નંદરાજાએ પોતાના સચીવની સાથે કહેવરાવ્યું કે કાં
લડાઈ કરે નહિતર શરણાગત થાઓ, એમ ત્રંબકસેનને કહ્યો, આરોટ
તમે સાથે જાઓ. નંદરાજા ડોઢી બહાર ઉભા રહ્યા, કારભારીને
આરોટ બંને જણા ડોઢીમાં આવી દરબારશ્રીને તાજમ ભરીને કહ્યું કે
નંદરાજા જીવદ અગર શરણ થવા માગે છે. શહેરમાં નંદની દુવાઈ
ફરી ગઈ છે આ ખબર ત્રંબાવટીના કારભારી પોતાના રાજાને
ખબર આપ્યા કે ત્રંબકસેનનું શરીર નીસ્તેજ થઈ ગયેલું

જેથી જવાબ આપ્યો નહિ. ઉપરા ઉપર દીવાને ખખર આપ્યાને કહ્યું કે, નંદરાળ આપના દરબારમદ પાસે પધાર્યા છે.

કારભારીના કહેવા ઉપર રાજ સત્વર ઊભા થઈ પોતાના કાર-
ભારીને સાથે લઈ નંદરાળ પાસે ગયા તે શરણાગતના રૂપમાં નમન
કરી કહેવા લાગ્યા કે, કારભારી તમે નંદરાળને કહો કે તમે (નંદરાળ)
મારા ઉપર નથી ચઢી આવ્યા તેમ હું જે નંદરાળ પાસે શરણાગત
થવા આવ્યો છું, તે હું આવ્યો છું, એમ ન માનવું, કારણ કે
નંદરાળનો દિવસ મારા ઉપર ચઢી આવ્યો છે, અને શરણાગત
મારો દિવસ થયો છે. જે રાજ નંદ ચઢી આવત તો આટલા દિવસ
કેમ ન આવ્યા. અત્યારે મારી પડતીનો સમય જોઈ આવ્યા તેમાં
અરમાન માન્યા જેવું નથી, જ્યારે વખત નબળો આવે અને એ
નબળા વખતને દુઃખદાઈ કરવા આવવું એ સખળ માણસની
આયકાત કહેવાય નહિ. જાતા કહી ગયા છે કે-

દોહરા—બાહ્યું તુટી ને પીઠ ખાલી પડી નમાણુસી થઈ દેખાય
વક્ત્રમી વેળા માનવી દીન અસ્તાચળ જાય.
અંધી ચડે આઠાશમાં દીશા પડી દેખાય.
દી માઠાંના ચિન્હને શાણા સમજી જાય.
અનાજ સ્વાદ ઉડી જતાં સમાજ શત્રુ સમ થાય.
વેળાને લે અનુભવી તો ચઢવા ચિત ચઢાય.
માણસ વિનાનો માનખો ચેતન ચાત્યા જાય.
નિર્બળ તાકવા મન કરે તેનો ધોખો કેમ ધરાય,

ધરતીના સૌ ધણી થયા ધરતી કોની ન મધ
માનધાતા પૃથ્વીસેનને હાથેથી વહી મધ,
દેહ ધારી જો માનવો જે સરજ્યો સંસાર
ભુજો દિવસના રંગને બપોર સાંજ સવાર

આ ફાની દુનીઆમાં જે થયા તે મયા ને હવે યાશે તે જશે,
જો સુત્રે કુવાના રેંટની માફક ભરાય ને ઠલવાય એમ થયા કરે છે.
એક કવિ કહે છે કે—

કવિત—મયા ભીમ બહ જોધ મયા કૌરવ સંહારન,
કુંભકરન પશુ મયો, મયો લંકાપતિ રાવન,
પંથ મયો હનુમંત જેણે કરમહબ ખડયો,
કુંવર મયો અભિમન્યુ જય ચક્રાવો મંડયો,
કરણ મયો કનક બંધ બલરાય દશરથ પશુ મયો.
ચિંતા મત કરે માનવી નારાયણ નવ વાર ભયો.

વળી નંદરાજાએ જે આણુ વરતાવી દુવાઇ ફેરવી વાવટો બદલાવ્યો
છે, એથી હું ધણો ખુશી છું. અને એમના વતનમાં વરતવા મારી
અભિલાષા હું ધરાવું છું. આવા ન્યાય મે નીતિયુક્ત વચનો કાર-
ભારીએ સાંભળ્યા ત્યાં તેના મનની ધીરજ રહી નહિ, એટલે પોતાના
સિરોમણી રાજાને કહેવા લાગ્યા કે, અન્નદાતા મરીબપરવર આવા
સત્રીકુળના મહાન રાજા ત્રંબકસેનના હૃદયભેદીક વચનોથી તેને ફરી
બક્ષીસમાં સવંત્ર આપી દેવું જોઈએ; ને જીતના પ્રમાણની નિશાનીમાં
નજરાણું ને સમશૈર લેવી એ મારા મનની માન્યતા છે. અને

આપના ક્ષત્રિધર્મને પણ એમ થવા ઉચિત ગણાશે. તેમ અરણ્યમત થયાને ફરી બક્ષીસ આપવી એમાંજ ન્યાયની જીત સમાયેલી છે.

નંદરાજ કહે—શાણા સચીવ એ વાતને હું અતુભોદન આપું છું પરંતુ તેમ કરવા ઇચ્છતો નથી, બક્ષીસ માત્ર એટલીજ કે, શહેરની અંદરનો દરબારગઢ જે રાણીવાસ સહીતનો છે તે બક્ષીસ આપું છું. ને એ દરબારગઢની અંદર રાજરાણી આદે કરી જેટલા માણસો રહે છે, તેમના નિર્વાહને માટે એક એક સાંતીની જમીન આપું છું. ખાકી દુવાઇનો વાવટો બદલશે નહિ. તેમાં તમે એટલે કારભારી આ શહેરની દેખરેખમાં અમલ બળવળે અને આમદાની સંભાળળે. એમ કહી પોતાના સૈનિકો લઇ કારભારીને ત્યાં રાખી નંદરાજ પોતાના રાજમાં જવા વિદાય થયા—

નંદરાજની કરેલી એનાયત ઉપર ત્રંબકસેને ખુશી બતાવી. અને ધન્યવાદ આપ્યો કે, વખતની બલિહારી છે, માણસની નથી. એમ માની ડોહીમાં નાનાભાઇના વિયોગનો ચિતાર—હૃદયમાં લેવા મંડ્યા. ફરી કોઇના આવેશમાં આવી દાસીઓને બોલાવી રાણીને લાવવા આજ્ઞા આપી. દાસીઓએ રાજના ચેહેરાની આકૃતિના દેખાવ જોઇ ઉમાદે રાણી પાસે આવી કહે દરબાર સાહેબ બોલાવે છે. ડોહીમાં દરબાર એકલા છે. બીજું કોઇ નથી. બાસાહેબ તમારા કૃત્યોના ફળ નજર આગળ આવી પડ્યા. ત્રંબાવટી દુશ્મનને હાથ જશે, રાજ નિર્માત્મ બની બેસશે. સમૃદ્ધિના હરણુ થાશે, એ બનવા કહીએ સંભવ નહોતો. તે આજ બેવામાં આવ્યો. માટે ખરી વાત નીવેદન કરજો, નહિતર નંદરાજનો ધુરસો તમારા ઉપર ઉતરી જશે. સાચાના

મેલી પરમેશ્વર છે. એમ સમજાવી ડોહીમાં તેડી લાવી. ઉમાદે રાણી
રાજના પગમાં મસ્તક નમાવી પાસે સમશીર મૂકી આપી. રાણીને
દેખતાંજ રાજ કોધી ઉઠ્યા કે, કુલાંગાર કુલટા સ્ત્રી મારા ભાષને
દેશનિકાલ તેંજ કરાવ્યો કે ? રાણી કહે-હા નાથ, મારો અપરાધ
દાસી ગણી ક્ષમા કરો. આપના લઘુભાતા કે જે પુલકાંગજ ઉપર
કલંકનું વાદળ ચઢાવ્યું એ મારી પુત્રછબિનું પરિણામ છે જેથી
આ શીર નમાવી કહું છું કે આ સમશીરથી મને દાર કરો. વળી
ઉમાદે કહે પ્રાણનાથ-વિલાંબ ન કરતા, મને મારા ગુન્હાની શીક્ષા
આપો, એમ વારંવાર મસ્તક નમાવી કહેવા લાગી, રાજ કહે દુર્ભા-
અણી તને મારવાથી સ્ત્રીહત્યા લાગે છે. જેથી મૂકી દઉં છું. એમ
પુત્રછકારના વચનોથી કહ્યું કે, નીચેના આચરણોવાળી નારીથી ગૃહ-
સ્થાશ્રમ દુઃખદાષ્ટ નીવડે છે.

દોહરા—નમણી નમાલી ને વળી, નફટ નગણી ગમાર

કુલહીણી કુભાર્યા, નવ શોભે ધરદાર

પ્યારીમાં ખુવારી કરે પ્યારી કરે પત જાય

બીચારી પશુ બેદલ બને ભેઠની પેટને ખાય

માટે જ કુલંછની તાર મોં મદીઠ કર, તું મારા રાણીવાસને
ભાગ્યક નથી, મને તાર મોં જીંદગી લગે બતાવીશ નહિ. આજથી
તારા હાથના હું ભોજન પણ લઇશ નહિ, દાસીઓને કહ્યું કે, તમારે
મારા માટે ભોજન તૈયાર કરી આપવા. આ કમજાત રાણીને ત્રીજા

અજબા ઉપર ચઢાવી હો નીચે ઉતરવા પામે નહિં, દાસી કહે સારું
મહારાજ, એમ કહી ત્રીજા માળે રાણીને ચઢાવી દીધી.

સુઝ વાંચકો-નિર્દોષી રાજકુમારને ધણો વખત ચમા વનમાં જતાં
તેની શી ગતિ થઈ તે તરફ લક્ષ્ય એવીએ.

અધોર અરણ્યમાં કે જ્યાં ધણી ખાડીઓ હોવા પર્વતોના
શિખરોના એક બીજાથી જોડાણમાં સૂચ પશુ કવચીત નજરે દેખાય
છે, આંખા, જાંબુ, આંમલી, લીંબડા, વડ, પીપર, હિંબરા, બાવળ,
ખોરડી, સાગ, સીસમ, બીલી, અગથીઓ, બદામ, વિગેરેના વૃક્ષો
જમીન સાથે વાતો કરતા હોય, એવા દેખાવ આપી રહ્યા છે. વાઘ,
વર દીપડા વિગેરે ભયંકર પ્રજાતકી જાનવરો પોતાના ઘોર શબ્દોની
મજાનાઓ કરી રહેલ છે. ગિરી ગુફાઓ અને ક્ષીણો જોષ ભય
હિતપન્ન કરે છે. એવા જંગલમાં ભટકતાં કર્યાંય માગ' હાથ આવતો
નથી. આડે રસ્તે આચડી થાકી મયેલ રાજકુમાર ફૂલસંગ્રહ વિચારમાં
પડી મથે છે કે, વાહ પ્રભુ મારી શી દશા થશે. જન્મજૂમી મુકમા
પછી વીકટ જંગલમાં આવી ચઢ્યો છું. જંગલો ફળફૂલ, પાંદડાં,
ડાળાં વિગેરે ખાઈ નિર્વાહ કરું છું, તો પણ અધોર વનનો અંત
આવતો નથી. માગ' પૂછવા કોઈ મનુષ્ય પણ આવ દિવસ સુધી
મળ્યો નથી. એમ કદપાંત કરતાં મોટા આંખ વૃક્ષ ઉપર ચઢ્યો કે
હોયે ચડવાથી છેટી નજર પડશે તેમ માણસનો સાદ સંભળાય છે
તો તે પણ દેખાઈ આવશે-

પુલસંગ ઉમી ડાળે ચઢી નજર કરે છે, ત્યાં કળાડીઓ જંગલમાં
 ભાકડાં કાપના આવેલા તેના ઉપર ખ્યાન ખેંચાયું એટલે મોટે સારે
 પોકાર કર્યો કે ઓ કળાડી ઓ કળાડીઓ એમ પોકારના અવાજ
 ઉપર કળાડીઓ ઝાઝ તળે આવી ચડ્યા ત્યાં રાજકુંવર નીચે ઉતર્યો
 કળાડીને કહેવા લાગ્યો કે ભાઈઓ હું આ જંગલમાં રખડી રખડી
 ચાકી ગયો છું, મને માગ' મળતો નથી જો તમે મને કાંઈ શેહેર
 પાટણને રસ્તે ચડાવશો તો હું દુઃખી માણસ તમારો આભાર માનીશ
 કળાડીઓ મુસાફરના ચેહેરા ઉપર અટકળ કરી કે કાંઈ સુખી માણસ
 છે સાથેના સાહીત્યો અને ઘોડાના સાજા જોષ રાજવંશી જેવો પણ
 લાગે છે. જો માગ' નહિ બતાવીએ તો જળરાષ્ટ્રથી સાથે ભ્રમ જશે
 જેથી આગળ ચાલી, મારજે ચડાવી દેશ્યે. ચાકી જવાથી કાયર થઈ
 ગએલ છે જંગલનો તો હવે અંત આવ્યો છે. એમ જાણી બોલ્યા
 કે ભાઈ ચાલો અમારી સાથે. પુલસંગ ધણો ખુશી થયો કે જંગલી
 માણસોમાં પણ દયા કેટલી રહે છે, તેવી શેહેરીઓમાં હોતી નથી.
 એમ ચાલતા ચાલતાં ચોથે દિવસે જંગલથી બહાર આવ્યા ત્યાં સામે
 શેહેરના મકાનો નજરે પડ્યા. કળાડી કહે દયો ભાઈ સામે ગામ દેખાય
 છે, હવે આવજ રસ્તે ચાલ્યા જવું ક્યાંય પણ માગ' બદલશો નહિ,
 તમે એ માગે' ગામના પાદરમાં જઈ પોહોંચશો એમ કળાડીઓએ
 જવા રજા માગી, પુલસંગ કહે તમે મને રસ્તે ચડાવ્યો, જેના એશા-
 નના બદલામાં હું આ મારો ઘોડો તમને બક્ષીશ સાજા સહીત આપું
 છું, કેમકે અત્યારે મારો વખત નબળો છે, નહિંતર હું તમને વધારે
 રાજી કરત. એમ કહેતા નેત્રમાં પાણી આવી ગયા. દુઃખીઓ કહેવા

ભાગ્યા કે બાપુ કાંઈ શીકર નહિ જંગલમાં મારજે ચઢાવવા એ અમારું
કામ છે. તમે નસીબદાર માણસ છો જેથી પગપાળા તમથી ચલાશે
નહિ, તેમજ સાંજ પડવા આવી છે, માટે આ ઘોડો તમે પાછો લ્યો.
રાજકુંવર કહે નહિ ભાઈ, જે અપાછ ગયું તે પાછું લેવાઈ નહિ.
પુશીથી ભઈ જાઓ. કપાડી ઘોડો ભઈ રાજી થાતાં કહેતા જાએ છે
કે વાહ, કેવો બલો માણસ, આવા માણસને હે બગવાન આવું સંકટ
હોય નહિ, એમ કહેતા ચાલ્યા જાય છે, રાજકુંવર પુલસંગજી સામે
શેહેરને જોઈ રસ્તે ચાલ્યા જાય છે. તેમ રસ્તામાં વટેમાગુંઓ પશુ
મથ્યા કરે છે. વાહન વિના ધરતી ઉપર પગ મેલેલ નહિ, તે પુરૂષ
અડવાણો પગપાળો ચાલ્યો જાય છે, અને કહેતો જાય છે કે “વખત
બળવાન છે. પુરૂષ બળવાન નથી” જેના ઉપર છત્રની છાયા ચતી
હોય તે પગપાળા કાસીદુ કરે છે, જેના ધરમાં મીઠાઈઓના કોઠાર
ભર્યા હોય છે તે માણસ એક દિવસ દાળીયાને મરમરા ઉપર દિવસ
ગુજરે છે. જેના ઘર આગળ બીખારીઓના ટોળાં હોવા બીખ માગ્યા
કરે છે શેઠ તેને માણસોથી ધક્કા મરાવે છે તેજ શેઠ માગણ રૂપે મઈ
સદાવૃત્ત લે છે. આ બનાવ વખતનો છે, એક માતા કહી ગએલ છે
કે-દોહરા-નર પાસે નર આવત નહિ આવત દીન કે પાસ

સો દીવસ કેમ બૂલીએ ભણે ભવાનીદાસ.

માટે સુખ કે દુઃખ વખતના પ્રમાણથી આવે જાય છે એવા
સમયમાં હિંમત હારવી નહિ, અને પરમાત્માના નામને બૂલવું નહિ
એવા વિચારમાં માર્ગમાં રાત્રી ગાળી પ્રાતઃ કાળે આભાપૂરીને પાદરે
આવી ચડ્યો. દરવાજો તપાસ કરે છે ત્યાં દરવાજા બીડેલા હતા, જેથી

નદીને કાઠે આવી સોચ જમ હત ધાવન કયુ", સ્નાન કરવા વિચાર કરે છે ત્યાં યાદ આવ્યું કે જે ગામમાં જવું હોય ત્યાં નાદીને જવું નહિ જેથી નદીને કાઠે બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે કે અભણ્યા ગામમાં ક્યાં ઉતારો કરવો, ગામના રાજ દરબારની હકીકત કોને પૂછવી ! એ વિચારમાં પડ્યો છે, ત્યાં આગળના માણસોની વાર્તા યાદ આવી કે જે ગામમાં જવું હોય તે ગામના અખર અંતર જાણવા જરૂર પડે તો પાણીના આરા નજીક જરા પગ થોભી આરામ લેવો એટલે પાદર વિચારો પણ કહેવાય ને ગામની બહી બુંડી વાતોની અખર પડે. અગર હવેલી કે કોઇ દક્ષિણના માગ ઉપર બેસી જવું કે ન્યાં ઘણી સ્ત્રીઓના સમુદાય આવળ કરતો હોય ત્યાં બધી અખર મન-માની મહી આવે છે, જેથી પનઘટના માગની બાબતમાં અભણ્યો થઇ બેસી ગયો ને મન સાથે બોલ્યો કે—

દોહરા—બહી બુંડી વાતની બોળ કાઢવી હોય
પાણી આરે પગ થોભીએ કાં દક્ષિણ વાટે જાય

ન્યાં સ્ત્રીઓના જુથ પાણી બરવાને જાય છે, બીજા પાણી ભરી ધાટના પગથીયા ચડે છે, એ સુંદરીઓના ટોળાં જોઇ છકબ થઇ ગયો નવનવા સંગારોથી બરપૂર નવયોવના અલબેલી નારીઓ જેવી કે

દોહરા—પદમણી રૂપે પાણી બરે, નવયોવનવંતી નાર

એકથી એક અલબેલી, સન્યાં શોભ સંગાર
થોડે થોડે નમણી, નેનાં હે રંમયોળ,
શોભા શી સ્વામા તણી, જોતી આંખ મરોડ

હાથે ચુડી હેમરી, હેમ સરીખા હાથ
 મોર બનાવ્યુ માનુની, નવરા દીનો નાથ,
 સહીયર કહી બોલાવતી, હાસ્ય વિનોદે વાત,
 હસતી હંસવદની દીએ, તાળી સખીને હાથ
 પડી નજર નર ઉપરે સખીને કરતી સાન
 દુઃખીએ ધરતો એ હશે, દુઃખમાં બીને વાન
 હશે જોડી બાપ કયાક તો, વીરલી જગમાં હોય
 ધન્યર પૂજ્યા જો હશે, તો જોડી ધરમાં જોય.

આવી વાતો કરતી ભરે ખેડે ચાલી જાય છે. ખીજુ જુથ ઠાલા
 બેઠાથી આવે છે, તે પૈકી એ જણીએ અરસ પરસ કહેવા લાગી
 કે એન આજ મેં પાંચ બેઠાં ભર્યાં એ દિવસ થયા હું રોજ તારી
 વાટ જોજી છું તેમ હવેલીના દશનમાં પણ તું મંગળાના, શૃંગારના
 ભોગના, ઉઘાપનેના એ દશનમાં પણ તું જોવામાં આવી નહિ, જોથી
 મેં તારી પાડોશી સાથે સંદેશો મોકલ્યો ત્યાં તું પાંચમે ખેડે આવી
 ગઈ, નહિતર હું હમણાં તોરણુ ભરું છું તે લખને તારે ઘેર આવી જાત
 કેમકે આજ કેટલા દિવસ થયા તાર મોઢું જોયું નહોતું, જોથી
 મારો જીવ લાગી રહ્યો હતો. એનપણી કહે, એન મેં આજ એ ત્રણ
 દિવસ થયા, પાણી ભર્યું નથી, દઈ ભરાવું છું તેમ ધરથી બહાર
 પણ નીકળી નથી. જોને તારા બનેલીને સરદી થઈ આવી છે, વળી
 તે માંદપના બહુ કાયર છે. ઉપલા માણસને ઉભા સુકાવે, એવા
 હારણુ છે, હમણાં નાના છોટીઆ સાર દુધ લેવા નીકળી, ત્યાં તારા
 અખર મળ્યા કે હું તરત ભર્યાં બેઠાને આમ તેમ ઠલાવીને આવી

પહોંચી. કેમ બેન, શું કામ છે? બેનપણી કહે, બેન કામ બીજી કાંઈ નહિ હું ક્યાંક નવી વાત સાંભળી આવું તો તે વાત તારી પાસે કરે, તે વારે મને સંતોષ થાય છે. કેમકે તારામાં મારું હેત માળણી બેન જોટલું આવે છે, મુઠકયાંક વાત કરવાનું ઠેકાણું તો જોષએ કે નહિ, બેનપણી કહે હા બાપ હા. જોજો આ વાત પેટમાં રાખવાની છે: કારણ કે મોટા ધરની વાત બીજો કાને જાય નહિ. ને કદી જાય તો માથા કપાઈ જાય. ઝમકબાપ કહે-અરેરે બેન છતો શું, પણ માણસ મારીને દાટી રાખ ને તોપણ મારા પેટમાંથી વાત જાય નહિ, વાંચનાર માનનીય એના પેટમાં ન રહી તે બીજીના પેટમાં કેમ રહે તેનો સ્ત્રી જાતિને વિચાર હોતો નથી.

બેન-અમારા ઘરમાંથી હમણા બે વરસ થયા એલલસિંહ રાજના હજુર સૈફેટરી થઈ નીમાયા છે. તે કાષ કાષ વખતે રાણીવાસમાં પણ આવળ કરે છે. ધ કહેતા હતા કે રાજદરબારમાં રાજકન્યા જોજોવતી અઢાર વર્ષની હિમરે પોહોંચી છે. પણ ક્યાંય સંબંધ કરવા આપતી નથી, રાજ રાણી પુત્રીને સમજવતાં થાકી ગયા છે. પુત્રી મોઢે ચડાવેલ છે. તે કહ્યું માનતી નથી. માબાપ બીચારા બ્યાધીમાં કાળે હાડ આવી ગયા છે. બેનપણી કહે દીકરીની બ્યાધી ખુરી છે. મોટાને મોટી ઉપાધી હોય છે, પણ મુઠ આપણે પોતે દીકરી નોહોતી? પણ માવતરથી ઉપરવટ થવાય નહિ. ઝમક કહે જોને આ મારા બાપે આ ગામમાં કેટલે છેટે આપી છે, મારા આપનો કાગળ પંદર દિવસે આવે છે, હું તો કાંઈ બોલી નહિ. ત્યાં પડખામાં ત્રીજી સ્ત્રી બોલી કે એમાં શું બાપ, કહેવત છે કે “એટીને ગાય

ન્યાં દોરે ત્યાં જાય ” એ સુવર્માં સૌ વરતી રહ્યા છે. આ વાર્તા પર બરાબર ધ્યાન આપી સાંભળી પુલસંગ ઉઠી ઉભા થઈ દરવાજે આવી ચડ્યો. દરવાણીએ પરદેશી મુસાફર જણી માન આપી પોતા પાસે બેસાડ્યો અને પૂછવા લાગ્યો કે, આપ કોણ છો ? કયા દેશમાં રહો છો ? આવી ઉગતી વયમાં વનવાસી કેમ થાવું પડ્યું છે ! તમારે ગામમાં જાવું છે, નહિતર આ પાસે ધર્મશાળા શ્રીમાનોની બંધાવેલી છે. કદી રાજક્યારીમાં જવું હોય તો પણ ક્યારી જોયા જોવી છે. અમારા રાજ ઉદાર દીલના પ્રતાપી, સરલ સ્વભાવવાળા માયાળુને પ્રજાપાલક છે. એમને પ્રજાપ્રત્યે પ્રજાનો રાજ પ્રત્યે એવો પ્રેમ રહે છે, કે અમારા શેહેરમાં માગ્યા મેહ વરસે છે, જમીનમાં ધાર્યા અનાજ નીપજે છે. એમ સહુ સદા આનંદમાં દિવસો ગાળી રાજની દીર્ઘાયુષ્ય થવા આંત્રીક આશીર્વાદ આપ્યા કરે છે.

દરવાણીના કહેવાથી, રાજકુંવર સમજી ગયા કે, રાજે રાજ કદરદાન હોય, તો મારી કાંઈક કદર કરશે. એમ ધારી ક્યારીનો ટાંછમ પૂછ્યો, કે દરબારશ્રીએ ભલસંગજી ક્યારીમાં ક્યારે આવતા હશે, એ વખત બતાવવા માગ ઉપર દયા કરશે, કે દરવાણી કહે એમાં દયા શાની માણસની ફરજ છે. ખુશીથી જાણ્યો, ત્યાં પોહોંચશે કે ત્યાં નીચે સંત્રી પેહરેગીરો ટેલતા હશે. તેને પૂછવાથી બરાબર મળશે, તેમ ક્યારીમાં કાંઈને પણ જાવવા, આવવા, વિષે પરેજી નથી. તમે ત્યાં જાઓ, ત્યાં છડીદાર પોકારશે. વળી વિગેષમાં દરબાર પધાર્યા છે એની નિશાની દરબારગઢના દરવાજા ઉપર લાલ વાવટો ચડ્યો હશે, એ ઉપરથી તમારે ખાત્રી કરી લેવી. દરવાણીના કહેવા મુજબ

કુલસંગ પેહેરેગીરો પેહેરા ભરતા હતા, ત્યાં આવી ગયા ને મરતક નમાવી ઉઘી નજર કરી પૂછવા જાય છે. ત્યાં નકીમના ખોલ સંભળ્યા, જેવી સંત્રીની કચારીમાં જવા માટે રજા માગી ફૂટે કચારીમાં ખખર આપ્યા કે, કાઠ પરદેશી મુસાફર રાજકચેરીમાં આવવા આજ્ઞા માગે છે. દરબારશ્રી એમલસિંહ કહે ખૂશીથી આવવા કહેા.

કુલસંગજી રાજકચારીમાં આવી, એમલસિંહને તાજમ ભરી વીર આસનવાળી ખેસી ગયા, રાજ, દિવાન, મુસદ્દી, ઉમરાવ આદે કચારીમાં કાઠપણુ માણુસે આવકાર આપ્યો નહિ, એ જોઇ પોતાના ચાલતા સમયને સંભાળી, મન સાથે કહેવા લાગ્યા, કે,

દોહરા--છતના ખેલી થાય સૌ, જહાં જાયે ત્યાં માન.

અછતે આકું મુખ કરે, ખેસવા ન મજે સ્થાન.

દોહરા—વેળા મ •દેજે વીહલા, વેળાથી એળા અંકાય.

તેડા મોકલો ત્રીકમા, મન મરણને ચહાય.

હૃદયમાં શોચ કરતાં ચારે તરફ કચારી જોવા લાગ્યા, જણે અજાણ્યો નર એત્તીતો આવી ચડ્યો હોય, એવો દેખાવ બતાવી ખેસી રહ્યા. રાજ આદે કચારીના માણુસો નવીન ને પરદેશી જોઇ કહેવા મંડ્યા, કે, કાઠ જંગલી માણુસ રાજકચારી જોવાને આવી ચડ્યો છે. રાજનો કારભારી ઘણોજ ડહોળા ને ચાક્કાક હતો, તે ઘણીવારે દરબારશ્રીને કહે છે કે કૃપાનાથ આ માણુસ દેખાવમાં ને આચરણમાં વીચીત્રતા બતાવી આપે છે. તેને આપણે પુછવાની

જરૂર છે. વળી તે અતિથીરૂપે વરતાય છે. કેમકે તે દેખાવમાં દુખજો-
ન રૂપે દુખજો સ્થિતિનો નબળો જોવામાં આવે છે. એક ઉપર
વિચાર કરતાં, નાનો ને મોટો રાજવંશી હોય એમ જણાય છે. તેના
ઉપર સમયની કસોટીની છાપ પડી જોવાય છે, જેથી હાલ હવાલ
બદલી ગયા હશે, મહાન પુરૂષો પાંડવ જેવા સુઘ વીર નરોને
વેળાએ વેશ બદલાવવા પડ્યા હતા આખરે પ્રભુ બેલી થયા હતા.
મહારાજ જેના પરમાત્મા વિમુખ હોય, તેની સ્થિતિ બદલી જાય છે.
કવિજન કહે છે કે—

કવિત—નગર નરેશ રહે ખાન સુલતાન રહે
અમીર ઉમરાવ રહે, રહે સખ સહીદે
ભાઈબંધ આપ રહે કાકાદી કુટુંબ રહે
સાસરીયા રહે વાકું દીલમે ન સહીયે
જનુની જનક રહે, સુતા સુત સખ રહે,
અપર પાડોરી રહે. તો કહુ દુ કહીયે,
કહેત કવિ કદાન ચારો દીલમાં બીચારી દેખો
એ તે રહે, ન રામ રહે જાણીએ.

પરમાત્મા વિમુખ થાય છે તે વારે દોલ કે વાગ્ગ વાગતા નથી
પરંતુ કર્મના સંસ્કાર બદલે છે તે વારે મતિ વિવ્રન થઈ જાય છે.
અન્નદાતા, જે પુરૂષ આપણો આશ્રય જોઈ આવેલ છે. જેથી અખર
અંતર પુછવા, એ આપણો ધર્મ છે, એલલસિંહ કહે, ત્યારે કાર-
ભારી તમેજ પુછી જુઓ. સચીવ કહે સાહે, મહારાજ જેવી આજ્ઞા-
કારભારી કહે ભાઈ તમે દોણુ છો કયા દેશના વાસી છો? અત્રે

આગમનનું કારણ જો તમે કહી શકતા હો, તો કહેવાની જરૂર છે. કુલસંગ નિશ્વાસ મૂકી કહે છે કે હું સાંતીનો જમીનદાર મરાસીયો છું. અને શેર અનાજ માટે આપને આશરે આવ્યો છું. વધારે હકીકત કહેવા મને મારો વખત ના પાડે છે, આપ જો કહેશો, તે પ્રમાણે ખરા દીલથી નોકરી બજાવી, આપને ખુશી કરીશ. આવા દીન વચનો સાંભળી, કારભારીને દયા આવી કે, આ માણસને આશ્રય આપવોજ જોઈએ. શેર અનાજ માટે પેટવડીયો રહેવા માગે છે. તો લાચાર થઈ ગયેલો અનાથ અશક્ત હોય, તેજ એવી માગણી કરે છે.

એલલસિંહ કહે ઠીક, ત્યારે એ પુરૂષને કહો કે, તમને સો માણસની ટુકડીનો સરદાર દરબાર બતાવે છે, આજથી તમારો પગાર, ખાનપાન કાવા, કસુંબા કપડાં વિગેરે ખરચ રાજ ઉપર છે; તમારે જે કાંઈ જોઈએ તે મોદીખાનેથી ઉપાડ કરવો, નોકરીનો બદલો પરમાત્મા આપશે; ફટાયા રાજકુવર કહે ઠીક થયું, આશરો તો મળ્યો, વળી નીચેથી ઉંચા ચઢાય છે. પણ એકદમ ઉંચા ચડવા જતાં, સીપારસે ચડી જવાય ખરું, પરંતુ પાછો નીચે પડવાનો તરત સમય આવી જાય છે. જેમ મહાન પુરૂષોના વચનમાં કહ્યું છે કે—

દોહરા—ઉંચા ઉંચા સહુ ચઢે, નીચા ચઢે ન કાય,
નીચા થૈ ઉંચા ચઢે, ધ્રુવ સમ પદને જોય.

એ સુત્રને આધારે નોકરીના દિવસો નિખાલસપણે ગાળવા લાગ્યો. નોકરી કરતાં કુલસંગને એ વરસ થયા. તો પણ રાજકાયવાહીકમાં નૃપને તેની કદર કરવાનો સમય મળ્યો નહિ. એક દિવસ રાજાને

પ્રધાન એકાંતમાં બેઠા હતા, ત્યાં દીવાને ધીરેથી દરબારશ્રીને વાત નિવેદી કે, મહારાજ પૃથ્વીનાથ આપનો જ્ઞાતિએ જય થાઓ: આપણે પેલા, અતિથી રૂપે ગરાસીઓ રહ્યા છે તેણે નોકરી ખરા દીલથી ખરાખર આજે બે વર્ષ થયા કરી છે. એ ગરીબ માણસ આપના આશ્રયમાં આનંદ માને છે. તો આપ સાહેબને તેને કાંઈ પગારમાં વૃદ્ધિ, અથવા તો દરજ્જામાં ઉંચું પદ મલવા, એમ કદર થવા, પ્રમોશન આપવું જેમણે એટલે આપ કદરવાન છો, એમ મનાય, તે તે પોતાના કામમાં સચોટ રહી, નોકરી બજાવે છે. એમ રાજા મહારાજ, શેઠ શાહુકાર, વિગેરેમાં રીવાજ પ્રચલીત ચાલે છે. નોકરી નીખાલસપણામાં બતાવી દે, અને ઉપરી ખળ, ગોળ, એક ભાવમાં રાખે, તો રાજકાજમાં અંધાધુંધી ચાલે છે, એમ માનવામાં આવી જાય, એ સ્વભાવિક છે.

નીચેના કહેલા જણો મરે તેનો શોચ કરવો નહિ એ કવિજનોનું કહેવું છે.

છપચચાલ-મરો સુમ સરદાર મરો એક અડીયલ ટટું
મરો કકંશાહ નાર માન વીન મરજે માંદું
પુત્ર ઓહી મર જવ, કુળમેં ઝાઘ લગાવે
મિત્ર ઓહી મર જવ બખત પર કામ ન આવે
બચન પલટી રાજા મરો સુખે નીંદ ન સોહીયે
બેતાલ કહે બીકમ સુનો ઓહી મરે હમ નાં રોષએ

ઉપરના કહેલા ધર્મો મરે તેનો શોચ કરવો નહિ. જ્યોતિ આપણી તેમાં ગણના થઈ જાય. માટે કદર બુઝવી એ સાચો ધર્મ

મનાય છે. એકાંતમાં વાતો કરી રહ્યા છે, ત્યાં કચારીમાં જવાનો ટાઇમ થયો. દરબારશ્રી રાણીવાસમાં જઈ કચારીમાં જવાનો સ્વાગ્મ પહેરી કચારીમાં પધાર્યા, ત્યાં દીવાન, અમીર, ઉમરાવ મુસદ્દી વિગેરે અમાઉ હાજર થઈ ગએલા હતા. દરબારશ્રીના આગમનથી નફીમના અવાજ થયા, સૌ કચારી ઉભી થઈ, નીચે જમીન લગે નમી તાજમ ભરી, સૌ બેસી ગયા. ત્યાં વિષ્ણુ શર્મા પડિતે રાજને દીર્ઘાયુષ્ય થવા આશીર્વાદ આપ્યો, સૌ નોકર ચાકરો નમન કરી જતા રહ્યા ત્યાં છેલ્લી વારે ફૂલસંગળ સરદારના પોશાકથી આવી. ધણી ખમા કહી, તાજમ ભરી એક તરફ ઉભા રહ્યા. કચારીમાં સૌ મૌન રૂપે બેઠા હતા. તે વારે દીવાને દરબારશ્રી સામે બેસ્યું. દીવાનના કરેલા વખાણ ઉપરથી રાજને ઉભરો આવી ગયો, ને કેહેવા લાગ્યો કે કેમ હાકાર ખુશીમાં છો. ફૂલસંગ કહે હા, મહારાજ આપના પૂન્યપ્રતાપે ખુશીમાં છું. દિવસ ગુજરે છે. અને દયાની ચાહના રાખું છું.

એબલસિંહ કહે નોકર પોતાનું જ કામ માની નોકરી કરે એ એનો ધર્મ છે. ફૂલસંગળ કહે હા મહારાજ, પરંતુ ચાકર એ નામ ઉપર તીરસ્કાર રહે છે તેમ દયા પણ ઓછી જોવામાં આવે છે જેમકે.

છપય--નહિ ચાકરને સુખ, કાયા વેચેલી પર ધર
દયામણું રહે મૂખ, વીસામે ન મલે તલબર
સરે ન રાખે લાજ, કાજ ધાયું નવ થાયે
કહે દુકારો કાય, તો પણ નવ બોલાયે
વળી માલધણી મૂખથી કહે, એ ચાકર છે આપડો
રાત અંધારી હોય, દોડયો જાયે તે આપડો

સરદારના વચન સાંભળી રાજા ખુશી થયો ને કહેવા લાગ્યા કે વાહરે વાહ શાળાશ છે ઠાકોર તમારા અક્ષરે અક્ષરના ખેલ છે તે સાચાજ છે. આપની નોકરી પવિત્ર દિલની ને આજના પ્રસંગની ખુશાલીથી જાઓ, તમને મારા રાણીવાસમાં રાત્રીએ મારા સુવાના રાજભૂવનની નોકરી આપું છું. દિવસના તમારે આરામ લેવો, રાત્રીએ ઉઘાડી શ્વમશેરથી તમારે ખૂદ પોતાને ચોકી ઉપર રહેવું. રાજના આવા ઉંચા થાનકની નોકરી આપવાના ખેલ આખી કચારી સાંભલી વિરમય થઈ કે આ શું ? એવા પ્રશ્નો જવાબ આપસ આપસમાં આપવા લાગ્યા કે આપણે જુના વખતના નોકર છીએ છતાં, આપણામાંના કોઈને રાણીવાસમાં નોકરી મળી નહી. હશે, ભરસો એસી જવાથી થાય છે. કોઈ કહે એજ રાજની બેકદરાઈ કહેવાય. કુલસંગજી હવે ન થાતાં આવી અવિચારી નીમણુંક સાંભળી ચિત્રામણુ બની ગયા, કે શું મારો પડવાનો વખત તરતમાંજ આવી પોહોંચ્યો હશે ? એમ સમજી ખામીર ખાઈ મન સાથે કહેવા લાગ્યા કે બીજી કાંઈ નથી. કેવળ રાજા મૂખ છે. અને રાજ્યપદને લાયક નથી. એમ માની નીચે નમી તાજમ ભરી કહેવા લાગ્યા, કે ગરીબ પરવર, અવદાતા, માયાળુ મહિપતિ આપના સુજશની અભિવૃદ્ધિ થાઓ પરંતુ રાજ એ શું છે. દુકામાં કહું છું કે પરમાત્માની વિભૂતિરૂપ તેજ રાજા કહેવાય છે પરમાત્માએ પોતાનો અંશ માન્યો છે. રાજાએ ન્યાય નીતિને સત્યની તાદશ્ય મૂત્તિ છે. વળી ત્રણગુણમાં મોટું પદ શાત્વીકનું છે ત્રણદેવ તેમાં પરમાત્મા પોતેજ શાત્વીક છે ને મનુષ્ય શ્રેષ્ઠીમાં માણસમાં મોટું પદ ભકત, અને રાજા એ બંનેનું છે, એમ આપશ્રી મનાઓ છો છતાં સાર અસાર બધુ ખૂંડું હાની

કે લાભ યજ્ઞ કે અપયજ્ઞ, લાયક કે નાલાયક એ સુત્રોથી કાંઈ અગ્ના-
ત દેખાઓ. છો હું આપનો રક્ષી છું ને મારી વડીલ મુરખી પીતાશ્રી
તુલ્ય બાવના છે જેથી ન્યુનાધિક થાતા પેહેલા અપરાધની
મારી વાક્યોની દરગુજર થવા મારી પ્રાર્થના છે. કેમકે મારે અધિક
વિવેચન કરવાની જ્ઞાસા બંધાણી છે, જેથી બોલવા આગા માગું
છું. રાજ વચનોથી શંકાશીલ તો થયા પરંતુ વાણીમાં રસ જોઈ
આગા આપી કે શું બોલે છે તે જોવું જોઈએ વચમાં નૃપતિ કહે
મારી આટલી નોકરીમાં તમે નારાજ થાતાં હો તો, કાંઈ નહિ.
અણુગમે બતાવી આપશો. ધુલસંગ કહે નામદાર મારી વાત
સાંભળ્યા પછી તે અણુગમે રાજપો વિગેરે પૂછવા દયા કરશે
રાજ કહે સારું ત્યારે કહો શું કહેવા માગો છો, શીશ નમાવી ખમા
ગરીબ નિવાજ, ખમા, આપની મને બૂલ દેખાય છે તે જાતવંત
નોકર બૂલ બતાવી આપે છે તેમાં ધણીને રોષ આવતો નથી, એ
બૂલ રાજ, રજવાડા, રાજ, મહારાજાઓ, પણ જાણી બુઝી શકે
તેમ છે, આપની જગતમાં અપકીર્તિ ગવાશે પાસેના અમીર ઉમરાવ
કે કારભારી મૂખ મનાશે, એ સાથે હું પણ બદનામીનો બાગીદાર
બનીશ, મલનપુરૂષો કહે છે કે સર્વે ગુણસંપન્ન હોય તે વારે રાજનું
પદ ભોગવાય છે. આપે મને રાણીવાસની નોકરી આપી તે મારા
કયા ચારીત્રોથી આપવી પડી. મારા સાથે આપની કંઈ પહિચાન
હતી? હું કાણુ છું? મારા સહવાસનો અનુભવ આપે કયારે લીધેલ
છે, મારી જાતજાત શી છે? એનું અનુકરણ આપને કેમ થઈ
શક્યું? મારામાં ગુણ અને દોષ આપના કયા પરિચયમાં આવેલા
હતા? ઉપરના બધા સુત્રોથી આપ તો તદ્દન અગ્નાત છો છતાં મને

સુલ્કસ્થાનકની નોકરી આપી, તે મને તો ધણી મુશ્કેલીભરી અને અમાનનીય લાગી છે. વળી નીચેના પ્રમાણુ બતાવી આપે છે કે—

દોહરા—પંથે કાં પાડોશમાં, કાં સહવાસે જોય.
જાત ભાત જાણ્યા પછી, યુક્તિયાનકે હોય.
માત તાત જાણ્યા વિના, યુષ્ઠ અવગુણુ અચાત.
નીવડે જાત કજાત તો, પાછળ પશ્ચાતાપ.

રાજેન્દ્ર આપ તો જાણો છો છતાં મારા માટે દુષ્ણો મેંજ આપના અનુભવમાં આવવા કહી બતાવ્યા કે જેનું અનુકરણ દુનીયા કરવા ધારે તો ઉપયોગી થઈ પડે છે. તે સાધારણ કહેવતમાં બોલાય છે કે, માણસના પેટની અને લાકડાના પોલની કાપને ખબર પડતી નથી. વળી એક ઉદાહરણ હનુરશ્રીને નીવેદન કરે છે કે—

પૂર્વે અવધપૂરીના રઘુકુળ તીલક શિરોમણી ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજી જ્યારે લંકા આવ્યા, રાવણ સાથે જુદા ચાલવા માંડ્યું હતું તે વારે શ્રીરામચંદ્ર શ્રીપરમાત્માનો અવતાર છતાં મનુષ્ય સૃષ્ટીમાં દેહધારીરૂપે હતા જેથી દિવસના યુદ્ધ કરતાં પણ રાત્રીએ તો આરામ લેવાની જરૂર પડતી એટલે સૌ યોદ્ધાઓ ભગવાન રામચંદ્ર પાસે આવી વિનંતી કરવા માંડ્યા કે પ્રભુ રાત્રે આરામ લેવા આપ નિદ્રાવશ થાઓ એટલે રાજરીતીના પ્રમાણુથી અમે સૌ ચોકી ઉપર રહીએ. રામચંદ્ર કહે તમે બધાથી ચોકી ભરાય નહિ કેમકે સવારે તો સૌ સૈનીકાને લડાઈમાં ઉતરવું પડે છે જેથી આરામની તમને પણ જરૂર છે.

તેવારે સુગ્રીવ આવી વંદન કરી કહે છે કે નાથ હું અંગદ ને
 લક્ષ્મણ તથા વિભિક્ષણ એમ ચાર જણા ચોકી ઉપર રહીએ,
 પરમાત્મા કહે એ બહુ સારૂ પણ ચાર જણાથી સાથે ચોકી થાય
 નહિ, તેમાં પણ ચારેનો શ્રમ વૃથા જાય છે. સુગ્રીવ કહે હું એકલો
 ચારે પોહોર ચોકી ઉપર રહું, રામ કહે સુગ્રીવ એક માણસ ચોકી
 ચાર પોહોર સુખગર રહી, કરી શકે નહિ, નીદ્રા એવી છે કે સુખ
 કે દુઃખ હોય, સન્યા કે પથારી હોય, કે શળા હોય, તે પણ ત્યાં
 નીદ્રા આવ્યા વિના રહેતી નથી, માટે એમ કરો કે, એક પોહોર
 સુગ્રીવ બીજે પોહોર અંગદ, ત્રીજે પોહોર વિભિક્ષણ, ચોથે પોહોર
 લક્ષ્મણ, એમ ચાર પોહોર વેચી દ્યો, કે જેમાં તકલીફ પડે નહિ
 પ્રભુના વચન સૌએ માન કર્યાં. પહેલા પોહોરમાં સુગ્રીવ પોતાના
 સાજ સજી કમર બાંધી; પેહેરો ઉપર હાજર થયા, ભગવાન રામચંદ્ર
 કહે સુગ્રીવ આવ્યા કે: સુગ્રીવ નમન કરી કહે કૃપાનાથ હાજર છું.
 પેહેલા પોહોરનો વખત રામચંદ્રજીએ સુગ્રીવને વાતોના ઉપદેશમાં
 નિવંત કરાવ્યો. ત્યાં બીજો પોહોર આવ્યો, એટલે અંગદ ચોકી
 ઉપર આવી પગે લાગ્યો. પ્રભુ કહે આપ અંગદ આવ્યા કે: અંગદ
 વંદન કરી શીર નમાવી કહે, દીન દયાળ હા સેવક હાજર છે, બીજો
 પોહોર અંગદને જ્ઞાન ઉપદેશની વાતોથી વીતાડી આપ્યો પોહોર જતાં
 વાર લાગી નહિ, ત્રીજો પોહોર આવ્યો તે વારે વિભિક્ષણ આવી દંડ-
 વૃત્ત કરી બોલ્યા કે મહારાજ દાસ હાજર છે. વાહ વિભિષણ શાખાશ
 છે. એમ કહી ત્રીજો પોહોર વાતોમાં કાઢી આપ્યો ચોથો પોહોર
 થયો ત્યાં લક્ષ્મણનો વારો આવ્યો એટલે કમરકશી બાણ ભાથા-
 એ સજી પરમાત્માને નમન કરી ચોકી ઉપર પધાર્યાં. પ્રભુ કહે બંધુ

લક્ષ્મણુ આવ્યા કે, એમ કહેતાં તરતજ નીદ્રાવશ થઇ ગયા, ભર-
 નીદ્રામાં જેમ પોઢ્યા હોય તેમ નસકોરાં બોલવા લાગ્યા, આ બતાવ
 જોઇ લક્ષ્મણુને માફ લાગ્યું ને વિચારમાં પડી ગયા કે, ત્રણ પોહોર
 ત્રણે જણાને પ્રભુએ વાતોથી વીતાડી દીધા, અને ચોથે પોહોરે હું
 આવ્યો કે તરતજ રામ નીદ્રાને આધીન થઇ ગયા હીક છે, રામનો
 ઉપલગ પ્રેમ અત્યારે જોવાઇ ગયો, પોતાના અને પારકા તે શું
 એમ રામ ઝોળખ્યા નહિ; પારકાથી પ્રેમ વધારે રાખવાથી દુનીઆમાં
 ખ્યાતિ વધારે થાતી હશે. છે તો પ્રભુ દયાળુ એને બીન્નભાવ જોઇએ
 નહિ છતાં અત્યારે તો ચોખ્ખો મારા ઉપર પ્રેમનો અભાવ જોવાઇ
 ગયો; હશે રામને શું કરવું વળી વડીલ બ્રાતા છે, એમની બૂઝ
 મારે કાઢવી એ મારે બૂપણુ ન કહેવાય પ્રભુને ગમ્યું તે સારું એમ
 નિશ્વાસ મુકી ચોકી આમ તેમ ટેલી કરવા લાગ્યા ત્યાં ઉષા કાળ
 થયો એટલે રામ જાગૃત થયા; મૂખ પ્રક્ષાલન કરી શોચ જઇ દંત
 ધાવન કરવા બેઠાં, ત્યાં લક્ષ્મણુને બોલાવ્યા બંધુ લક્ષ્મણુ પધારે
 આપણે દંત ધાવન કરીએ. લક્ષ્મણુ ઉદાસ ચેહેરાથી દાંતણુ લઇ
 પાસે બેઠા ભગવાન રામચંદ્રે બ્રાતુ સામે વાતસલતા બતાવી પૃછવા
 લાગ્યા કે કેમ લક્ષ્મણુ આજે તમારા મૂખ ઉપર શ્યામતા દેખાય
 છે. ચિત વિગ્રતાબરેલું જણાય છે, ત્યારે લક્ષ્મણુ વીનયયુક્ત
 વચનોથી સંબોધી કહે છે કે વડીલ બ્રાતા અવધેશ ? આપ ક્યાં નથી
 જાણતા ! આપનો અંતરયામી છો. છતાં મારે શું કહેવું ત્રણ પોહો-
 રમાં ત્રણે સખાઓના પોહોર વાતોમાં નિર્ગમન ક્યાં અને ચોથા
 પ્રહરમાં મારી ચોકીનો વખત આવ્યો ત્યારે તરત નીદ્રા દેવીને
 આધીન થઇ ગયા એમને મારા પ્રત્યેની સેવામાં આપને કાંઇ ન્યુનતા

દેખાઇ હોય એ જણાયું જેથી ભેદ ભાવના આપની મારા હૃદયની
 માન્યતાએ મને સુચવી બતાવ્યું. આવા વચનોથી પ્રભુ હસવા લાગ્યા.
 ને હસતે વદને કહે વાહ બંધુ વાહ બંધુ, એ શંકા તમને ઉત્પન્ન
 થઇ તે દરેકને થાય એ સ્વભાવિક છે, પરંતુ બંધવા ભેદ ભાવના
 જરાએ નથી. અને હોય પણ નહિ. એ ત્રણે મારા સખા ભક્ત છે
 તો પણ મને શંકા રહી કેમકે પેહેલા પોહોરમાં જે વારે સુગ્રીવ
 ચોકી ઉપર આવ્યા તે વારે મેં જાણ્યું કે સુગ્રીવ મારો પ્રેમી ભક્ત
 છે. છતાં મને નીદ્રા આવી જતાં તેના મનમાં હીલો આવી જય કે
 રામ ખરા પણ મારા ભાઇ વાલીને માર્યો છે. એ સમય સંભાળી
 કદી વેર વાળવા ચાહના કરે તો પસ્તાવું પડે ને તેને મોઢે કહેવાય
 નહિ જેથી તેને વાતોમાં ચડાવી મગ્ન કર્યો ને પોહોર વ્યતીત કરાવ્યો.
 બીજા પોહોરમાં અંગદ વાળીને કુમાર આવ્યો એ મારો પૂરણ
 સેવા ભક્ત જેથી મને ભરસો આવે તો પણ હું નીદ્રાવશ થાઉં
 ને તે પીતાના વેરને સંભાળે કે મારા બાપને માર્યો છે તો આ
 અખત પોંખી લઉં જેથી અંગદને જ્ઞાનગોષ્ઠીમાં તેના બીજા પોહોર
 પુરો કરી આપ્યો ત્યાં ત્રીજો પ્રહર આવ્યો એટલે વિલિપણ ચોકી
 ઉપર આવ્યા વિલિપણ મારો અનન્ય ભક્ત વળી શાત્વીક ગુણોથી
 અલંકૃત તેમાં પણ શંકા ઉત્પન્ન થઇ કે રખે મારા ભક્તને પણ
 હીલો આવી જય કે આ રામ અયોધાપતિ મારા ભાઇ રાવણનો
 વિધ્વંસ કાઢવા આવેલ છે તો ચાલ હું જ વેર વાળી લઉં એમ થવા
 શંકા પડી જેથી ભક્તને બહુ મનાવવા ઉપદેશી વાતો કરી પ્રહર
 વીતાડ્યો અને ત્રણેના મનને શાન્તવના આપી ખુશી કર્યા ચોથો
 પ્રહર આવ્યો ત્યાં તમે આવ્યા, એમાં મને ભય, શંકા, કે ભેદ કાંઈ

પણ થાય નહિ એવી નિર્ભય બાતા તમારી ચોક્કામાં મને નીડરપણે તરતજ નીદ્રા આવી ગઇ માટે આપ લક્ષમણા નીદ્રા એ પુરુષ માત્રની વેરણુ ગણાય છે. તેમ અચેત અવસ્થામાં કોઇનો પણ વિશ્વાસ કરવો નહિ, વળી અપવાદમાં પણ કહેવાય છે કે,

દોહરા નીદ્રા નાવે હે સખી ત્રપતાં ત્રણુ જણા
અતિ રનેહીને બહુ રણા માથે વેર ધણા

માટે ઉપરના ત્રણુ જણાને સુખે નીંદ્રા આવતી નથી. અતિ રનેહી હોય, જેના માથે વેર ગાજતા હોય અને જે કરજવાન હોય એ સુખે સુતા નથી. ઉપરના પુલાસાથી લક્ષમણુની શંકાનું સમાધાન કયું. આ વાત પુલકસંગળ આલાપૂરીના રાગ એલલસિંહને કહી સંભળાવી. રાગ પવિત્ર સરદારના વચ્ચેનોથી ધણોજ ખુશી થયો કે ધન્યવાદ છે આવા નિમકહુલાલી નોકરને. વળી ધણી પાસે ખરી વાત નીવેદન કરી પ્યારમાં વધારો કરવો એ સૂઝ માણસનો ધર્મ છે. માયાળુ દરબારશ્રી ઉપરના ઉદાહરણુ રાગ, મહારાગ, ગરીબ, તવંગર, સવેને જાણવાની જરૂર છે. કે કોઇ વખત કાંટો લાગો નહિ. કારભારી કહે મહારાગ આ રાજનીતિની સમયસુચક વાત કેહેનાર સાધારણુ માણસ હોય એમ મનાય નહિ એમના ન્યાયવતન રાજવંશી કુળની છાપ પાડી બતાવે છે. એલલસિંહ પુશાલી બતાવી સચીવને કહે ત્યારે આ સરદારને કયા દરગ ઉપર બેસાડવા. સચીવ કહે ખાતીંદ આપણી રાજકન્યા જેજેવતીના રાજમોહોલને ફરતી ચોક્કા છે તે ચોક્કાદારોને બીજા કામમાં જોડી આપીએ અને પુલકસંગ કાઢેરને ડોલીમાં રાખીએ તેમની પાસે સાત શિરખંધી

તેહેનાતમાં આપવા. ત્યાં તેમને બેસી રહેવું કેમકે જે માણસની ગેરહાજરીમાં પડધો પડધો હોય તે પુરૂષને સૌ જાણી શકે છે. એના પડધાની સ્તુરણા ફુનીઆમાં સંભળાતી હોય છે. જેથી એક માણસનો પડધ બધા માણસોથી વધી જાય છે, ને એની કામગીરીમાં કાંઈનો દખલ લાગી શકતો નથી. વળી તે રાજકુળી નર છે. જેથી કુંવરીના મોહોલ સામે કાંઈથી નબર તાકી શકાશે નહિ, તેમાં તેમને વજરતું પદ એનાયત કરીએ. આવા કારભારીના વચનથી એબલસિંહે અનુમોદન આપી તેમ થવા ખુશી બતાવી.

પ્રધાનજી તમે તેમને હુકમ સંભળાવી આપો, રાજના માન્ય કરેલા વચનો પ્રધાન પુલસંગજીને કહેવા લાગ્યા કે ઠાકોર તમને રાજકન્યાની ડોઢીમાં નોકરી અને વજરાતની પદવી દરબારશ્રી આપે છે. તેમાં તમારી પાસે સાત શિરખંદી તમારા માટે ખાનપાન અમલ વિગેરેનો બંદોબસ્ત રાજ તરફથી થાશે, એમ કહી શમશેર, ઢાલ, હંમેલ, પોશાક બે શિરપાવ મંગાવી આપ્યા, પગમાં સોનાનો તોડો બક્ષીસ આપે છે. પુલસંગજી સચીવના વચનોથી ખુશી તો થયા પણ ડોઢી રાજકુમારીની, જેથી શંકાશીલ થયા, કે એ નોકરીથી મારે રાણીવાસ દાસ્તીએને રાજકન્યાનો હુકમ ઉઠાવવો પડશે, દાત્રી પુત્ર સ્ત્રીના હુકમને આધીન કદી પણ રહે નહિ, એ વાતથી પ્રધાનને જાણ્યું કર્યા, જેથી એ નોકરીમાં મારી પ્રસન્નતા નથી. તોપણ રાજ સાહેબના હુકમને શિરોદ્ધાર કરું છું. પ્રધાને રાજને સર્વે હકીકતથી વાકેફ કર્યા કે પુલસંગજીએ અણગમો બતાવ્યો છે. દરબારશ્રી કહે પીકર નહિ. જાઓ કહો કે તમારા ઉપર રાજ એબલસિંહ વિના

કોઈનો પણ હુકમ નથી તમારે રાણી દાસી કે રાજકન્યાનો હુકમ માનવો નહિ.

તમારી ક્ષાત્રિક ટેક મુકાવવા હું ચાહતો નથી. આજથી તમે પુલસંગ વજરના પદ્ધતી ઓળખાશે, પુલસંગ વજર ડોઢીમાં નીમાયા છે. તે વાતથી રાજકન્યા અચ્ચત હતી.

એકાંત અવાસમાં રાજકન્યા દાસીઓની સાથે રમણુ કરે છે. ત્યાં રાજ એલલસિંહ પુત્રીની પાસે આવી પૂછે છે કે એન તમારા માટે દેશાવરના માગા બહુ આવે છે તેમ તમારી વય મોટી થઈ છે. તો જ્યાં તમારું મન માનવું હોય ત્યાં વેશવાળ કરીએ. પુત્રી કહે કર્યાના માગા કાણુ લાવે છે રાજના ખારોટ, છત્રીસ કુળ રાજવંશીના કુમારોના માગા લાવે છે ! જેવાં કે ચાવડા, ચંદેલ ચુડાસમા, ચૌહાણુ, સોલંકી, સમા સીસોદીયા, સોઢા, પરમાર, પઢીઆર, ખડેખ, તુવર, જેઠવા, મકવાણા, રાઠોડ, વાઘેલા, ઘેલોત, દેવળા, વિગેરેમાંથી અમુક રાજ સાથે સંબંધ પાંધવો એ ઇચ્છા મને જણાવો તો તે હું કબુલ કરું, પુત્રી કહે પીતાજી એ માગા તો આવે જ્યાં દીકરી હોય ત્યાં સૌ આશા બાંધે. સંબંધ બાંધવો તે જેવું તેવું કામ નથી, જીંદગીનો નીકટ સંબંધ જોડવો, અને તે નીલાવવો તે ઉપર પુરતું લક્ષ દેવાની જરૂર છે, હજુ તો મારી કર્યાય પણ જાણાસા બંધાઈ નથી. એન ઉમર મોટી થાય ત્યારે જ્યાં ત્યાં ખાટી છાસ ઊકરડે નાખવા જવી પડે છે એમ ન થતાં તરત વિચાર ઉપર આવો તો સારૂ ગણાય. આ વાત ઉપર પુત્રીએ જરાપણુ લક્ષ આપ્યું નહિ, જેથી રાજ રાણીવાસમાં પધાર્યા, ત્યાં

રાણી ઝલોદ પદમણીને કહેવા લાગ્યા કે, પ્રાણપ્રીયા પુત્રીના સંબંધ વિષે શું કરવું? પુત્રી તો માને તેમ નથી. રાણી કહે મોઢે ચકાવેલ છે જેથી પોતાની મતિએ ચાલનારી છે. તેમ પૂછ્યા વિના થઈ શકે નહિ. પ્રાણનાથ—જ્યાં એનું અનોદક હશે ત્યાં જશે, એના ભાવીમાં જે લખ્યું હશે તેમ થશે. રાજા કહે સંબંધ બાંધી આપવો એ માતા પીતાની ફરજ છે વળી તમે તેને નાનપણથીજ છૂટ મૂકી આપી, જેથી હવે તે ગણ્યકારે તેમ નથી. કવિ કહે છે કે:—

છપય—ભટકત બગડત નાર, ઝાડ બગ બેડે બગડે,
પુત્ર બગડત હુલાય, પુત્રી બગડે સુખ દેતે;
ઉત્તમકું ગમ્યમ મિલે, વાકી તો બગડત મતિ.
બેતાલ કહે બીકમ સુનો, કોષ કીયો બગડ્યો જતી.

હઠીલી પુત્રીના બોલથી રાજાને રાણી શાય ક્યાં કરે છે નૃપતિ કચેરીમાં આવે છે તે વારે બારોડ જે આવ્યા હોય તેને ના પાડી દે છે કે પુત્રી પોતાની ઇચ્છાનુસાર ધારે છે. જેથી દસોંદીઓ નિરાશ થઈ ચાલ્યા જાય છે, મોટાના ઘરમાં પુત્ર મોઢે ચડાવે છે. દીકરીને માતા બગાડે છે, જેથી નિર્થક થવું પડે છે.

દાસી કહે એન તમે પીતાજીના વચનને માન આપતા નથી તો તમારે શું વિચાર છે. એમ દાસીઓ વાતોથી ગાળ્યા કરે છે. એટલામાં રાત્રી વ્યતીત થયા બાદ પ્રાતઃકાળ થયો છે. રાજકન્યા શાય દંતધાવન અને સ્નાન કર્યા પછી દેવ સેવા કરી દિવસ ઉઝ્યા છે નવરાશમાં આવી તેવારે દાસી

પાસે દૂધ કહેલાં મંગાવ્યા, તે મસાલાદાર દૂધ પીધા તે ઉપર પાન સોપારી વિગેરે મુખવાસ લીધા અને દાસી સાથે રનેહની વાતો કરવા લાગી. ત્યાં મોઢામાં પાનની થુક આવી એટલે રાજકન્યા ઉભી થઇ બારીએ થુક નાંખવા જવા માટે દાસીની રજા લેવા કહ્યું. દાસી કહે બારીએ થુક નાંખવામાં કાંઈ પણ હરકત નથી પણ તમે આ એકાંત અવાસમાં આવ્યા તેને અગીયાર વર્ષ થયા. સાત વર્ષના હતા ત્યારે તમારા પીતાએ તમારી અળગી બેઠક રાખી અમને સાત દાસીઓને તમારી નીગેવાનીમાં રાખી છે. જેથી બારીએ જશે કે તમને દુનીઆનો પવન લાગી જશે. જો પવન લાગ્યો એટલે આજથી અમારી નોકરી પૂર્ણ થઇ રહી અમે માની લેશું. આટલા વર્ષની અમારી કરેલ અરદાસી તમે નિષ્ફળ કરશો. પછી તમારી મરજી, અમે રજા દઇ શકીએ તેમ નથી. દાસીના મામીક બોલ સાંભળી રાજકન્યા અટકી પડી. થોડી વાર પછી કહેવા લાગી કે બેન દુનીઆનો પવન તો મને દરરોજ બારીઓમાંથી આવી લાગે છે. કેમ આજે બીજો નવો પવન નીકળ્યો હશે. દાસી કહે ના બાઈ દરરોજ તમને જો પવન લાગે છે તે બારીમાંથી દીવાલોને અડકી પછી તમને પવન લાગે છે તેથી ખરાબ અસર થાયજ નહિ. ને આતો પરબારો તમારા શરીરમાં આવી પ્રવેશ કરશે તે જોખમને પાત્ર છે.

બેઠક વચનોથી રાજકન્યા આગળ પણ વધી નહિ તેમ પાછળ હટી નહિ એમજ ઉભી વિચારમાં પડી ગઇ તે વારે દાસીએ જણ્યું કે કુંવરીને શંકા પડી પણ જો કદી પોતાના વટમાં આવી જાય ને કહે કે કેમ દાસી રજા આપે છે કે નહિ. તું કોણ અટકાવનાર

છે. તો માઈ માન નહીં રહે. માન જળવી ઉભી રહી એ ધણું
કહેવાય. જેથી દાસી કહે એન આજે તમારી ઇચ્છા થઈ તો જલદી
થુક નાખી વળી નીકળજો વધારે વાર ટકશો નહિ. એ વખત સવા-
રનો હતો ત્યાં ડોઢીમાં ફૂલસંગ વજર દાતણુ કરી મુખ પ્રક્ષાલન
કરી ડોઢીના દરવાજા સામે જોઈ રાજકન્યાના મોહોલને પીઠ બતાવી
શ્રીભગવાન સવિતા નારાયણના દર્શન કરતા હતા ત્યાં રાજકન્યાએ
બારીમાંથી થુંક નાંખ્યું. એટલે ડોઢીના દરવાજા તરફ નજર મૂક
તેમાં વજરની પીઠ દેખાઈ ગઈ. એટલે રાજકન્યા પાછી હઠી, તેમાં
તેનું શરીર સજડ થઈ ગયું એટલે પવને પ્રવેશ કર્યો.

આવી કોઈડી દશામાં રાજકન્યાને જોઈ દાસીઓ દોડતી પોહોંચી
આવી કોઈ પંખા કરવા માંડી કોઈ પાણી છાંટવા લાગી, કોઈ
આલીંગન આપી રહી. એમ આગતા સ્વાગતા કરવા માંડી. રાજકન્યાને
જરાવાર પછી શુધ્ધી આવી. એમેર નેત્ર ફેરવવા લાગી. જીવ દામ
આંચો તે વારે દાસીને કહે એન મને પવન લાગી ગયો. મેં તાડ
કહ્યું માન્યું નહિ. એટલે હું ગમારમાં લેખાણી. કહ્યું છે કે—

હોહરા—ધાયું પોતાનું કરે સમજે નહિ કાંઈ સાર

આથે જઈ પાછા વળે એ પણુ એક ગમાર.

એમ કહી દાસીને પૂછવા લાગી કે એન

કવિત—કટીફટ છોરનમે બૃગુટી મરોરનમે

શીશ પેચ તોરનમે અતિ ઉર ગાય કે

મંદ મંદ હાસનમે ખીરની ખીલાસનમે

આનંદ ઉજાસનમેં ચક્ર એક જાય કે
 મોતી મની માલનમેં સોસની ફસાલનમેં
 ચીકુટીકે તાલનમે ચેટક લગાય કે
 પ્રેમ બાન દે ગયો ન જાનીએ કીતે ગયો
 સુપંથી મન લે ગયો ઝરોખે દ્રમ લાયકે.

રાજકન્યા કહે દાસી આપણી ડોઢીમાં નવીન પુરુષ કાણ આવેલા છે, દાસી કહે એજ દુનીયાનો પવન, આપણા રાજમાં ધણી મુદત્ત થયા પેટવડીઓ થઈ નોકરી કરે છે. તેને દરબારશ્રીએ નોકરીની કદર જાણી તમારી ડોઢીમાં વજરની પદવીએ નીમ્યા છે. જેથી બાસાહેબ એમના વિષે મનમાં કશી પણ લાગણી લાવતા નહિ, કેમકે તે ગડીઓ ઠાકાર સાંતીનો જમીનદાર છે. તે આપણા રાજને અને કુલને લાયક નથી, જેથી શ્રધ્ધા બાંધવી નહિ. દાસીના વચનોથી રાજકન્યાને ખેદ થયો કે આવા પુરુષને દાસી નાલાયક, બનાવે છે. એ દાસી શું જાણે છે. એમ કહી દાસીઓને જુદા જુદા કામમાં વળગાવી દીધી. અને પોતે એકાંત ભૂવનમાં જઈ કાગળ કલમ ખડીયો લખતે બેઠી. તક વીતેઈ કરવા લાગી કે મારે શું કરવું, શું લખવું, તેમ મેં આજ દિવસ મુધી પુરુષ એવા નામ બોલી નથી, વસ્ત્ર પેર્યા નથી, અનાજ લીધા નથી પેહેલેજ મારી નજરમાં આવી ચડ્યો છે વળી અંતઃકરણમાં શરીરની નાડીઓમાં રૂવે રૂવે વસી ગયો છે, તેમ મારી માન્યતા થાય એને પતિ માનવો એ મારો નીયમ છે. જેથી હવે તો શ્રી પરમાત્માને સાક્ષી રાખી સંબંધ બાંધવા કબુલ થાવું પડશે. વળી ઘેર બેઠા વિધિએ મોકલ્યો છે.

કુઠા— કુકળુને કાઢી ભવની બેળપ નહિં
 ઘડીકનો ધરવાસ દેગમશી દાખવે પડે.

કુઠા— ઘીના ધરાક ધર બેઠા આવે ધણા
 બોલડીએ બંધાણા, ઝરપે બેઠા જોડવો.

છપય— નથી નીપજતો પ્રેમ, વાડીમાં પાણી પાતાં
 નથી નીપજતો પ્રેમ, તેલ ચોલ્યાથી તાતા
 નથી નીપજતો પ્રેમ, ગાંધી દોશીને હાટે
 નથી નીપજતો પ્રેમ, શોધતાં વાટે ઘાટે
 પ્રેમ તપાસી મલે નહિ, ગુજરી ગામે ગામની
 શામળ કહે પ્રેમ તો મળે, કૃપા હોય શ્રી રામની.

માટે ધરબેઠા પ્રભુકૃપા હોય તો પ્રેમ અણધાર્યો અણચીંતવ્યો
 આવી મળે છે જેથી બીજે વિચાર કરવાની જરૂર નથી માટે ચાલ
 જીવ પત્ર લખીને પાઠવું, એ વિચાર ઉપર આવી.

રાજકુમારી જેજેવતી એ પત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખી જણાવ્યું.

ચોપાંત્ર

- સ્વરિત શ્રી દોઢી દરબાર
 લખીતંગ જેજેવંતી નાર
 પ્રભુ પ્રેરકે આપ દર્શન થયા.
 કાગલ વાંચીને કરજો દયા.

દોઢરા—હું નારી છું તમતણી, તમે મારા ભરથાર.
 નીમ્યું નારામણ ધણી ટળશે નહિ લગાર.

તમ વિના આ જગતમાં, બીજા બાપને બાપ.
 વચન ફેરવું નાયજી. પરલે કાલનું પાપ.
 દુહા—જોઈ હોરીએ જાત, લાગરાં લોપે નહિ.
 પડે પટોજે ભાત, ફાટે પથ્થુ શીટે નહિ.
 મોંઘા મળે સોંધા સાટવીએ નહિ.
 ખુંઘા ખમે જાતિલા હોય જોગરા.

આ ચીઠ્ઠીથી આપની દાસી વિગ્રહી કરે છે કે આ ચીઠ્ઠી કદી
 પથ્થુ ફરનાર નથી. જોમ લખી દાસીને બોલાવી, જ દાસી ચીઠ્ઠી
 દોઢીના દરબારશ્રીને આપી આવ વળી વિશેષમાં લખ્યું કે.

દોહરા—કબલુક કાગલ ફીટ ગયે, શાહી પુરાની હોય.
 જ્યુ આંગળીમે નખ લગા. મેરા ચિત લગા હે તોય.

દાસી દરબારી વજીર સાહેબને કહેજે કે, કોક દિવસ કાગલ
 ફાટી જાય. શાહી જીતી ચાતા અક્ષર હીડી જાય. છે તો કહેજે જેમ
 આંગળીમાં નખ લાગ્યા છે, તેમ માફ ચિત તમારામાં લાગી રહ્યું
 છે. જેમાં હાકોરને શંકા થાય કે, વૃદ્ધાઅવસ્થામાં આંગળી પથ્થુ
 જીતી થઈ જાય છે. તે બદલ તારે કહેવું કે—

દોહરા—કબલુક આંગળી ગીર પડે, નખ પુરાણા હોય.
 જ્યું મેડી મેં ગોખ લગા, મેરા ચિત લગાહે તોય.

જેમ મેડી મોહોલાતમાં ગોખ, બારી, જળીઆ જડયાં છે;
 તેમ માફ ચિત લાગી રહ્યું છે જેમાં કદી શંકા કરે તે વારે તમારે
 કહેવું કે.

દોહરા—કબ્બક મેડી ગીર પડે, ગોખ પુરાણા હોય.

જ્યું આકાશમેં ચંદ્ર લગા, મેરા ચિત લગાહે તોય.

એમાં પશુ દાસી ચતુર પુરુષ હોયને શંકા કરે કે અમાસને દિવસ ચંદ્રમા ઉગતો નથી. તેના જવાબમાં કહેવું કે.

દોહરા—કબ્બક ચંદા આયમે, રેન અંધેરી હોય.

જ્યું આકાશમેં ધ્રુવનેયળ લગા, મેરા ચિત લગાહે તોય.

જેમ ઉપરની સમસ્યાના છેવટના જવાબમાં કહે જે કે ઠાકોરશ્રી. જેમ આકાશમાં ઉત્તર દિશામાં ધ્રુવનો તારો નેચળ રહ્યા છે, તેમ માશં મન નેચળ લાગી રહ્યું છે. એમ નીકટ સખંબની દ્રઢતા બેસાડી આપજો. આમ કહી દાસીને પત્ર આપી ડોઢીએ મોકલી દીધી. આણી તરફ ડોઢીમાં દરબાર ફૂલસંગ વજર અમલના કસબા પીતા હતા ત્યાં દાસીએ તાજમ ભરી પ્રેમી પત્રિકા ચરણમાં નિવેદન કરવા મુકી આપી ચીઠી દાસી લાવી છે, તે ચીઠી રાણીવાસની માની તરત જીસ્સાથી પગના અંગુઠાની ઠેસેથી, ચીઠીને ઉઘાડી આપીને કહ્યું કે, જા દાસી ચીઠી લખનારને કહો કે મારા ઉપર સ્ત્રી જાતિનો હુકમ નથી, હું નોકર એબલસિંહનો છું, રાણી. દાસી, કે રાજકન્યાનો નથી. દાસી કહે નાથ, કૃપા કરો, આ ચીઠી હુકમની નથી, જરા વાંચી તો જીજ્ઞાસા, ગદગદીઆ થાય તેમ છે. એમ કહી પાછી ચીઠી ઉપાડી હાથમાં વાંચવા આપી. કાગલ વાંચી વજર દાસીને કહે છે કે જા તારી રાજકન્યાને કહે કે હું એના પીતાશ્રી એબલસિંહનો નોકર છજીં એનું અનાજ મારા રૂવે રૂવે બધું છે, જેથી મારાથી

રાજકન્યાના મોઢલ સામે જોવાય નહિ, તો વરવા માટે કેમ બંધાઈ
જેથી ના પાડી આપો. આવી રીતે વજર પ્રત્યુત્તર વાળી આપે છે.
દોહરા—મેં ચાકર વુજ તાતકા, હરામ જેઉં ન હામ.

ઝોર મરદ તું હુંદ લે, નહિ બહુ કામ.

માટે આ કામ મારું નથી, બીજા રાજકુમારો પૈકી સખંધ
બાંધી લ્યો. દાસી ચીઠીનો જવાબ વંચાવી કહે બેન એ પુરુષ કેવો
સાચો છે, કે જરા પણ વરવા વિષેના પ્યારમાં લપટાતો નથી. ને
ન્યાય નીતિના વાક્યોથી આપણને સમજાવે છે. તેમ બાપ આપણા
બરોબરીનો માણસ નથી, જેથી સખંધ બાંધવો, તે નીચા જોવા
જેવું છે, રાજકન્યા કહે દાસી રાજવજરને કહો કે જેની નોકરી
કરવી અને તેની પુત્રીને ન વરવું, એ પ્રતીબંધ ક્યાંય સાંભળ્યો નથી.
સખંધ બાંધવો, ન બાંધવો, એ રાજની મુખત્યારી નથી. એ તો જો-
નાથી જોતે સખંધ જોડવા ઇચ્છા થાય છે, તે મુનસરી તેમના
મનની છે. હું કોઈના, એ કામમાં કબજામાં નથી. ઉમર લાયક થઈ,
ઝોટલે મરજી ઉપર કાયદો અંકુશ મુકે છે. જ્યારે વિધાત્રીના અંકમાં
સખંધ લખાયો હોય, તે વારેજ વૃત્તી બંધાય છે. દાસી કહે એ
પુરુષ આપને લાયક નથી. આપણા કુલને તથા રાજવૈભવને લાયક
નથી, તેવું કહેવું છે, કે મારે ભાઈઓના બુદ્ધ નથી, રાજપાટથી
નિથંક છું, જેથી આ સખંધ બીજાથી બાંધી લ્યો. માટે બેન, રૂપ
ગુણમાં સરખામણી કરતાં પણ બરાબર નથી. આ સખંધ હાંદગીનો
નીકટ છે, બીજી વસ્તુ માત્ર ગ્રહણ કર્યા પછી નાપસંદગી, થાય તો
મૂકી દેવાય છે, બદલી શકાય છે, પરંતુ આ સખંધ બદલાતો નથી
એ ઉપર તમારી રાજકન્યાને કહી આપો કે—

દોહરો—પટકુળને બદલાવીએ બળતણ પણ બદલાય
 નરનારીનો અણગમો, બદલ્યા કદી ન જાય
 કાઠ જડયો કપાલમાં, કાષ દવાએ જાય
 નરનારીનો અણગમો, બદલ્યા કદી ન આવે.
 મા બદલી બીજી થએ, બાપ બદલ્યો નહિ જાય
 કમે' લખ્યો તે ભવ જડયો, બદલ્યો ના બદલાય

ઉપરના મુત્રને આધારે સંબંધને નીકટ રૂપ અપાયું છે. વજીર
 તરફથી દાસીએ રાજકન્યા પાસે વાતો કહી સંભળાવી. દાસી કહે
 આવો પવિત્ર દીક્ષનો પુરુષ કે પોતાના ગુણ કારણો ચોખ્ખા વચનોમાં
 કહી આપ્યા છે. તો તમારે પરાણે પ્રીત બાંધવી એ વૃથા કહેવાય
 છે. જેમ કે—

દુહા. પરાણે બાંધવો પ્રેમ, પાલર કદી ઝીંધે નહિ
 ધમ્મજો કુશળ ક્ષેમ, સાંસો પડશે સુંદરી
 પરદેશીથી પ્રીત, જીગરથી નવ જોડીએ.
 કોક દી કરે વીપરીત, સરવાળો સાધે નહિ
 જેના મનમાં નહિ રનેહ, તેને બોલેથી શું રાગીયે
 બેદલ પડે બાળ, બદુગારા લઈ જોગરા.

દાસીના વચનો અને વજીરના સંદેશાથી રાજકન્યા શાન્ત ન
 પડતા કહે છે કે દાસી વજીરને કહે છે, રાજકન્યાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા
 કદીપણ મિથ્યા ચાનાર નથી તેમ જો વચનમાં વજીરે કહ્યું છે, કે
 મારે ભાણું ના બુધ નથી, રાજપાટ નથી, તો મારે આપથી વરવાને

બંધાવું છે, પરણવા હાલ બંધાતી નથી. પરણીશ ક્યારે કે જે વારે વજરને કાઠક શેહેર પાટણનું રાજ આપી તેને છત્રપતિ બનાવી દઈશ, ત્યાર પછી પરણવા વિચાર છે. એ મારા પ્રતિજ્ઞાના વચન છે. બાકી મેં મારા અંતઃકરણમાં પતિ માની લીધા છે તે મટાળનાર કાઠ સામથ્ય નથી. જેમ—

દુહા. આંખો અમર ઝાડ પગીડા પગ પોચે નહિ
બીજા લોક હજાર બંધવ કહી બોલાવીએ
પ્રીત પુરાણીના થીએ ભલા માણસથી લાગ
સો વરસ જલમાં રહે ચક્રમક તજે નહિ આગ.

જેમ ચક્રમકના પત્થરને સો વરસ પાણીમાં બોળી રાખીએ તો પણ જ્યારે બહાર કાઢીએ તે વારે તેમાંથી આંત્રીકની અગ્નિ જાળી નથી. તેવોજ મારો આંત્રીકનો પ્રેમ જે નીવેદન મેં કર્યો છે તે પ્રેમ કદી પણ છૂટી જનાર નથી. હું આપના રૂપ ગુણ રાજપાટ વૈભવ. વિજેરને જોઈ વરી નથી, હું તમારી નેકી ટેકોના અડગપણને વરી ચુકી છું. આવી સદ્ભાવનાથી દાસી ને વજર પાસે વીનવવા મોકલી. દાસીએ દરબારને વીનવી. બધી વાતોથી જાણ કરી આપે છે. વજર કહે રાજકન્યાને કહો કે મારામાં મોટો અવગુણ છે કે જે મારી થાય, તે બીજાની થાય નહિ. અને કદી થાય તો શમશેરની ધાર નીચે કરું, દાસી કહે એક નહિ પણ નાથ, એ હાથમાં એ શમશેર લઈ લેજો, અમારી બાધ તમારા ચરણમાં મસ્તક નમાવી દેશે, ને શમશેર સહન કરશે, ઠીક છે, ત્યારે જાઓ, જેજેવતીને કહો કે રાજાની કચેરીમાં સૌ જાણે એમ શેહેરમાં સાકર વહેંચાવી

જગજાહેર સંબંધ બાંધવા હું ખુશી છું આવા આનંદના ખબર દાસી દોડતી આવી કહે છે કે એન તમારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઇ ચુકી છે. ધણી મહેનતે જે જે પ્રયત્નો કર્યા તેની કબુલત આપી ચોક્કસ કમું છે. રાજકન્યા કહે સાબાશ મારી સાણીને સુલક્ષણી દાસી તને સાબાશ છે. હવે જા મારા પીતાશ્રીને અત્રે બોલાવી આવ, દાસી એ જોઇ દરબારને કહ્યું કે મહારાજા આપને એન, બોલાવે છે. રાજા ધણા ખુશી થયા, તે તરત રાજકન્યાના મોહોલમાં આવ્યા, એલલ-સિંહ કહે કેમ બેટા કેમ બોલાવ્યાં, પુત્રી કહે મારે વરતું છે. દરબાર કહે બહુ સારું. માગાં દેશાવરમાંથી ધણાં બારોટ લાવે છે, પુત્રી કહે પીતાશ્રી એમ નથી, હું તો આપણા રાજમાં મારી ડોઢીમાં જે વજર છે, તેમને વરી ચુકી છું. પીતા કહે એન એ વર તમારે લાયક નથી મારા રાજમાં પેટવડીઓ નોકર મેં રાખ્યો હતો, તેમાં સારી વતણુંક જોવામાં આવતાં વજરના પદને મેં નેમણાક કરી છે. માટે એન આપણા સમોવડીઆ રાજ ધણા છે, કહેવતમાં કહ્યું છે કે-

દોહરા. સગપણ સમોવડ વિના ત્રેવડ વીનાની બાથ

ગળા વિનાની ગળના, સગા વિનાનો સાથ.

તો પણ ઠીક છે. આપને પીતાશ્રી એમ રચતું હશે, પણ મારે તો સમોવડ, લાયક, નાલાયક વિગેરે શુભદોષની કશી જરૂર નથી. એ પુરૂષ મારી ડોઢીમાં રહ્યા બાદ મેં તેનું ઘેર પણ જોએલ નહિ તેમ તપાસ કરતાં દરરોજની તેમની બેઠક હતી, તે મારા મોહોલને પીક દઇને હતી, એવો નીખાલશ નીમકહલાલી રજપૂત એ એકજ છે; એમ મારા જોવામાં આવ્યું જેથી મેં પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી તેવોજને

તેજ પતિ મલ્યો, મારે વધારેપણું જોવાનું નથી. જલદી આપની કચેરીમાં બોલાવી શ્રીફળ ચીત્રી આપી દો ને. વધામણીની ખબર માટે ખુશાલીની સાકર વહેંચો એ મારી માંગણી છે, હવે પછી અપીલ કરવા જેવું કાંઈ નથી, રાજ એલલસિંહ પણ ખુશી થયા કે પુરુષ અડમ ને નેકી ટેકીવાળો છે. સમયને લીધે નબળી સ્થિતિમાં આવી પડ્યો હતો પણ ખાનદાની જે ખરી હતી, તે વખતના સંયોગમાં મૂકાઈ નહોતી, વખત રાજને રાંક બનાવે છે, અને રાંક ઉપર છત્ર ધરાવે છે. એમ સરસાનરસી ચાલીજ આવે છે. આખરે સત્યનો જય બોલાય છે, દરબારશ્રીએ કચારી ભરી શુભાશિત ગૃહસ્થોને બોલાવી પોતાના ઉમરાવો સહીત પુલસંગ વજરને બોલાવી બ્રાહ્મણદ્વારા વધામણીના વચન આપ્યા ત્યાં બ્રાહ્મણ કહે છે કે, પુલસંગ વજર આપની જોડે આભાપુરીના એલલસિંહ રાજ પોતાની જેજેવંતી નામની કુમારીનો આપની સાથે સખંધ જોડી આપે છે. એટલે વાગદાન દે છે, પુત્રીની ઇચ્છાનુસાર લગન કરી આપશે; આવા વચનોથી કચારી સૌ ખુશી થઈને કહેવા લાગ્યા કે; રાજને સમોવડ નથી, એટલુંજ છે, પરંતુ ક્ષમા, ધૈર્ય, શીલતા ક્ષત્રીવટ વિગેરે જે જે ગુણો જોઈએ એથી અલંકૃત છે, જેથી પુત્રી થાનકમાં પડીને સૌભાગ્યશાળી થઈ એમ કહેવા લાગ્યા, ત્યાં વધામણી શાકર કચારીમાં ને આખા શહેરમાં વહેંચાણી એટલે સર્વેને ખબર પડ્યા કે પુલસંગ વજરનું સખંધ થયું. નીકટના સખંધ બંધાયા પછી રાજકન્યા ઝર-ખામાં ને વજર ડોઢીમાં અરસપરસ પ્રેમનું દીગદશન કરવા લાગ્યા.

અરસપરસના પ્રેમના દિગદશનમાં વૃદ્ધિ થવા માંડી ને વિવાહમાં

જાણી બાળી. વજરના મનમાં રાતને દિવસ લગ્ન ક્યા રે
 યારી એ માળા ફરવા લાગી એક દિવસ અમલના કસુંબા લઈ
 વજર ડોદીમાં વીવાહ વિધેની કલ્પના કરે છે ત્યાં રાજકન્યાની દાસી
 પાણી ભરી ડોદીમાંથી જાય છે, ત્યાં દાસીએ બેઠાને જરા નમાવી
 ખમા દરબારશ્રીને ખમા એમ કહેતી જાય છે, ત્યાં પુલસંગની નજર
 દાસી ઉપર પડી, એટલે વજર કહે કેમ દાસી તમારી રાજકન્યા
 ખુશીમાં છે કે ? દાસી કહે હા મહારાજ આપના પ્રેમ પ્રતાપમાં આનં-
 દમાં છે, ત્યારે જરા મારીવત્તી તેમને આગ્રહ કરશો કે, જેમ બને
 તેમ વીવાહ તરત થવાની જરૂર છે. દાસી કહે સાર નાથ હમણા
 જઈ ખબર આપું છું. દાસી પાણીના બેઠા મુકી ઉપર આવી ત્યાં
 રાજકન્યા કહે બેન મારા નાથ ખુશીમાં બેઠા છે કે ? દાસી કહે બેન
 મને તમને કહેવા સંદેશો આપ્યો છે, તેમનું મન વીવાહ ઉપર બહુ
 આકર્ષાય છે, કે જલદી વીવાહ થાય તો સાર, એમ આગ્રહ બહુ
 બતાવ્યો છે. રાજકન્યા કહે એમ કે, દાસી મારા પ્રાણ વલ્લભને
 કહે કે, તરતમાં લગ્ન થવાથી પ્રેમમાં વધારો થતો નથી, જેમ
 લગનના દિવસે આધા ઠેલાય તેમ તેમ પ્યારની આશા અભિવૃદ્ધિ
 પામે છે; વળી એ કાને છે મોટી ઉમરના માટે છે, કે તે પ્રેમમાં
 સમજે છે. મૂખ પ્રેમની પરિક્ષા નથી તેને કાંઈ પણ ન હોય,
 ટુંકી મુદતમાં લગન કરવા વૃત્તી નથી, છતાં જો તેમની બહુ
 ઇચ્છા હશે તો આજથી હું તે કાર્યની તબવીબમાં છું. પતિને
 ધીરજ આપજો, આ સમાચાર દાસી સાથે કહી મેલ્યા. પુલસંગજી
 કહે ઠીક છે, તમારી મરજી, અંતરમાં ચીંતા થાય છે, કે જો કાંઈ
 ખોટું, બીજા રાજના માગા લઈ પોહોંચી આવશે તો મારી સર-

આમણી બાળ સાથે થઈ શકવા અશક્ય છે. તેમ જી ગમે તેવી હોય તો તેનું મન સ્થિર નથી. અસ્થિર મનની કહેવાય છે. વળી પોતાના ધરની આમદાની ઉપર નજર ન કરતાં પારકી સમૃદ્ધિ ઉપર વધારે ચાહતા રાખે છે. જેથી રંગમાં ભંગ પડવા શક્ય રહે છે. તેમ રાજકન્યા પોતાના વિચાર ઉપર ચાલવાવાળી છે તેને આગળ પાછગની ચિંતા કે અગવડતાનો વિચાર થાયજ નહિ એમ કહી મન સાથે ઉતર વાળે છે કે જે થાય તે ખરું, ભવિષ્યની ખબર ઠાઠને પડતી નથી. કર્તા પરમાત્મા છે. માણસને ધીરજ રહેતી નથી. એમ નિશ્ચય નાંખી બેસી રહ્યા.

આ તરફ દાસી રાજકન્યાને કહે બાપ વજીરની ઉતાવળ ખરી છે. લોક અપવાદમાં બોલાય છે “સારા કામ કર્યા બહા” સારા કામ આડાં સો વિઘ્ન રહે છે, એ સુત્રો કયાંક કયાંક સાચા પણ પડતા જોવાય છે.

સમય સમયનું કામ કર્યા કરે છે, રાજકન્યાને વજીરના સંબંધ જોડાયે બાર મહિના થઈ ગયા છે, અરસપરસ વિવાદની રાહ જોવાઈ રહી છે, પ્રભુ ઇચ્છા બળવાન છે. એ અરસામાં કનેજપતિ સમરસિંહનું માયું લઈ બારોટ દેશાવર ફરતો હતો તેમાં જ્યાં રાજસમૃદ્ધિ મળે, ત્યાં કન્યા મનમાની હોય નહિ. જ્યાં કન્યા હોય ત્યાં રાજકુલની ખામી દેખાય જેથી ફરતા ફરતા ધણા દિવસો નીકળી ગયા. બારોટ થાકી ગયો, હવે કયું રાજ બાકી રહ્યું હશે, એવા વિચારમાં ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં યાત્રાળુ સંઘનો પઠાવ થયો જોયો, બારોટ તે પડાવના પડખામાં પોતાનો ઘોડો બાંધ્યો,

સંધના માણસોને પડપુછ કરતાં આભાપૂરીના જે ખેડુનો જે સંધની સાથે હતા તેનો મેલાપ આરોટ સાથે થયો. દસોદીએ હાલ હેનાલ પુછતાં ખચર મલ્યા કે, એલલસિંહ રાગની કુંવરી જેનેવંતી કુંવારી છે, વળી ખેડુનો કહે આરોટ એ રાજકન્યા જેવી કાંઈપણ રાજમાં એવી કુંવરી નહિ હોય, પરમાત્માએ નવરે દિવસે ધડી હસે. વળી માણસ ઓહું દીએ છે. જે એમ કૃષીકાર કહે છે કે—

દોહરા—ગુજરખંડની ગોરીયા. ગોખે કાહાડે ગાત્ર,
દેવતાનાં જોષ મન ડગે, તો માનવ કોણુ જ માત્ર.

આરોટ જા, ધતો, અંદરના ધરની ના હોય એવી રૂપાળી છે, આરોટે વાતમાં જે કાંઈ પોતાને જોષતો સારાંશ લખ તરત ઘોડો છોડી ચાલતો થયો. રસ્તાના દિવસો ગાળતાં આભાપૂરીના પાદરે આવી પોહોંચ્યો; શેહેરની રચના જોતાં આરોટના મનમાં કાંઈક દહતા બેઠી.

શેહેર રચના

છપય—વંકા મેડીને ગોખ, વંકા ઝરખા ને બારી
વંકા પુરખની પાધ, વંકે નેત્રે છે નારી
વંકા ગઢમઢ પ્રોળ, વંકા જ્યાં રાજકુવારી
વંકા વણીકના હાટ, વંકા છે વરણુ અદારી
વંકા કરણુ કેકાણુના, કામન દષ્ટી વંકી વહે
કનૈયા કેશવ કહે નમ્રમાં, એતા સવે વંકા રહે.

નદીના પનધટની પાણીઆરીઉ પાણી બરતી હતી. ત્યાં ઝાડ સાથે ઘોડો બાંધી બેઠો. સ્ત્રીઓના ટોળા આવતા જોયા. પાસે આવતી અખ-

જાઓને કહે એન તમારા ગામના રાજાને ત્યાં થું પરિવાર છે. અીઓ
 કહે બાપ એક દીકરી દીકરાના તોલની છે જેનું નામ જેનેવતી
 છે. આરોટ કહે તેનું સખંધ કયાંય જોડ્યું છે ? એક કહે હા એક
 મડીઓ કાઠાર પેટવડીઓ એના પીતાશ્રી પાસે નોકરી છે તેને વરી
 છે. બીજી કહે નારે ના બાપ એ તો હમ્મુ વાત ચાલે છે. પુત્રીનું
 મન માને તેવારે થાય ને, ત્રીજી કહે એન નાહક ખોટાં થું બોલે છે
 બીચારાને ભમાવી કાં માર, આવા વચનોથી આરોટ ચેત્યો કે વરી ન વરી
 તો ઠીક કુંવરી છે, એ વાત તો નહીં છે. એ ઉપરથી દરવાજે આવી
 પૂછ્યું કે દરબાર શ્રી કચારીમાં કયારે પધારતા હશે, એ ટાપમ જરા
 બતાવે તો ખરા, દરવાણી કહે બા આપ જશો ત્યાં દરવાજે વાવટો
 ફરકતો હશે એ નિશાનીએ દરબાર શ્રી કચારીમાંજ હોય છે, રાણીવા-
 સમાં પધારે તે વારે વાવટો ઉતરી જાય છે આરોટ અરાબર સમજણ
 લખ ઘોડાને દરવાજે ઉભો રાખી દરબાર ગઢમાં જ્યાં પેહેરેગીરો
 પેરો ભરતા હતા ત્યાં આવ્યો. સંત્રી કહે કેમ આરોટ કેમ આવ્યા
 છો ? આરોટ કહે કચારીમાં જવું છે. માટે દરબાર શ્રીની આજ્ઞાની
 જરૂર છે. તે જખ કચારીમાં આરોટને આવવા આજ્ઞા માગી દરબાર
 કહે સુખેથી આવવા દ્યો. આરોટ કચારીમાં આવી તાજમ ભરી
 કવિતમાં આશીર્વાદ આપ્યો,

એલલસિંહ મહારાજ, રાજ તેજ અધિક સુહાવે
 અખંડ પ્રૌઢ પ્રતાપ, વંશકુત્ર હંસ કહાવે,
 રાજનીતિ સુખધામ, કામ અનોપમ દીસે
 અદલ રહ્યો ઇન્સાફ હાવ બાવે મનહીસે

કનોજ રાજ સિરતાજ દેશ વિદેશે ડંકો
 કુંવરીરો વાગદાન સજોડ સમરસિંહ બંકો
 આગમન રો કારન કહુ સુનો રાવ સુગન
 રજવટ રાખણ રાજવી, દીઓ કન્યારો દાન

ઉપરના વખાણને પોતાના આગમનનું કારણ સાથે કહી સંભળાવ્યું જેથી રાજા એલલાસિંહ ખુશી થયા, ને કહેવા લાગ્યા કે બારોટ જા, તમે આવ્યાથી મને આનંદ થયો છે. પણ સાથે જ કામ લાગ્યા છે. તેમાં પણ ધણી ખુશી થવા જેવું જ કામ છે પરંતુ દીલગીરી માત્ર એટલી કે દસોંદી તમે મોડા આવ્યા અને રાજકન્યાનું સંબંધ જોડાઈ ગયું છે, મેં રાજકન્યાની ઇચ્છાનુસાર એક સાંતીના જમીનદાર અમારા રાજમાં દુષ્ટાંશ સ્થિતિમાં આવેલા હતા તેમને નોકરી રાખ્યા તે આજ વજરના પદ ભોગવે છે. તેને રાજકન્યા પસંદગીએ વરી ચુકી છે, જેથી બારોટ લાચાર છું. આપ જેવા મારા રાજમાં આવ્યા, અને મારે તમારું માન રાખવું જોઈએ, તેમ કનોજના રાજા સંબંધ જોડવા જેવા છે એમાં પણ વધારે આનંદ માન્યા જેવું છે પણ ચર્ચ ગયા બાદ થુકથું પાછું ગળવું એ આપ જાણો છો, કે, ક્ષત્રીનો ધર્મ નથી. એલલાસિંહના માનનીય વચન સાંભળી દીસોંદી જાઓ પડી ગયો, અને મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે, કાંઈ દમ સમ આપી કાય સાધવાની જરૂર છે. બારોટ કહે ખાવીંદ આપનું કહેવું સત્ય છે. પણ અપવાદમાં વાત જશે, મોટા રાજની કન્યા નાના રાજમાં દેવાય નહિ; આપની ક્ષત્રી કુળમાં જેવી નામના છે, તેને એ સંબંધ શોભે નહિ, તેમ દરબાર જા, આ સંબંધ કુંવારું

છે, એવા નિર્માદ્યને અનુગ્રા સંબંધ કોઈ કારણના સંબંધે થઈ
 જાય, તો તે ફેરવી પણ શકાય છે. વળી અમારા રાજના માનને
 ખાતર ફેરવવું જોઈએ, કદી સંબંધ નહિ ફેરે, તો તમે તો જાણો
 છો, કે, કનોજનો વડીઓ અત્યારે કોણુ થાનાર છે, તો દરબાર શ્રી
 એક બીજના હસતા મુખને માન દેવાય તો સારું. નહિતર અમે
 લગન વખતે રાજકન્યાનું હરણુ કરી જશું, બગીચાથી બાથ ન બીડતાં
 ફેરવી નાંખો તેમાં માલ છે. વળી બીજી તરફ છત્રીશ કુળ રાજાઓમાં
 ફરી આ સંબંધની વાત જાહેરમાં મુકીશ, તેમાં સૌ રાજાઓના અ-
 ઘટીત સગપણુ ન થાય એવાં મત દેખાશે તો આપનો થાળ બંધ
 કરાવીશ. અમે બારોટ છીએ, એ તો આપ જાણો છો, માટે કુંવરીને
 સમજાવી માણું કબુલ કરો. આ કામમાં જુદું થાશે તેનું પરિણામ
 પણ ભોગવવું પડશે. એભક્તસિંહ આવા દાખના વચનોથી નીડર
 હતો, કે બુદ્ધ કરવું એની દરકાર નથી, પુત્રીનું અસાત્કાર હરણુ કરી
 જાય એથી પણ મને દેહસત નથી. એક ઉપાધી માત્ર એટલીજ
 કે ક્ષત્રીકુળ રાજાઓમાં મારો થાળ બંધ થાય; એટલે જ્ઞાતિ તીરસ્કાર
 એ મહાન દુઃખ ગણાય છે, અપવાદમાં પણ મેહાંત પુરૂષો કહી ગયા
 છે કે એક જ્ઞાતિ તીરસ્કારને બીજે રાજનો હાથ એ બંનેગી શાણા
 માણસોએ બીને ચાલવું જોઈએ વળી તીરસ્કારને રાજનો હાથ જેના ઉપર
 પડ્યો તે માણસ જીંદગી લગી સુખી થતો નથી તે પડતી દિશામાં
 રહે છે. જેથી રાજ વિચારમાં પડ્યો અો દસોંદી બારોટને કહ્યું કે
 બારોટજી જરા કચારીમાં બેસજો, હું રાણીવાસમાં રાજકન્યાની
 પાસે જઈ આવું, જો કે રાજકુંવરી માને તેમ તો નથી એ પણ
 ક્ષત્રી પુત્રી છે. જે વાત લીએ છે, તે માથુ જતાં તેની વાત જતી

નથી, તેમ નીડર રાજકન્યા વચન પાલક છે. આરોટને ધીરજ આપી, એભલસિંહ રાણીવાસમાં આવ્યા, રાણી પતિના ઉદાસ મુખ જોઈ કહે નાથ શું વિચારમાં છો? પ્રીયા શોય તો ધણો છે. કે કુંવરીના થએલા સંબંધ તોડી કનોજના રાજકુમારનું સંબંધ જોડવા આરોટ આવ્યા છે. વળી આરોટ એવા ખેદકારક વચનો બોલે છે કે જેની સીમા નહિ. પરિણામ શું આવશે. તે ચિંતા થાય છે. રાણી જાણેદ પદમણી કહે એમાં ખેદ જ્ઞાનો, જે આરોટ પેહેલા આવ્યા હોત તો તેમનું માન જળવી લેત, જે કામ થઈ ગયું તેને ફેરવી શકાય નહિ. આરોટને કહો કે “મતં શોયં નાસ્તી” વળી આરોટ જુદમ બતાવતા હોય તો કનોજના રાજકુમારના બે માર્યા નથી તેમ આપણામાંથી ક્ષત્રીવટની ટેક ને સૌયંતા શું જતી રહી છે? નહિ નહી. તેમ મારી પુત્રીએવી નથી કે આપેલા વચન ને કદી પણ ફેરવી આપે એ બનવું મુશ્કેલ છે, રાણીના કોષ-યુક્ત વચન સાંભળી નૃપતિ કહે સતિ તમારું બોલવું સત્ય છે. વળી મારી પણ પાછી પાછી નથી, યુધ્ધ કરવું તે મરવું એ રજપૂતના કુલનેજ છેજે છે, પણ આરોટ ક્ષત્રી જાતિમાં મારો થાળ બંધ કરાવે છે, જેમાં મારે નીચું જોવાનું થાય તેમ છે. એમ કહી પુત્રીને બોલાવી. દાસી દોડતી પુત્રી જેજેવતીને બોલાવી આવી. પીતા માતાના ઉદાસી મુખ જોઈ પુત્રી વિમાસણમાં પડી કે કાંઈક નવીન છે. જરાવાર રહી નમન કરી બોલી કે વાહલા માતા પીતા મને કેમ બોલાવી? પીતા પુત્રીના ધૈયં વચનો જોઈ નેત્રમાં પાણી ભરી ઉત્તર તે મોઢે કહેવા લાગ્યા કે, બેટા કાલે કનોજના આરોટ આવ્યા છે. તે તેમના

રાજકુમાર સમરસિંહનું તમારા સાથે સંબંધ જોડવા માગે છે, જ્ય-
રાધથી કહે છે કે થએલા સંબંધને રદ કરો આ સંબંધ કબુલ કરે
વળી જો નહિ કરો તો તમારે યુધ્ધ કરવું પડશે. છેવટે અમો રાજ-
કન્યાનું હરણ કરી જશું, ઉપરાંત રાજવંશીઓમાં તમારો ચાળ બંધ
કરાવીશ. આવા કઠોર વચનો કહી બળાતકારે સંબંધ જોડવા આવ્યો
છે. રાજકન્યા કહે શાશ્વા પીતાશ્રી થએલા સંબંધ કાષ્ટ દીવસ ફરતા
નથી જેમ યુધ્ધનું ગળાતું નથી તેમજ મારી લીધેલી પ્રતિજ્ઞા હું કદી
મુકનાર નથી, યુધ્ધ કરી રણસંગ્રામે મારો દેહ પાડવા હીમત રાખુ
છું અને એવા નફ્ટ માગણના વચનોથી હું કદી બીનાર નથી વળી
વચન એ શું છે વચન વિષે મહાનપુરુષો કેટલી મહત્તા ધરાવે છે કે,

અચન છલ્યો બળરાય, પ્રાણ પાતાળે ચાંપ્યો.

અચન છલ્યો જગદંત શીશ કંકાલન અપ્યો.

અચન છલ્યો કૌરવ કુલ નીકંદન કપો.

અચન છલ્યો હરિચંદ્ર નીચ ધર નીરકો પીતો.

બાચા બાચ બેતાલ તનય કરગ્રહી ઊંઘ્યા કડીયે

જીવ જાય લક્ષ્યતનય બોલ અચન નાં પલટીયે,

માટે પીતાજી વચનની મહત્તા એવી છે કે બલીને પાતાલમાં
ચંપાવું પડ્યું, કૌરવથી પોતાના કુલનું નીકંદન ગયું. હરિચંદ્ર મહા-
રાજ સત્યવાદી વચનને કારણ નીચને ત્યાં વેચાઈ દુઃખ સહન કરવાં
પડ્યાં. જેથી બારોટને કહો કે તમે પોતે તમારા વચનને સંભાળી
બોલવામાં વાપરો, જેટલું બોલવું, તેટલું પળે તો બોલવું. એક જોટ
કવિ કહે છે કે—

કુંડલીયો—જીતનો કહેવો જીભસે, ઇતનો રખવો માન.
 બકવા બોત ન કીજીએ. સુન સુન મિત્ર સુજન
 સુન સુન મિત્ર સુજન બોલ કર દેખો અતિયા.
 ચલીએ બાચા ચુક, પંચમે રહે ન પતીયા,
 કહે જેષ્ઠ યુનનન સરવસે સરબર રહીયો.
 જીતનો પડે ન જીઠ જખાસે ઇતનો કહીયો.

પુત્રી કહે મને પ્રાણીની દરકાર નથી. પણ વચન નીભાવવા બહુ
 કઠીન છે, પુત્રીના વચનોથી પીતાનું મુખ નિર્માલ્ય થઇ ગયું એ
 જોઇ પુત્રી કહે પીતાશ્રી આપને જે દુષણ લાગતું હોય; તે બારોટના
 કુકર્મોથી મન બીતું હોય તો દીલગીર ન થાઓ ખુશીથી જાઓ.
 બારોટને કહી આપો, કે રાજકન્યા એ સંબંધ ફેરવી નાંખે છે ને
 કનોજના પતિથી સંબંધ જોડવા કબુલ કરે છે. તેમાં બારોટને
 એટલા ખબર દેજો કે મારા (રાજકન્યા) પત્ર વિના પરણવા આવવું
 નહિ. હું જ્યારે પત્ર લખી બોલાવું ત્યારે આવજો. વળી રાજકુળોમાં
 પરણવાના બે રીવાજ છે એક એકે ખાંડાથી પરણાય છે બીજી રીત
 હથેવાળે પણ રાજ પરણવા જાય છે. તો મારી મરજી હથેવાળે પર-
 ણવાની છે. કદી ખાંડાને મોકલશે તો પ્રલસંગજી પણ ક્ષત્રી છે. અને
 કદી ખાંડાને પટકાવી મારું હરણ કરી જશે, તે વારે કનોજના
 રાજના મનમાં આવશે કે હું હતો નહિ, નહિતર કદી પણ જીત
 થવા દેત નહિ, “કહેવત છે મામલામાં ન હોય તે માંડી કહેવાય”
 એટલા માટે હથેવાળે પરણવાની માગણી છે, તે સાથે કનોજ શહે-
 રમાં જે કાંઈ વીર પુરુષ હોય તેને સાથે લેતા આવશે. હવે હું નથી

સમરસિંહની કે વજીરની કાંઈની નથી. જેની તલવારમાં જોર દેખાશે તેની યાદશ. બીજી વાત એટલી કહેજો, કે હું જ્યાં જાઉંશ તે ત્યાં જીવતી રહીશ તો આરોટ વિનાની પૃથ્વી કરી નાંખીશ તે આરોટનું બીજક રહેવા દષ્ટશ નહિ એ મારી વીર બાળા ક્ષત્રાણીની પ્રતિજ્ઞા છે. આરોટને કહેજો કે તમારા કરેલા કૃત્યમાં તમે બરાબર ચેતતા રહેજો. એક ગરીબ રજપૂતના થયેલા સંબંધ તોડી બીજા મહાન રાજના ધર માંડી દેવા, એ કૃત્યો માગણુ લોકોના છે. રાજા મહારાજાઓ કાનના કાચા છે, ને નેત્રના આંધળા છે. વળી રાજવટને ખોઈ નમાલા બની આરોટ લોકોના ભમાબ્યા ભમી રહે છે. આ ચાલતી પોલને મારે પ્રકાશીત કરી બતાવવી છે માટે પીતા-જી મારા ઉપરના અક્ષરે અક્ષરના બોલ આરોટને કહી સાંભળાવશે. આવા પુત્રીના વચનો સાંભળી એકલસિંહ ચક્રીત થઈ ગયા કે છેલ્લા બોલ પુત્રીએ વધારે પડતા કહ્યા છે. પુત્રી તમારા બોલ કહીત છે તે આરોટને કહેતાં તેને ગુરસો આવશે. વળી માગણુને ખુશી રાખવઃ જોઈએ ને જો તેનું મન દુઃખાવીએ તો તે કવિ લોકો છે. જેથી કીર્તિને અપકીર્તિમાં મેલી દેશે. વળી કહ્યું છે કે.

દોહરા--કંથડા કવિ ન છોડીએ, કવિ છેડે થાય 'હાણુ.
 તરણીનો મેર કરે, મેરને તરણુ સમાન.
 મંત્ર કીજે સો મંગણા, દુગ્ધ આળ પંપાળ,
 જીવતડા જશ ગાવતાં, મુવે લડાવણુ હાર.
 માગણુ મોહાયત જીવતી, જગ જાહેર વિખ્યાત,
 વીસ્તારે વાણી થકી, જગરે જણાવે જાત.

રાજકન્યા કહે માગણુ ખોટાને સાચા કહે, અને નહિ જાજતા વખાણુ કરે તેથી તેનાથી ખીને રાજરજવાડા ચાલે છે. હું એ વાતથી જીદીજ છું. જે કાંઈ આરોટને ઇચ્છા હોય તેમ કરવા ક્યાસ રાખે નહિ પરંતુ તેમના મૂળ પૃથ્વીમાંથી ઉખેડી નાંખીશ. એમ કહી પુત્રી પોતાના અવાસમાં આવી ગઇ. પીતાને ક્યારીમાં સંદેશ દેવા કહેતી ગઇ.

દરબારશ્રી એબલસિંહ તખ્ત ઉપર બેસી દસોંદી આરોટને કહ્યું કે આરોટ આ સખંધ ન્યાયનીતિનું થાતું નથી છતાં તમારી ઇચ્છાનુસાર રાજકન્યાએ કહ્યું છે કે સુખેથી હું કનોજના રાજકુમાર સાથે સખંધ બાંધવા બંધાઉ છું. તે સાથે હથેલાડે પરણવા કનોજપતિ આવે એવી માગણી છે ખીજી જ્યારે રાજકન્યાની ચીડી આવે તે વારે પરણવા આવવું, ત્રીજી સરતમાં કહે છે કે હથેલાડે સારા સારા વીર પુરોને સાથે લોવવા બલામણુ કરી છે. છેવટે દસોંદી આરોટ પુત્રી કહે છે કે, હું મારા લાગ્યબળે જેને પરણવાની હાઇશ તેને પરણીશ, પણ જે જીવતી રહીશ તો આરોટ પીનાની પૃથ્વી કરીશ એવા વચન કહ્યા છે. માટે આરોટજી તમારે પણ તજવીજમાં રહેવું. મારી પુત્રી મરતાં લગી પોતાની વાત અને લીધેલી પતિસા કદીપણુ મૂકનાર નથી, આરોટ કહે દરબારશ્રી મારા કનોજપતિ તમારી કન્યાને પરણશે, એ પ્રસંગમાં કદી મારા પિનાની પૃથ્વી કરવાની ઇચ્છા છે તે માટે હું ધણોજ ખુશી છું આ પ્રમાણે વચન કહી આરોટ પોતાને શહેર જવા વિદાય થયા, રસ્તામાં વિચાર કરે છે કે રાજકન્યા શું કરશે વળી એક સાંતિનો જમીનદાર જીથ પિનાનો તે શું કનોજ

પતિને પોત્તી શકનાર છે. આવા કોનાઈ વચનોની કલ્પનાઓ કરતાં કોનોજમાં ખારોટ આવી પોહોંચ્યા.

કોનોજમાં કચારીનો ટાઇમ થયો ત્યાં ખારોટ વધામણી લઈ આવ્યો અને કામ ફોલો કર્યું છે એવા ખબર આપ્યા. વળી રાજકન્યા પોતે જોએલી નહિ, તોપણ દરબારશ્રીને મોહ પમાડવા રાજકુમારી જેજેવંતીના વખાણ કર્યા કે એ રાજકન્યા આપના રાજની ખરોખરી કરી બતાવે એવી છે. રાજકન્યાઓ તો ધણા રાજમાં હતી પણ આપણા સમોવડ નહિ જોવામાં આવતાં મેં સંબંધ કર્યો નહિ. આ કન્યા ૩૫ ગુણ ચાતુરી વિગેરેમાં કુશળ જોઈ સંબંધ જોડ્યું છે. એમના તરફથી જેજે માગણીઓ કરી તે મેં કબુલ રાખી છે થઈ ગએલા સગપણ વિષેની વાત ગુપ્ત રાખી તે ખબર સમરસિંહને આપી નહિ. જે કોનોજના તીલકકુમાર થએલા સગપણ વિષેની વાત જાણી જાય તો સમરસિંહ ખરો ક્ષત્રીપુત્ર હતો નથી તે સંબંધ કરવા કબુલ કરે નહિ રાજરીતી ન્યાયનીતિ વિગેરેમાં રાજકુવર નીપૂણ હતા નાના માણસનું સંબંધ તોડી જોડવામાં તે મહત્વ માને એવા નહોતા. ક્ષત્રીવંશમાં રોડોડનું કુળ શિરોમણી કહેવાય છે તેમ તે કુમાર જયચંદ પાંગડો જે હતો તેનો પરપૌત્ર હતો ખારોટ આડી અવળીવાતો કરી સમરસિંહને તક્લીન કરી આપ્યા. જેથી કોનોજના તીલકકુમાર કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય છે દસોદી ખારોટ સંબંધ જોડવામાં માગણો કામ કરે છે તે અન્યાયી બની શકે નહિ. એમ ઠહી શીરપાવ બંધાયો.

કોનોજપતિને ખારોટ કહે રાજકન્યાનો ઝોત્તીનો પત્ર આવશે તે

માટે આપણે સૈનીકાની અગાઉ તૈયારી કરી રાખવાની જરૂર છે. જેથી સહાયક માણસોની ગોઠવણ કરવા લાગ્યા.

આ તરફ કુલસંજી ડોઢીમાં રાજકન્યા સાથે ભગન કરવા છે એ વિચારમાં છે કસુંબા ઘોળી માણસે અમલની પ્યાલી તૈયાર કરી વજરને આપે છે. એવામાં સગપણ તુટી જવાના ને તે સખંધ કનોજના કુમાર સાથે જોડવાના ખખર દુતે આવી આપ્યા, અને નોકરો દીલગીરી બતાવવા લાગ્યા. ગામના સૌ નગરજનોના મુખમાંથી અમે સાંભળ્યું છે તેમાં સ્ત્રી પુરૂષો બંને રાજકન્યાને ધીકારતા હતા. આપની સહનસીલતાના વખાણ કરતાં સાંભળવાથી આપ અમારા સરદાર છો જેથી નીવેદન કરીએ છીએ. આવા વચનોથી વજરને પશ્ચાતાપ થયો કે વાહ સ્ત્રી જાતિ એક રેણીમાં કદીપણ ટકી રહે નહિ. જેના પીતાની પુત્રિ દીલથી નોકરી કરી તેની પુત્રીને હુ વર્યો તે કદી અનર્થ કે અન્યાય થયો હશે કે? જેનું પરીણામ આ સાંભળવામાં આવ્યું. શું? રાજ સાથે યુદ્ધનો સમય આવશે, તેની પુત્રીને હણવી પડશે. જીત થાશે કે નહિ. એવી કલ્પનાઓ હૃદયમાં થઈ રહી ઉપરના એક પણ કામ કરવાથી મારો પૃથ્વીમાં જ્ય નથી. રાજ કે જેનું અન્નોદક ખાધું છે. તો તે મારો અનહતા પીતા ગણાય. એમ કુલસંજ વજર મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે આ વખતની કસોટી નજરે આવી દર્શાઈ રહી છે, વજરનું મન ચકડોળે ચઢી ગયું હવે એટલામાં રાજકુંવરીની દાસી પાણી બરીને ડોઢીમાંથી ચાલી જતી હતી વજર ઉપર દબ્બી પડતાં બેઠાને નમાવી ખમા દરબાર સાહેબ, એમ વીનવવા લાગી, એ વખતના મનના ઉમળકા બહાર નીકળવા

તક જોતા હતા ત્યાં વજર બોલી ઉઠ્યા કે દાસી મેં સાંભળ્યું છે કે તારી રાજકુંવરીએ કતોબના કુમારથી સખંધ જોડ્યો. મારો સખંધ તોડી નાખ્યો છે, દાસી નીચું જોષ કહે હા મહારાજ એમ મને પણ જોવામાં આવ્યું છે ખરૂં. વજર કહે દાસી રાજકન્યાએ બહુજ સાઈ ક્યું છે, કદી તે દિવસે મારી વૃત્તી નહોતી તે વખતેજ જો ક્યું હોત, તો મને ઘણું સાઈ લાગત. અત્યારે એવું ક્યું છે કે દુશ્મન હોય એ પણ આવું ન કરે, મને આકૃતમાં ડોલાવી આખર કુલટા કુલાંગાર, નિલંજે પોતાના હૃદયમાં છૂપાવી રાખેલ કાવતરાઓ પ્રદર્શિત બતાવ્યા છે. ખેર, પરમાત્માની મરજી. પરંતુ તું મારી વૃત્તી એ નફ્ટ રાજકન્યાને એક વાર નહિ પણ એકવીશ વાર શીટ-કાર મારા નામથી આપજો કે તે તારી રાજમાતાના ઉદરને લગ્નવ્યું છે. ને વળી કહેજો કે-

દુહા—કાલે દીપેલ કાલ, પલમાં નર તું પલટી
આપ દાદાના બોલ, કલંકીત કીધા કામની

દોહરા—ભલેલ તો પણ ભામની, અજવાળી તોય રાત
ડાહો પણ દારડીઓ, ત્રણે હોય કળત
સોને સજો પડે નહીં, વાણીયો વટલે નહિ
દાણી નહિ દાતાર, શાણી રાણી હોય નહિ
વનીતા વચને વરધીયો, કુલહીણી કમળત
બોળા ને ભમાવતાં, પાડી અતાવી ભાત
પ્રીતિ ને પીતલ કરી, કસોટીએ કાળી થઈ
સાત પેઢીની શરમને, લલના તું રાણી રહી.

ઉપરના બોલો બરાબર રાજકુમારીને કહી સંભળાવજે વળી કહે
જે કે-

દોહરા—ચંદા કર તું વાદળી વાદળ કર તું મેહ,
કામની કાલ ધીકારીને માંડી તોડ્યો નેહ.

વજીરના તીક્ષ્ણ બોલ સાંભળી દાસી પાપાણુ થઇ રહી. અને
બોલી સાર મહારાજ હમણાંજ આપના શબ્દો અમારી બાંધને કહી
આપું છું, આપ નિશ્ચીત રહેજો,

વળી ચાલતાં પગ થોબી દાસી કહેવા લાગી કે નાથ અમને એ
વિષે જ્ઞાંતી ઉત્પન્ન થઇ છે પણ અમારી બાંધએ હજી કાંઈ બેદ
ભાંગ્યો નથી, તેમ અમને અવકાશ પણ મળ્યો નથી. છેવટમાં એટલું
બોલ્યા કે, દાસી મેં મારા પીતાશ્રીને આ એક પગથીકે મુક્યું છે.
આટલી સમસ્યા કહી હતી. એમ કહેતી દાસી રાજકન્યાના જીવનમાં
આવી પાણીના બેઠા મુકી જેજેવંતી પાસે આવીને કહેવા માંડી કે
એન આપના બેઠીક કૃત્યની ખબર આપના પતિ પુલસંગ વજીરને
પડી ગઇ છે, મેં નમન કયું” ત્યાં એમની મુખમુદ્રા ઉદાસ જોવામાં
આવી, અને મને બોલાવી ઉપરના તીરસ્કારી બોલોથી મને શીટકાર
આપવા મને કહ્યું છે, વળી આખા શહેરમાં નરનારીના જીથોમાં
આપની બદબોલ ફેલાઇ રહી છે. શેરી, ચૌટા, પોળમાં તમારીજ
વાતો થયા કરે છે કાંઈ તો શીટકારની વાણીએ વધાવી પણ લે છે.
પાણીને આરે પણ એજ વનમાન વતી” રહ્યા છે. આ મારી
નજરનો કાને સાંભળેલો અનુભવ હું કહું છું.

રાજકન્યા કહે-દાસી મેં તને કહેલ હતું કે મેં પગથી ઉં
મેલ્યું છે. વળી બારોડને રાજી રાખવા મેં આ પ્રપંચ રચ્યો છે,
પણ મારી ખરી પ્રતિજ્ઞા કદી મિથ્યા થાનાર નથી.

દોહરા—ધ્રુ ચળે મેર ડગે, ગમગમતે ગીરનાર
દીધા વચન ફરે નહિ, મેં કર્યો વજર ભરથાર
શેષ બાર ભૂમી સહે, એ પણ પલટી જાય.
સતી સંતની વાણીયો, ટળે ન કદી જરાય.
વચને વધાવ્યા વજરને, પધાર્યા ધર રે દાર
અણુધાર્યા આવી ચડ્યા, તે માન્યા ભરથાર

ઉપરના પ્રમાણો સહીત દાસી મારો જમણો હાથ મેં કુલસંગ
વજરને અપાણુ કર્યો છે. આટલું કહેતાં પણ મારો વિશ્વાસ એસશે
નહિ. માટે જા તું જઈ કહેજો કે કાલે બપોરના એ વાગે રાજ
બાગમાં આસોપાલવના ઝાડ નીચે હોજના - ધ્રુવારા પાસે આપ
એસજો હું ત્યાં આવી મલીશ. જોથી આપના મનની બાંતી બેઠ
ટાળી આપીશ. દાસી રાજકુંવરીના વચનો ડોઢીમાં કહી સંભળાવ્યા,
વજર કહે દાસી હવે મળવું થું છે. હું એનું મુખ જોવા માગતો
નથી. મને એના પીતાશ્રીનું નીમક આકું આવે છે નહિતર
મારામાંથી ક્ષત્રીવટ જતું રહ્યું નથી પણ જેના નોકર થઈ રહેવું
તેનાથી સંગ્રામ કરવો તે કુલવાનને લાયક નથી. કૃત્ય કરતાં કરી
દીધું હવે તેને થીગડું આપવા ફાંફાં મારે છે તે બધા નકામાં છે
ત્રુટયો કોઈ દિવસ સંધાતા નથી ને સંધાય તો વચમાં સાંધાની
આત પડી રહે છે.

વજર કહે દાસી મહાન પુરુષો કહી મયા છે કે,

દોહરા—કાને સંભળ્યું ખોટું પડે, નજરે દીકું સાચ.
મન મોતીને કાચ સાધો નાવે સુરના.
મન મેલા ને જીભ ઉજળી, તેનો નહિ વિશ્વાસ
સારા જાણી સંગ કરો, તોય, મરવાની આસ

આ સમયે દાસી સાથે કહી મેલી ને જગીયામાં આવવા કબુલત
આપી, ને કહ્યું કે મારો રાજકુંવરીથી કરાર છે, કે મારી થઇ બીજા
ની થાય નહિ અને કહી થાય તેવારે હું સમશેરની ધારે કર. જેથી
રાજકન્યાને કહેવું કે વિચારીને આવજો નહિતર પરિણામે નુકસાની
ભોગવવી પડશે.

દાસી જેજેવંતીને કહે—એન જગીયામાં તમે મલવા જેવું
રાખ્યું નથી, જેથી જવાનો વિચાર છોડી દ્યો. રાજકન્યા કહે નહિ
નકી જવું છે કરેલા કરારથી હું કદી બીતી નથી. મારામાં પાપ
હશે માર મન મેલું હશે, તો તેની શિક્ષા મારેજ ભોગવવી પડશે
એમના તરફથી નહિ ભોગવું તો કુદરત તરફથી ભોગવીશ—જેથી સત્ય
ને કદી ભય નથી, મનની વૃત્તિમાં જરાએ ફેર નથી જેથી જવા
માટે માર મન સુચવે છે, એક તરફ દાસીને વહેલ તૈયાર કરવા કહ્યું
બીજી તરફ દાસીને પીતાજીની રજા લેવા તૈયાર કરી. જ દાસી રાજ
એભલસિંહને કહે કે એન રાજઆગમાં જવા આજ્ઞા માગે છે. પૂત્રીના
મૃદુ વચનો દાસીના મુખમાંથી સંભળી પીતાશ્રીએ રજા આપીને
કહ્યું કે હવે પછી પારેવારે જવાનું નહિ થાય કેમકે તમારે સખંધ

મોટા રાજ સાથે જોડ્યું છે જેથી વખતે વખત બહાર નીકળવું એ અયોગ્ય ગણાય. દાસી રમ્મ લાવી દાસીઓના જુથ સાથે લીધા નવ નવા અલંકારો સજા બહેલમાં બેઠી તે અગાઉ વજર ખતાવેલા સ્થાનકે જમ રાહ જોયા કરે છે, ને વિચાર કરે છે કે હવે મારે શું કરવું. સ્ત્રી જાતિનો વધ તો થાય નહિ. જરા શમશેર દેખાડી બચને વશ કરી ખતાવું, એવા તર્કો કર્યા કરે છે. ત્યાં બહેલ બગીચાને મોખરે આવી ચડી, રાજકન્યા નીચે ઉતરી દાસીઓને પુલની કળીઓ ચુંટવા મોકલી આપી, પોતે છુટે ઓગે પતિને મનાવવાને આવી, ચાલમાં સિંહલદ્વિપની હાથણી જેમ જુલતી આવતી હોય તેવી રીતે તરત પતિ પાસે આવી સાળુના છેડા પાચરી પ્રાણુનાથ દાસી ઉપર દયા રાખો ને ક્ષમા કરો, એમ કહી મસ્તક નમાવ્યું. પુલસંગ મોઢું ફેરવી ગયા, ને કોંઈ નેત્ર ખતાવીને આડે મૂખે બોલ્યો કે હહ, હહ, કુલટા, અહીંથી દૂર જા, તાર મુખ મને ખતાવીશ નહિ, તારા કૃત્યને હું જાણી ગયો છું. મારા જેવા ભોળા ને વિશ્વાસુ પુરુષને તેં નીચું જોવરાવ્યું.

આવા તીરસ્કારના વચનોથી રાજકન્યાનું—હૃદય કંપવા લાગ્યું ને નેત્રમાં અશ્રુઓ પડવા લાગ્યા, અને મૃદુ બાણીએ કાંગારોળ કરતી કહેવા લાગી કે પ્રાણુવલ્લભ મારી આંખોના તારા સમ હે નાથ—આ દાસીનો વાંક નથી પરંતુ દુનિઆદારીમાં વાંક છે એમ જણાશે તો તે મેં મારા પીતાના દુઃખાતા હૃદયને શાંતવના આપવા પેલા નફ્ટ દસોંદી આરોટને રાજી રાખવા કપટનું પગથીજીં મુકેલ છે. પણ હૃદય મારું ચોખ્ખું છે. મારા પીતા કહે પુત્રી તું એક જન્મી છો જેમાં

આરોઠ મને જ્ઞાતિર્માથી બહિષ્કાર કરાવશે તો કદી બેચાર દિકરીઓ
હોત તો મારૂં વાટકીનું શીરામણ્ય જે મારું પરમણ્યું તે પણ હાથ
રહેવા પામત નહિ, આવા નિર્માલ્ય ને હાર્યા વ્યતોથી મેં મારા
પીતાને દીલાસો આપ્યો છે પણ નાથ હું તો જેની છું તેનીજ છું
એમાં રતિબાર ફેરફાર થવાનો નથી, જેના સાક્ષી પરમાત્મા છે.

દોહરા—સૂર્ય ચંદ્રની સાક્ષીએ, મન મદ્યું તમ સાથ
રામદુવાઇ મુજ પરે, દહિ બીજે જમણો હાથ
સખાવતે હું સુંદરી, બેલપે બંધાણી નાથ
રણુમાં કેશરીયા કરી, બતાવીશ મારા હાથ.

વળી કનોજના રાજકુંવર મારા બોલાવ્યા વિના આવી શકે નહિ
અને કદી આવી ચડે તો રણુસંગ્રામમાં પહેલાં પ્રાક્રમ મારા છે તેમાં
કદી મારૂં માથું પૃથ્વીએ પડી જશે, તે પછી આપને યુધ્ધનો શ્રમ
આપીશ. એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે. જેથી જરા શોચ ને મારા ઉપર
ક્રોધ ન કરતાં નીડર ને નિશ્ચીંત રહેશો, એક વાતની મારી દલીલ
સ્વીકારવા કૃપા કરશો, કે મારા પીતાશ્રીની બંને વખત કચારી
ભરાય છે તેમાં જ્યારે સંધ્યા સમયે મશાલની કચારી થાય છે ત્યાં
આપ દરરોજ તાજમ ભરવા પધારો છો તે મુજબ આજે પધારવું
અને વંદન કરી કહેવું કે રાજધિરાજ આપના રાજમાં નોકરી કરતાં
બણા વર્ષો વીતી ગયા, જેમાં મેં કાંઈ દિવસ રજા ભોગવી નથી.
એટલે જરૂર ન હતી. આજે વિજ્ઞાની કે નોકરીના રીવાજ મુજબ
મને એક માસની રજા મારા દેશમાં જવાની આપશો, કેમકે હું થોડાંને
પાણી પાવા નદીને આરે ગયો હતો ત્યાં જનુઓનો સંઘ ઉતરેલો

હતો, ત્યાં જોવા જતાં એ ખેડૂત મારા મામના મળ્યા, મને જોળ-
પ્યા. મારા ભાઈના કુશળ ખબર પૂછ્યા ત્યાં કૃષીકારો આપનું
શહેર ત્રાંબાવડી પાસેના રબવાડાઓએ કબજો કરી પ્રજામાં
ફેર વરતાવ્યો છે. આ ખબરથી મારે મન મારી જન્મ-
ભૂમીમાં જવા આપની રજા માંગે છે. તે સ્વીકારવા કૃપા કરશોજી.
એ પ્રમાણે મારા પીતાજી આપને ખુશીથી રજા આપશે વળી
રસ્તાની ખરચી ચડવાને વાહન ખાનપાન વિગેરે રાખના તરફથી
આપશે. એ કબુલ કરી ડાહીએ પધારજો એટલે આપની મારવાડ
દેશના ચંદ્રાગઢ નામના શહેરમાં જવું પડશે એ રસ્તો એક માસનો
છે જેથી રાતને દિવસ ઘોડા ઉપર ચાડીકા રાખશો તે વારે એકવીશમે
દિવસે આપ ત્યાં પોહોંચી જશો. હું દાસી સાથે સાડાત્રણસો સોના
મોહોર આપને મોકલી આપીશ તે મોહોરની ઘડીયા જોજન સાંઢ
ત્યાંથી ખરીદી લાવો, ત્યાં રખારી લોકો મોટે માઝા નાણા લેશે.
એથી ભરમાશો નહિ. પુલસંગ કહે એ બધી વાત કબુલ કરું છું,
પણ રાજકન્યા તમારો મને ભરસો આવતો નથી હું સોંઢ લેવાને
જાઉં ને પાછળથી કનોજના કુંવર તમારું દરજી કરી જાય તેવારે
મારે શું કરવું, પાસે હોઉં તો પ્રાકૃમ કરી હાથ બનાવું પણ
હાજરી વિના કાંઈ બને નહિ. જેથી એ તક જવા દેવી મારી મરજી
નથી, તેમ તમારા ઉપર મારો વિશ્વાસ એસતો નથી, એક તો સ્ત્રી
જાય ને બીજી મારું પાણી ઉતરી જાય માટે પાણી વિષે એક
કવિતના છેલ્લા ચરણમાં કહ્યું છે કે:—“અરે નર જાની પાનીકો જતન
કર, પાનીકે ગયેસે જીંદગાની દાન કામકી.”

દોહરા—પાની પાની લાખડો, ઉતરે કોડી સમાન
હથેલીસે નીકસી પર્વો, વેપાની મુલતાન.

રાજકન્યા વજરના બોલથી મુચવણમાં પડી ગઇ ત્યાં દાસીઓ
પુલ ચુંટી પોહોંચી આવી, તે વારે જેજેવતી કહે દાસી દરબારશ્રીને
મારો ભરોસો નથી જેથી હું તમારી સાત જણીની બાંદરી આપું
છું તમે દરબારને વિશ્વાસ બેસાડી આપો-દાસીઓ વજરને નમન
કરી પોતાના જુરસાથી કહે છે કે નાથ શીકર કરશો નહિ આપને
આવ્યા પેહેલા રાજકન્યાને ત્રીજે માળેથી નીચે ઉતરવા દેશું નહિ
કદાચ સમરસિંહ સૈન્ય લઇ આવી ચડશે અને બળાત્કાર કરવો એમ
બતાવશે તે વારે અમો સાતે જણી ચરણીયાના કાછોટા કસી એક
એક જણી એક એક દિવસનું યુદ્ધ કરીને રોકી રાખશું સાતે
જણીભી મસ્તક વોણી યજ્ઞ જશું તે પછી રાજકન્યા કનોબપતિને
હાથ જશે. અમો મરતાં લગી બાંદરી મુકશું નહિ.

વજર કહે દાસી બાંદરી પુરૂષની હોય છે સ્ત્રીની હોતી નથી.
દાસી કહે પુરૂષ અને સ્ત્રીની ઓળખાણ થું છે. પુરૂષ એટલે પાધડી
બાંધી એટલે પુરૂષની ગણનામાં આવી કહેવાય છે થું ? સ્ત્રી એટલે
કંચવા, ચોલી પેહેર્યાં તેથી સ્ત્રી માનવી એ સમજ છે થું ? માટે
કહો વજર સાહેબ પુરૂષે પાધડી બાંધી પરંતુ પુરૂષના ચારીત્ર બાળુતો
ન હોય એટલે પુરૂષ મનાય નહિ, સ્ત્રીએ સ્ત્રીના હાવ બાવ સંગાર રસ
વિગેરે બતાવે તેથી નારીનું માન આપવું એ નિશ્ચય છે. વળી સ્ત્રીઓ
રણસંગ્રામમાં પોતાના આત્મબળ વડે મોટા પાદશાહોને જીતી લીધા

છે. વળી આટલી વાતો પરહાસે ક્યારે જાય છે ? તેના જવાબમાં કહ્યું છે કે—

દોહરા—સિંહ મૂછ ભેરીંગ મણી સોડા શરણાગત
સતિનું પાલવ ને કૃપીનું ધન, મૂવે જાય, પરહય,
વણીક ધનીકને ધાક નીત્ય વોળાવા તે લીચ
પ્રેમદા હોયે પાક પાલવ કાષ્ટ પરશેજ નહિ,

ભાવાર્થ—સિંહના મૂછનો ખાલ કાષ્ટ જીવતાં લઈ શકે નહિ. મણિધરની મણી પણ મણિધર જીવતાં હાથ લેવાય નહિ. મુલત પુરુષથી ખાંદરી મરતાં લગી મુકાય નહિ અને સતિ સ્ત્રીના પાલવને સ્ત્રી જીવતાં બીજો અડકવા પામે નહિ. તેમજ લોભીનું ધન કાષ્ટ જીવતા ધરમાદામાં નખાવવા કાશીશ કરે તો તે વ્યર્થ જાય છે તે પણ તેના મુવા પછી ત્રસ્ટીઓને ભોગ પડે છે. શાહુકાર, કે વાણીઓ એના હૃદય પોચાં હોય છે, જંગલમાં એકલા તેનાથી જવાતું નથી જરા ઝાડનાં પાદડાં ખડખડે કે ચમકે હિપડી આવે છે જેથી તેને સીપાઈ (વોળાવા) સાથે લઈ જવા જરૂર પડે છે પણ સ્ત્રી પાક દીલની હોય અને બલે એકલી હોય તો પણ તેના પાલવને કાષ્ટ અડડી શકતું નથી માટે વજર સાહેબ અમને હીમત છે કે અમારી આપને ખળાત્કારના શરણમાં અમે કદીપણ જવા દેશું નહિ એ આપને અમારા ખેલ કાલથી કહી અંધાઈએ છીએ. એ પ્રમાણે વજરને વિશ્વાસ ખેસાડી રાજકન્યા દાસીઓ સાથે બહેલમાં બેસી રાણીવાસમાં આવી ગઈ તે વજર કોઢીમાં આવ્યા સંધ્યાકાળનો સમય થવા આવ્યો છે ત્યાં વજર રાજકન્યાના કહેવા મૂજબ મસાલની

કચારી વખતે હાજર થઇ દરબાર એમલસિંહને શીર નમાવી તાજમ
જારી કચારીમાં બેઠા. એમલસિંહ કહે કેમ વજર ખુશીમાં છોકે? વજર
કહે હા અન્નદાતા આપના વિજય વાવટાની શીતળ ઝાંયામાં આનંદ
છે. દરબાર વજરના મોં સામે જોઇ વરતી ગયા કે કાંઈક વજરને
દક્ષીણ ચૂકવા ઇચ્છા લાગે છે. એટલે પૂછ્યું કે કાંઈ ઇચ્છા છે? વજરે
પોતાને જવાનો ઉપર કહેલો હેવાલ કહી સંભળાવ્યો. એમલસિંહ
કહે વાહ વાહ એમાં શું છે ખુશીથી. જો, સૈનીકાની મદદ જોઇતી
હોય તો પણ સુખેથી લઇ જાઓ—

એમલસિંહ કહે પુલસંગજી તમે આટલા દિવસ બોલ્યા નહિ કે
મારે ત્યાં રાજ છે, તમે તો કહેતા હતા કે હું સાંતીનો જમીનદાર છું,
વજર કહે હા સાહેબ એ વખતે મારી સ્થિતિ જમીનદારની હતી,
તેમાં હું રાજનો માલિક છું એમ કહું તે વારે મારી દુખ્ખળ
હાલતમાં એ વાત ઉડી જાય—અને હું ખોટો છું એવી વાત સૌને
કસી જાય તો આજે આટલા દરજ્જાનો વારસો આપ તરફથી મને
એનાયતે મળ્યો છે. તે મલકા શંભવ રહેત નહિ. જેથી કુદરતેજ
મને બોલાવ્યો, નખળી સ્થિતિમાં ઉંચ થઇ દેખાવાથી ખાનપાન
અનમાન વિગેરે ગુમાવી દેવાય છે નીરંતર નીચા રહેવું. નીચાથી
ઉંચા થવાય છે પણ ઉંચાથી નીચા થવામાં દુષ્કળ દેખાય છે. વળી
જ્ઞાતાના વચનોનું પ્રમાણ પણ ખાત્રી આપે છે કે—

દોહરા—પગથીએ ઉંચા ચઢે, ઉંચે પદ ચઢાય.

પડવા અંકા રહે નહિ, ઇતિહાસે અંકાય.

વજીરના વચનોને દરબારશ્રીએ સનમાની જાવા માટે આજ્ઞા આપીને કહ્યું કે એક મહિનો નહિ પણ વધારે માટે પણ તમને ત્યાં રહેવા છૂટ છે. વળી રસ્તાની ખરચી, ચઢવાને ઘોડો વિગેરે તમને રાજ તરફથી મક્કશે આ સ્વાગત તમારી પવિત્ર નોકરીની છે એમ માનજો ખુશીથી જાઓ, આજ્ઞા માગી વજીર ડોઢીમાં આવ્યા ત્યાં રાજકુંવરીએ દાસીની સાથે રમાલમાં સોનામોઢોર મોકલી, દાસીએ ચરણમાં નિવેદન કરી. વજીર ખુશી થયો કે હજુ તો મારા સાથેના અખંધ નીકટ હોય એમ જોવાઈ આવે છે મારા ગયા પછીની શું દુકીકત બનશે તે પરમાત્માને હાથ છે એમ કહી દાસીને લીધેલી બાંદરીની ચાદી આપી વિદાય થયા.

રાજકન્યાના એકાંત અવાસમાં દાસી આવી કહેવા લાગી કે જેન રાજવંશી પુરુષ તો પણ જોયા છે પણ આપના પતિની ખાનદાની એમની વાક્યચાતુરી અને પવિત્રતામાં કહીએ તો તે એકજ પુરુષ છે ફક્ત લાચાર થવાનું કારણ સમય છે—પાંડવ જેવા પ્રતાપી પુરુષોને પણ સમયમાં વૈરાટમાં ગુપ્ત વેશે રહેવું પડ્યું હતું હરિચંદ્ર જેવાને પણ સમયથી લાચાર બની નીચ ઘેર નોકરી કરવી પડી હતી. છતાં પોતામાં જે નીતિ, ને સત્ય હતું તે ભૂલ્યા નહિ. માટે વખત તો મોટાએને પણ રાંક બનાવી દે છે.

ટોહરા—સમય સમો ન ચુકીએ, જદાપી હોય સમરથ બાંડળ હોકર છૂપ રહે, તો જીતે બારથ.

માટે જેન અસલ તે અસલજ રહે છે નકલને અસલના રૂપમાં મૂકવા કોઈ ચલાય છે તો જાત પડી દેખાય છે, રાજકન્યા કહે

એન બીત હોય તે મમે તેટલો બોળે સહન કરી શકે છે પણ ત્રાહ્ય
જાલે મજબૂત હોય તોપણ તેનાથી બોળે ઉપાડી શકાતો નથી.

જેજેવતી કહે એન ફૂલ ઘણી જાતના થાય છે જામ જુમ, અંપા
અંબેલી, કેથુ, કેતકી, ગુલાબ, મોમરો, માલતી વિગેરે જાહેરમાં છે
એ ફૂલની ખરી ઓળખાણુ જેના તેનાથી થઈ શકતી નથી
ન્યારે માળી મળે છે તેજ તે ખરા ફૂલની જાતને જાણી
શકે છે. જેમ —

દોહા—ફરતું આવે ફૂલ, માળી જ્યાં મળ્યો નહિ.

મૂરખ જાણે શું મૂલ, ભમર પખી તું ભાણુના.

માટે વજીર વિષે જાણ તું જે કાંઈ કહે છે તે એમની જ્ઞાનદાનીની
છાપ ખતાવી આપે છે. એમને વિશેષણો લગાડવાની જરૂર નથી તે
જો વિશેષણોથીજ સદાચં અંકાષ રહેલા છે. આવી હાસ્ય વિનોદની
ખાતો ચાલી રહી છે. ત્યાં રાજમાતા આવી પુત્રીને કહેવા લાગ્યા કે
એન તમારી આત્મિક ભાવના શું છે. જેજેવતી કહે માજી વચન
એકજ હોય છે. માજી વચન ને લીધેલી પ્રતિજ્ઞા કદી પણ ફરશે
નહિ. મને પરમાત્માએ માગ્યોપતિ આપ્યો છે, કેમકે પ્રભુ દયાલુ છે,
જેની તેના ઉપર ઇચ્છા કે આશા ખંધાય છે તો તે પરમાત્મા પુરી
પાડે છે. વળી રાજમાતા માણસ પરમેશ્વરને ભુલી જાય છે પણ
પરમેશ્વર કદી પણ ભુલતા નથી, પણ એ દ્રઢતાના સંસ્કાર નાન-
પણામાં પડ્યા હોય તોજ પડે છે. ઉદાહરણમાં પુત્રી માતાને
અમળાવે છે કે—

સાતળપૂર નામના નગ્રમાં સાધારણ સ્થિતિમાં અમેચંદ નામનો
 વાણીજો રહેતો હતો. તેને એક પુત્ર પાંચ વર્ષનો હતો તેને મુકી
 સ્ત્રી પુરૂષ બંને સ્વર્ગવાસ થયા હતા, એ પાંચ વર્ષનો પુત્ર પીતાની
 માતાના આશ્રયમાં ઉછરી મોટો થયો ને દશ વર્ષની ઉંમરે આવ્યો, તે
 નિશાળમાં દરરોજ લખવા જતો હતો તેની મોટી મા તેનું ગુજરાન
 ગામમાં વૈતર કરીને કરતી હતી માતાની જૈદ ઉમર હતી.
 શરીરે દિવસે દિવસે તે અશક્ત થવા માંડી ગામના દયણા પાણી
 કરી નીર્વાહ ચલાવતી હતી બરાબર સાતીદાસ પુત્ર દશ વર્ષનો થવા
 આવ્યો, એક દિવસે સવારમાં ઉઠી દાંતણ કરી મોટી માણને શાન્તી-
 દાસ કહે બા મને શીરામણી આપો આજ મારાથી મોડું ઉઠાણું
 છે. જેથી નિશાળને વેળુ થાશે. માતા પુત્રના વચનથી મનમાં ખેદ
 પામી કે આ નિરાધાર બાળકને મારે શું કહેવું જે કહેવા મારી
 મરણ છે તે તેને કેમ કહેવાય-વળી કહ્યા વિના છૂટકો નથી, એટલે
 બીજી વાર બાળક કહે મા મને શીરાવાનું આપો-ત્યાં માતા કહે છે
 કે બાપુ શીરામણ હું તને આપી શકું તેમ નથી કેમકે હવે મારું
 શરીર જીણું થયું છે. મારાથી વૈતર બની શકતું નથી હું યાકી
 ગણ છું જેથી આજ તો ઠીક પણ હવે પછી મારાથી તારું પોષણ
 થઈ શકશે નહિ. આવા માતાના બોલથી શાન્તીદાસ નીમાણો થઈ
 ગયો અને પેટમાં દાળ પડી ગઈ કે આ મારી બા શું બોલે છે.
 મને કાણ પાળશે. આવતું કાણ આપશે, હું ક્યાં જઈશ ? કેમ
 કરીશ ? હાય, હવે મારું શું થશે ? આવા શોચમાં છોકરો પાપાણ
 બની ગયો; નીચું જોઈ રહ્યો.

વૃદ્ધ માતાનું મન આઘાતમાં પડી ગયું, બીચારો શું કરશે. જવાબ આપી શક્યો નહિ. એ ચિંતામાં પડી ગઈ. જરાવાર પછી વળી કહે કે મા મને ખાવા દ્યોને કેમ વાર લગાડો છો.

દોહરા—માજી દ્યો શીરામણી જલદી જવું નિશાળ
અશ્રુ નેત્રે આવતાં વિનવી બોલ્યો બાળ
વેળુ થાશે જો મને મેહેતાજી દેશે માર
આશ્રયમાં હું બીચારો કાં તરછોડો દ્વાર

માજી કહે છે—વત્સ આજીજી કાં કરે શરમાવો વૃદ્ધ માત
હારી હું આ વય થકી સરીરે કેમ તાકાત

માતાના હેવટના બોલ સાંભળી બાળકને નિરાશ થાવું પડ્યું, પણ વિચાર કરતાં યાદ આવ્યું કે હું કેમ બૂલું છું મારા માસ્તર સાહેબ પુરશી બપોરે એકા હોય અને છોકરાઓ લેક્શન ગોખતા હોય તે વખતે એમના મુખમાંથી બોલ નીકળતા હતા કે “દીન બંધુ ભગવાન” આમ બધીવાર તે બોલતા હતા ત્યારે માસ્તર જે બોલે તે ખરા બોલ હોય એમ સૌ માને છે કેમકે તેઓ વિદ્યાગુરુ કહેવાય છે જેથી તેમનાં વચન સારાને શિક્ષણમાં રાખવા જરૂર કહેવાય છે તો દીન એટલે ગરીબ બંધુ એટલે બેલી મતલબ કે ગરીબના બેલી ભગવાન માટે આ વખતે દીન મારા જેવો બીજો કોણ છે કે હું શીરામ્યા વિના નિશાળે જઈ છું તો તે મારી બેલપ કેમ નહિ કરે. એવા વિચારમાં આવી તરત દફતરમાંથી કાગળ કાઢી હોત કલમ લખતે કાગળ લખવા માંડ્યો.

દોહરા—સ્વસ્તિ શ્રી શોહામણી વૈકુંઠપુરી શુભ ધામ
 વણીક પૂત્ર સ્નાતીતણા શ્રી દીન બંધુ પ્રણામ
 બીડ ભંજન આપ છે દીનાનાથ દયાલ
 વિનય વિવેક વીનવે નીજ ગણવો આ બાળ
 સુદામાને સહાયક થયા ગજના બચાવ્યા પ્રાણુ
 ધ્રુવને નેત્રગપદ દષ્ટ નાયક બન્યા નીર્વાણુ
 ગરીબ નીવાજ સૌ કે કહે બહુનામી બળવીર
 વાહાર કરો શ્રી વીઠલા રહે ન મૂજમે ધીર
 શીરામણી કીધા વિના, આજ જાણ નિશાળ
 વાળુ દેવા કારણે, વનમાલી ધરો વહાલ
 બાંધ ગૃહો છુડ્યા તણી, ઉતારો ભવ પાર
 થોડું ધણું કરી માનજો, નોધારા આધાર

હે દીન બંધુ ભગવાન સાંજરે મને વાળુ જોશે છેલી લીટીમાં
 લખી પડખીડીયામાં કાગલ નાંખી ઉપર શીરનામું કયું”.

શ્રી દીન બંધુ ભગવાનને પોહોચે મુ. શ્રી. વૈકુંઠપુરી.

દક્ષીણ વાર કાગલ લખી પાટી દફતર લખ નિશાળે જવા નીક-
 લ્યો, રસ્તામાં ટપાલનો ડાંગો હતો તેમાં કાગળ નાંખવા હાથ ભંખા-
 વ્યો પણ ડાંગો ઉંચો હતો ને છોકરાનો પનો ટુંકો જેથી હાથ પોહોચી
 શક્યો નહિ. ટેકી ટેકીને કાગલ નાંખવા જાય છે ત્યાં નીચે પડી જાય
 છે, એટલામાં ગામનો શાહુકાર દશ બજ્યાને ટાઇમે ઘેર જમવા
 જતાં રસ્તામાં છોકરો ટેકડા મારતો નજરે જોયો એટલે શેઠ કહેવા
 લાગ્યા કે એલા છોકરા કેમ નાચે છે કુદે છે જાગ નિશાળનો વખત

ચપ ગયો છે. આમ શેઠે કહ્યું, એટલુંજ નહિ પરંતુ સ્વભાવિક રીતી
 છે કે રસ્તામાં ઓકરા રખડતા ચાળા કરતા ઠોષપણુ સારો માણસ
 નજરે જુએ તો તે પણ કહે એ પ્રમાણે કહ્યું. જ્ઞાન્તીદાસ કહે બાપા
 જી છું પણ આ મારો કાગલ ડાખામાં પડ્યો નથી એટલે મારો
 હાથ સકતો આંખી નથી, શેઠ કહે ત્યારે લે હું નાંખી દઉં. ઓકરા
 કહે હા. ઓકરાના હાથમાંથી કાગળ લીધો અને એ ડાખામાં નાંખવા
 જાય છે ત્યાં શીરનામું શેઠે વાંચી જોયું, જેમાં મુકામ વૈકુંઠપૂરી દીન
 બંધુ ભગવાનને પોહોચે. શેઠ તો વિસ્મય થઈ ગયો. વાંચનાર મનમાં
 સંકા આવ્યા વિના રહેશે નહીં, કે સાહુકારે શીરનામું કેમ વાંચ્યું
 એના જવાબમાં આપણે રસ્તે જતા હોઈએ અને ઠોષ માણસ મલે
 ને પુછે કે કેમ ? ક્યાં સુધી જશો ? પ્રત્યુત્તરમાં આપણે કહેવું કે
 જરા માણેકચોકમાં જવું છે તે વારે પૂછનાર ઇશ્વર વિનયથી મૃદુ
 વાણીએ કહેશે કે મહેરબાન જરા કાગલ ત્યાં ડાખે છે તેમાં નાંખી
 આપશો. આપણે હા કહી લેવોજ જોઈએ. એ કાગળ ઉખેડી અગર
 પતાની ઉપરની દફીકત ન વાંચતાં, આપણે સારા માણસ હોઈએ
 છતાં શીરનામું તો વાંચ્યા વિના રહીએજ નહિ એવી રીતે શીરનામું વાંચી
 નગર શેઠ ઓકરાને પૂછવા મંડ્યા કે એલા, આ કાગળ તેં લખ્યો છે ?
 ઓકરા કહે હા. કેને લખ્યો છે ? એ ગામ ક્યાં છે ? વિગેરે પૂછવા
 લાગ્યા, વળી કહે હું તારો કાગળ પરખીડીયામાંથી કાઢી વાંચી જોજી ?
 જ્ઞાન્તીદાસ કહે હા પણ પાછો ખીડી આપજો. શેઠ કહે હો. ખીડી
 આપીશ, કાગળ કાઢી અંદરમાં લખેલી દફીકત વાંચી સાહુકાર દીગ-
 મુઠ થઈ ગયો ને વિચારમાં પડ્યો કે આ શું આણે મશ્કરી તો
 નહિ કરી હોય, ઉમર નાની છે. જેથી કાણુ જાણે-એમ મન સાથે

વિચાર કરતાં કાગળ ખીડી ડબ્બામાં નાંખી દીધો. કેમ શાન્તીદાસ આ કાગલથી તને વાળુ મલશે કે? છોકરો કહે હા શેઠ જરૂર મલશે. આવતા જતા વાર લાગશે એટલું જ મોકું ગણ્યાશો. તેમ મને રજા પશુ સાંજરે મળશે. આ તરફ શાન્તીદાસ નિશાળે ગયો, નગરશેઠ જમવા જવું મૂકી દષ્ટ પાછા દુકાને આવ્યા મુનીમ વાણોતર પૂછવા બાગ્યા કે શેઠજી પ્રસાદ બધા આવ્યા. શેઠ કહે ના મને રસ્તામાં વમન થયું જેથી અત્યારે જમવું મુલતવી રાખ્યું રાત્રે વાત. તમે સૌ જાઓ જમી આવો. એમ કહી નોકર ચાકરને જવા વિદાય કર્યા શેઠ પોતે હિંડા વિચારમાં પડી ગયા કે, પેલા છોકરાએ કેવું ટીખડ કયું છે કે તે સાંજરે વાળુ ક્યાંથી પામશે. મારી દેશ પરદેશ પેઢીઓ છે તેમ આડતો પશુ છે. તેમાં દીનખંધુ નામ કાષ્ઠ વ્યક્તીનું સાંભળવામાં આવેલ નથી. તેમ વૈકુંઠપુરી કાષ્ઠ એવું શેઠેર પશુ સાંભળ્યું નથી જેથી એ કાગળ તો ડબ્બામાં જ પડ્યો રહેવાનો, અને પેલા વિશ્વાસુ બાળકની શી દશા થાશે. એવા વિચારના વમનમાં ગાદી ઉપર બેસી તકીયાને આલીંધન દષ્ટ બેઠા છે તેમાં આંખ મીચાઈ ગઈ જાણે હિંધુ છું ને જામત પશુ છું એવી તંદ્રા નીદ્રામાં આંખ મીચાઈ ગઈ, લોક અપવાદમાં બોલાય છે કે અતિ શોક હોય કે અતિ હર્ષ હોય તેમાં કે ચાક લાગ્યો હોય અગર વિચારમાં મન ચકડોળે ચઢી ગયું હોય તે વખતે નીદ્રા આવે છે. નીદ્રા એ શરીરની આરોગ્યતાનો આધાર છે. એ આધાર પ્રાણીમાત્રને સુખરૂપ છે. જેમ કે શેઠ શાહુકાર, રાજા પાદશાહનો થાક ઉતારવા પરમાત્માએ તેમને તકીયા રૂના બરેલા આપ્યા છે. તેમ થાક તો ગરીબ તવંગર બંનેને લાગે છે, ગરીબ કે જે દિવસના મજૂરી કરતો હોય અને આખો દિવસ દશ વીસ

મણુનો બોળ ઉપાડેલ હોય તે વારે રાત્રે ધર આમળ આવે ત્યારે તે પણ ખીચારો થાકી ગએલો હોય જેથી તેને તો પાથરવા કે ઓઢવા ધરમાં ગોઠડું પણ ન હોય કે પાથરી શ્રમ ઉતારે. કેમકે એને તકીયો ક્યાંથી મળે ? એ શંકાને માટે મહાન પુરષો કરી ગયા છે કે—

અવૈયા—ગજકારન તારનસે ગુનીકા પ્રહ્લાદકો કાજ કદાન કીયો હે
વિષ ફેર દષ્ટ વિધીયાજ્યુ કરી, ચંદ્રહાસકો રાજ વિલાસ દીયો હે
યહ ભારતમેં ગજધંટ તજે, ચીરીયાકો બચ્ચેકો બચાય દીયો હે.
જીવ કાહેકો શોચ કરે મનમેં, દીનોનાથ અનાથનકો તકીયો હે.

ભાવાર્થ—અનાથ કે ગરીબનો તકીયો દીનોનાથ છે. કે સવાર થાય કે ખીચારો પાછો મજુરીમાં જુતી જાય છે રાત્રે તેનેા થાક પરમાત્મા ઉતારી આપે છે. એવા પ્રભુ દયાળુ છે. વાંચનાર—શ્રી પરમાત્માની ગદનગતિ છે. વૈકુંઠપૂરીમાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર નિત્યકર્મ ક્યાં પછી ભોજન કરવા મંદિરમાં પધાર્યા, પાકશાળામાં વિવિધ પ્રકારના ભોજનના થાળ પીરસાય છે જેમાં મેવા, મીઠાષ, વધાર્યા ધુંગાર્યા, ખારા, ખાટા તીખા તૂરા—મેળા મીઠા વિગેરે થાળમાં પીરસી લલિતા ત્રીભંગી નામની દાસી પ્રભુ આગળ આવી સેવામાં નિવેદન કર્યા, સતિ લક્ષ્મીજી દધીસુતા હાથમાં વીજળો લઈ પરમાત્માને સામે બેસી પવન કરવા લાગ્યા. દીનદયાળ ભોજન આરોગતા હતા. એટલામાં પાસેના થાળ નજીકમાં પેલો ખીડેલો કાગળ આવ્યો તો પડ્યો સતિ લક્ષ્મીજીની તે કાગળ ઉપર દ્રષ્ટી પડી. પરમાત્મા અંતર-યાત્રી છે તેઓ સામે જેતા પણ નથી, સતિ પ્રભુ સામે જેષ્ટ હાથમાં ઉપાડી લીધેલો કાગળ ખતાવી કહેવા લાગ્યા કે કૃપાનાથ ? આ શું ?

ઝોતીંતો કાગળ ક્યાંથી પડ્યો, શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર દારવવદને કહે છે કે
 સતિ પડ્યો નથી પણ કાગળ આવ્યો છે. લક્ષ્મીજી કહે વાહ નાથ-
 વાહ વૈકુંઠમાં કોઈ દિવસ કાગળ આવ્યો એ જોયો સાંભળ્યો નથી.
 તેમ અત્રે ટપાલ નથી, તો આ શું બોલો છે? વળી ઉપરથી પડ-
 વાનો સંભવ નથી કેમકે કંચનના મોહોલમાં કાંઈ બાંધકામ
 કાચું હોય નહિ કે હિંદર પણ નાંખી દે. કદી આપ કહેતા હો કે
 અત્રે ટપાલ છે તો મારા જાણવામાં કેમ નથી અને જો જાણવામાં
 હોત તો હું મારા પીયરમાં કાગળ એમજ લખી મોકલત, સ્ત્રી
 જાતિનો સ્વભાવ છે કે સાસરીયાના મામમાં ટપાલ અને કદી પતિ
 અગર કોઈ આગળ કાગળ લખાવવા ન બની શકતું હોય તો છેવટે
 પાડોસજીના દીકરા પાસેજ લખાવી છાનો કાગળ માવતરે મોકલ્યા
 વિના રહે નહિ. સતિના શંકાશીલ વચનો સાંભળી પ્રભુ કહેવા લાગ્યા
 કે: તમે જરા વિચાર તો કરો માર નામ ત્રેલોકના પતિ, વિશ્વનાથ.
 વિશ્વપાલક વિગેરેથી ખ્યાતિમાં છે જો એ નામથી દુનીઆ મને
 જાણે છે બોલાવે છે તો મારે તેમની ખબર કેમ ન લેવી જોઈએ?
 વળી સંસારમાં કોઈ સુખી છે કોઈ દુઃખી છે કોઈ ભુખ્યો છે, કોઈ
 ધરાયો છે. એ સર્વેના મને ખબર તો મળવા જોઈએ. રોગરોજ
 મારે દેશદેશાવર ફરવા જવું કેમ પાલવે જેથી કાગળ પત્રના
 વહેવારથી મને સમાચાર મળે છે. તમે શંકા કરશો કે તે કાગળ લઈ
 જનાર આવનાર કોણ છે! પ્રત્યુત્તરમાં પરમાત્મા કહે છે કે શ્રી
 સવિતા નારાયણ કે જેને સ્વનારાયણ કહે છે, તેમના કીરણોથીજ
 મને ખબર અંતર મળે છે. જેમ આદ્યદિક ભોજન પીતૃલોકમાં કેમ
 પહોંચે છે તે પણ સ્વનારાયણના કીરણો ભોજનની વાસના પોહોંચાડી

આપે છે. સતિ પ્રભુના વચનોથી ખુશ થયા કે વાહ નાથ તમારી
 તો બલીદારી છે, આપની ગતિને કાષ્ટ પોહોંતી શક્યું નથી. પરમાત્મા
 ભોજન કરી લીધા બાદ મુખવાસ લેતા હતા. એટલે લક્ષ્મીજીએ
 કામળ આપ્યો શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર કહે સતિ તમેજ વાંચો, હું સાંભળું છું
 સતિએ કામળ વાંચી સંભળાવ્યો, સતિ કહે આ છોકરો કાણુ છે,
 ક્યાં રહે છે. પ્રભુ કહે સાતલપુરના ગરીબ માઆપનો વણીક પુત્ર
 છે. એના પીતાની માતાના આશ્રયમાં ઉછરી મોટો થયો છે. વૃદ્ધ
 માતા અશક્ત થવાથી તેણે પુત્રને પોષણ કરવાની ના પાડી છે તે ખીચારો
 આ કામળ લખી રાત્રે વાળુ માગી શીરાવ્યા વિનાનો નિશાળે ગયો છે.
 માટે રાત્રે વાળું આપવું પડશે, લક્ષ્મીજી કહે એ મૃત્યુલોકમાં સાંત-
 લપૂર ગામમાં નગરશેઠ દીપચંદ દાણી કહેવાય છે તેના ધરમાં
 મહારાજ હું ત્રણ પેઢી થયા વસુ છું. એ ત્રણે પેઢી સુધી હું
 તીજેરીમાં પૂરાઈ પડી છું તો કૃપાસિંધુ હું ત્યાં મુઝાઉ છું એક
 દમડી પણ તે લોકો વાપરતા નથી આજ ત્રીજી પેઢીનો ચોકીદાર
 દીપચંદ શેઠ છે, જેથી એજ ગામમાં બાળકની વાહાર કરશે તે સાથે
 મારો પણ અનુમદ થાય એવી કૃપા કરો તો પ્રભુ એ દુષ્ટ લોભીના
 પંજમાંથી છૂટી જાઉં મને એવી ખબર નહિ કે લોભીના ધરમાં
 જવાથી દુઃખ સહન કરવા પડશે, એ હવે ખાત્રી થઈ છે. પરમાત્મા
 કહે એમાં સતિ તમારો વાંક છે, તમે બાર બાર મહિને આશ્વીન
 માસમાં ધનતેરસ, કાળીચૌદસ ને દીવાળી એ ત્રણે દિવસમાં મૃત્યુ-
 લોકમાં રમણ કરવા જાઓ છો, કેમકે તમારી જરૂર મૃત્યુલોકમાં
 યુગવર્તન થયા કરે છે તેમાં કલિયુગમાં તમે દોઢ પરમેશ્વર તરીકે
 પૂજાઓ છો. વળી તે જીવ માયાવી છે. એટલે તમારું ભજન બહુ

કરે છે—વળી સતિ તમારા આગમનને સુખાદિક વૈભવો મળે છે. ને
મારા ભજનમાં જન્મ મરણનો ફેરો ટળી મોક્ષ મળે છે. મોક્ષના
સુખને માયાવી જીવ જાણી શકતા નથી એ સાધુસંત ને જ્ઞાતા,
જ્ઞાનીઓજ જાણે છે જેથી રમણ કરવા જતાં વળી મારી આજ્ઞા
માગે છે. કરો છો. મનનું ધાયુ પરંતુ મારી ભાવના લેવા પૂછો
છો કે નાથ હું કાને વૈર જાઉં, મેં કહ્યું કે સતિ જીવું તમારે તેમાં
મારી સલાહ સ્વા કામની, તમારા અસ્થીર મત જણાવો છો કે

દોહરા—લક્ષ્મી કહે અવિનાશીને કાણુ ધરમે સંચરે
શરવીર ધૂર જાઉં તો આપે વિધવા ઠરે

બીજા વિચારમાં પંડિતના ધરમાં જવા કહ્યો છે કેમકે શરવીરના
ધરમાં જતાં બીજે દિવસેજ વિધવાપણું આવી જાય છે કારણુ કે
શરવીર તો હરવખતે રણસંગ્રામમાં જતા હોય તેમ તેને મરણુ શરણુ
પણુ થાયું પડે છે જેથી પંડિતનું ધર ઠીક લાગ્યું.

દોહરા—પંડિત ધરમે પરવરે નડે શોકરો સાલ
નિત્ય વરઝોડા થઈ રહે જનું જઈ બેહાલ

પંડિતને ત્યાં જતા તમને શંકા થઈ કે ત્યાં સરસ્વતિ હોય ને
બીજી હું જાઉં એટલે ખતેને વઢવાડ થયા વિના રહે જ નહિ.

એમાં તમારું મન ન માન્યું જેથી તમે લોભી (સુમ) નું ધર
પસંદ કયું તેમાં પણ શંકા થઈ.

દોહરા—હરતી ફરતી જઈ વસુ સુમદ્વાર જઈ રહું ખડી
તીજેરીએ તાળા દીએ ખરે ના એક દમડી

એમ કહપનાઓ કરતાં સુમને ઘર બૂલમાં પોહોંચી જાઓ છો તેમ ત્યાં પણ ત્રણ પેઢી થયા રહ્યા છો, એ મને ખબર નહિ. નહિંતર તમારો વેહેલો અનુગ્રહ કરી આપત-

ઠીક છે હ્યો આંહી બેઠાં જાતેનો અનુગ્રહ કરીશ. એમ કહી જ્યાં દુકાનમાં શેઠ તકીયાને ઓઠીગણ આપી તંદ્રાનીદ્રામાં છે તે પરમાત્માએ સ્વપ્નું આપ્યું કે શેઠજી તમે જાગો છો કે ? શેઠ કહે હા નાથ. તે આજે પેલા નિશાળીઆ શાન્તીદાસનો કાગળ વાંચ્યો છે તે ટપાલમાં નાંખી આપ્યો છે તે છોકરા માટે બાર મહિનાનું અનોદક શાકભાજી ઘી તેલ, વિગેરે ધરસંસારમાં જોતી વપરાશમાં આવતી રોકડ નાણા સહિત કે જે પરચુરણ જોઈએ તે સર્વે સાંજ લગી ગાડાઓમાં ભરી લેને ઘેર પોહોંચાડી દે, ત્યાં પોહોંચાડતાં કદી તેની વૃદ્ધ માતા પૂછે કે આ કાણે મોકલ્યું છે, તો જવાબમાં કહેવું કે તમારે દીકરે દીન-બંધુ ભગવાનને કાગળ લખ્યો હતો તેમણે મોકલેલ છે. તારું નામ લખેલ તો તે છોકરો તારા ઘરનું અન્ન ખાશે નહિ. અને ખાધું હશે તો વમન કરી નાખશે. કેમકે લોભીના ઘરનો દાણો કદી પક્ષીઓના ચણમાં અનાયાસે પડી જાય તો તે ચણના બધા દાણા પક્ષીચારામાં લેતા નથી. કેમકે લોભી એ નેજામાં નેજા છે. એ બધું મોકલ્યા બાદ છ મહિના થાય તે વારે તારે ત્યાં હંસા નામની પુત્રી છે તેનું સંબંધ તે શાન્તીદાસ સાથે જોડી તરતમાં લગન કરી આપવા અને એ લગન પ્રસંગે કન્યાદાનના સંકલ્પ કર્યા પછી બીજા સંકલ્પમાં તારું ધન પુત્રીના હાથમાં સંકલ્પ કરાવી અપણુ કરજે કેમકે તારી ત્રીજી યોડી છે અને એ ધન તારી પુત્રીના નશીબનું છે વળી એ

અંકદ્વયું પાણી તુલસીપત્ર સહિત તારો જમાઇ પોતાના હાથમાં લેશે નહિ, એ નિશાનીએ આ સ્વપ્ન ખરું છે એમ માની લેજો-

ઉપરની ખીના સાંભળતાં શેઠની નીદ્રા ઉડી ગઇ એટલે જ્યારે થયા, માણસો જમીને દુકાને આવ્યા. શેઠ કહે કેમ સૌ ભોજન કરી આવ્યા. માણસો કહે હા, શેઠ, નગરશેઠ મોટા મુનીને આજ્ઞા કરે છે કે તમે જાઓ આપણા મોદીને ત્યાં જઈ આપણા ગામમાં વૃદ્ધ ડોશીને તેનો દીકરો ખીયારા દુર્બળ છે તેનું ધર જોયું છે. મુનીમ કહે હા, પેલા સલાટવાડાના નાકા ઉપર છે, નગરશેઠ કહે ત્યાં ધરવહેવારમાં જે કાંઈ જોઈતી વસ્તુ ખાનપાનાદિક વિગેરે ગાડામાં ભરી બાર મહિનાના ગુજરાનના પ્રમાણમાં ભરી ત્યાં આપી આવો. વખતે કાંઈ પૂછે તો કહેવું કે દીનબંધુ ભગવાને મોકલ્યું છે. મારું નામ આપશો નહિ. શેઠના કહેવા પ્રમાણે મુનીમ શાન્તીદાસને ઘેર જઈ આપી આવ્યા. વૃદ્ધ માતાએ પૂછ્યું તો તેને શેઠના કહેવા મુજબ ઉત્તર આપી દુકાને આવ્યા.

નિશાળથી છૂટી પડતાં પાંચ વાગે પેટમાં હાથ ધાલતો શાન્તીદાસ ઘેર આવ્યો, ખડકી ઉઘાડી ઓસરીમાં આવે છે, ત્યાં અટળક માલ પડેલો નજરે જોયો. પુત્ર સવારનો ભૂખ્યો નિશાળે ગયો છે એમ જાણી વૃદ્ધ માતાએ રસોઈ તૈયાર કરી રાખી હતી. પુત્ર કહેવા લાગ્યો કે બા વાળુને કેટલી વાર છે ? મા કહે દીકરા તૈયાર છે. પુત્ર કહે માજી આ બધું ક્યાંથી આવ્યું ? માજી કહે આપ તે સવારે તારા ભાઈબંધ ઉપર કાગળ લખ્યો હતો કે, એ દીનબંધુ ભગવાનના નામથી આવ્યું છે. છોકરો કહે મુઓ મા કેટલી દયા છે.

વળી મારા માસ્તર વારે વારે કહેતા હતા એ નામ ખોટું હોય નહિ. વાર માત્ર એટલીજ મિત્ર કે એક ટંક મારે બૂખ્યા રહેવું પડ્યું ત્યાં તો જીએને કેટલું બધું મોકલી આપ્યું, વાહ દીન બંધુ ભગવાન વાહ, વિશ્વ વ્યાપાક, દીન દયાળ, અનાથના નાથ ભક્ત વત્સલ તમારી બલીહારી છે. આવી રીતે જમતાં જમતાં માતા સાથે વાર્તા કરે છે. જમી લીધા પછી આચમન લઈ દક્ષતરમાંથી ચોપડી કાઢી ડેલી બહારના ઓટલા ઉપર લેશન કરવા બેસી ગયો.

અંધ્યાનો સમય થવા આવ્યો છે, શ્રી નારાયણ ભગવાન અસ્તાચળમાં પધરામણી કરી ગયા છે. દેવજોના ઘંટનાદ અતિઓના પ્રકાશ ઠેકાણે ઠેકાણે થઈ રહ્યા છે. ત્યાં નગર શેઠ જમવા જવા માટે દુકાનેથી નીકળ્યા ને તે શાન્તીદાસના ઘર આગળ આવી ચડ્યા ત્યાં છોકરાને જોઈ ઓળખી ગયા, ને પૂછવા લાગ્યા કે કેમ શાન્તી ? વાળુ કયું ? બાળક કહે હા શેઠજી ! શેઠ કહે એલા તું મને ઓળખે છે ? છોકરો કહે ના; શેઠ કહે બૂલી ગયો, તારો કાગળ ડખાઈ નાંખી દીધો હતો તે. શાન્તી કહે હારે હા. હવે ઓળખ્યો, પધારો પધારો શેઠજી એમ કહી ખીજાનું લેવા જાય છે ત્યાં શેઠ બોલ્યા મારે બેસવું નથી. પણ ભાઈ તેં જે કાગળ લખ્યો હતો તેમાં તારા ધરતું ઠેકાણું દર્શાવ્યું નહોતું ખરૂં કે ? શાન્તી કહે હું બૂલી ગયો હતો. શેઠ કહે ત્યારે મુખાં દીનબંધુ ભગવાનને તારા માટે મોકલવું પણ આ આપણું શહેર મોટું જેથી ક્યાં મોકલવું એ બાબત મારા ઉપર કાગળ આવ્યો કે શેઠજી મારે ખાતે માંડીને શાન્તીદાસને ઘેર આપી આવજો કેમકે મારે અને દીનબંધુ ભગવાન વચ્ચે લેવ

દેવની આડત છે, હું એનો આડતીઓ છું? એ મારા આડતીયા છે સાહુકારના વચન સાંભળી શાંતી કહે એ બધું તમારું તો નથી કે? નહિતર હું વચન કરી કાઢી નાંખું. તમે લોભી છો જેથી તે અનાજ પવિત્ર ન કહેવાય. શેઠ કહે નારે ના, મેં એમને ખાતે માંડીને આપ્યું છે ફક્ત તારે ઘેર પોહોઆડવું એજ મારું કામ હતું. શાંતી કહે ભો શ્રીકર નહિ: એમ કહી શેઠ ઘર તરફ વિદાય થયા આ તરફ શેઠે જ મહિને પુત્રીનું શાંતીદાસ વેરે વાગદાન દઈ તરતમાં લગ્નનું નક્કી કર્યું અને મોટા ભલકાથી મંડપ રચનાઓ રચાવી વીવાહને દિવસે કન્યાદાન આપ્યા પછી ખીજા સંકલ્પમાં ધન આપવા હાથમાં જળ નામે છે ત્યાં શાંતીદાસ કહે શેઠ આ પાણી રચાનું આપો છે શેઠ કહે મારું ધન આપું છું, શાંતી કહે એ ધન આપવાનું પાણી તમારી પુત્રીના હાથમાં આપો કેમકે તમારું ધન મારા નસીબનું નથી તમારી પુત્રીના ભાગ્યનું છે જેથી તમારી પુત્રીના હાથમાં અપાણું થએલ મને ફળીભૂત થાશે. એ વચન સ્વપ્ના સાથે મેળવ્યા જેથી ખાત્રી થઈ, પોતાની સમૃદ્ધિ પુત્રીને હાથ ગઈ શેઠ નવરા થઈ રહ્યા ને પેહેરો મુકાઈ ગયો.

આવી શ્રદ્ધાવાન વણીક પુત્રને સ્વસૂર તરફ ધન આપ્યું જેથી દુ:ખજનતા નાશ પામી ગઈ અને સુખમાં દિવસો ગાળતા લાગ્યા વિદ્યા ભણી દુશીઆર થયા તે વારે એક દિવસ સ્ત્રી ને વણીક પુત્ર શાંતીદાસ બંને એકાંતમાં બેઠેલા છે. ત્યાં શાંતીદાસ પોતાની સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યા કે પ્રીયા આપણું ધન એટલું છે કે ખાવાથી ખુટે તેમ નથી જુઓ પરમાત્માની કેટલી કૃપા થઈ કે એક દિવસ મને

શીરામણીના પણ્ય વાંધા પડ્યા હતા. આજે આપણો દિવસ ધણોજ સારો છે તો ભલા મને આવડે દીન બંધુ ભગવાને આપ્યું તો ભગવાન આપણે ઘેર આવે કે નહિ? અી કહે નાથ પરમાત્મા કોઈને પણ્ય ઘેર જતા હશે કે? તેમ આપણા એવા સંસ્કાર નથી, શાન્તીદાસ કહે સંસ્કાર છે કે નહિ તો પણ્ય ભગવાન આવ્યા વિના રહે નહિ માટે હું એક ઉપાય કર છું એમ કહી બજારમાં શેઠ ગયા ત્યાં પેન્ટરની દુકાને જઈ કહ્યું કે એક મોટા પાટીયા ઉપર બોડ' ચિત્રી આપ તેમાં એ પ્રમાણે લખવું કે દીનબંધુ ભગવાનની પેઠી, જેને ધર્મ અડાણે મુકવો હોય તે મુકી જાણે અને ધર્મના પ્રમાણમાં નાણા લઈ જવા, આવા લખાણથી બરાબર રંગરોગાન લગાવી બનાવી દુકાને લઈ આવજો, પેન્ટર કહે બહુ સાર શેઠ કાલે લાવું છું—

બીજે દિવસે દુકાને બોડ' લગાડયો ખુરસી ટેબલ, કાચ ગલીયા વિગેરે સાદીચોથી દુકાન બનાવી બજારમાં આવતા જતા લોકો અને વેપારીઓ બોડ' વાંચી વિસ્મય થઈ ગયા અને એક બીજાને કહેવા લાગ્યા કે, જુઓ આ બોડ' પાત્ર જરા ધન કમાણો કે કેવો છલકી ઉઠ્યો છે. બીજે કહે ભાઈ એ તો “અપનીને સ્વપ્ન લાધ્યું છે” એ કહેવત પ્રમાણે વર્તે છે ત્રીજે કહે એમ હોય નહિ વાણીઓ છે એમાંથી કાંઈક પણ્ય સાર કાઢ્યા વિના રહેશે નહિ એમ સૌ જુદી જુદી બુદ્ધિ પ્રમાણે વાતો કરવા મંડ્યા ગામના પ્રમાણીક વેપારી શાહુકારો કે જે શાન્તીદાસના વડીલોના બાળસ્નેહી હતા એમના પેટમાં બળવા લાગ્યું કે આ છોકરાની નાની ઉંમર છે તેમાં

સાસરીયાનું ધન હાથે આવ્યું છે તો કદી માલનો સંબંધ કરતે જ હોય કે વધારે વેપારની આશ બીડતો હોય તો પણ દીક કે ધધો છે કેક દિવસ પણ લાભે થાય અગર ખોટ પણ જાય એનો ધોખો નહિ. પણ આ વેપાર કેવો કે ધર્મ રાખી નાણા આપવા તેમાં ધણાએ આળસ લોકો નાણા લઈ જશે. ધર્મના રોટલા થાશે નહિ માટે આપણે ચાલો સમજાવીએ ને એ પેઢી કાઢી નાંખવા કહીએ એ માને તો સારું નહિતર એના લાગ્યતી વાત. એમાં આપણે આપણી જીનવટની ફરજ જાળવી લઈએ એવા મનસુઆથી સારા સારા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો ભેલા મલીને દુકાને આવ્યા શાન્તીદાસે સર્વેનો સત્કાર કર્યો અને પૂછ્યું કેમ શેઠ સાહેબ પધારવું થયું છે ? ગૃહસ્થો કહે લાઈ અમારે તમારાથી એક વાત કરવી છે જે તમે અમારું માન રાખો તો કહીએ.

શાન્તીદાસ હસતે મોટે કહેવા લાગ્યો કે, કેમ શેઠ તમારું માન ન જાળવું એવું ને કેક દિવસ બને કે ? બુદ્ધિથી કહો તમે મારફત વડીલ છો તેમ વડીલના રનેહી પણ છો; ગામના શેઠીઆઓ કહે કે તમે આ પેઢી બંધ કરો અને તે બદલ બીજા વેપાર માંડો, આવેલ વેપાર કે આવી પેઢી કેકપણ માંડે નહિ તેમ કરે પણ નહિ. જે તમારે વગર ચિંતાનો વેપાર કરવો હોય અને એશઅરામ લેવો હોય તો સોનું રાખી રૂપું આપો કે જેમાં લાંબે દહાડે તુટવાને સમય આવે નહિ. શાન્તીદાસ કહે શેઠ આટલા મોટે અજાણ સાહેબોને તરતી લઈ પધારવાનું થયું છે શું ? ગૃહસ્થો કહે હાં એટલા જ માટે, બીજી કાંઈ વાત નથી દીક છે ત્યારે એ વિષે અને

કહેવા અને અત્રે આવવા આપને હવે પછી શ્રમ લેવોજ નહિ આં
કામ મારા સ્વાધીનમાં નથી એ દુકાનના માલીકની મરજી ઉપર છે.
હું તો તેમનો નોકર છું આપ પધાર્યા તે વારે પાટીઆમાં કેનું
નામ વાંચું છે. મારું નામ છે ! એ તો દીનબંધુ ભગવાનની પેઠી
છે ખોટ જાશે કે વટાવ થાશે એમાં મને કાંઈપણ નથી. હું તો
પગારનો ધણી છું દીવાળું કાઢશે તો હું બીજી નોકરી કરીશ, આંહી
શેઠની મહેરબાની છે જેથી મોટો મુનીમ નીમાયો છું, તો શેઠ કહે
એમાં મારે શી શીકર રાખવાની છે, ગામના શેઠીઆ તો જોષ્ટ રહ્યા
કે વાત બરાબર છે, પેઠીવાળો હશે કેાક બાપ કમાઈવાળો હશે તો
તેનું ધન આવે મારે જાતું રહેશે એમાં શાંતીદાસને શું છે. એમ
કહી સૌ રામ રામ કરી ચાલતા થયા, રસ્તામાં એક બીજને કહેવા
લાગ્યા કે શાંતીદાસ કેવો પોહોચેલો છે પોતા ઉપર કશોએ જોખમ
રાખ્યો નથી.

જેજેવતી કહે રાજમાતા આવી અડગ શ્રદ્ધાવાન શાંતીદાસને જોષ્ટ
વૈકુંઠપતિ દીનબંધુ ભગવાન લક્ષ્મીજીને કહેવા લાગ્યા કે સતિ તમારો
તો અનુગ્રહ થયો, પણ મારો અનુગ્રહ કેણુ કરશે સતિ કહે પ્રભુ
આપ તો અંતરયાત્રી છો આપનો અનુગ્રહ વળી શું કરવો છે ભગવાન
પરમાત્મા કહે સતિ પેલા શાંતીદાસ નામના છોકરાને કાગલ
વાંચી વાળું આપ્યું હતું ને તમે જે ચોકીમાં હતા ત્યાંથી તમારા
પગલાં તેને ત્યાં કર્યા છે. લક્ષ્મીજી કહે સારુ કયું છે, પ્રભુ, ભગવાન
કહે સારુ તો કયું પણ તેનો બદલો મને એવો મળે છે કે મારું
નામ ખુડવાના ઉપાય તે છોકરે આપ્યા છે. સતિ કહે શું છે નાથ

પ્રભુ કહે દીનબંધુ ભગવાનના નામની પેઠી ખોલી છે તેમાં ધર્મ
 રાખી નાણા આપે છે તો તે પેઠી ફટલા દિવસ ટકશે ને નાણાં પણ
 જતા રહેશે. વળી પેઠી બંધ થઈ એટલે મારા નામે દીવાળી કાઢ્યું
 એમ કહેવાશે પરમાત્માના વચન સાંભળી શ્રી લક્ષ્મીજી કહે ત્યારે
 દયાળુ એનો રસ્તો કરવો એમ એ, એ તો ઠીક નહિ, ભગવાન કૃષ્ણ-
 ચંદ્ર કહે સતિ આપણને ત્યાં જવું પડશે સતિ કહે બહુજ સાર, હું
 પણ એ છોકરાને જોઉં તો ખરી કે, આવો શ્રધાવાન કાણ છે.
 પ્રભુ કહે એણે આપણુ બંનેને ઘેર તેડાવવા યુક્તિ કરી છે. અને
 મારા તેને દર્શન કરવા હચ્છા છે જેથી પેઠી નાંખી છે. માટે સતિ
 તમે પણ તૈયાર થાઓ. પરમાત્માએ શેઠનું ૩૫ લીધું. લક્ષ્મીજી શેઠાણી
 અન્યા અને ઓધવજી, અકુરજી બંને મુનીમ થયા. પ્રભુએ ગરડને
 ખોલાવી આરંભ થયા. એક નીમીશમાં સાંતલપૂરના પાધરમાં પધાર્યા,
 ગરડજીને આજ્ઞા આપી કે હું બોલાવું તે વારે આવજો. પ્રભુ દરવા-
 જેથી પૂછતા આવે છે કે દીનબંધુ ભગવાનની પેઠી ક્યાં છે. દરવાણી
 કહે હા શેઠજી મારોકચોકમાં ઝવેરી બજારમાં મોટું પાટીઉં લાગેલું
 છે એ નિશાની જોઈ લેજો. શેઠ શેઠાણીને મુનીમ મધ્ય બજારે
 આવી ઉભા રહ્યા ને પૂછવા મંડ્યા કે આટલામાં દીનબંધુ ભગવાન
 ની પેઠી છે કે? ત્યાં દુકાનદારો દુકાનેથી ઉતરી નીચે આવી શેઠને
 મળવા લાગ્યા, શેઠ જે ગોપાલ, પ્રભુ કહે બાઈ જયગોપાળ. ગામના
 ગૃહસ્થો કહે આપને ક્યાં રહેવું, ભગવાન કહે અમારે રહેવું તો
 ઘણુંજ દૂર છે પણ આ દીનબંધુ ભગવાનની પેઠીવાળાના વડીલોથી
 અમારો ઘણો સંબંધ હતો તેમાં અમે ઉડતા બજાર સાંભળ્યા કે

શાન્તીદાસ તમારા મિત્રના પુત્રે પેઢી ખોલી છે તો શેઠજી એ બચ્ચુ છે એને વેપારની હજી સમજ ઓછી હોય જેથી મારે આવવું થયું છે કે આવી પેઢી ખોલતાં કોક દીવસ દીવાળાને સમય આવી જાય. વેપારી એ કે જેમાં ખોટ ન આવે એવો ધંધો કરે. વળી મુઠ્ઠલ રકમમાંથી ઓછી થાય નહિ અને પોતાના ધરતું ખરચ ખારો ખારથી કાઢતો જાય. વળી એક રૂપીઓ હોય તેમાંથી ખારઆના ગજવામાં રાખી ચાર આનાનો વેપાર કરે તો તાણુ ભોગવવી પડે જ નહિ આવા વિચારથી આવવું પડ્યું છે ગામના શ્રીમંતો કહે શેઠ બહુ સાફ ક્યું" અમે તો ઘણીવાર કહેવા ગયા પણ અમારે તો જરાએ માન રાખ્યું નથી. કદી તમારી શરમમાં દખાઈ જાય તો કહેવાય નહિ. એમ કહી પેઢી ખતાવવા એક માણસને સાથે મુક્યો. ભગવાન લક્ષ્મી સહીત પેઢી ઉપર ચડી આવ્યા, ત્યાંતો મોટા શેઠ જેવો ડમાક નજરે પડતાં શાન્તીદાસ સામે જઈ જોગોપાળ કરી હાથેહાથ મેળવી દુકાનમાં આસીન આપ્યું. પરમાત્મા સતિ સાથે ખીરાજ્યા એટલે શાન્તીદાસે ધરમાં જઈ કહ્યું કે સ્ત્રી ચાર મેમાન છે, તણુ પુરૂષ અને એક બાઈ છે. ખાનદાન કુટુંબના લાગે છે માટે રસોઈ સારી બનાવજો. સ્ત્રી કહે બહુ સાફ કંસાર બનાવું છું. એમ કહી શાન્તીદાસ પેઢીમાં આવી સતિને હાથ જોડી કહે એન તમે ધરમાં પધારો. આ પેઢી છે, જેથી ત્યાં માણસોનું આગમન વધારે રહે છે. લક્ષ્મીજી કહે બાઈ તમારી વાત સાચી છે, પણ અમારો દેશનો રીવાજ ગરીબ તવંગર હોય તો પણ સ્ત્રી પુરૂષ સાથેજ રહે છે. સાથે એસે કોઈ જાતની પરેજી નહિ. માટે હું તો પેઢીમાંજ બેસીશ. શાન્તીદાસ

વિચારમાં પડી ગયો કે કાશ્ય જાણે એમના દેશનો એવો રીવાજ હશે. દુનીઆમાં દેશાચાર માતીચાર કુટુંબચાર એ સર્વે જુદી હોય છે.

ભગવાન શાન્તીદાસને પૂછવા લાગ્યા કે શેઠજી આ પેઢી તમારા નામથી ચાલે છે કે ? શાન્તીદાસ કહેના શેઠ હું તો એક ગરીબ સ્થિતિનો માણસ છું તેમ મારા વડીલો પણ ગરીબ હાલતમાં હતા તેમ તેમની દેશ પરદેશ ખ્યાતિ સારી હતી. એમ મારા અનુભવમાં નથી, પણ સાંભળવામાં આવેલ છે. આ પેઢીના ધણી જુદા છે. હું તેમનો મુનીમ છું. ભગવાન કહે તમે તમારા શેઠને ઓળખો છો ખરા કે ? શાન્તીદાસ કહે ના મારા શેઠ કાષ્ઠના ઓળખવામાં આવતા નથી, તેમ આવે તેમ પણ નથી. એમને ઓળખનાર આદુનીઆમાં વિરલાબ મળી શકે છે, તો મારી શક્તિ ક્યાંથી હોય. એમને ઓળખનાર સતિ સ્ત્રીઓ, શરવીર પુરુષો સાત્વીક વૃત્તિવાળા સંતો ને ભકતજનોજ જાણી શકે છે. દુનીઆના મોટાજનોને સૌ ઓળખે છે તેમ તે મહાન પુરુષો દુનીઆના જન માત્રને ઓળખતા નથી પરિચયમાં આવનારનેજ ઓળખે છે તેમ અમારા શેઠ તો સર્વત્રને ઓળખે છે. એમને સર્વત્ર ઓળખી શકતા નથી. તેમની પેઢી જે આજે છે તે તેમણે આવીને ખોલી છે કે કેમ ? શાન્તીદાસ કહે નારેના તે તો કાષ્ઠ દહાડો આવેલા નથી ને તેઓની પેઢી ચારે દિશામાં દેશ વિદેશ છે. શેઠીઓ તે બહુ જંજળા છે. જેથી ક્યાંય પહોંચી શકતા નથી આ પેઢી મારે તેમનાથી કાગળનો વહીવટ થયો તે પછી મને હુકમ લખ્યો એટલે મારા હાથથી

ખોલી છે એ કાગલનો વહીવટ કરાવનાર અમારા ગામમાં હું બચ્ચુતો હતો જેના વર્ગમાં તે માસ્તર સાહેબના સતસંગથી થયો હતો. પરમાત્મા લક્ષ્મીજી સામે જ્ઞાન કરી દેખાડે છે. જીઓ આ શ્રધાવાન પુરૂષ સ્વયં જોને મારા ઉપરજ રાખી બેઠો છે તો તેની ચીંતા મારે કેમ ન હોય, આમ પુછ્યા કરતા હતા ત્યાં ધર આગળથી દુત જમવા માટે બોલાવવા આવ્યો શેઠજી મેમાનને લઈ જમવા પધારો, રસોઈ તૈયાર છે.

શાન્તીદાસ કહે શેઠ આપનું નામ શું છે પરમાત્મા કહે મને જ્ઞાન-જ્ઞા સા સો કહે છે. ત્યાં તો શાન્તીદાસ હસતા કહે છે કે એમ ! ત્યારે તો જાણ તમે નરસી મેતાના શેઠને નામે નામ રાખ્યું છે, ભગવાન કહે જાણ આપણું નામ રાખ્યું કામ શું આવે દુનીઆ બોલાવે તેજ નામ જગપ્રસિદ્ધમાં આવે છે.

એમ રસ્તામાં વાતો કરતા ઘેર આવ્યા. પાટલા ઠીંચણીઆ ઓવણું ના થાળ રૂપાની ઝારીઓમાં ગંગાજળ જેવા પાણી વિગેરે સાદીત્યોથી તૈયાર કરી રાખેલ હતા. શાન્તીદાસને થાળ શેઠના પાડોશમાં પીર-સ્યો હતો લક્ષ્મીજીને શાન્તીદાસ કહે એન તમે રસોડામાં પધારો સતિ કહે નહિ હું તો મારા પતિના પદખામાં બેસી જમીશ. શાન્તી-દાસ કહે ઠીક બાં તમારી મરજી. અપોણ્ય આદી પીરજાઈ જવાથી અગ્નીને જમાડી શાન્તીદાસ કહે દ્યો જ્ઞાનજાહ શેઠ કરો હરીહર ભગવાન તો જાણે કેમ સાંભળતા ન હોય તેમ જાણેકે ઉપર બેસી બોલ્યા કરે છે. વારંવાર શાન્તીદાસન. કહેવાથી કૃષ્ણચંદ્ર સ્વમૂખે બોલ્યા કે શેઠ મારે જમવું નથી અને જમવું છે તો મારે વચન રાખી

તેને અમલમાં લ્યો તેવારે જન્મવા મારી મરજી છે. શાન્તીદાસ કહે મારા મહેરબાન આપ જેમ કહેશો તેમ કરવા કબુલ છું. પરમાત્મા કહે એમ નહિ મને વચન આપો, શાન્તીદાસ કહે વચન આપવું એ સહેલી વાત નથી. વચન એ શબ્દમાં કેટલી મહત્વતા રહેલી છે જેથી સમજ્યા વિના કબુલત કેમ આપી શકુ, વળી અત્યારેજ અટકાવી જમણુ ઉપર બેસી મને અંધનમાં લેવો એ આપ જેવા મહાન પુરુષનું કર્તવ્ય નથી માટે બોલી સમજાવી ખુલાસો માગશો તો હું આપવા તૈયાર છું. એ વખતે જગવાન પરમાત્મા કહે બીજી વાત કાંઈ નથી તેમ તેમાં મુશ્કેલી પડે એમ પણુ નથી. શાન્તીદાસ કહે ત્યારે કૃપા કરીને કહો, પ્રભુ શેઠના સ્વરૂપથી કહેવા લાગ્યા કે તમે આ પેઢી દીનઅંધુ જગવાનના નામથી બોલી છે તે અંધ કરવા તમે કબુલત નહિ આપો ત્યાં લગી મારાથી ગ્રાસ પણુ જરાશે નહિ, શાન્તીદાસ કહે શેઠજી એ અંધન મને ઘણી વીટંબનામાં નાંખે એમ છે અને તે બનવું મુશ્કેલ છે ને એથીજ આપ અટકતા હો તો સુખેથી જમણુ તરછોડી પધારી જાઓ એ વિષે મને ઠાઠ પણુ જાતની દીલગીરી કે દેહેશત નથી. પરમાત્મા સતિ સામે જોઈ જ્ઞાન કરે છે કે જીવો કેટલી શ્રદ્ધા ને અડગપણું છે. સતિ કહે દીનદયાળ હવે બીજી વાતો મૂકી દયાના માર્ગ ઉપર આવવું પડશે. જગવાન કહે કહો શેઠજી અમે ઉઠી જમણે છીએ તેમાં તમને પસ્તાવો થાશે, શાન્તીદાસ કહે આ પેઢી વિષે આપને એટલી બધી લાગણી રહેતી હોય તો આપે મોટી બૂલ કરી છે જેમ આપ પધાર્યા તેમ પેઢીના ઘણીને સાથે લાવવા હતા કેમકે માલીક વિના કાંઈએ બનવું નથી. આવા વચનોથી શ્રી પરમાત્મા

હસતા હસતા બોલ્યા કે વાહરે વાહ, શાન્તીદાસ, બાપ તને
 ધન્ય છે એમ કહેતા વાર પ્રભુએ પોતાનું સ્વરૂપ ચાર બૂળ, મુગટ,
 મચરાકૃત કુંડલ, વનમાલા, પીતાંબર ધારણ કરેલા ચાપડીએ ચડ્યા છે.
 એવા સાક્ષાત્કારરૂપ ધારણ કરી શાન્તીદાસને દર્શન આપ્યા. બોલ
 શાન્તીદાસ જે ઇચ્છા પડે તે માગી લે. તારી અડગશ્રદ્ધા જોઈ હું ધણો
 પ્રસન્ન થયો છું. શાન્તીદાસ અજબ થઈ ગયો. જરાવારે ધૈર્ય રાખી
 સાધાંગ દંડવત કરી, ખમા કૃપાનાથ. દયાસિંધુ અનાથ બાલકની સાર
 લીધી એથી અધીક શું માગું તો પણ આ પ્રતાપ મારા માસ્તરનો
 છે કે દીનબંધુ ભગવાન એ મહામંત્ર મને એમના તરફથી મલ્યો કે જેનો
 ભવ્યપ્રભાવ આજ મારી નજરે જોઉં છું. કેમકે શ્રી પરમાત્માના દર્શન
 અને મોક્ષનો દ્વાર ગુરુ વિના મલતો નથી. ગુરુ એ સંસાર રૂપી
 સમુદ્રના તારનાર મહાન સુખાણી છે. એટલે નાથ મારા ગુરુને
 દર્શનનો લાભ મળવા મારી વિનયો છે. પરમાત્મા કહે તથાસ્તુ.

શાન્તીદાસ તરતમાં ગુરુને બોલાવા ગયા. ત્યાં રસ્તામાં માસ્તર
 મલી ગયા. માસ્તરનાં ચણુંમાં મસ્તક નમાવ્યું માસ્તર કહે કેમ
 શેઠજી હમણા દયા કાંઈક થોડી દેખાય છે. કેમકે ધણો વખત થયા
 મેલાપ થયો. નથી. શેઠ કહે ગુરુજી દયા પ્રતાપ આપનો જોઈએ,
 જરા ધર આગળ પધારો. માસ્તર કહે ઠીક છે અવકાશ મળે આવી
 જઈશ. શાન્તીદાસ કહે અત્યારનો અવકાશ અમુલ્ય માની પધારવા
 કૃપા કરો. માસ્તર કહે ઠીક ચાલો, ધર આગળ માસ્તર આવ્યા
 ત્યાં પ્રભુના આગમનનો આનંદ જાણે કેમ માસ્તરના હૃદયમાં
 ઉપસ્થિત થતાં બોલાઈ ગયું કે શેઠજી આપના ધર દર્શન મને

પ્રભુ દર્શનના પ્રભાવનો ભાસ પાડે છે. ત્યાં સ્ત્રી જલની ઝારી બાવી માસ્તરને પાદ પ્રક્ષાલન કરવા આપી, શાંતીદાસ ઉભરાતા ઉત્સાહથી કહેવા લાગ્યો કે માસ્તર સાહેબ જલદી કરો પરમાત્મા પધાર્યા છે. એમ કહેતા મંદિરમાં પંચામૃત ધુપ દીપ પુષ્પ વિગેરે પૂજનના સાહીત્યોથી વૃદ્ધ માતા, સ્ત્રી શાંતીદાસને માસ્તર ગદગદ કંઠે સ્તુતી કરી પુજન અર્ચિ સર્વે શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર પરમાત્માના ચર્ણાવિદ્ભાગ આર્ષાંગ રૂપે પડી, દીનબંધુ ભગવાનના નામની ધૂન મચાવી રહ્યા. પ્રભુ પ્રસન્ન થઈ સર્વને ઉદાડ્યા. છેવટે પરમાત્મા કહે શાંતીદાસ તારી બાલપણની અધાથી હું ખુશી થયો છું. તારે હવે કાંઈ લાલસા છે ? શાંતીદાસ કહે સંસારીક માયાથી નિવૃત્ત થાઉં અવસાને તમારા ચર્ણનું ધ્યાન રહે, વળી ફરી જન્મ મરણનો ફેરો ટળી જાય, બાલકની મુકવાણીથી સતિ કહે બાપ તને જન્મ્ય છે. પરમાત્મા અસ્તુ કહી અંતર્યામિ થયા. આ ઉપરનું ઉદાહરણ રાજકન્યાએ પોતાની રાજમાતાને કહી સંભળાવ્યું કે જનુની દશ વર્ષના બાલકની મનોવાંચના પરમાત્માએ પૂરી કરી, તો મને સદાયભૂત કેમ નહિ થાય ખરેખર પરમાત્મા સત્ય ને શિયળ વૃતનાજ બેલી છે. સ્ત્રી જાતિને શિયળ સંભાળવું ને પુરૂષોને બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ મહાન કાર્ય પ્રભુ માર્ગને બતાવનાર છે. જેમ કે-

કુંડલીઓ—પરનીદા નારી અરે. પરદ્રવ્યન ફી આસ
 છોડી તીનો બાત જ્યું, ભજો એક અવિનાશ.
 ભજો એક અવિનાશ, તમે જગનાથ નિવાજો
 જન્મ મરણ જંજળ. પ્રભુ પલપલમેં ભાંજો

હરિ ગુર ખીન હરીદાસ. સિંધુ મહ તરનો બારી
તજો તીનકો સંગ, દ્રવ્ય નિંદા પર નારી.

રાજકુંવરી કહે ઉપરના સુત્રોના અનુસંધાનથી મારી ક્ષીધેક્ષી
પ્રતિજ્ઞા કદીપણ બ્યથ' જનારી નથી પુત્રીના વચનોથી રાજમાતા
આલોદ પદમણી કહેવા લાગ્યા કે શાખ્યાશ. મારી પુત્રી તને શાખ્યાશ
છે. હવે મને ખાત્રી થાય છે કે મારા નવ માસને તેર દિવસના
અમને ઉન્નવળતા આપી ઉદરને લગ્નવીશ નહિ એમ કહી રાણી
પોતાના અવાસમાં આવ્યા. જેજેવતી દાસીઓ સાથે રમણ
કરવા લાગી—

આણી તરફ-વીકટ રસ્તાના સંકટો વેઠતા રાતને દહાડો ઘોડા
ઉપર ચાડીકો રાખી એક મહિનાના પંથને તોડી એકવીસ દહાડે
પ્રાતઃકાળે વજર અંદ્રાગઢને સીમાડે આવી પોહોંચ્યા, જ્યાં સાંઢોના
ટોળા જંગલમાં ચારે કરતા હતા ત્યાં આવી સાંઢના માલીક-
રખારીને પુછવા લાગ્યા કે રાયકા, આ સાંઢો તમારી છે. રખારી
ઉભો થઈ હાથ લંબાવી બા રામ રામ છે. હા આ ટોળા અમારા
છે, કેમ કાકાર પુછવું પડ્યું. વજર કહે મારે સાંઢ લેવી છે. રાયકા
કહે ખુશીથી જે તમને મનપસંદ પડે તે જોઈ લ્યો, વજર કહે
એમ નહિ. મારે તો ધડીયા જોજીન સાંઢ જોઈએ છીએ. રખારી કહે
એ સાંઢ તમારાથી લેવાશે નહિ. કેમ કે તેની કીંમત તમારાથી
ખત્રી' શકાશે નહિ. વજર કહે એવી બારે કીંમત શું છે? રખારી
કહે દરખાર એની કીંમત સાડાત્રણસો સોનામોહોરની છે, વજર કહે
મોઢે માગ્યા દાંમ લ્યો છો તો તેમાં શુભ્ર ખતાવશે કે નહિ, રખારી

કહે ગુણુ હશે તોજ લેવી છે. ઠાકાર આટલાની પરિક્ષા બધ તે
ખરીદાય છે. જેવા કે—

દોહરા—ગાય ભેંસ દોહી લીજીએ, નાણું પરખી જાણુ
ઘોડો સાંઠ સ્વારીએ. લીજે કરી પ્રમાણુ.

ભાવાર્થ—ગાય ભેંસને દોહીને લેવાય છે સાંઠ ઘોડાને ચઢી ફેરવી
પરખાય છે. અને નાણુને પથ્થર હિપર ઠોકી વગાડી જોવાય છે. કે
એકવડની છાપનો છે કે રૂપિઓ પાંત્રીસની સાલનો છે, એમ જોવાય
જાય છે. માટે દરબાર તમારા ઘોડાને ગામમાં જઈ વેચી આવે
અને મારી સાથે સ્વાર થાઓ આપ આંહી કેટલે દહાડે પંચાયો છો
વજીર કહે એક માસનો પંથ એકવીશ દહાડે પુરો કરી આવ્યો છું
રખારી કહે બસ, ત્યારે આ મારી સાંઠના વેગ વિષે સાંભળો—

દોહરા—તાણી બીડો ગાતરી, બીડો તાણી ને તંગ.
હોય કરાયલો સુલક્ષણો, કરો વેગ પસંદ.

દોહરો—ઠાકરા કરાયલો કીમતી, સ્વારીમાં છે સુચંગ.
માંગરોલ ચારો ચરી, પાણી પીએ જઈ ગંગ.

આ કરાયલાની સ્વારીમાં હું આપને એકવીશ દહાડાનો પંથ
ત્રણ દહાડામાં કાપી બતાવીશ તો તમારે સાડા ત્રણસો મોહોર
આપવી નહિતર સાંઠને મોહોર બંને આપને બકીશ આપીશ.

એવી જરતે રખારી આગળ ને દરબાર પાછળ એમ બંને સ્વાર થયા
રખારીએ પમનો પ્રશ્ન કર્યા કે કરાયલો પવન વેગી દોડી નીકળ્યો

રસ્તામાં એક દહાડો ને એક રાત્રી વીતત કરી, બીજે દહાડે પ્રાતઃકાળે પંપાસર સરોવરને કઠિ આવી પહોંચ્યા, ત્યાં ઉતરી દાતણ પાણી શોથ વિગેરે કરી તરત સ્વાર થઇ ગયા. ચાલતાં ચાલતાં ચાર ધટીકા દહાડો ચઢ્યો એ સમય સમ્મરપૂર નામના શહેરના પાદરમાં આવી ચઢ્યા, રખારી સડકના કાંઠાના વૃક્ષોના પાંદડાં સાંઢને ચારવા લાગ્યો ને ઠાકારને કહે બાપુ જરા આરામ લ્યો, દરબાર કહે સાંઢ ઉપરજ આરામ લઇશ, તું જલદી ચારી લે, કાલે આપણે પોહોંચી જવું છે. રાયકો કહે ઠાકરા એ ચિંતા તમારે કરવી નહિં, પંથમાં વખત વાળી આપીશ, એમ બંન્નાં વાતો કરે છે ત્યાં સમ્મરપૂરના નગરશેઠ દલીચંદ શાહ ગોઠણથી ઉચું ધોતીઠિં પેહેરેલું માથે ત્રણ હાથના ફાળીઆનો કટકો વીંટેલો હાથમાં ઠીકરાનો (માટીનો) લોટકો પાણીથી ભરેલો લઇ કળશીએ જવા સારું દરવાજા બહાર સડક નીચે ઉતરે છે ત્યાં શેઠની સાંઢ ઉપર નજર મઇ, ઉપરના સ્વારને જોઇ વેચ ઓળખી કહે દરબાર રામ રામ, વજીર કહે ઓહો ? શેઠજી રામ ભા રામ, શેઠ કહે આપને ક્યાં રહેવું, વજીર કહે અમે આલાપૂરી નગરીમાં રહીએ છીએ. શેઠ જરાવાર મૈાન રહી કહેવા લાગ્યા કે બાપુ આપના ગામથી આ તરફ તમારા રસ્તામાં સૌપૂર નામનું ગામ ગઢ, કિલ્લાવાળુ આવે છે તે ગામના દરવાજા આગળથીજ તમારો માર્ગ નીકળે છે તો મારા ઉપર દયા કરી હું એક કાગળ લખી આપું તે દરવાજા તમારે આપી દેવો એ દરવાણી પહોંચાડી દેશે. એ ગામમાં મારા વેવાઇ રહે છે, અમારો મોટો દીકરો ત્યાં વસાવેલ છે, વજીર કહે શેઠ એટલે દૂર અંબધ બાંધ્યો છે ! શેઠ કહે અમે

એ જણા પુષ્કરરાજમાં જત્રા ગએલા હતા. ત્યાં મલી ગયા. ધણી મુદતના રોકાણમાં અરસપરસ રનેહ બંધાતા સંબંધ જોડાઈ ગયા એ સંબંધને આળે સત્તર વર્ષ થયા છે. નાની ઉમરના છોકરા હતા હવે આજ ધણી દહાડા લગી એક બીજાને મુવા જીવતાના ખચ્ચર પોચ્યા નથી તેમ તમારા પ્રતાપે મારા વડીલોની આબરૂથી બીજા ધણા શ્રીફલો આવે છે, ત્યાં દીકરો અવળો થઈ બેઠો છે કે મારું સંબંધ જ્યાં જોડાયું છે, તેજ મારે કબુલ છે. આમ વર્ષ પીતી ગયા છે માટે જરા થોભો ત્યાં હું હમણાં કાગળ દુકાને જઈ લખી આવું. દરબાર ફૂલસંગજી કહે શેઠ તમે તમારા સ્વાથનેજ પકડી રાખ્યો છે અમે કાણુ છીએ અમારા ટાઇમની શું કોમત છે તે કાંઈ જાણો છો ? કાગળ લખવો હોય તો અમે લખવાના સાદિત્યો તમને આપીએ શાંટે ચડી આવો, નગરશેઠ કહે બહુ ઠીક. ઠાકાર એમ કહી શેઠનો હાથ પકડી સાંઢ ઉપર રખારીને પોતાની વચમાં બેસાડી આપ્યો લખવાના દોત કલમ ને કાગળ બગલ થેલામાંથી કાઢી દીધા. શેઠે પાણીના લોટકાને ઢોળાવા ન દેતાં બોળામાં ઠેરાવીને રાખ્યો ને નીચું જોઈ સ્વસ્તિશ્રી એમ ત્રણ અક્ષર લખ્યા ત્યાં તો પગના ઇશારાથી સાંઢ ચાલી નીકળી જરા વારમાં સૌપૂર આવી ગયું રખારીએ શેઠનો હાથ પકડી નીચે ઉતાર્યો, શેઠ ફેરે ભાષ સાહેબ, હજી તો મેં ત્રણજ અક્ષર લખ્યા છે પૂરો કાગળ તો લખવા આપો. વજર કહે શેઠજી કાગળ કરતાં રૂબરૂ મળવામાં પ્રેમ ને રનેહનો વધારો થાય છે વળી લેવાઈને ઘેર કંસારતું જમણુ પણ જમશે. સંસારમાં દીકરાના સાસરીયામાં જમણુ જમવાનો મોટો

ભાવ સૌ માને છે. મારે પધારો. શેઠ કહે ક્યાં પધાર હું ચાલીને પોહોંચી શકું નહિ. મહેરબાન બહુ વેગળું છે. તેમ મેં સૌપૂર કાને સાંભળ્યું છે કોઈ દહાડો નજરે જોયું નથી તેમ જો ચાર મહીના વિના પોહોંચાય નહિ વળી માર્ગ વીકટ પહાડો ને ઝાડીવાળો સંભળાય છે તો તમેજ કાગળ આપજો હું આ ઘડીએ લખી નાખીશ. રખારી કહે એમાં કાલાવાલા શું કરો છો. તમારા કાગળવાળું સૌપૂર આ રહ્યું તમે તેના પાદરમાં ઉભા છો, જુઓ પેલો દરવાજો દેખાય છે એમ કહી રખારી ને વજીર સાંઠને ચલાવી ચાલતા થયા.

આ અસંભવીત બનાવ જોઈ શાહુકાર તો દીગમુંઢ થઈ ગયો ને સડકના પડખામાં લીંબડાના ઝાડ નીચે હતાસ થઈ બેસી ગયો. કે વાહ દૈવ ! આ શું કયું હવે હું મારે ગામ કેમ પહોંચીશ વળી મારા ઉપર કપડાં પણ પેહેરેલાં નથી આવે જુડે વેશે જ્યાં ન જાવું જોઈએ ત્યાં વેવાઈનાજ ગામે ઉતારી મુકયો જો ગામમાંથી વેવાઈના સમા સંબંધી કે છોકરા પૈકી કોઈક આંહી આવી જશે ને મને જાળખશે તો મારા જુરા હાલ થાશે, વળી જે વાત બની છે તે જો સાચે સાચી કહીશ તો પણ તેમને શંકાભરી લાગશે. મારી મશ્કરી થાશે. ઉતરતી અવસ્થામાં છતે ધન માલે આ દશામાં આવી દેખાવું પડ્યું. પ્રભુ તારી ગહનગતિ છે. આવા વિચારો કરતાં શોકમાં ગરકાવ થઈ ગએલો ગાલે હાથ દઈ બેઠો છે. ત્યાં તેનાજ વેવાઈના બે દીકરા તળાવે સ્નાન કરવા જતા હતા, તે સડકથી નીચે ઉતર્યા, કે શેઠને જમીન ખોતરતા નજરે દીઠા. બે ભાઈ જોવા લાગ્યા કે કોઈક પરદેશી માણસ લાગે છે એમ કહી પાસે આવ્યા. ત્યાં

અભેચંદ શેઠનો મોટો દીકરો પુષ્કરરાજમાં સાથે હતો. જ્યોતી તે જોળખી મયો કે નાના ભાઈ આ તો રખે આપણી દીવાળી બેનનો સસરો લાગે છે. બરાબર બારીકીથી જોતાં તેજ છે એમ ભાસ પડ્યો, એટલે નજીક આવી કહેવા માંડ્યો, કે શેઠજી જુદાર છે. કેમ દલીચંદ શેઠ કેમ બોલતા નથી. હું તમને જોળખું છું અમારા તમે વેવાઈ છો પુષ્કરરાજમાં સંબંધ જોડાયો હતો એમ કહી નાના ભાઈને કહ્યું કે ભાઈ તું જ દુકાને, બાપાને ખબર આપી આવ. આ શેઠીઆ મોટા માણસ છે તે ગામમાં આવતાં શરમાય છે માટે બાપા આવી માનથી તેડી જશે. શેઠ દલીચંદ કહે ના ના મારે તમારા બાપાનું આંહી કામ નથી હું તો આ ચાલ્યો મારે બીજો ગામ જવું છે. વળતા જરૂર આવી જમણ. અભેચંદ કહે શેઠજી હવે તો જવાશે નહિ. મલ્યા ન હોત તો ચાલ્યા જાત. હવે હું કદી જવા દઉં નહિ, એમ કહી આડો થઈ ઉભો, શેઠ મુઝાણો કે હવે શું કરવું આ તો મોટો બખેડો થયો. એમ કલ્પના કરે છે. ધણી આજીજી કરે છે કે ભાઈ સાહેબ તમે મને રોકો નહિ. તેમ તેમ અભેચંદ હાથ પકડી બેસાડી દે છે. નાનો ભાઈ ગામમાં જઈ માંડવીએ નગરશેઠ બેઠા હતા તેને નમન કરી બોલ્યો બાપા, આપણી બેન દીવાળીબાના સસરા આવ્યા છે ભાઈએ તેમને રોકી રાખ્યા છે હું ખબર આપવા આવ્યો છું. પુત્રના વચન સાંભળી શેઠ હસવા લાગ્યા કે મૂર્ખાઓ દીવાળીનો સસરો આંહી આવે નહિ અને કદી આવે તો તેની સાથે રથ ઘોડાસગ્રામ સીપાઈઓ વિગેરે હોય તે વારે આવે તેઓ અગાઉ આપણને સ્વારથી ખબર મોકલે તે રાજના કારભારી

છે, ગામના નગરશેઠ છે, એ તું જાણે છે. નાનો દીકરો કહે ના.
 મોટા ભાઈ કહેતા હતા કે હું બરાબર ઝોળખું છું નગરશેઠને જાણ
 પડી કે હા. રખે મોટો દીકરો ઝોળખે ખરો, કારણ કે તે સખંધ
 વખતે ચોદ વર્ષના હતો વળી તે ધણો ચાલાક ને જીવિવાળો છે
 તો તે જુલે નહિ, એમ કહી ઉઠ્યા કે રખે હોય તો હોય. કહી
 કપડાં પહેરી માથે પાધડી નાંખી તૈયાર થયા. ત્યાં દુકાને દેસાવરના
 આડતીઆ લેવદેવના હીસાખ કરવા આવેલા તે બેઠા હતા, શેઠ કહે
 તમે જરા બેસજો ત્યાં હું મારી દીકરી દીવાળીના સસરા મારા
 વેવાઈ આવ્યા છે તો સામે જઈ તેમને ધર આગળ તેડી આવું.
 હું આવ્યા પછી હીસાખ કીતાખ થાશે, આડતીયા કહે શેઠજી તમે
 પધારો ત્યાં સુધી અમારે ફોકટના બેસી રહેવું પડશે કે? શેઠ કહે
 હા. તો અમે સૌ આપની સાથે આવીએ તો સત્કારમાં વધારે
 દેખાય. ત્યાં મુનીમ વાણોતર નોકર ચાકર સર્વે કહે શેઠજી અમે પણ
 સાથે આવીએ છીએ બલે દુકાન બંધ રહે. શેઠ કહે બહુ સાર ત્યારે
 ચાલો સૌ કપડાં પેહેરી સામેયાના ઠાઠથી વિદાય થયા. બજારમાં
 ચાલ્યા આવે છે ત્યાં શેઠેરી વેપારીઓ દુકાનો ઉપરથી નીચે ઉતરી
 શેઠને નમન કરી પૂછવા લાગ્યા કે કેમ શેઠજી ઉતાવળા જાઓ છો,
 શેઠ કહે આપણા વેવાઈ બેન દીવાળીના સસરા પધાર્યા છે તેને
 મળવાને તેડવા જાઈએ છીએ ગામના વેપારી કહે શેઠ આપણે
 એક ગામના કદી કોઈ દહાડો ધંધા સખંધમાં બોલવું ચાલવું પડે
 પણ બહારના માણસ આવે એ ગામના વેપારીને આપનો અરસપર-
 સનો નીકટ સખંધ કે પ્રેમ જીએ તો કેવું સાર દેખાય કે શેઠ સાથે

વેપારી કેવા સંપી ચાલે છે તો અમે પણ સાથે આવીએ છીએ બલે અમારી દુકાન બેઘડી બંધ રહે એમ કહી સૌ શેઢેરીજનો સાથે તૈયાર થઈ જવા ચાલ્યા. આ સામૈયું દરબારગઢ પાસેથી નીકળ્યું.

દરબારગઢમાં રાજમેહેલના જરખામાં નરેન્દ્ર ઉભા હતા તેમણે સામૈયાના જુથ સાથે નગરશેઠને જોયા, તે વારે દરબારશ્રીની શેઠ તાજમ બરી એટલે દરબારશ્રી કહે કેમ શેઠજી આ બધું મંડલ ક્યાં જાય છે. શેઠ કહે ખમા અન્નદાતા-ગરીબ પરવર આપણી પુત્રી એન દીવાળીબાઈના સસરા અત્રે ગામ બહાર પધાર્યા છે તેઓને મલયા ને ધર આગળ લાવવા માટે જામએ છીએ, નૃપતિ કહે એમ છે કે ત્યારે શેઠ જરા ઉભા રહો હું પણ મારી કચારી સહિત આવું છું કે ગામના નગરશેઠને રાજ પ્રત્યેનો આંત્રીક સ્નેહભાવ તમારા વેવાઈના જોવામાં આવે એ ઠીક દેખાય. દરબારની આજ્ઞાથી અમીર, ઉમરાવ, કારભારી, મુસદ્દીઓ અને થોડા સૈનીકાને સાથે આવવા બોલાવ્યા. દરબારશ્રી હાથીની અંબાડીએ વાજગાજ સહિત સામૈયા સાથે પધાર્યા શેઠનો નાનો દીકરો હાથના નાદે કરી મોટા બાઈને કહેવા લાગ્યો કે અભેચંદભાઈ બાપા શેઢેરી સજ્જનો અને રાજ સાહેબ સ્વારી સાથે લઈ પધારે છે શાહુકાર દલીચંદ વિરમચ થઈ ગયો કે બહુ બારે થઈ આ તો મારો વરધોડો થયો, હવે મારે જવાબ થું આપવો, એવા વિચાર મનમાં ધડવા લાગ્યો કાયાના હંસ ઉડી ગયા. જો જાડે ફરવાનું કહીશ તો પણ મસ્કરી થશે, તેમ કાગળ બતાવીશ તો પણ કામ માનશે નહિ. આમાં દુનીયાને હસવું થાશે અને મને આગરની નુકશાની થાશે. માટે હસવું ને હાણ બને

કહેવાશે, એવા તકવીતકાં કરે છે ત્યાં સામૈયું પોહોંચી આવ્યું. સામૈયાના માથુસો પૈકી કાંઈપણ શેઠને જાણતા કે જોળખતા નહોતા. જેથી સૌ આવી ઉભા રહ્યા, નગરશેઠ પાસે આવી હાથ લાંબા કરી બાથમાં બીડી મળ્યા ને કહેવા લાગ્યા કે કેમ દલીયંદ શેઠ આ શું કહેવાય. શેઠ નીચું જોઈ ગયા, વેવાઈ એમજ થાય. વેપારની ઉચ્ચ-પાચલમાં આમ બનવા સાંભવ રહે છે, કાંઈ શીકર નહિ, જુઓ કે દુનીઆમાં દીકરા દીકરીના નીકટ સંબંધ બાંધી અરસપરસ રોહ જોડાય છે અને એ રોહ જીંદગીનો ગણાય છે, આડે દહાડે ખાન-પાન કરવા કરાવવા નવે નવે હેતે એક બીજાને બોલાવવા એનું નામ ઉજળા રામરામ કહેવાય છે પરંતુ આ પત્રીકા આ સંબંધ એક બીજાના કુબ્બતા વખતને સહાયક થવા બંધાએલ છે. અને ખરો સંબંધ એ વેળાયે જોળખાય છે, તો શેઠ તમે આવી વિપત્તિમાં આવી પડ્યા. આ દશાએ પોહોંચ્યા, છતાં એકાદ કામળનો કટકો પણ લખ્યો નહિ. જીવટે અમારે પારખું તો જોવું હતું. આજે જે કાંઈ થવાનું હતું તે વખતે થઈ જત. પરંતુ હુડીના કટકામાં તમારે દુઃખ દબાઈ જત અને અમારી સંપત્તિ અમારી કરી માની નથી. કષ્ટ વખતે પોતાના કુટુંબ, સગારનેહી મીત્રને બેલપ દેવા મારેજ મળી છે, વખત તો આવે ને જાય છે પણ બહાના બોલ રહી જાય છે. હું પણ જાણું છું કે એકનો એક વખત કાંઈનોએ રહેતો નથી.

વેવાઈના વચનો સાંભળી દલીયંદ શેઠ ચમકી ઉઠ્યો કે, રાખો રાખો વધારે પડતા બોલ થાય છે શું મેં દીવાળુ કાઢ્યું છે, કે મને વેપારમાં ખોટ ગઈ છે ના ના એ કશુંએ નથી. ત્યારે વેવાઈ મોતી-

અંદ કહે એમ નથી કે ? ત્યારે ઠીક બરાબર હું સમજી ગયો કે દીકરા તો સૌને હોય છે તેમ અમારે પણ છે તો શું બાપદીકરાને ન બનતાં તમારા દીકરાએ આવી સ્થિતિમાં કાઢી મેલ્યા, તો તેમાં શેઠજી તમારી બૂલ છે. તમે નાણાનો કાષુ સવે' દીકરાઓને સોંપી દીધો હશે. જેથી આ દશામાં આવવું પડ્યું છે કાંઈક તમારો સ્વભાવ પણ તામસ જેવામાં આવે છે પણ ડાહ્યા માણસે કનરતી અવસ્થામાં સ્વભાવને શાન્ત પાડવો જોઈએ. પરંતુ પડે નહિ. કેમકે સ્વભાવ વિષે કવિઓ કહી ગયા છે કે-

સવૈયા.-પાવકું જલ ખુંદ નીવારન સૂરજ નાપકો જવ કીયો હે
 વ્યાધીકું વૈદ તુરંગકું ચાખક, ઓપગકું અખ દંડ દીયો હે
 હસ્તી મહામદકું અંકુશ હે, ભૂત પીશાયકો મંત્ર લીયો હે
 ઔષધ હે સખડે સુખ કારન, સ્વભાવડો ઔષધ નાંદી કીયો હે

આ સંસારમાં સવે'ના નીવારન માટે ઔષધો પરમાત્માએ કર્યા છે પણ સ્વભાવને માટે ઔષધ ક્યાંય નથી. દલીઅંદ કહે રહો રહો શું મને પુત્રાએ કાઢી મુક્યો છે ? કાઢ્યા, કાઢ્યા એનો તો હું બાર લેખતો નથી. તે વારે વેવાજ ગોતીઅંદ કહે હારે હા હવે મને ખબર પડી લ્યો, અરેરે અમારી માંણિક વેવાણુ જરા બહુ બોલકા છે જેથી તમને ગુસ્સો ચડ્યો હોય તેમાં તમારે બાગવુંજ પડ્યું હોય એમ બને છે. પણ તમારે સમજી રાખી એટલે દરજજે આવવું નહોતુ, તેમાં પણ સાથે પાણી પીવા કળશીયો નહિ ને માટીનો લોટકો આપ્યો એ જરા બારે પડતુ કહેવાય-આ ઉપરથી વેવાણુ દયાળુ નથી. પણ કઠોર હૃદયના ખરા, એમ દેખાઈ આવે

છે, વાહરે વેવાણ વાહ તમે તો વેવાધને બરાબર લડાવ્યા. એ મોતી-
અંદના બોલ સાંભળી પૂરબનો દરબારશ્રી સૌ હસવા મંડ્યા, દલીયંદ
વેવાધને કહે તમારે જે કહેવું હોય તે સમયને અનુસરી કહી દેજો
જરા વાણ રાખશે નહિ. માર મન દ્રઢ છે તમારી વેવાણની પણ
ગુણસ નથી કે જે આ મને કાઢી મુકે એ સર્વે જુદું છે, શેઠ
ખરી વાત તો એટલીજ છે કે હું કળશીએ જવા નીકળ્યો છું. શાહ
કાર હસતા હસતા રાજસાહેબને પાસે બોલાવ્યા ને કહેવા લાગ્યા કે
અનદાતા આપને પણ દીકરા દીકરી તો છે તેમ વેવાધ પણ છે,
તે કાષ્ટ દહાડે આપને મલવા પ્રસંગે પધારતા હશે પણ આ મારા
વેવાધ જોષ દ્યો હજારો ગાઉ ઉપર કળશીએ આવ્યા છે આવું
દીખળ સાંભળ્યું કે જોયું નહિ હોય, કદી વેવાધ વેલા થયા ને બંને
પરમાત્માની કૃપાએ શ્રીમાનો હોય અને તેઓ પોતાની દેવી સંપત્તિ
ને પ્રકાશમાં બતાવવા એક બીજાનાં નીકટ રનેદ સંબંધની યાદ-
ગીરી માટે કાષ્ટ વાવ, કુવા દેવળ, કે ચણીઆરા, પાણીના પીયાવા
વિગેરે બંધાવી ધમના મારનાં લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી દેખાડે છે
અને આ અમારા વેવાધ એ બદલ અમારા ગામને પાધર કળશીએ
આવી, સૌને આનંદ આપે છે, ઉપરથી અમારા ઉપર વેવાધની ફેટલી
દ્યા છે, કે વસ્ત્ર વિના લોટકા સહીત દર્શન આપવા પધાર્યા છે,
આવા હાસ્યબનક બોલોથી રાજસહીત સૌ સમાજ ખડખડ હસવા
લાગ્યા, અને એક બીજા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે આ શેઠ દીવાનો તો
નહિ હોય, એના બોલને શરીરનો દેખાવ તો એવો જ દેખાય છે.
દલીયંદ કહે તમે ગમે તેટલી મરકરી કરો પણ આ લોટકા મારો

સાક્ષી છે. મોતીચંદ કહે ગમે તેમ હોય એમને વધારે પૂછપાછ કરવી નહિ. જા એવેચંદ ઘેરથી હિમદા પોશાક લઈ આવ. એમ કહી પુત્રને દોડતો મૂક્યો, કપડાં લાવ્યો, ત્યો શેઠ આ પેહેરો ને ગામમાં પધારો, વેવાઈએ કપડાં પેહેર્યાં, મોતીચંદ કહે હવે લોટકો નાંખી દ્યો. દલીચંદ કહે એ લોટકો મારા બચાવનો સાચો પૂરાવો છે તે મુકાય તેમ નથી, હાથમાં લોટકો લઈ ગામ તરફ ચાલ્યા, ગામના સ્ત્રી પુરૂષો સામેયામાં નહોતા તે રસ્તા ઉપર જોવાને ટાળે ટાળા મળ્યા હતા તેમાં સ્ત્રીઓનાં જુથ એક બીજીને જ્ઞાન કરતી કહેવા લાગી કે એ કમકળેન આવો જુઓ, પેલી દીવાળીનો સસરો આપણા ગામના પાદરમાં કળશીએ જવા આવ્યો છે, બીજી કહે હા મુઠ જોતાં ખરી એના હાથમાં ઠીકરાનો લોટકો છે. એમ આંગળીઓ ચીંધી સૌ હસાહસ કરવા લાગી, ત્રીજી કહે વેવાઈ તો આપણાએ છે પણ આવા નહિ. ચોથી સ્ત્રી કહે જો ને પરમ દહાડે મારી માલતી એનનો સસરો આવ્યો હતો એ તો બહુજ દરમાળ હતા તેઓ ત્રણ ચાર દિવસ રહ્યા હતા પણ જળજમાં જતાએ અચકાતા હતા, વળી મારાથી નામ ન લેવાય એ તારા નણુદોયા એમને વઢી વઢી પરાણે મુકતા હતા ને આવો કપડાં વીનાનો જૂડે હાલે શરમ વિનાનો થઈ ને આવી ચડ્યો છે. ત્યાં સૌ એકી અવાજે કહે હશે બાઈ એ તો મોટાના સગા એવાજ હોય. એમ જુથ વીખરાઈ ગયું, સમાજ ઓછો થયો ને શેઠ વેવાઈને ઘેર તેડી આવ્યા ત્યાં એકાંતમાં બેસાડી હાથ જોડી પૂછવા લાગ્યા, તે વારે વેવાઈએ પેલો કામળ ત્રણ અક્ષરનો સ્વસ્તી શ્રી. વાળો બતાવ્યો કે આ જુઓ આટલા અક્ષર લખ્યા

ત્યાં એક સાંઠ હતી તેણે તમારા મામના પાદરમાં ઉતારી મુક્યે
કહો આ વાત તમારા સમાજમાં કહેત તો તમે કે એ સમાજ કાંઈ
પણ માનત નહિ. મોતીચંદ કહે આહો ! અરે એ તો ધડીયા બેનન
સાંઠ હશે, દલીચંદ કહે હા એજ હતી માટે હવે મને મારે મામ
પોહોંચાડી આપો ત્યાં તો મારી શોષ થાતી હશે, સાહુકારે શેઠને સાથે
માણસો આપી વાહનોના સાહીત્યોથી પોતાને દેશ જવા વિદાય કર્યા.

સંખ્યા સમય સાંઠ આબાપુરીના પાદરમાં પહોંચી આવી, રખારી
નીચે ઉતરી વજરને કહે આ સામે દેખાય છે તે તમારા આબાપુરી
શેઠરનો દરવાજો જુઓ, ફૂલસંગ ધણો ખુશી થયો તે સાંઠનાં ગુણનો
અનુભવ કરી લીધો. એટલે રખારીએ ઠરાવેલી કીંમત કે જે સાડા-
તણસો મોહોર આપી વિદાય કર્યો, અને પોતે સાંઠ લઈ રાજબાગની
ઝાડીમાં જઈ પાંધી પરબારે મશ્વાલની કચારીનો વખત જોઈ દરબારમાં
શ્રી જ્યાં બીરાજતા હતા ત્યાં આવી, ખમા અન્નદાતા કહી તાજમ ભરી
ઉભો રહ્યો.

રાજસભામાં એચીંતા અણુધાર્યાં, વજરને જોતાં રાજા વિરમય
થયા ને કારભારીને કહેવા લાગ્યા કે એક માસની રજા લીધેલી તેમાં
દહાડા છ બાકી રહ્યા ત્યાં વજર પોહોંચી આવ્યા. આપણો વિચાર
જે હતો કે વજરની ગેરહાજરીમાં કનોજના તીલકકુમારને બોલાવી
કુંવરીબાના લગ્ન કરી લેવા. એ યાદી આવતાં વજર આવી ગયા
હવે શું કરવું. એમ કહેતાં વજરનો સત્કાર કરી બોલ્યા કે કેમ પુલ-
સંગજી તમે તો એક માસ પણ પૂરી રજા ભોગવી નહિ ને તરત
પોહોંચી આવ્યા. વજર કહે નોકરનો ધર્મ છે કે કામ પૂર થઈ ગયા

બાદ રોકાવું જોઈએ નહિ. એકલસિંહ રાજાએ વજીરને ધન્યવાદ આપી કચારી વિસરજન કરી રાણીવાસમાં પધાર્યા. એકાંત અવાસમાં રાત્રીએ સ્વપ્નિવને બોલાવી રાજાએ બલામણુ કરી કે આપણા બારોટને એક ભરસાદાર માણસોને વાહન આપી કનોજ મોકલી આપો. કે કનોજના પતિ દુકંડી મુદતમાં પોહોચી આવે પુત્રીના લગન નજીકમાં છે એવા ખબર મોકલાવો. સચીવ કહે બહુ સાર. જેવી આપની આજ્ઞા, એમ કહી કનોજ જવાના માણસોને રવાના કરી દીધા.

પ્રાતઃકાળની વેળા આવી. દેવળોમાં ધંટના નાદ થયા, ત્યાં ફૂલ-સંગ વજીર સવારમાં ઉઠી મુસાફરીના પોષાકથી ડોઢીમાં દાંતણુ કરવા લાગ્યા, રાજકન્યા મોહોલની બારીમાંથી જુએ છે તો વજીર ઉપર નજર પડી તે વારે દાસી સાથે સંદેશો મોકલ્યો કે આજે બપોરના બે વાગે રાજબાગમાં રાજકન્યા આપને મળવા આવશે જેથી ત્યાં આપની હાજરી રહેવા જરૂર છે મારે અગાઉ ત્યાં હાજર રહેવા બલામણુ કરી આવ તે સાથે પીતાશ્રીની રજા લેતી આવજો કે, રાજબાગમાં કુંવરીને દક્ષિન કરવા જવું છે, એવી આજ્ઞા લઈ જલદી આવજો, દાસીએ રાજાની રજા માગી વજીરને સંદેશો પોહોચાડી આવી રાજકન્યાએ આવી રાણીવાસમાં રાજકન્યા અલંકાર શુશોભિત વસ્ત્રો પહેરી વહેલમાં બેસી દાસી સાથે બગીચામાં આવી ફૂલસંગ ફરવાર અગાઉ આશીપાલવના વૃક્ષ નીચે રાહ જોવા કરે છે ત્યાં વહેલના ધોરીની ધુધરમાળના નાદ કાને આવ્યા. ઉંચી નજર કરે છે ત્યાં સામે મૃગાનેશ્વી ચપળા સ્ત્રી આવતી જોઈ, જેજેવતી પતિને નમન કરી કહે છે કે પ્રાણુનાથ સાંઢ ક્યાં છે ? વજીર કહે સાંઢ પેલી ઝાડીમાં

બાધી છે કેમકે તે જો બરાડા મારે તો ખખર પડી જાય. વળી એક-
 વીશ દહાડા પંચને કાપી ત્રણ દહાડામાં તે મને લાવી છે. રાજકન્યા
 કહે હવે એ બધું તો ઠીક થયું. માત્ર આટલું આપને ધ્યાનમાં
 રાખવાનું છે કેમકે હવે પછી મારો ને તમારો મલવાનો મોકલ
 મળશે નહિ, તેમ મારા પીતાજીએ કનોજથી જન જલદી બોલાવી
 છે, વળી મોટા રાજની જન સૈનીકોના જીય વિગેરે રસત મોડું હશે
 તો હું રાજમોહોલથી બહાર પગ પથ દ્રષ્ટ નહિ, આપે આપના
 પોશાક સાહીત્યો તૈયાર રાખવા. જ્યારે જન ગામને ગોંદરે આવે અને
 મારા પીતાશ્રી સાથે સામેયું કરે ત્યારે જનને સામેયાનો સમુદ્ધ
 બોલ્યો દેખાશે તેમાં આપને બળી જવું તેમાં કદી કોઈ જીય પૈકી
 પુછે કે દરબાર ક્યાં રહો છો તે વારે તમારે ઉલટું તેને પૂછવું કે
 તમે ક્યાં રહો છો તે માણસ કહે જન સાથે છું તમારે જવાબ
 વાળવો કે અમે માંડવે છીએ. રાજ એલલસિંહ સાથે અમારો મિત્રા-
 ધનો નીકટ સખંધ છે જેથી વિવાહ ઉપર આવ્યા છીએ. કદી કોઈ
 માંડવાનું માણસ પૂછે કે તમે કોણ છો તેને પણ પેહેલા પૂછી જોતા
 કહેવું કે હું જનમાં છું કનોજપતિને મારા સાથે આત્રીક પ્રેમનો
 સખંધ છે જેથી જનમાં આવ્યા છીએ. એવી રીતે ખરી વાતનો
 પેટો આપવો નહિ. જાને પક્ષને વિરુદ્ધતા બતાવવી. ત્યારબાદ જનને
 સામેયું કરી વરણાગીના રૂપમાં દરબારગઢમાં લાવે ને ત્યાં વિવાહના
 ક્રમ ચાલવા માંડે તે વારે સાંઠ લપ્ત મારા પોતાના ખુદ મોહોલના
 પાછલા ભાગમાં આવી પોહોંચવું મોહલની આરી સામે નજર રાખી
 ઉભા રહેવું. સાંઠની દોરી હાથમાં સંભાળી રાખજો. હું જ્યારે કહું કે

વજીર સાહેબ તૈયાર થાઓ તે વારે સાંઢ બારી નીચે રાખજો એટલે
હું બારીએથી કુદી સ્વાર થઈ જઈશ. મારા આબ્યાના પેહેલાના
વખતમાં આપ કાષ્ઠપણુ જતનો નીસો (ફિક્ક) કરશો નહિ તેમ નીકા
પણુ કરશો નહિ સચેતમાં રહેજો કાષ્ઠનો વિશ્વાસ કરવો નહિ. કારણકે
નિકા એ પુરૂષની વેરણુ ગણાઈ છે.

દોહરા—ચંદા વેરણુ વાદળી, જલ વેરણુ સેવાળ.
પુરૂષ વેરણુ નીંદ્રા, મચ્છને વેરી જળ.

કેમકે ચંદ્રના પ્રકાશને વાદળા રોકી આડા પડે છે, પાણીની
સ્વચ્છતાને સેવાળ બગાડી આપે છે. પુરૂષને નીંદ્રા
જોખમમાં નાંખે છે, જળ મચ્છને મરણમાં સપડાવે છે.
હું મારી તજવીજમાં છું. એવી સુચના આપી રાજકન્યા પોતાના
અવાસમાં આવતી રહી, ને વજીર બાગમાંથી ડોઢીમાં આવી બેઠા.

ત્રીજે દહાડે જનન આવી બંદૂકાના અવાજ થયા, પાદરમાં તંબુડેરા
કતોજના રાગને નાંખી શહેરમાં સામેયા કરવા ખજર મોકલી,
દરબારશ્રી એલલસિંહે જનનનો મોઢો સમુદાય છે એમ સાંભળ્યું
એટલે તેના પ્રમાણમાં મોટાજુથ સાથે સામેયું યયું બંને સમુદાયના
સંમેલન સાથે તેમાં વજીર વનકળના વસ્ત્ર પેહેરી સાંઢની સ્વારીએ
મળી ગયા, જનનના માણસોમાંથી કતોજપતિના ભાણેજ ફૂલસંગજી
સાંઢ ઉપર સ્વાર જોઈ પૂછવા મંડ્યા કે, ઠાકોર આપને ક્યાં રહેવું
વજીર કહે આપને ક્યાં રહેવું ભાણેજ કહે હું સમરસિંહ રાઠોડનો
ભાણેજ જનન સાથે આવ્યો છું ફૂલસંગ કહે હું માંડવે એલલસિંહને

ત્યા મારા નીકટ સંબંધથી વીવાહ ઊપર આવેલ છું. જનને સામૈયું દરબારમઠની દેવડી પાસે આવ્યા ત્યાં એક દરબારે પૂછ્યું કે આપને ક્યાં રહેવું ? વજર કહે છે કે-આપ ક્યાં રહો છે દરબાર કહે હું માંડવે વીવાહ ઊપર આવેલ છું. એલલસિંહના અમે જાયાત છીએ, ફૂલજંગ કહે કનોજના રાજની જનમાં છીએ અને સાંઠ પશુ અમારા દેશની છે આમ વીરહ વત્તનના મોલથી વજર સમજી ગયા કે રાજકન્યાએ મને વિદ્યા બરાબર બજાવી એ જોતાં તેનો મારા પ્રત્યેનો પ્રેમ નીકટ છે એમ માની શકાય છે. જન રાજમંડપમાં આવી બેઠી, વજર સાંઠ લપ્ત પાછલા મોહોલની બારી નીચે જોતી રાખી રાજકન્યા જેજેવતીએ બારીમાંથી ડોકું કાઢી વજરને ધીરજ આપી કે સાવચેત રહેજો હું આવું છું.

વજર કલ્પના કરે છે કે કનોજ જેવા નરેન્દ્રની જન વળી રાજના સુવાંમનો ઠાઠમાઠ જોષને જેજેવતીને વખતે મોહ લાગી જાય ને પરણવા બેસે તો મારે ફટલી ધડી ઉંચા ડોકા કરી રાહ જોવી, અંતો બરસો આવે નહિ કેમકે સ્ત્રી જાતિને પારકી સમૃદ્ધિ ઊપર મોહ વધારે ઉત્પન્ન થાય છે જેથી નીકટ પ્રેમને વીસારી મન ચલાયમાન કરી દે છે, એ વિષે કવિ પશુ કહી ગયા છે કે-

છપય-ચતુર ચોપગ માંહે શીયાળ હરામી હોડે
પક્ષીમાં હે પરપંચ, કાગડો કપટી કાડે.
નરમાં નાપીક જાત, તરકરમાં સોની શાણો
મહિ પર માંહે દેશ, કુડ કપટમાં કાંણો

માનવીમાં કુત' માનુની, પારકું ચેત લેખે લહે
સમજુ સૌ સૌને મને, કવિ સામળશા શું કહે.

ભાવાર્થ—ચોપગા જનવરમાં શિયાળ જેવો હરામી નહિ પક્ષીમાં
કાગડા જેવો કાષ કપટી નહિ, નરમાં વાણુદ જેવો નહિ, ચોરમાં
સોની જેવો શાણો ચોર નહિ, બળી પૃથ્વીમાં માર દેશ જેવો કાષ
દેશ ચતુર નથી, ને જીવકપટમાં કાંણુ જેવો કાચ નહિ માનવીની
જાતમાં માનુની જે સૌ જેની કાષ ચતુર નથી.

આ સુત્રોના અનુસંધાનથી વખતે સૌનું મન ચળી જવા શંભવ
રહે છે. જે કે હાલ સુધીના વતન ને બોલમાં તો જરાએ ફેર લાગતો
નથી. હવે પછી શ્રી પરમાત્માની ઇચ્છા બજવાન છે. એમ કહી
ચતા લોભવિલોભને અટકાવે છે. આ તરફ રાજ મંડપમાં ઉત્તમ
ચોલડીઆના સંજોગમાં રાજગોર કન્યા પધરાવો સાવધાન એવામાં
ગલીક ઉચારો કરી સમસ્યા સુચવવા લાગ્યા, રાજકન્યાને આવતાં
વખત લાગવાથી રાજમાતા ઝાલોદ પદમણી મોહોલ ઉપર આવ્યા
રાજકન્યાને કહે બેન જલદી તૈયાર થાઓ, ગોર બાપા બોલાવે છે
લગ્ન વેળા વ્યતીત ન થાય માટે શણુગાર પેહેરો, જેજેવંતી કહે માજી
કપડા શણુગાર પેહેરવા તે બે નાની વય દીકરીની હોય તો માતા
તેને પેહેરાવે છે. પરંતુ મારી ઉમર પુઠવાળી કપડા પેહેરવા જેવડી
છે, જેથી આપની સમક્ષ શણુગાર સજ્જતાં મને શરમ આવે છે માટે
આપ નીચે પધારો ને બાહ્યોને કહો કે વિવાહમાં ઉતાવળ કરવી
નહિ. ઉતાવળ ક્યાં હોય છે. બુઝો—

દોહરા-હાવા અમી સાગતાં, કાં ધાકુ પડતાં જોય
 ઉતાંવળ તેમાં કરો, અન્ય સ્થળે નહિ હોય
 શાન્ત વૃત્તિના લગ્નમાં, વિધીવત વેદ બજાય
 પુજન કૃમ પ્રતાપથી, શાસ્ત્ર સાક્ષી બજાય.

એટલા માટે શાન્તીએ વિધીથી લગ્ન કરવા છે જોર મહારાજને
 શાન્ત થવા બલામણુ આપો ત્યાં હું આવી પોહોંચું છું. એમ કહી
 રાજમાતાને વિદાય કરી પોતાની દાસીને બોલાવી કહ્યું કે એન તું
 આ સીડીના દાદરા ઉપર ઉઘાડી તલવાર હાથમાં લઈ બેસી જ.
 કાષ્ઠપણુ સીડીના પગથીઆ ચડતાં દાદરા ઉંચું ડોકું કરે તે વારે તારે

દોહરા-મા પુછીશ જાલોદ પદમણી, મા પુછીશ એબલરાય.

ડોકું કરે જે દાદરે, તાકી કરજે ધાય
 પુછે પરતાવું પડે, પુછે દયા વહિ જાય
 વણુ પુછે જો મારીએ, જાંચું ગાડે ધલાય.

વગર પુછે જે હોય તેનું ડોકું સમશેરથી ઉઘાડી દેવું જરાપણુ
 અચકાવું નહિ. એમ બલામણુ કરી પોતાની તૈયારી કરવા બાગી.
 ત્યાં બીજીવાર બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે “કન્યા પધરાવો સાવધાન”
 આ બોલ સાંભળી બીજી દાસીએ કહે કે બાઈ આમાં તું ફાવીશ
 નહિ ને પાછી પડી જઈશ, માટે તમારી વતી બીજી કાષ્ઠક પરણવા
 એસે એ લગ્નના કામ શરૂ થાય અને તમે તમારી તૈયારીમાં રવાના
 થઈ જાઓ. વીવાહના કામ ચાલુ રહેતાં છૂપી રીતે થોડો પંથ કપાઈ
 જાય તો તમને અગવડ આવશે નહિ રાજકુમારી કહે એન તારી વાત

જાતી છે. પણ પરણવા કાને બેસાડવી એમ કહેતાં વાદ આવ્યું કે
 જાત દાસીઓ છે તેમાં હુશીયાર ચાલાકને પોહોચેલી કંકુડી નામની
 દાસી છે. વળી તે મારા કામમાં મરજી મુજબ કામ કરે છે તો આ
 કામની ના પાડશે નહિ. એમ કહી કંકુડીને બોલાવીને કહ્યું કે એલી
 કંકુડી તારું કામ પડ્યું છે કંકુડી કહે ખુશીથી બા જો હુકમ કરો
 તે હું શિરોદ્ધાર કરીશ પણ તમે કહશો કે તારે મારે વતી શળાએ
 જવું પડશે તો નહિ જાઉં જેવેવતી કહે થેલી એવું તે કહેવાય કે ?
 ત્યારે કહો રાજકન્યા કહે બેન તારે મારીવતી પરણવા બેસવું પડશે
 કંકુડી હસતી હસતી કહે વાહરે વાહ બાપ એ તો બદ્ધ ઉત્તમ કામ
 કહેવાય એમાં એટલું કારણ છે કે હું પરણવા જાઉં તે વારે જો
 કપડાં દાગીના પેહેર તે સંગાર સર્વે મારો થાય અને હું જેને પરણું
 તે વર પણ મારો કહેવાય. વરને સંગાર બંને તમને પાછા દઉં
 નહિ. રાજકન્યા કહે બાપ સંગાર પણ તારા ને વર પણ તુને હાથ
 પગ ધોષને આપ્યો જ, મારે પાછા લેવા નહીં તેનું આ વચન
 છે. તેમાં તારે આટલું સંભાળવું કે જ્યારે મારા સંગાર સજી પર-
 ણવા જવું તે વારે રાજકન્યાની રીતી પ્રમાણે ધીરે ધીરે ચાલવું
 પગ ધબકારે મુકવો નહિ, છાતી લગી લાજ (ધુંધરો) કાઢવો, બોલવું
 તે શાંત વચને બોલવું, એમ સમ્યક્તાથી પરણવા જવું, કદી રાજ-
 માતા તને પુત્રી જાણી શીખામણ દેવા આવે ને કહું કે બેન ધ્યાન
 રાખજો જેવારે મારા નામથી હા ના ના ઉત્તર દેવા-કહી દેવું નહિ
 કે હું કંકુડી છઉં, કંકુડી કહે શીખામણની જરૂર નહીં પડે, કેમકે
 પરણ્યાની રીત બધી હું જાણું છું, બાકી એટલું છે કે મને મારકુટ

કરે, કોઇ આવીને ત્યારે મારાથી માર ન ખમાય એટલે કહી દઉં કે
મારો માં, હું કંકુડી છઠી. રાજકન્યા કહે તને કોઇ મારશે નહિ તાર
તો માન વધશે એમ કહી કંકુડીને શૃંગાર વસ્ત્ર આદે પહેરાવ્યા ને
દાસીઓ સાથે પરણાવા મોકલી, કંકુડી સીડીના પગથીયા ઉતરતી વખતે
ધબકારા દેવા માંડી, દાસી કહે બેન જરા ધીરી ચાલ, કંકુડી કહે ધીરી શું
કામ ચાલુ હું તો જેમ જેમ વરને નજરે જોઇશ તેમ તેમ ઠેકકા
મારતી જઇશ વરને જોઇ કાને આનંદ ન આવે

આ વખતે કવિ કહે છે કે—

કુંડલીઆ—ખરકા તુરંગ ન નીપજે સજે અતિસેં સાજ
કુવડ હોય ન પદમણી કમવા બને ન બાજ
કમવા બને ન બાજ, કાચ કંચન ના હોવે
મકંટ ગળે મેં હાર, જમ જંગલમે ખોવે
કથે સો કવિયા કહાન, સ્વભાવ ન પલટે નરકા
સજે અતિસે સાજ, તુરંગ ન હોવે ખરકા

ભાવાર્થ—અદલ બદલ કરવાથી મૂળ જાતિ સ્વભાવ દેખાઈ આવે છે.
દાસી કહે ધીમી ચાલ તો ક્યાં હોય કે જ્યાં સોકાતુર હોય
ત્યાં હોય છે એમ કહેતી હાથણીની માફક બુલતી ચાલી જાય છે
જનમાં આવેલા રાજદ્વારી માણસો ચાલ જોઇ ખુશ થયા કે રાજને
ભાયક રાજકન્યા દેખાય છે વળી ખારોટ કનોજપતિ સમરસિંહને
ચાલ બતાવી કહે છે કે જુઓ મહારાજ કન્યાનું આમમન નજરે
દેખાવ કેવો આપે છે તીલકકુમાર રાજ કન્યાને જોઇ ખારોટને

આખાશી દેવા મંડ્યા કે આખાશ દસોંદી બાટ આખાશ છે બરાબર સરખી જોડીજ મેલવી આપી છે. બારોટ કહે આ સંબંધ જોડવામાં મને પરિશ્રમ લણોજ પડ્યો છે એવાં કામ બારોટ વિના મુસદ્દીથી થાયજ નહિ.

આકાશ સામે ઉંચી નજર રાજમોહોલની બારીએ કરતાં વજરની ડોક દુઃખવા આવી પણ રાજકન્યા આવી નહિ ત્યારે કહેવા લાગ્યો કે મહાન પુરુષો કહી ગયા છે કે સ્ત્રીનો વિશ્વાસ રાખવો નહિ હું આશાના પૂરમાં ઘુડી ગયો કે નીકળવા પામું તેમ નથી. છે તો વચન પાલક એમ મન વાળી ઉંચી નજરે જોયા કરે છે ત્યાં પાસે ધાંચીનો તકીઓ હતો. તેમાં એક ફકીર ધુણી લગાવી ખેડો હતો, ફકીરે ગાંજની ચલમ બનાવી ચલમને રંગ દેવા લાગ્યો ને કહેવા મંડ્યો કે એ બખ્ત કાષ્ટ પ્યાસા નર હોવે, હમેરે સામને આમકે દમ લગાવે તો મેરેકુ ખોત નીશ્ચા આવે આ ખોલ પુલસંગ વજરે સાંભલ્યા-

તેણે વિચાર કર્યો કે રાજકન્યા સાથે ભાગવું છે વળી જંગલનો માર્ગ વીકટ છે જેથી ચાલ ચલમનો એક દમ લગાવી લઉં એમ કહી સાંઢને ત્યાં ઉભી રાખી વજર પેલા સાંઢ મોલાં પાસે આવી ચલમનો દમ લગાવ્યો વધારે સ્વાદ આવવાથી ચલમમાં તાપ ઉડી ગયો ને દશમે દ્વાર (કપાળે) જીવ ચઢી ગયો. ફકીરે હાથમાંથી ચલમ લઈ લીધી. પુલસંગ પૃથ્વી પર અચેતમાં પડી રહ્યો. કરી પણ બાન રહી નહિ, હાથ પગ તરફડવા લાગ્યા.

મહદ્ પુરુષોના વાક્ય છે કે “મનોર્થચ્છા સદા નાસ્તિ, દેવદચ્છા વર્તતે” આ સુત્ર ઉપર જણાય છે કે માણસનું ધાયું કાંઈ પણ થાતું નથી, ધર્મરથીજ થાય છે બન્યા કરે છે જેમકે-

દોહરા-લાખ ઉપાયે કોડ મત, કર દેખો સખ કાય
અણહોની હોયે નહિ, હોનેકી સો હોય

ગામમાં એક ધુતારો મનમાં કલ્પના કરે છે કે આજ અઠવાડીકે થયું તેમાં ક્યાંય ધુતું વિદ્યામાં લાભ મળ્યો નથી વળી મારા ઘરનું ગુજરાન એના ઉપર છે એમ કહી યાદ આવ્યું કે ન્યાં ઘણા માણસનો સમુદાય હોય તેમાં કોઇક પણ ભોળો માણસ નીકળી આવે છે માટે ચાલને દરબારમઠની આસપાસ ફર તેમ કોઇક હડફેટ પડી આવશે એમ ધારી રાજડોહી આગળ આજનેમ ફરવા લાગ્યો, પણ ક્યાંય લાગ ફાવે નહિ જનના માણસો પૈકી એકાદ બહાર નીકળે એટલે તેને વાણી, વીનયની જાળ પાથરવા માટે પણ કોઇ જાળમાં આવ્યા નહિ. કવિઓ દમલખાજ ધુતારાની નમનતા વિષે કહે છે કે-

દોહરા-દમલખાજ બમણો નમે, એતા કરે વિજ્ઞાન
ચોર સિંહણુ ને દીપડો, તણે નમે થાય હાણુ.

એમ કરતાં ફરતો ફરતો રાજકન્યાના મહોલની પાછળ આવી ચડ્યો, ત્યાં જુએ છે તો સાંઠ એકલી નજરે પડી આસપાસ કોઇ માણસ દોહો નહિ, સાંઠને ઝુકારી પોતે અસ્વાર થયો. મનમાં જાણ્યું કે આ સાંઠને વેચીશ તો બાર મહિનાના રોટલા નીકળી આવશે, એવી કલ્પનામાં સાંઠને ઉઠાડી ચાલવા જાય છે

ત્યાં રાજમોહોલમાંથી રાજકન્યાએ પડકારો કીધો. ધુતારે
 ઉંચી નજર કરી જોવા માંડ્યો એ વખતે જોજેવંતી
 ચણીઆનો કાછોટો બીડી બારીએથી બોલી, પુલસંગ વજર તૈયાર
 થઈ જાઓ. ધીમાશના બોલ ને વળી રાજકન્યા જોતાં ધુતારો બોલી
 શક્યો નહિ પણ આંગળીની ચપટી વગાડી ત્યાં રાજકન્યા બારીએથી
 ઠેકી ધુતારાની પાછળ સ્વારના રૂપમાં બેસી ગઈ ને બોલી નાથ ચલાવો,
 ધુતારે પગની પાનીનો ઇશ્કારો સાંઢને કર્યો ત્યાં સાંઢ ઉછળી ગઈ ને
 પવન જોવો વેગ કરતાં ગામનો કિલ્લો ઠેકી ગઈ, બંને જણા જંગ-
 લને રસ્તે પડ્યા; ધુતારો મનમાં ગદમદ કંઠે થવા લાગ્યો. વળી બીવા
 પણ માંડ્યો કે કોઈક આવી પોહોંચશે તો મારી શી વલે યાશે.
 પણ સાંઢનો વેગ જોઈ સમજી ગયો કે આ સાંઢ ધડીયા જોજન
 લાગે છે. ઠીક છે રસ્તામાં હાલ કાંઈપણ બોલવું નહિ રાત્રી વીતત
 થઈ ગયા બાદ સવારે રાજકન્યાને માગે મલશે નહિ કે તે લાગી
 જવા પામે. એવા તકે વિતકો કરતો જાય છે કે મારી બોતેર વષની
 હિમર થઈ તેમાં સ્ત્રી એનો તો મને દુષ્કાળજ હતો તેમ ધરમાં
 થીગડું દેવા રાતું લુગડું જોત્યું મળે એવું નથી એટલે રખે રાતા
 લુગડાનો શ્રાપ ઉતરે તો ઉતરે. એમ ભમવાનની મારા પર દયા થઈ
 હોય એમ દેખાય છે.

આ બાબત જોઈને કુલને ઉમદા સંગાર રાજકન્યાનું પદ, વળી રાજ-
 કુંવરને પરણવું આટલા દુષને પાત્ર દાસી કંકુડી, પોરસમાં આવતાં
 છલકવા લાગી. નજીક આવી પતિને ધુવટામાંથી દીઠા કે ઠેકડા મારતી
 પાસમાં બેસી ગઈ. આદાણો સ્વસ્તિવાચક મધુપક કરવા લાગ્યા એટ-

લામાં રાજકન્યાની માણ આવ્યા કે પુત્રી બાલક છે મોટા કુળનું
 વરરાજા છે, જેથી શીખામણ પુત્રીને આપું. એમ કહી પાસે આવી
 કાનમાં રાજમાતા કહેવા લાગ્યા કે એન જેનેવતી ધ્યાન રાખજો
 આપણી કુળ મર્યાદાને સંભાળજો કાષ્ટપણ રીતે મર્યાદા મૂકાઈ જાય
 નહિ. એમ એકવાર કહ્યું. તેવારે કંકુડી કુંવરીરૂપે કહે છે કે માણ
 શીકર નહિ. બીજીવાર માણ કહેવા લાગ્યાં તેનો જવાબ આપ્યો કે
 ચિંતા નહિ. ત્રીજીવાર કહે વિવાહમાં વરકન્યા બંને મંગલકેરા કરે
 છે તેમાં તરત આસને બેસી જાય છે તેમ ન કરશો. તલ જવ
 હોમીને બેસવું. ગોર મહારાજ કહે સૌભાગ્યવતિને સૌભાગ્ય આપે.
 એમ કહે એ વતનમાં વતનું, શાંતીપણામાં રહેવું. જ્યારે રાજમાતા
 બહુબહુ શિક્ષણ દેવા લાગ્યા તે વારે કંકુડીથી સહન થયું નહિ જેથી
 બોલી ઉઠી કે વારે વારે મને શું કહ્યા કરો છો શું મુદલ પરણી
 નથી, આગળ પરણે વર્ષ પંદર થઈ ગયા છે તે બધું જૂલી નથી
 મઠ કાંઈ કાંઈ યાદ પડ્યું છે. જાઓ શીકર કરો મા, રાજમાતા કહે
 તું પરણી છો તે કાણુ છો, દાસી કહે કાણુ હોજી આ કંકુડી છઉં
 એમ કહી હુલ્લેટો ઉઘો કરી મેલ્યો એ દેખાવ જોઈ રાજકુમાર
 સમરસિંહ વેદીએ બેઠા હતા તે ઠેક મારી તલવાર કાઢી ઉભા થઈ
 ગયા કે આ શું દંગો દગો. રાજકન્યાના બદલામાં દાસી પરણાવેો છો
 તરત મંડપમાં પોતાના સૈનીકા લઈ ગામ બહાર જ્યાં પડાવ હતો ત્યાં
 આવી ગયા અને લગ્નના વાજ વગાડી મોરચા કરવા લાગ્યા. લગ્ન
 મંડપમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો એલલસિંહ રાણીને કહે કે આ શો ગજબ,
 રાજકન્યા ક્યાં છે, દાસી પાસે રાજા આવી પૂછવા લાગ્યા કે એલી તું

કયાંથી ? કુંવરી ક્યાં ગઇ. કંકુડી કહે કુંવરી તો ઠીક પણ નાથ મારો વર ક્યાં ગયો ? આશુ' કયુ' ? પરણવા ઉપર આવડી ધોપી હોય નહિ, મારું મીઠોળ એ બાંધ્યું રહ્યું જાયો જાયો જમાદાર મારા વરને તો બોલાવી લાવો આમ કહેવા માંડી દરબારશ્રી એલલસિંહજી કહે એસ એસ નકટ, રાજકન્યા ક્યાં ગઇ તે સાચી વાત કર. કંકુડી કહે હું શું જાણું મને તો પોતાના બહલામાં પરણવા મોકલી છે. બાઈ તો ક્યાંક લાગી ગયા. બગચા બાંધતા હતા, દયો હવે કહી આપ્યું, માટે વરને તો લાવો. મારા વિવાહ તો રખડી પડ્યા, એ પ્રમાણે સૌના મનપર શોક છવાઇ ગયો. એલલસિંહે મારાઓ મોકલ્યા. સ્વારો દોડાવ્યા, હરણ કરનારને મારી નજરે કરો, એવા વચનો બોલતા બેઠાકળા થઇ ગયા. ચારે દિશામાં માણસો સ્વારો દોડી ગયા. બે બે ચાર ચાર કસાકે પાછા આવી નિરાશના વચનો બોલવા મંડ્યા કે ક્યાંય પણ રાજકન્યાનો પતો નથી વળી તપાસ કરતાં જમીન ઉપર ધડીયા જોજન સાંઢના પગલા જોવામાં આવ્યા જેથી હતાશ થઇ પાછા વળ્યા કે સાંઢના પંથને ઘોડો પોંદ્યો શકે નહિ. એ વચનોથી રાજાને વધારે ખેદ થયો. રાણી-વાસમાં રાજા રાણી બંને શોકમાં ગરકાવ થઇ ગયા, કે હવે શું થશે. કનોજના તીલકકુમાર જેરાવર છે મોટું રાજ છે માટે શું કરશે. જાલોદ પદમણી કહે નાથ આપણી કશુર નથી છતાં જે યુદ્ધ માગશે તો આપણે ક્યાં ક્ષત્રી નથી કે બીને બેસી રહેશું જેવી પરમાત્માની ઇચ્છા. બે ઘડી દહાડો ચડ્યો ત્યારે ફૂલસંગ નીશામાંથી જાગૃત થયો. હાથ લાંબા કરી સાંઢની દોરી પકડવા જાય છે ત્યાં હાથ ફકીરની ધુણી ઉપર પડ્યો એટલે બરાબર શુદ્ધ આવી. ને જુએ છે તો સાંઢ દોડી

નહિ ફકીરને પૂછ્યું કે મારી સાંઠ કાણુ લાઇ ગયું ? ફકીર કહે મેરેકુ
 માલમ નહિ હે, એ ઉપરથી વજર નીરાશ થઇ ડોડીમાં આવ્યા ને
 દાતણ કરી અમલના કસુંબા પીવાની તૈયારી કરે છે. રાણીવાસમાં
 રાજા રાણીને કહેવા લાગ્યા કે રખે પુલસંગ તો નહિ હોય, રાણી કહે
 ખાવીંદ વજર ધણો નીમકહલાલી છે એનાથી તે બને નહિં તો પણ
 તેને બોલાવો, વજર કસુંબા પી કપડાં પેહેરતા હતા ત્યાં રાજાના દૂતે
 કહ્યું કે દરબાર સાહેબ બોલાવે છે. પુલસંગ એલલસિંહ પાસે આવી
 કહે ખમા નામદાર ! રાજા કહે ફૂલસંગ તમે રાજાકન્યા વિષે કાંઈ
 જાણો છો ? વજર કહે અન્નદાતા જ્યારે જનને સામેયા થયા તે
 વખતે હું સામીલ હતો ત્યાર પછી ઉતારે જમવા આવ્યો. જમી
 કપડાં પેહેરી આવવા વિચાર કરતાં પલંગ ઉપર આરામ લેતાં નીદ્રા
 આવી ગઇ તે અત્યારે આપનું તેડું આવ્યું તે બારે આપ પાસે
 આવ્યો, તેમાં રાજાકન્યા વિષે હું અજાત છું. વજર રાજાકન્યાનું હરણ
 થઇ ગયું, કનોજના રાજા યુદ્ધની તૈયારી કરે છે માટે તમે મારા
 વિશ્વાસુ સરદાર છો. તમારા વિના જેજેવંતીનો પતો કાઢ મેળવી શકે
 તેમ નથી, જેથી કમર બાંધો તમને રસ્તાની ખરચી, ચડવાને વાહન
 વિગેરે રાજા તરફથી આપવામાં આવશે માટે તમે શોધ માટે પધારો.
 વળી તે રાજાકન્યા હું તમનેજ પરણાવીશ. વજર કહે ખાવીંદ માયાળુ
 રાજેંદ્ર કન્યા પરણવાની મને ઉમેદ નથી પણ રાજાનું અન્નજળ મારા
 રૂવે રૂવે બચુ છે તે સંબંધે હુકમને શીરોદ્ધાર કરવા તૈયાર છું એમ
 કહી ઘોડા મંગાવી વિદાય થયા. જ્યાં સાંઠના પગલાં હતાં ત્યાંથી
 પગેરો લઇ રવાના થઇ ગયા—રણસંગ્રામના સાહીત્યો ગોઠવી ખારોટને

એલલસિંહ પાસે ક્રોળપતિએ મોકલ્યા, કચારીમાં ખારોટ આવી
 એલલસિંહને તાજમહરી કહે છે કે કાં યુદ્ધ કરો, કાં શરણાંગત
 થાઓ—નહીતર એકની બે કન્યા સમરસિંહને પરણાવો. આ ત્રણ
 માગણી અમારા રાજ કહે છે. એલલસિંહ કહે ખારોટ યુદ્ધ કરવું
 તેમાં ક્ષત્રીને કાયરપણું હોય નહીં પણ આ પડ્યા ઉપર પાટું કહેવાશે.
 શરણાંગત તો હાર્યાની નિશાની છે, છતાં જાઓ કહો કે જ્યાં લગી
 રાજકન્યાનો પતો મળે નહીં ત્યાં લગી તમારું અરથ મારા ઉપર છે.

ક્રોળના ખારોટને રાજ એલલસિંહ નીતીનાં વચનોથી શ્રાંત
 પાડી, રવાના કર્યા. ખારોટ સમરસિંહ કુંવર પાસે આવી, દરબારનાં
 ક્ષાત્રધર્મને અનુસરતાં વચનો સંભળાવી કહેવા લાગ્યા કે જ્યાં લગી
 રાજકન્યાનો પતો નથી ત્યાં લગી આપનો પડાવ અત્રે મોજુદ રહે.
 આપની છેલ્લી માગણી એકની બે કન્યા પરણાવવા વિષે તેઓએ
 કબુલ રાખી છે, માટે યુદ્ધ કરવું એના ટાઇમની કાંઈ જરૂર નથી.
 જ્યારે આપણી મરજી પડશે તેવારે યુદ્ધ કરવું તેઓ તૈયાર થશે.
 અત્યારે જે બોલ બોલે છે તે શરણાંગતનાજ આપણે માનવા જોઈએ.
 સમરસિંહ કહે “ખારોટ, આપણને ઘણા દિવસો વ્યતિત થઈ જશે
 માટે કારભારીને ક્રોળ રવાના કરો.” એવા વચનો રહી રાજ
 શ્રાંત થયા.

અધોર અરણ્યમાં મીયાની રાત્રીની સાંઢ ચાલી જાય છે ધુતારો
 મન સાથે કહે છે કે આ વળી બોતેર વર્ષની ઉંમર થાતાં કપાળમાં
 રાતો ચાંદલાનો ડાઘ પણ થયો નથી એટલે મીઠાળના આપ રહ્યા,
 આ વખત જોતાં કહેવું પડે છે કે પ્રજા તારી મહનગતિ છે, ક્યાં આ

રાજકન્યા ને ક્યાં હું ધુતારો આ એ સખંધ વિધિએ નીમ્યો હશે,
હવે તો લયંકર વનમાં જઈ જલદી લમ કરી લઉં આવા વિચારમાં
સાંઘની સ્વારીએ આમલા લાગમાં બેઠો જાય છે. રાજકન્યા પતિને
શાન્તરૂપ રહેલા જોઈ જોજોવતી કહેવા લાગી કે નાથ કેમ બોલતા
નથી ઠીક ઝઠીક કે હૃદયનો હર્ષ મને બતાવતા નથી મને આવતા
વિલંબ થયું, જેથી શું? અણુગમે થયો કે એમ કહી બોલતા
હૃદય ભરાઈ આવ્યું કે,

દોહરા—ખિન અપરાધે વારતા કાં ન કરો મૂળ નાથ
હું હૃદયની દુખળી નેત્રે અશ્રુપાત
પ્રેમ તહાં પડે નહિ પડે પ્રીત ન હોય
પડે પ્રીતી જો રહે પીતળ સમ સૌ જોય

હે પ્રાણનાથ અત્યારે હું નીરાધાર આપની દાસી છું તેમ માતા
પીતાના નીજીર પ્રેમને, છોડી હું આપની સાથે આવી છું તો મારા
દુઃખી મનને શાન્તી આપવી એ આપનું કામ છે આવી મૃદુ વાણી
સાંભળી ધુતારાના હૃદયમાં પુલકા વળીઓ વળવા માંડી કે મારે આ
સ્ત્રીને જવાબ શું આપવો એના જેવા પ્યારના શબ્દોથી બોલતા
આવડતું નથી, ને કહી બોલીશ તોજ સુતરમાંબધું વચનો થઈ
જશે, જેથી મૈાન રહેવું એ ઉત્તમ છે, વળી હા—ના કહેવા જઈશ
તો પણ ચતુર રાજકન્યા વાણીમાં વરતી જશે.

આ દુનીઆમાં વશ કરવાનો મહામંત્ર વાણી છે; મહાત્મા કહે છે
કે “ચોપાઈ—અશીકરણકી કામલ બાણી, મારણ, મોહ ક્ષમાબલ

જાણી," એથી પણ અજ્ઞાન હું. માટે મહાવનમાં પોહોંચી જાઉં કે કદી મને ઝોળખી જાય તો પણ તેને નાસી જવાનો માર્ગ સુઝે નહિ. જેથી લાચાર થઈ મને આધીન થાશે, વધારે રાજકન્યા કહેવા માટે છે તે વારે ધુતારો હાથના આંગળાની ચપટી વગાડે છે. તેમ તેમ રાજકન્યા ગભરાટમાં પડે છે કે વજીર હશે કે નહિ એટલે સમસ્યાથી સમજાવવા કહે છે કે જે જોલથી ચાનક ચડે.

દોહરા: ક્યા પંડિતકી ચાતુરી, મીલે જ્યું મૂરખ સાથ,
જ્યું મૃગ નયની કામની, પડી નપુષક હાથ.
જે જોલા પ્રેમીનાં સેવીએ, સો ઠેકાણે હોય શ્વાસ,
તાવી તાવીને તાવીએ, આખર પીતળનો પાસ.

અરેરે નાથ માર મન હવે સ્થિર રહેતું નથી. જગીયામાં મને તીરસ્કારના કટુ વચનોથી વધાવતા હતા, એવા તીક્ષ્ણ વચનોના પણ મને શાં શાં પડે છે. એવા તીક્ષ્ણ વચનોને હું અત્યારે અમૃત જેવા માની લઉંશ, વાંચક મહાશયો—

જાતીના હૃદય આવા બેદીકને મામીંક વચનોથી વીંધાઈ જાય એ તો સ્વભાવીક છે. પણ આ મૂખનું મન આઘાતમાં પડી જાય છે.

આમ પ્રેમની પ્યારી જેજેવતી ધુતારાને ઝોળખિતા વજીર માની વિનવી રહી છે કે ને ધુતારાની પીઠ ઉપર પોતાના સક્રમણ હાથ ફેરવતી કહેતી જાય છે કે—

દોહરા:—પાણીમાં પાણી, બીંજે પણ સીંજે નહિ,
મૂરખના કરો વખાણ, રીંછે પણ યુએ નહિ,

મન સ્થિર માર રહે નહિ, ચિત ચડે ચક્રડોળ,
નવ નેળ પાણી ચઢે, પથ્થર ન ભીંજે કોર.

આવી ગુણ વાણીએ વીનવતાં ધુતારાની પીઠના બાલ આવળના
કાંટા જેવા હાથમાં બોકાવા લાગ્યા. જેથી વધારે ફાળ પડી કે
પુલસંગ વજરનું શરીર કામળ, ને આતો આવળની શુણુ જેવા
વાળ ને પથ્થર જેવી પીઠ આ સરખામણી કરતાં રાજકન્યાની
ધૈર્યતા છૂટી ગઇ, ને બંને નાટકના પાત્રોમાં આ પાત્ર મારા મનને
બૂલ ખવરાવે છે કે શું? આવા બેદલાવની શંકા સચોટ બેસી ગઇ.
આ તરફ ઉપાકાળનો સમય નજરે જેવામાં આવ્યો. જંગલમાં
પક્ષીઓ કલોલ કરવા માંડ્યા. માણસ માણસને ઓળખી શકે
એ પ્રભાવ નજરે દેખાયો. રાજકન્યા હીંચકવા લાગી. તે ધુતારો
સાંભળી ગયો. એટલે પાછળ મુખ કરી ધીરજ આપવા જાય છે.
ત્યાં દ્રષ્ટીમાં ફેર જેવામાં આવ્યો. જેથી એકદમ સાંઠ ઉપરથી
રાજકન્યા નીચે કૂદી પડી, ધુતારો સાંઠને ઝુકારી ઉતરી પડ્યો;
રાજકન્યાએ કાછોટોવાળી એક બાજુ પોતાના વટમાં ઉભી કહેવા લાગી—
એલા તું કાણ છો? ધુતારો સાંઠને ઝુકારી સામે રહી કહેવા લાગ્યો
રાજકુવરી હું જાતનો ધુતારો છું. તું શું કહેવા માગે છે. જેને-
વંતી કરે, મેં કહ્યું કે પુલસંગ વજર ચાલો તે વારે તું કેમ
બોલ્યો નહિ. ધુતારો કહે રાજકન્યા હું તો બોલ્યો નહિ પણ એ
વખતે મારી જગ્યાએ બીજો કોઇ નર હોત તો, તે પણ બોલે
નહિ, આવો સંજોગ કે જે સ્વપ્નામાં ખનવા સંભવ હોય નહીં એ
સમય કાણ જાતો કરે! બને જો કરે, તો તે મૂખ ગણાય. તેમ,

હું તો બોતેર વરસને ઘેર ગયો, તેમાં મારા ધરમાં રાતા લુગડાનો
આપ જેથી તારા જેવી રાજકન્યા મલી તે કેમ મૂકી પોષાય. રાજ-
કન્યા ધુતારાના વચનોથી વિસ્મય પામી કે આ તો મને સંતાપ
નડયો—એટલે કહેવા લાગી કે તને જે કાંઈ નાણાં જોઈએ તે હું
આપવા તૈયાર છું. પણ, મને કુલસંગ સાથે મેલવી આપ. ધુતારો
કહે એવો હું મુરખ નહિ કેમકે મારે તો તમારી સાથે લગન કરવા
છે—રાજકન્યા એ સંભળી કહેવા લાગી કે, વાહ પરમાત્મા ! તારી
મહન ગતી છે. અવસ્થાને જાળવું બનવા અશક્ત દેખાય એવી
લાલચમાં લપટાવું એ આવા મૂખ કેમ નહિ સમજતા હોય શું
એ પણ જાવીને હાથ હશે, એમ કરી વિલાપ કરવા લાગી કે—

દોહરા— શીવરા મંડપ માળીયા સજ થઈ બેઠા નાથ,
તે મૂક્યા મેં પરહરી હું ગઈ ધુતારે હાથ;
માત તાત મેં મુકીયા તજ્યો સહીયરનો સાથ,
એ પણ મેલ્યા પરહરી હું ગઈ ધુતારે હાથ;
આશા અમર મારી હતી, તે પણ થઈ નીરાશ,
બે હાથેથી ઢળી પડી ગઈ ત્રીજને હાથ;
હવે શીયળ કેમ સાચવું, નીરાધાર હું નાર.
બહુ નામી બેલપ કરો તુજ વીન નહિ આધાર.

ઉપરના સુત્રો બોલતાં અશ્રુપાત વડે પરમાત્માની સ્તુતી કરવા
લાગી કે હે દીન દયાલ આ વખતે મારું શીયળ રહેવા સંભવ
નથી તો નાથ તમે વાહાર કરો, દ્રોપદીની બરી સલામ તમે

લાજ રાખી હતી માટે દાસીને સહાય કરવા હે પ્રજા પધારો
આ દુષ્ટના પંજમાંથી ઉગારો. એમ સ્તવન કરવા લાગી.

ધુતારો કહે—રાજકન્યા બીજી વાતો ન કરતાં મારા પ્રેમને વશ થાઓ.
એમ કહી પાલવને અડકવા જાય છે. ત્યાં જેજેવંતી આવી ખસી
ઉભી રહી અને મનમાં કહેવા લાગી, કે આ વખતે બીહવું એ પણ
ઠીક નહિ, આત્મજળ અને સ્ત્રી ચરીત્ર એ ઉભરવાના બે સાધનો છે.
એમ કહી ધુતારાને હસ્તે વદને કહેવા લાગી કે ધુતારા હું તો તમારી
પરીક્ષા જેઠું છું કે તમે કેટલાકમાં છો. આજ તો થું પણ
તમારી યુવાઅવસ્થા હતી તે વખતે તમે દરરોજ મારા રાજમોહોલ
નીચે થઈ ઘોડો નચાવતા જતા હતા તે વખતે મારું મન તમારામાં
લાગેલું હતું પણ લાચાર કે તમારી અને મારી જાતનો પ્રતિબંધ
મને આડો આવ્યો પાછી મારા ઉપર મારા પિતાજીએ ચોકી
એસાડી જેથી મેં તમારું મુખ જોયું નહિ પણ જે આજ્ઞાના
અંકુરો હૃદયમાં પુટ્યા હતા તેજ અત્યારે નવપલવ થયા જેવામાં
આવે છે.

દોહરો—આજ્ઞાના અમર જાડ તે કાપ્યા કાષ્ઠથી કપાય નહિ
દિલાસે સીંચન થાય કાટે કાડ પમાય સહી
જલમે વસે કમોદની ચંદા બસે આકાશ
જો જીનકે મન બસે સો તીનુકે પાસ

આમ હવેની મૃદુ વાણીએ ધુતારાને રાજ રાખવા કહેવા લાગી
કે મારે તમનેજ વરવું ને પરણવું છે. આવા વચન રાજકન્યાના
સાંકળી ધુતારો મલકાતો મલકાતો કહેવા લાગ્યો હે સુંદરી

મારા જેવો પુરુષ રાજરજવાડામાં તો છેજ નહિ અત્યારે જન્મલમાં
 ચાર જણ આવી ચડે તો જેને જમણી તે જેને ડાબી બમલમાં
 બીડી મારી નાખું. વળી તમારે હિમતમાં રહેવું કે મારા બધા
 દાંત પડી ગયા નથી. હજુ આગલા જે દાંત મોજુદ છે. તેમ તમને
 કોઇ શહેર પાટણમાં જઇ ચોરામાં ખેસાડી ગામમાં એક આટો
 આપી આવું તો, એકવીસ રોટલા માગીને લાવી આપું એવો છું
 તમારે વખતે રસોઇ પણ કરવાની જરૂર પડશે નહિ. રાજકન્યા
 હૃદયમાં ખેદ પામી, ઉપલક્ષ મને ખડખડ હસવા લાગી અને કહેવા
 લાગી કે હવે ધુતારા આપણે અહીંથી આગળ ચાલીએ.
 અને કોઇ શહેરમાં જઇ બ્રાહ્મણને તેડાવી આપણા ખેના લગ્ન
 પુછીએ, કેમ કે હવે મારે સારા લગ્ન જેવરાવી તમને વરધોડે
 ચડાવીને પરણવું છે. એ વચનોથી ધુતારાના શરીરમાં પુલકાવળીઓ
 વળવા લાગી અને ધણોજ રાજ થયો. રાજકન્યા કહે એક વાત છે
 કે હવે આજથી તમારા ને મારા શરીરનો પરંસાપરસ થાશે નહિ.
 કારણ કે વિવાહ થયા નથી, જેથી જો તમે સાંઢ ઉપર ખેસો. તો
 હું દોરીને ચાલી આવું. અને હું સાંઢ ઉપર ખેસું તો તમે દોરીને
 ચાલ્યા આવો. બંનેથી સાથે ખેસાશે નહિ, મને કુંવારે કલંક ચડે.
 ધુતારો આ સાંભળી મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે, કેવી હુશિયાર છે.
 ડાહી છે. જો એ દોરી જાલી ચાલી આવે તો તે રાજપુત્રી છે. તેણે
 શદ તડકો જોયો નથી. વળી પંચ કરેલો નથી જેથી બલે તે સ્વાર
 આય અને હું સાંઢની દોરી જાલી ચાલ્યો આવું. મેં પગપાળા
 બાળાએ પંચ કર્યો છે. એ બીચારીથી પંચ વેઠી શકાશે નહિ. એવા

વિચારથી રાજકન્યા જેજેવંતીને સાંઢે બેસાડી પોતે હાથમાં દોરી લઇ આગળ ચાલ્યો. જેજેવંતી રસ્તામાં સાંઢ ઉપર બેઠી બેઠી પુલકાંચ વણરનું રમરણ કરી નેત્રમાં અમ્મુ ભરવા માંડી અને મન સામે કહેવા લાગી કે અનન્યા વિદેશી પુરુષથી પ્રેમ કરી જીંદગીને નીકટ સંબંધ બાંધ્યો એમાં આટલી ખુવારી થઇ છે. વળી કહેવા લાગી કે—

દોહરા—જે મેં એસો જનતી પ્રીત કરે દુઃખ હોય
નગર પડો વમડાવતી કે પ્રીત ન કરશો કોય
પ્રીત કરી સુખ લેન કું ઉલટી લઇ દુઃખ દેન
પહેલે આગ લગાય કે, પીછે ગયે જલ લેન
ચોરી આંટા ચાર, પ્રીતથી ફરીજ નહિ
હૈદર વરણો હાથ મીઠોળ બાંધે બાળ્યો નહિ

સાંઢ ઉપર રૂદન કરતા ધુતારો જેજેવંતીને જોઇ ગયો એટલે પુછવા લાગ્યો કે કેમ રાજકન્યા રૂદન કરે છે, તમે રોવા માંડો છો તો મને પણ રોવું આવી જાય છે. રાજકન્યા કહે ધુતારા રોતી નથી, તારા સામે નજર કરતાં પ્રેમના આંસુ પડી જાય છે, ધુતારો કહે હું રોઉં તો એ પણ પ્રેમના પાણી કહેવાય કે? જેજેવંતી કહે હા એમ રસ્તો કાપતાં મધ્ય વન આવી ગયું ત્યાં ત્રણ રસ્તા પુટતા હતા જેથી જેજેવંતીએ જાણ્યું કે વજર નક્કી મારી પાછળ શોધ કરવા આવ્યા વિના રહેશે નહિ. તો આ ત્રણ માર્ગમાં તે મુંઝાઇ જશે; માટે તેને સમસ્યા દેતી જઈ એમ કરી સાંઢ નીચે ઉતરી પડી ધુતારે સાંઢ ઝુકાવી, ત્રણ રસ્તા ઉપર ત્રણ પથર ખોડેલા હતા

એટલે પણ રાજના સીમાડાની યાદી હતી, એ વખતે જેનેવંતીએ
સાંઠ ઉપરના ખેસવાના કાંઠા સાથે ટચલી આંગળી ધસી તેમાંથી
લોહી કાઢી પત્થર ઉપર ધાવ લખ્યો કે હે નાથ—

દોહરા—એ મુકીને પરવરો, વચ્ચે મારગ હાથ
સુંદરી સ્વાર અહીં લગી, સાક્ષી જગનો નાથ
ખેતર પાકાને પોંક થીયા, મન ખેડો ચડી માળે
વહેલાં વળજે વહાલથી, મને રોઝડા રંજડે
એકથી બે બલા હતા, એહ પરીયાણે નાથ
સાંઠે ફૂદી જે ધડી, પડી ધુતારે હાથ
ચુંદડીકે રંગ ચોળ, અંગ માથે અડાડેલ નહિ
રંગ માથે પડ્યો રોળ, મીઠોળખંધ બાળ્યો નહિ

પ્રાણનાથ વીપતના સમયમાં મારી શું દશા થશે હજી લગે
હું શીયળ સંભાળી રહી છું. આ પ્રમાણે પત્થરમાં ધાવ લખતાં રૂદન
આવી જાય છે. ધુતારો કહે સ્ત્રી એ શું કરો છો. જેનેવંતી કહે
ધુતારા તમે કાંઈ આ અક્ષર ઉકેલી જાણો કે નહિ, ધુતારો કહે અરેરે
હું તો ઠીક પણ મારી સાત પેઢીથી કાળા અક્ષરને વેર ચાલ્યું આવે
છે. ત્યારે ધુતારા આ પત્થરમાં તારી ને મારી યાદી લખું છું કેમકે
આ શરીર તો નાશવંત છે, કોઈક પણ વખતે પડી જશે જેથી
કોઈ વાંચી આપણુ બંનેને યાદ કરશે. કેમ, ધુતારા એ ઠીક કે નહિ
ધુતારો કહે વાહવાહ એ કામ તો ભારી કયું એમ કહી રાજકન્યા સાંઠે
સ્વાર થઈ આગળ અરણ્યમાં ચાલવા માડ્યું, વનમાં વાઘ વડ ને
દીપડા બચકર જનવરોના નાદ થવા લાગ્યા.

એવા ભયંકર જંગલમાં સુરજ વખતે દેખાય અને વખતે દેખાય
પણ નહિ, એવા પવંતોના ઊંચા શીખરોને આકાશ લગી પહોંચેલા
જેવામાં આવે છે. ધુતારાને રાજકન્યા રસ્તામાં કહેતી આવે છે કે
જેમ અને તેમ શહેર પાટણ નજરે પડે તો ત્યાં જમ વેળાશર લગન
કરીએ. એમ મનસુખા કરતા જાય છે ત્યાં એકાદ જણ જાડ ઉપર
ઉંચે ચડી જંગલમાં ચારેબાજુ નજર ફેરવ્યા કરે છે. અને બે જણ
નીચે ઉભા ઉભા જાડ ઉપરના જણને પૂછ્યા કરે છે કે કામ આવે
છે કે, પેલો કહે હા સાંઠ ઉપર એક સ્ત્રી બેઠી છે અને એક જણ
સાંઠની દોરી ઝાલી દોર્યો આવે છે. જો વિચાર હોય તો આડા ફરી
જમથે બે જણા કહે હા નીચે ઉતરી આવ નીચે આવ્યા પછી
ત્રણ જણા રસ્તો રોકી ઉભા છે, ત્યાં સાંઠની દોરી પકડી ધુતારો
નિર્ભયતાથી ચાલ્યો આવે છે, એવામાં ત્રણે જણા આડા ફરી સાંઠની
દોરી ઝાંટી લીધી આવે. અકસ્માત જોષ જોજેવંતી ઠેક મારી નીચે
ઉતરી પડી. સાંઠને જુકારી ધુતારો ધ્રુજતો ધ્રુજતો છેટે જમ ઉભો
રાજકન્યાએ ધુતારાને સાન કરી કે ચાર જણને તું મારી નાખતો
હતો માટે ત્રણ આગળી ઉંચી કરી બતાવી. ધુતારે માથું હલાવ્યું
કે હું પહોંચી શકું નહિ. આ વસમીને વીકટ વેળાએ જોજેવંતીએ
આત્મબળના જોસથી દ્વિમત પકડી લીધી કે વાહ પરમાત્મા ! આ
ત્રણ જમદંડ જેવા મલ્યા, આમાં મારું બીરદ રહેવું મુશ્કેલ છે. પ્રભુ
તારો આશરો છે. જેનો કામ નથી તેનો તું બોલી છો. એમ પ્રદતા
પકડી પૂછવા લાગી કે ભાષ તમે કાણ છો ? અને કેમ અમને રોકી
રાખો છો ? શીકારી કહે અમે જંગલના શીકારી છીએ,

આ જંગલ અમારું છે આમાંથી ઠાઠ પણ કુશલતાથી
 બચીને ગયેલ નથી. જેથી આ પુરુષને મારી નાખશું,
 સાંઠ લાઇ લેશું, તમને અમે ત્રણે જણા પરણશું. આ
 સાંભળી ધુતારાના ગળથણ ગળી ગયા કે થઇ રહ્યું.
 હું ઘણી ઉમેદથી લઇ જતો હતો ત્યાં આ
 કાળના છરા જેવા ત્રણ આકા પડ્યા હવે આમાંથી પરણવું તો ગમું
 પણ મને મારી નાખશે. વળી જેજેવંતી શિકારીના વચનોથી ખેદ
 પામવા લાગી ને કહેવા લાગી કે તમે ત્રણ જણ પરણશો કે ત્રણ-
 માંથી એકાદ જણ પરણશો. શિકારી બોલ્યા અમે તો ત્રણ સાથે
 પરણીશું. સ્ત્રી કહે લાઇ એક સ્ત્રીને ત્રણ પતિ હોય નહિ, એવું મેં
 ક્યાંયે સાંભળ્યું નથી પણ એક પતિને ત્રણ કે એ સ્ત્રી હોય છે. માટે
 જો તમે ત્રણ પરણવા ધારતા હો તો આ બિચારા ચોથા જણે શું
 અપરાધ કર્યો છે. જેમ તમે ત્રણ તેમ આ ચોથો ધુતારો પણ
 બંને સાથે રહેા. જેમ ત્રણ તેમ ચાર પતિ થાઓ. ત્રણે જણ કહે
 ત્યારે એમ કરીએ. બિચારો લઇને જતો હતો માટે તેની પણ તેમાં
 આશા બંધાણી હોય. ધુતારો ત્રણ સામે જોઇ કહે છે કે લાઇ એટલી
 મહેરબાની કરો, વળી મારો તો ચોથો નાંખર છે. તમે ત્રણ પહેલાં ને
 હું તો છેલ્લે નાંખર છું, શિકારી કહે ત્યારે લે તેમ કરશું. એમ કહી
 ધુતારાને રાજી કર્યો, જેજેવંતી કહે હવે એમ કરો તમારા ચાર
 જણમાંથી જે પરાક્રમી નર હોય તેને વડું તો કેમ ? ચારે જણે
 કહ્યું કે અમે બધાએ પરાક્રમી છીએ એટલે રાજકન્યા નિરાશ થઇ
 રહી કે હવે શું કરવું, હે દીન દયાન આનાથના નાથ બુધ્ધિવાતા
 તમે છો એવું સ્મરણ કરી તકવિતક કરવા માંડી. તેવામાં પ્રજુ

મેરક થયા ને હૃદય ખુલ્યું એટલે જેનેવંતી શિકારીને કહેવા
 લાગી કે તમારું નામ શું છે અને તમે આવાજ વેશમાં છો કે
 કેમ ? શિકારી કહે મારું નામ ખાપરો, બીજો કહે હું કાઠીયો છું
 ને ત્રોજો કહે મારું નામ કાખીયો છે, અમારી પાસે લાખુના માલ છે.
 અમે ત્રણે આ જંગલમાં લુટફાટનું કામ કરીએ છીએ, ત્યારે રાજ-
 કન્યા કહે તમારો માલ ક્યાં છે. આ પાસેની ઝાળીમાં છે. ઠીક
 ત્યારે તમે ચારે જણા લઇ આવો કેમકે હું પરણીશ એટલે તમા-
 રાથી જવાશે નહિ. એ સાંભળી ચારે જણા ને લુંટનો લાખુની
 કીમતનો માલ લઇ આવી ઢગલો કર્યો. રાજકન્યા મન સાથે કહે છે
 કે ગરજ એ કેવી છે, કે ચારે જણા આધીન હોવા છે વળી તમે
 ચારે જણા લૂટના માલનો એકજ ગાંઠડો કરી બાંધી તૈયાર રાખો.
 ત્યાં હવે હું એમ કહી કણેરના ઝાડમાંથી એક ડાળ કાપી લઇ તેના
 તીરકામઠાં બનાવ્યા અને કહ્યું કે હું ભગવાનની પુજા કરી લઉં
 તેટલી વારમાં મારા તરફ તમે ચારે જણા પૂંઠ વાળી હોશી તમારા
 બધાએ પંદુરેલા કપડાં ઉતારી ઢગલો કરજો ને જેવા માતાના ઉદર-
 માંથી જન્મ લેતી વખતે જેવા હતા તેવા થઇ રહેજો. જ્યારે એક
 દોરડું આપું તે કમરમાં બાંધી કપડાનો કટકો આપું તેની લંગોટી
 વાળી પછી મારી સનમૂખ હોવા રહેજો. આવી નિશાળ બણાવી
 રાજકન્યાએ પોટલીયામાંથી પાણી હથેલીમાં લઇ માનસીક પૂજનથી
 સૂર્ય નારાયણને અન્ન આપ્યો તેમાં કહેવા લાગી કે હે સવિતા દેવતા
 શ્રી નમઃદા કીનારે અત્રાંધીની અર્ધાંગના સતિ અનુસૂયા પાસે
 ત્રણદેવ બ્રહ્મા, વીષ્ણુ ને શંકર અત્રીના આશ્રમમાં પધારી રૂપી-
 ખત્તિ પાસે નગ્ન સ્વરૂપમાં બિદ્યા લેવા અતિથીઓ થઇ બિદ્યા માગી

હતી. સતિ અનસૂયા પતિશક્તિ ને સેવામાં પારંગત હતા જેથી ત્રણ દેવને ઓળખી ગયા તેથી ત્રણે દેવને બાલક બનાવી દીધા-કેમકે બાલ અવસ્થા અસાધ્ય હોય છે જેથી બીનભાવ દેખાતો નથી. તેમજ આ ચારે દુષ્ટોના શરીર કપડાં હિતારતી વખતે બાલસ્વરૂપ મારા જેવામાં આવે આવી પ્રભૂપ્રાર્થનાએ એક અર્ધ આપ્યો, બીજો અર્ધ આપતી વખતે કહ્યું કે હે નારાયણ ભગવાન હિંચા આશ્ચર્યના સાક્ષી તમે છો માટે મારી બાળવય કેજે સમજ શક્તિમાં આવ્યા પછી જો પુલસંગ વજ્ર સાથે મારો આંત્રીક પતિભાવ હોય તો મારે ખીરદ નીભાવી દેજો. ત્રીજો અર્ધ દેતી વખતે કહે છે કે હે રંનાદે પતિ સવિતા ભગવાન ઉપરની બે ભાવના મારા હૃદયમાં સચોટ હોય, શિયળ વૃત્ત આવજ દહાડા લાગી અડગ રાખ્યું હોય તો અનાથના નાથ. નોધારીના આધાર મારું તીરકામડું મારા બળથી વધારે વેગવાળું બની એક મજલ ઉપર પડજો. અસ્તુ અસ્તુ.

આ તરફ ચારે જણાના કપડા કઢાવી સૌ સૌની પછેડીમાંથી દોરડું કાઢી ને દોઢ દોઢ હાથનો લુગડાનો કટકો ફેંકી આપ્યો ચારે જણાએ લંગોટી વાળી લીધી એ વખતે ત્રણ જણા તો મૌન રહ્યા પણ ધુતારો કહેવા માંડ્યો કે રાજકન્યા મારો દુપટો નીચે પડ્યો છે તે ઉપાડી હું બેઠ વાળી લઉં કે ? વળી દુપટો નવોજ છે અને તે અઢી રૂપિઆનો લીધો છે એક વારજ બાંધ્યો છે, કાપડીઆના નાણા પણ હજુ મેં આપ્યા નથી. ધુતારાના વચનથી જેજેવંતી કહે દુપટો બહે આંહી પડ્યો, લંગોટી વિના બીજું વસ્ત્ર સાથે લેવાય નહિ. ત્રણ જણા કહે વાલ ? તું ભારી લાગે છે તારા દુપટાથી અમારે માલ લાખુંની કીમતનો છે. એમ કહી ધુતારાને બોલતાં બંધ કર્યો.

જેજેવતી રાજકન્યાએ ચારે પુરુષો ને કહ્યું કે ત્યો હવે તમે બે જણ મારી જમણી બાબુમાં ઉભા રહો, બીજા બે જણ ડાબી બાબુમાં ઉભી જાઓ, તમને વચ્ચેથી રહીત ક્યાં છે તેનું કારણ કહું છું મારો એવો વિચાર છે કે તમારા ચાર જણામાંથી જે દોડ કરવામાં વધારે વેગ કરી બતાવશે ને હું જે આ તીર કામઠું ફેંકીશ તે પહેલાં આવી મારા હાથમાં આપશે તેને હું પરણીશ. જેથી તમારે તીર કામઠા સામે નજર રાખવી તેમાં હડી કાઢો તો કાષ્ટની પાધડી છૂટી જાય કાષ્ટનું ધોતીયું નીકળી પડે અને પગમાં અટવાઈ જતા પડી જવાનો વખત આવે જેથી લંગોટીમાં કાંઈ પણ આડું આવે નહિ તો મનમાની દોડ નીકળે. ચારે જણા ખુશી થયા કે રાજકન્યા કેવી ચતુર છે. ઉપરની કથુલત ઉપર ચારે જણા તીર સામે તાકી રહી જોયા કરે છે; જેજેવતી મનમાં કહેવા લાગી કે પુરુષ નામ કે જેને પર સ્ત્રી ઉપર કેવો પ્રેમ રહે છે; જેમ દીવા ઉપર પતંગીઆં ઉડી પડે છે તેમાં આખરે આજી જાતા કરે છે, એક કવિ કહે છે કે—

કુંડલીઓ—નારી દીપક દેખકે પરતહી પુરુષ પતંગ
અતિ આતુર બસ હોષકે, આપ જલાવત અંગ
આપ જલાવત અંગ. કછુનાં હાંસલ હોવે
દેખ સુદ્ધ અસુદ્ધ સુધમ'મે' કમાઈ ખોવે
હરિ ગુરૂ ખીન હરિદાસ અનુભવ આપ ખીચારી
પરતહી પુરુષ પતંગ-દેખકે દીપક નારી.—

આવી ખોટી લાલસામાં લપટાઈ જનારની ધુરી દશા થાય છે જેનો ચિતાર આ ચારે જણા ઉભા રહી બતાવી આપે છે.

શ્રી પરમાત્માની પ્રાર્થનાએ રાજકન્યા એ તીર ફેંકી આપ્યું તે એક મજલ ઉપર પડ્યું તેવાજ ચારે જણ દોડી નીકળ્યા જાણે બાદરવો ચરી બીમનાથના ખુટીયા ઠેકતા હોય તેમ એક બીજાને આગળ વધી ન જવા માગમાં પછાડે છે મારે છે ધુતારો કહે બાપ તમે ત્રણ જણ દોડી શકતા નથી ને મને આગળ વધવા દેતા નથી ને નાહક મને પટકાવી પાડો છો, હું જેજેવતી પાસે કહી આપીશ. આવા વાદવિવાદ કરતા દોડી નીકળ્યા છે ત્યાં કાંઈ તીર ઉપર સુતો, કેનો પગ તીરને અડ્યો, કાંઈ કહે બાપ મારો હાથ પહેલો અડક્યો છે, પણ મારો પગ લપટી ગયો એટલે હું પડી ગયો છું. આવી રક-ઝક કરવા મંડ્યા ને ચારે જણાએ તીરને પકડી બે બે હાથે જાલીને ચાલ્યા આવે છે ને કહેતા આવે છે કે આપણા ન્યાય રાજકન્યા જેજેવતી કરશે તમે ત્રણ એકા છો એમ અરસ પરસ બોલતા તીરને ચોટી રહી મારે ચાલ્યા આવે છે.

આ તરફ જેજેવતીએ લુંટનો માલ ધુતારાનો દુપટો, અને કપડા સર્વે લઈ એક ગાંઠડો બાંધી સાંઠ ઉપર નાંખી મારાં મુકી આડે મારે સાંઠ ઉપર સ્વાર થઈ ચાલી નીકળી, રસ્તામાં વિચાર કરતી કહેવા લાગી કે ચારે જણા કેવા મૂર્ખા બન્યા કે ગાંઠ ગુમાવી લંગોટી બર થયા; વળી ચારેનું જુદાપણું શ્રી દેવકૃપાથી થઈ ગયું, અત્યારે પરમાત્માએ મને નિશ્ચીંત કરી.

અરસ પરસ વાટાઘાટ કરતાં ચારે જણા ચાલ્યા આવે છે તેમાં ધુતારાની નજર મૂળ સ્થાનક ઉપર પડી એટલે તરતજ હાથ મુકાઈ ગયો એટલે ત્રણ જણ કહેવા મંડ્યા કે કેમ ધુતારા તેં હાથ ખસેડી

લીધો, ધુતારો કહે બાપ તમારા પાપમાં મેં મારો અઢી રૂપીઆનો દુપટો ખોયો. હવે શું કરવું તીર કામઠાંનાં ખટકાં બરો. આંખો તો ઉધાડો આ જગ્યાએ આપણા કપડાં ને લૂટનો માલ, વળી મારો દુપટો પડ્યો હતો તે બધું ઉપાડી સંકેલી ગઈ. આપણા કોડીયા, ઠળીઆના હાથ પણ આપેજ ખસી ગયા. ધુતારો કહે તીર પકડો, કેમ મુકી દ્યો છો ત્રણજણા તો પાપાણુ જેવા થઈ ગયા કે એલા ધુતારાનું ખોલ્યો નહિ કે ? આ ધુતારી છે. મુખાં તારા પાપ અમને લાગ્યા ધણી મહેનતનો ધણા વર્ષનો માલ અમારો ઉપાડી ગઈ. ધુતારો કહે હું સુખે લઈ જતો હતો ત્યાં તમારા બાપનું દાટયું હતું તે તમે આડા ફરી ગયા, જેજેવતીને પરણવા તૈયાર થયા. દ્યો કાઢો સ્વાદ બીજું તો કાંઈ નહિં મને મારો દુપટો અઢી રૂપીઆનો સાવ નવો ગયો, તે ખટકે છે. આમ એક બીજાને ઠપકો દેવા લાગ્યા, ધુતારો કહે આપણે કલપાંત કરી રોષ મરથું તો પણ દેખીશું નહિ. માટે માફ કહ્યું કરશે તો હજી ફાવશે તેમ એણે કરવાનું હતું તે તો બધું કરી બતાવ્યું એક વાત એ પણ ભુલી ગઈ છે તો હું કહું તેમ કરો એટલે પુરી થઈ જાય. જુઓ આપણુ ચારને લંગોટી તો વળાવી દીધી હવે જંગલમાં રાખ એણે દીડી નહિ હોય માટે વગડાતી ધુળ લઈ ચારે જણા શરીર ઉપર ચોળી લીધો. એટલે ચોખ્ખા બાવાના રૂપમાં થઈ રહીએ. એ સાંભળી ધુતારાના કહેવા મુજબ ચારે જણાએ ધુળ ચોળી લીધી. ધુતારો કહે—

ચોપાઈ-ચોળી ભભૂતી અંગે ચાર

પૂઠે પડ્યા મલવાને ચાર

લખ્યા લેખ તે કાથી ન દળે
સાંઢને પગલે, જોવા સંચરે

ને ચારે જણા બાવા બની ત્યાંથી સાંઢના પગલા જોતા રસ્તે પડ્યા
ધુતારો માગ'માં કહેવા લાગ્યો કે,

દોહરા-પરનારીના પ્યારમાં, ખોયા ધનને માલ
વજ્ર વિનાના થૈ રહ્યા, બાવા બન્યા બેઢાલ

દોહરા—જલકા કુખ્યા નીકળે જો કછુ તાર હોય
નેન સ્નેહકી પ્રીતમે જુડ્યા નીકળે ન કોય
પરનારીની પ્રીતડી, જેવી બાવળથી બાય
જલમાં નાંખો મુકડી ઠાલા આવે હાય.

આવી રીતે અરસ પરસ કહેતા જાય છે ને જ્યાં રાજકન્યાએ
સાંઢ ઝુકારી હતી ત્યાં તેઓ પણ મુકામ કરતા જોતા જાય છે કે
જ્યાં સાંઢ જાશે ત્યાં આપણે જશું. ધુતારો કટે ભાષ્યો આપણાથી
ઊતાવળો પંચ થશે નહિ કેમકે સાંઢ તો ધડીયા જોજોજન છે તેના
વેગને પહોંચી શકશું નહિ. લાંબી મુદતે પોહોંચવા હીમત રાખી
ચાલવા મંડ્યા.

સાંઢના પગલા ઉપર ઘોડાને ચલાવતાં વજર જંગલમાં ભટકવા
લાગ્યો કે બીચારી અબજાની શી દશા હશે, લખ જનાર કાણુ હશે.
એવી કલ્પનાઓ કરતાં કરતાં જંગલમાં ત્રણ રાજના સિમાડા બેળા
ચાય છે તેમની યાદીના પથ્થર ત્રણ સૌ સૌની હલમાં ખોડી નિશાની
રૂપે ખુતેલા છે. ત્યાં વજર આવી ચડ્યો વળી ત્યાં માર્ગો પણ ત્રણ

પુટલા એટલે વજર વિચારમાં પડ્યો એવામાં વજરની નજર પેલા પથ્થર ઉપર પડી, જેમાં રાતા અક્ષર જેવા એટલે વાંચવા લાગ્યો, ત્યાં સમજી ગયો કે આ અક્ષર જેજેવંતીના જેવામાં આવે છે હડીકત સવે વાંચી જોઇ લાવાયું' મનન કરવા મંડ્યો કે આ લેખ કહી આપે છે કે હજી લગી રાજકન્યા પોતાના અડગ બીરદમાં છે તે બીજા બોલમાં એવું સમજાય છે કે જેજેવંતીની સાથે કોઇ પુરુષ હોવો જોઇએ એ પુરુષને રોઝની ઉપમાં આપી છે તેમ જમીન સામે નજર કરતાં પણ પુરુષના પગલા દીઠામાં આવે છે. નક્કી આ પુરુષનાજ પંજમાં રખે સપડાઇ ગઇ હશે એમ કલ્પનાઓ પથ્થર માંહેલા સંદેશા વાંચી કરવા લાગ્યો, અને થોડો શ્રમ ગાળી જંગલમાં ચાલવા મંડ્યો.

રાજકન્યા જેજેવંતી રસ્તે ચાલતાં વજરના પ્રેમને યાદ કરી કલ્પાંત કરતી જાય છે.

દુહા-દીવો દેવળની માંચ એ જણુ થઇ બાળ્યો નહિ

હામું હૈયાની માંચ, મીઠોળખંધ બાળ્યો નહિ.

ત્યાં ઉષાકાળની વેળાએ સુનતાપૂરને દરવાજો આવી ચડી સવારમાં દરવાણીએ દરવાજો ઉઘાડ્યો ત્યાં સાંઠની દોરી હાથમાં લઈ નવીન સ્ત્રી દરવાજામાં ચઇ ગામમાં જવા પૂછવા લાગી કે આ શહેરમાં કિતારો કરવાની ધર્મશાળા કે જગ્યા છે કે નહિ, દરવાણી કહે બેન ધણીએ છે, દરવાણીએ રાજકન્યાને આવરણો ઉપરથી જાણ્યું કે કોઇ ખાનદાનના ધરના હોય એવું દેખાય છે, હાથ જોડી કહે બેન આ ગામ જોઇ અનુભવ લેવા જેવું છે વળી એ કરતાં અમારા ગામના

પાણીના આરા પનઘટની પનીઆરીજ એતો ખચીત તમારે જોવીજ
 જોઈએ. તેમ અત્યારે તે સમય છે તમે બરાબર જોવાના ટાઈમ ઉપરજ
 આવી ચડ્યા છો. દરવાણીના વચનથી જેજેવંતીએ જાણ્યું કે ચાલ
 જોતી જાણી, એમ કહી સાંઢને દોરી નદીના ધાટ તરફ વાળી, વળી
 જ્યાં સરીતાના જલ ગંગાજી જેવા નિર્મળ ભર્યા છે નદીના ધાટ
 અધિલ કાઠે કાઠે વૃક્ષોના જુથ જુકી રહ્યા છે. ત્યાં આવી ધાટ ઉપર
 નજર પડે એટલે છેટે સાંઢને આડ સાથે બાંધી પડચડીઆ પાથરી
 માથાના કેશ છૂટા કરી આડી ગતીએ રાજકન્યા કોધમૂખી સિદ્ધજીની
 માફક કટાક્ષ રૂપમાં થઈ દેખાવા લાગી નગરની નારીયો નવ નવા
 ચંગારો સજી સરખે સરખી બની ઠણી પાણી ભરવાને જાય છે બીજી
 સામે પાણી ભરીને આવે છે રસ્તામાં માર્ગને કાઠે જેજેવતી આડી
 ગલીએ કેશ છૂટા મેલી પડી છે તેને સૌ જોવાને પગ થોભી આગળ
 વધવા અટકી પડી. એક બીજી સામે આંગળી ને નેત્રના ઇસારા
 કરી બતાવવા લાગી કે જોયું બેન આ એક સ્ત્રી, કે જેના રૂપ
 ને આપણા ગામમાં કાઠ પણુ લાગે નહિ બીજી કહે બાપ આની
 પાસે આપણે દાસી થઈ રહીએ તો પણ દેખાઈએ નહિ ત્રીજી કહે
 આપણા શેહેરની સ્ત્રીઓને ગવં બહુ થઈ ગયો હતો કે આપણા ગામ
 જેવું રૂપ નથી. માટે તે ગવં ઉતરવા શ્રી પરમાત્માએ આને મોકલી
 છે. વળી આપણે ગૌરવ ધરાવતી કે મૃત્યુલોકની અસ્સરાએ જેવી કે
 ઉવંશી, રંભા, મેનકાની બરાબરી માની લીધેલું હતું, એથી સ્ત્રી
 કહે હા બેન હા હવે આપણે હરીને સીતલ થઈ. આમ કહેતાં
 જેજેવતી સામે ટગર ટગર એકી નજરે જોવા માંડી ન બોલે રાજ-
 કન્યા તેમ સ્ત્રીઓથી પણ બોલાતું નથી એટલામાં દાતલપૂરના

નગર શેઠ દંતન શેઠ વહાણુ લખ જવા બંદર જતા હતા ત્યાં સુન-
તાપુર બંદર જોઇ ત્યાં નાગર નાખ્યું, શેઠના પુત્રો કહે બાપા આ શેઠે-
રમાં અમે જઇ વેપારનો તપાસ કરીએ. નગરશેઠ કહે અજાણ્યા
શેઠેરમાં જવું તેમાં તમારૂં કામ નથી, હું જઇ આવું, ગામના
વેપારીને રૂક કેવી છે તેનો તપાસ કરી આવું ત્યાર પછી માલના
સાદા સોદા કરવા તે તમારૂં કામ છે. એમ કહી દંતન શેઠ
કપડાં પહેરી હાથમાં વેઠ વીંટી. કડાં સાંકળાં કંદોરા હીરા સાંકળી
વિગેરે દાગીનાઓ અંગમાં પેહેરી ધુપ છત્રી સતમીના ચોપડા સાથે
લખ મછવામાં બેસી કાંઠે ઉતર્યા, ને શેઠેરને દરવાજો આવી દરવાણીને
ગામની હકીકત પૂછી. દરવાણીએ હકીકતથી શેઠને વાકેફ કર્યા, અને
કહેવા લાગ્યો કે શેઠશ્રી આ શેઠેર વેપારના બરનું નથી આંહી તો
ફક્ત મોજ મજા એસ આરામ લૂટવો હોય તો આ ગામ તમારા
જેવા શ્રીમાનો માટે છે, વળી અમારા ગામનો પાણીઆરો આપ
જેવાને જેવા જેવો છે. એમ કહી પનથટના વખાણુ કરવા લાગ્યો.

કવિત—હેરંબના આલી રૂપ અથાગન

હીરન ચીર રહે લલના

હીરન ચીર લટુબન ઝુબન

બેલન હેલ બરે ઘટના

શંગાર અપાર સજે જયુ નવેશત,

દેખત બાન રહ્યો થંબના

ડોલર બવાન બને યેહી ખીલ

હે સુનતાપુરહી રંબના.

કવિત.—અગ્રી નેનકો ખાન, કામકો કટક ચલાવન,
 ધુંધટપટકી લાલ, ચાલ મજ મતિ સુલાવન
 કંચુકી કવચ પેનાય, કીએ કુચ પેદલ આગે
 બાળે બીણુવા નિશાન, કામ રતિ પતિકો ભગે
 હાંકાર કરત નેપૂર નવલ, રથ ખેત કુસમ સન્ધ્યાવળી
 ડાહર ભવાન ચેહી બીધ સુંદર પીયુ કાજ મુંઝન ચલી

આવા વખાણ સુનતાપૂરની સનારીઓનાં સાબળી શેઠ તો
 દીગજ થઇ ગયો કે ચાલને નદીનેા આરો જોતો જાજી એમ કહી
 પનધટને આરે જવા શેઠ ચાલ્યા. પનધટની નજીક જાય છે ત્યાં
 સ્ત્રીઓના જુથ કાષ્ઠ ભરે બેઠે કાષ્ઠ ઠાલે બેઠે રાજકન્યાને ગઢની માફક
 વાંટી વળેલીઓ જોવામાં આવી તેથી શેઠ જરા છેટે ઊભા રહ્યા.
 ગામની નારીઓ શેઠને જોઇ અરસ પરસ કહેવા માંડી કે ત્યો આ
 એનો ભાઇ આવ્યો લાગે છે, રખે પસલી દેવા આવ્યો હોય તે
 ઓછા વધુમાં એનનું મન ન માન્યુ હોય તો ભાઇને મનાવી સંતોષ
 આપવોજ જોઇએ. બીજી કહે નારે બા ના એતો એનો બાપ લાગે છે
 દીકરી મોઢે ચડાવી છે તેમાં કાષ્ઠ કારણે રીસાણી છે, તો બાપને
 મનાવી જોઇએ, બીચારો ક્યાં જાય. ત્રીજી કહે મને તો એનો ધણી
 લાગે છે કેમકે આ સ્ત્રી છટકલ સ્વભાવની હશે તેમાં પાછી મનાવવી
 પડે છે. સમુદાયની સ્ત્રીઓ કહેવા લાગી કે બાઇ ગમે તે હોય પણ
 હવે આંહી ઊભવા આપણું કામ નથી એમ કહી ચાલી નીક-
 જાજી, ત્યાં માર્ગ પડી ગયો ને નગર શેઠ ધીરે ધીરે જોજોવંતી પાસે
 આવી માન રખે જોવા લાગ્યો ને મન સાથે કહે કે વાહ સંસારમાં

જે સ્ત્રી નામ કહે છે તે આજ છે. ઝોહો આવી મેં મારી જીંદગી
 ઘરમાં ક્યાંય જોઈ નથી. દીઠામાં ઉમર મોટી લાગે છે કે શું ? કુળ-
 વાન ધરની હોય ખાવા પીવામાં સુખ હોય તો શરીરની આરોગ્યતા
 ઉમર મોટી બતાવી દે છે, જે કુંવારી હોય તો સાર-

એમ કહી નગરશેઠે નિશ્વાસ નાંખ્યો એ નિશ્વાસ સાંભળી
 જેજેવંતીએ ઉંચું જોયું ત્યાં તો કોઈ શાહુકાર જેવો લાગ્યો. પણ
 પાપાણુમય ઉભેલો જોયો એટલે રાજકન્યા શેઠ સામે કટાક્ષ નેત્રે
 જોવા લાગી ને પૂછ્યું કે શેઠ તમે કોણ છો, ક્યાં રહો છો. અત્રે
 આગમન કેમ થયું છે. શેઠવાણી સાંભળી હસતો હસતો કહે હું
 દાતલપૂરનો શાહુકાર છું જાતે વણીક છું, ને જવાબદાર વેપાર અર્થે
 નીકળ્યો છું સાથે ત્રણ દીકરા ચાર મુનીમ ને નુરીયા જમાલીયા
 ખલાસી સાથે છે. માર નામ દંતન શેઠ છે એમ કહી મૌન રહ્યો.
 જરાવાર રહી કહે તમે કોણ છો, તમાર નામ શું છે. રાજકન્યા કહે
 માર નામ જેજેવંતી છે. માર સખંધ જોડવા મારા પીતાશ્રી સારા
 વૈભવવાળુ ધર જોયું પણ વર જોયો નહિ એમને ખબર થાતાં પીતા
 સાથે અણુગમે બતાવી હું ચાલી નીકળી છું શેઠજી પૂત્રીને સખંધમાં
 જોડવી એ માતા પીતાનો ધર્મ વળી તેમની ફરજ છે, એમ કહીએ
 તો પણ કહેવાય. પરંતુ સખંધ કેવો જોડવો એ દયાળુ માબાપને
 વિચારવું જોઈએ. જાતાએ કહી ગયા છે કે વરમાંથી ધર થાય,
 પણ ધરમાંથી વર કોઈ દહાડો થાયજ નહિ. એ સુત્ર મને યાદ
 આવ્યું હવે હું મારી મરજી મૂજબ મને અનુકુળ પઠશે. તેનાથી
 સખંધ બાંધીશ. જેથી સ્વતંત્ર રૂપે ફરે છું, મારે કુળ ને ધન એ
 જોવાની જરૂર નથી.

નગર શેઠ રાજકન્યાની વાણી સાંભળી છકબ થઇ ગયો કે વાહ વાહ આનું નામ સ્ત્રી.

દોહરા—ચંદ્ર બદન મૃગલોચની, ચોટલો નાગ દ્રષ્ટાય,
ધરની સંપત વેચીએ, નારી લાખ્ય ધરાંય.
પગપે પેની પાતળા ચોટલો નાગ દ્રષ્ટાય,
ધર સંપતને વેચીએ નારી લાખ્ય ધરાંય.

આવી સ્ત્રીને લાવતાં ધરની સંપત્તિ ગુમાવવી પડે તો પણ બેહે-
તર છે પણ જો જરા મને વરવા મરજી બતાવે તો કામ થાય—તેમ
અત્યારે મુનીમ, વાણોતર, દીકરા કોઇ પાસે નથી તેમાં તરત લગ્ન
કરી લગી નહિતર મને લગ્ન કરવા દેશે નહિ. તેમ બોલવાને પણ
દેશે નહિ જરા મન પસંદગી બતાવે તો હે, પરમાત્મા મારા લાખ્ય
ઉદય થઇ જાય. એવા વિચારોમાં સામે જોયા કરે છે ત્યાં રાજકન્યા
બોલી કે કેમ ? શેઠજી તમારે કાંઇ વિચાર છે. શેઠ કહે મરજી તો
હોય પણ. કહી બોલતો અંધ થયો, સ્ત્રી કહે કેમ મૌન થયા જે
ખત્તજા હોય તે જણાવો તે તમારી હુશિયારી વિગેરે મને ગુણ બતાવી
આપો કે તમે કેવા બાહોશ છો. એટલું સાંભળતાં શેઠ સતમીનો
ચોપડો જેજેવંતીની નજર આગળ મૂકી દીધો કે જુઓ આ ચોપડીમાં
મારી હુશિયારી છે. મોઢે પૂછો તો સો સુધી ગણી જાગી કે પંચોળા
કરી સો ગણી બતાવું, હીસાબમાં તો એકદમ આંગળીના વેઠા ગણી
તરત જવાય આપું છું. જેજેવંતી કહે આ ચોપડામાં નામું
તમારા એકલાના હાથનું છે ? શેઠ કહે ના બે લીટી મારી છે બે
ચાર મારા દીકરાની લખેલી છે. વળી પાંચ સાત મુનીમની પણ હોય
એમ પંચગણકીના અક્ષર છે.

તમારા બોલવામાં તો મને બહુજ સારા લાગે છે અને, લગન કરવાની પણ તમને ઉમેદ દેખું છું ત્યારે હ્યો આ મારી સાંઠ છે તેને આ મહેરમાં વેચી આવો જેની કીંમત સાડા ત્રણસો સોના મહેર છે. તે બરાબર ઉપજવી આવે તો તમારું ત્રણસો એમણુપચાસ ઉપજવશે તો મારે લગન કરવા નથી. પુરેપુરી ત્રણસો પચાસ લાવી આપશે તે વારે લગન વિવાહનું નક્કી થાશે. માટે ધ્યાન રાખી વેચજો. એમ કહી શેઠને ગામમાં જવા વિદાય કર્યાં. શેઠે સતમીના ચોપડા, ને ધુપ છત્રી વાગેરે પોતાના સાહિત્યો રાજકન્યા પાસે રાખી દીધા. જેનેવત્તી-એ સાંઠ ઉપરનો સામાન સર્વત્ર એકઠો કરી મોટો ગાંઠડો બાંધી તૈયાર રાખ્યો. કેમકે કે શેઠની વૃત્તી પરણવામાં જોષ હતી જેથી કાંઈ પણ રીતે શેઠ સાંઠને વેચી આવશે આણી તરફ સાંઠ લઈ સુનતાપુરમાં આવ્યા અને માણેકચોકનો વિશાળ સ્થળ જોષ સાંઠની દોરી હાથમાં ઝાલી ઉભા છે પુરવાસી ગરીબ તવંગરો, અમીર ઉમરાવો, ત્યાંથી નીકળવા લાગ્યા. તેઓ સાંઠને જોષ પુછવા લાગ્યા કે આ સાંઠ વેચવી છે. શેઠ કહે હા. શું કીંમત લેશો. દંતન શેઠ કહે સાડા ત્રણસો સોના મહેર લઈશ. બગરના માણસો પૈકી કાંઈએ ખસોની માગણી કરી કાંઈએ ત્રણસોની માગણી કરી. અને એક ઉમરાવ રાજકચેરીના તેમણે સવા ત્રણસોની માંગણી કરી. આ માંગણી આટલાથી અટકી રહી. શેઠે વિચાર્યું મોટે માંગ્યા નાણાં ક્યાંએ આવતા નથી, જેથી આપી દઉં. બાકી પચીસ ઓછી રહેશે તે મજવામાંથી ગાંઠની મેલવી સાડા ત્રણસો પુરી કરી લઈ જઈશ. આવા મનસુબાથી સવા ત્રણસોમાં સાંઠ વેચી નાખી અને મહેરો ગણી સ્ત્રીધી તેમાં પોતા પાસેથી પચીસ કાઢી મેલવી, ઉતાવળો ઉતાવળો

આજ્ઞાઓ જેવેવતી પાસે આવ્યો ને કહ્યું કે હ્યો, આ તમારા કહેવા પ્રમાણે કીંમત લાગ્યો છું. રાજકન્યાએ સોના મહોર ગણી તો સાડા ત્રણશો થઇ. એટલે વિરમય થઇ ખોલી કે શેઠજી આ મહોરમાં તમે તમારા ગજવામાંથી પદરની કટલી મેલવી છે ? હું જાણી મઇ છું.

શાહુકાર મુખ મલકાવી કહેવા લાગ્યો કે તમે ભારી હો ? મારા મનની વાત તમે જાણી લીધી. બરાબર પચીસ મેં મારી નાખી, પુરી કરી છે. જેવેવતીએ શાહુકારનો જેક ઉંમરે પ્રેમ પરણવામાં કેટલો છે. એ જેમ જેદ પામવા લાગી. આ અવસ્થા પરમાત્માના ગુણાનુવાદ ગાવા, પ્રભુ સેવા કરવી, જે, ધર્મરે આપ્યું હોય તો પાંચ આંગળીએ પુન્ય કરવું. નહિતર જાત મહેનતનો ભોગ આપી, પરમાર્થના કામેમાં જોડાઇ જવું જેમજે, તેના બદલામાં વિષય વાસનામાં અંધ બની ગયેલા શાહુકારને જોયો, તે વારે કહેવા લાગી કે જીવો શેઠજી અમારા કુળનો પરાપૂર્વનો એવો રીવાજ છે કે જેનાથી લગનનું જોડાણ કરવું હોય તે જ્યાં સુધી કુંવાર સમય રહે ત્યાં સુધી એક પાશેરના બોજથી ખાંડીના બોજ લગી જે કાંઈ હોય તે પુરૂષને ઉપાડવું પડે છે. પરણ્યા પછી સ્ત્રી ઉપાડે છે. માટે પોટલો તમે તમારા માથા ઉપર ઉપાડી લીજો. તેમાં હું ગાંઠડાને અડકીશ નહિ. તમારે હાથેજ માથા ઉપર ઉપાડવો પડશે. આટલો રીવાજ છે. દેખાવમાં અણગમો આવે એવો રીવાજ લાગશે. પરંતુ પરાપૂર્વનો છે. જેથી અમલમાં લેવા વિના છુટકો નથી. આ વાત સાંભળી શેઠ સ્તબ્ધ થઇ ગયો. મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે-આવડો પોટલો મારાથી કેમ ઉપડશે ? કદી જખરાઈથી ઉપાડીશ તો ખરો પણ માથે કેમ ચડશે ? એવો વિચાર કરતાં

હિંમતમાં આવી મર્યો કે, આંખાના ઝાડના થડની સાથે અડકાળી
ધીરે ધીરે ઉંચો કરી માથા ઉપર લપ લઉ. નહિતર પરણવાની ના
પાડશે જેથી પોટલાને આંખાના થડની નજીક ખસેડી લઈ મહેનતે
માથા ઉપર તો લીધો ત્યાં પોટલાનો બોળે વધારે જેથી માથામાંથી
ચરકા નીકળવા માંડ્યા એટલે કહેવા લાગ્યો કે, બલે પાંચ દિવસ
માથું દુઃખે પથ્થુ જલદી લમ થઇ જાય તો સાર. અી કહે-શેઠજી
ચાલો શહેર તરફ આપણે સાર મકાન બાંડે લપ ત્યાં બ્રાહ્મણને
બોલાવી શુભ મુહુર્ત જોવાની મંડપ રચાવી તમારી વરણાંગી
ફેરવીને વિવાહ કરવો છે.

આ વાત સાંભળી શેઠ તો મનમાં હસવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો
કે, અીનો પ્રેમ કેવો છે ! હજી તો એ મને ફૂલેકે ચડાવશે. બલે હું
ફૂલેકામાં ઘોડા ઉપર એવો શોભીશ કે પુરવાસી લોકો મને જોવા
આવશે, વળી, જેજેવંતીને કહે કે વરણાંગીને હું લાયક છું કેમકે
આગલા બે દાંત પડી ગયા નથી. બીજા બત્રીસી તો ગામતરું કરી
ગઇ છે. પણ શોભામાં ખામી નહિ આવે, હવે શાહુકારને બોળે
બહુ ભાગવાથી ઉતાવળો ચાલવા માંડ્યો, અને જાણ્યું કે માર્ગમાં
વિસામો પણ ખાવા દેશે નહિ માટે આગળ ચાલી દરવાણીને કહું કે
આ પોટલામાં જગાતી માલ છે. એટલે દરવાણી પોટલો નીચે ઉતારાવી
તપાસ કરશે, ત્યાં હું વિસામો ખાઇ લઇશ. એવા વિચારથી વધારે
વેગપુર ચાલવા લાગ્યો, ત્યાં રાજકન્યા પાછળથી પોકાર કરી બોલાવે
છે કે આ બીગારી ખડા રહે ! આવા બોલ સાંભળી શેઠ ઉભો રહ્યો
અને કહેવા લાગ્યો કે તમે બીગારી કોને કહો છો ? રાજકન્યા કહે

અમારામાં એવો રીવાજ છે કે, પોતાનો પતિ આગલ ચાલ્યો જતો હોય અને સ્ત્રી પાછળ હોય તે વારે પતિને કાંઈ કારણસર બોલાવવા જરૂર પડે તો પતિ કરીને ન બોલાવાય પણ, બેગારી કહી સ્ત્રી બોલાવે છે. એ રીવાજ કુવારા સમજે છે. પરણ્યા પછીનો નથી. શેઠ વિચારમાં પડ્યો બીગારી થવું એ તો ઠીક નહિ, પણ શીકર નહિ આજનો દિવસ બલે બોલાવે. કાલે પરણ્યા પછી તો નહિ કહે. તેમ, અહીં મને કાણુ ઓળખે છે, આવી સંકેત કરતો દરવાજો આવી પહોંચ્યો. તે દરવાજીને કહેવા લાગ્યો કે દરવાજી ! આ પોટલામાં જગાતી માલ છે. તે તમારે જોવો જોઈએ. દરવાજીએ શેઠને ઉભો રાખ્યો ત્યાં, જોજેવંતી પહોંચી આવી. અને કહેવા લાગી કે કેમ ! બેગારી ઉભો છો ? ચાલવા માંડો. દરવાજી કહે બાઈ જગાતી માલ પોટલામાં છે. તે અમારે જોવો પડશે. રાજકન્યાએ દરવાજીને એક મોહર હાથમાં આપી એટલે દરવાજી કહે જાઓ બીગારી પોટલામાં કાંઈ નથી. નીચે ઉતારશો નહિ. શેઠે જાણ્યું કે જોજેવંતી કેવી પહોંચેલી છે. દરવાજીને મુંઝારાની ગાંઠનો કામ દીધો. મારો દીકરો દરવાજી કાંઈ બોલ્યો નહિ, ઠીક છે. એમ કહી ઉભી બજાર શેઠ ચાલવા માંડ્યો બજારમાં માણેકચોકમાં રાજકન્યા ઉભી કહીને કહેવા લાગી કે, બીગારી ખડા રહો. શેઠ પોટલા સહિત નીચું જોઈ ઉભો રહ્યો. આ સ્ત્રી મને વારે વારે બીગારીથી બોલાવે છે એટલામાં દુકાનદારો ચાર પાંચ નવીન મુસાફરો જાણી, દુકાન ઉપરથી નીચે ઊતરી જોજેવંતી પાસે આવી પુછવા લાગ્યા કે. કેમ એન તમે ક્યાં રહો છો ? અત્રે શું કામે આવ્યા છો ? રાજકન્યા કહે અમે પરદેશી મુસાફર છીએ. અમારે અત્રે રહેવું છે. જેથી કાંઈ સાર મકાન હોય

તો હું ભાડું આપીશ. દુકાનદારો પૈકી એક માણસ કહે આ સામેની મેડી અમારી છે, અને તે ભાડે આપવાની છે. જેનું ભાડું તમને પાંચ રૂપીયા પડશે. જેજેવંતી કહે ઠીક, ત્યારે હ્યો પાંચ રૂપીયા હવે પછી બીજો મહીનો એસે તે વારે તમે ભાડું માગજો. હું એક મહીનો રહીસ યાને આજની રાત્રી પણ રહીને ચાલી જઈ તે વાત મારી મરજીની છે. તમારું મકાન ખાલી જેવામાં આવે તે વારે તાંજી વાસી તમારે સાંભળી લેવાનું છે. મારો જવાનો ટાઇમ હું તમને બતાવી શકતી નથી. દુકાનદાર કહે શીકર નહિ. જેની તમારી ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે કરજો. મને અગાઉ ભાડું આપી દીધું છે. જેથી પડપુછની મારે જરૂર નથી. એમ કહી ચાવી લઈ મેડીના ત્રણ મજલા ઉઘાડી આપ્યા. જેજેવંતી બીજારીને કહે બીજારી જાઓ આ મેડીના ત્રીજા મજલા ઉપર સામાન રાખો. દાદરે ક્યાંય પણ પોટલો ઉતારશે નહિ આહુકાર દંતન શેઠ ત્રાસ પામ્યો કે પોટલા સહીન ત્રણ મજલા કેમ ચઢાશે ? અને ચઢ્યા વિના છુટકો નથી કેમ કે પરણવાની બીક બતાવી છે. જેથી શેઠ આશાનો માર્યો ત્રીજો મજલો ચઢી ગયો. ત્યાં જઈ પોટલો પછાડી બે હાથ ખોડી શ્વાસ ભર્યો, ખેસી ગયો. બોલવાની શુદ્ધ ન હોતી. જેજેવંતી ત્રીજો માળો શેઠને બેભાન પડેલો જોયો થોડી વાર પછી શુદ્ધીમાં આવતાં બોલી કે શેઠજી ભાર તો નથી લાગ્યો કે ?

જવાબમાં શેઠ કહેવા લાગ્યા કે કાંઈ નથી, દીકામાં પોટલો બોળ વાળો લાગેલો પણ મરતક ઉપર ઉપાડી ચાલ્યો ત્યાં તો જાણે કુલનેદ હડો હોયની એની માફક લાગ્યો. જેથી થાક પણ લાગેલો જણાતો

નથી. જેજેવંતી કહે ત્યારે નીર્માલ્ય કેમ બની ગયા છે! કડાકાથી
 વાતો કરો. શેઠ કહે જરા બારીમાંથી પવન આવે છે, તે શરીરને
 આનંદ આપે છે. જેથી આડી ગલીએ પડ્યો છું. રાજકન્યા કહે
 ત્યારે તો હ્યો હવે રાત્રીનો ટાઇમ થવા આવ્યો છે. જેથી અત્યારે
 અળણ્યા ગામમાં બ્રાહ્મણને શોધવા જવાશે નહિ માટે સવાર ઉપર
 રાખીએ. પણ શેઠજી તમને બૂખ લાગી હશે, શેઠજી કહે નારે ના
 અમે અમારા પચોસણમાં એ ચાર લાંબણ કરીએ છીએ, જેથી જણાય
 નહિ રાજકન્યા મનમાં કહેવા લાગી કે બિચારો પરણવાની લાલચમાં
 ખાવાનું પણ બોલતો નથી, તો પણ મારે એની દેહનો વટાળ ન
 કરતાં બજારમાંથી દૂધ સાકર અને પૌવા મંગાવી એને ખવરાવું એમ
 ધારી કહેવા લાગી કે હ્યો પૌસા તમે બજારમાં જાઓ અને કહેલી વસ્તુ
 પૈકી દૂધ સાકર, પૌવા, એ ચીજો લેતા આવો. હું તૈયાર બનાવી
 આપું તેનો જરા આધાર થાય કાલે તો પરણવાનું છે. જેથી તમારે
 અને મારે બંને જણને અપવાસ કરવો પડશે. શેઠ બજારમાં જઈ
 સર્વે ચીજો લઈ આવ્યો. રાજકન્યાએ દૂધ ઉતુ મૂકી સાકર નાંખી
 પૌવા નાંખી પાંચ કટોરા મસાલાથી ભરપૂર કરી શેઠની પાસે મુક્યા
 અને કહેવા લાગી કે હ્યો આ પાંચ પ્યાલામાં દૂધ ભર્યું છે પ્યાલો
 રંગ બેરંગી છે. જે રંગના પ્યાલાનું દૂધ પીએ તેનો સ્વાદ કેવો
 છે? તે મને કહેજો. શેઠ ભુખ્યો હતો જેથી દુધના એ પ્યાલા તો
 એમજ પી ગયો. રાજકન્યા! કહે શેઠજી સ્વાદ કેમ કહેતા નથી. શેઠ
 સ્વાદ જાણતો નથી અને કહેવા લાગ્યો કે જોગથી જરા મોઠો સ્વાદ
 છે, જેજેવંતીએ જાણ્યું કે આ માણસ મોટી ઉમરનો છે. છતાં
 અજાણનો છાંટો નથી એમ જાણી પોતાની બગચીમાંથી ડાઙરો

કાઠી માનમ પાક, ભાંગ ભુરકીનો બનાવેલો ઉપર રૂપેરી મુનેરી વરખ
 ચઢવેલ બરશીના ચોસલા જેવો કાઢ્યો ને તેમાંથી ચુંડી ભરી જીભ ઉપર
 મેલી બતાવ્યું શેઠ કહે તમે શું ખાઓ છો એ મારાથી ખવાય કે નહિ
 ખવાય ? જે ખવાય તો આપો. જેજેવંતીએ એક કટકો આપ્યો તે દુધ
 સાથે ખાઈ ગયો, ત્યાં બીજો માગ્યો એમ કરતાં ચાર કટકા ઉકેલી
 ગયો. અને તેનો કેક શરીરમાં ચડવા મંડ્યો. બગાસા આવવા મંડ્યા.
 ત્યારે સ્ત્રી કહે શેઠજી કાલે આપણા લગન થાશે તો તમે જે દાગીના,
 કડાં કંદોરા, વેદ, વાંટી, વીગેરે પહેર્યાં છે તે દાગીના છ મહીના
 દીવસના પહેરો અને એક રાત પહેરી રાખો તો તેમાં છ મહીનાના
 પહેરવા જેટલો ધસારો લાગે છે જેથી તે ઉતારી નાંખો, એ નુકસાની
 અને પાલવશે નહિ. રાજકન્યાના આવા વચન સાંભળી શેઠ તો ધણોજ
 ખુશી થઈ ગયો કે હજી વિવાહ તો થયા નથી ત્યાં જેજેવંતી હાતી
 ને લાભ મારા ઘરમાં થાશે આવી સમજણવાળી છે. આવી સમજ
 મારા પરજોતર સ્ત્રીની કોઈ દીવસ મેં જાણી સાંભળી નથી. આતો
 સ્ત્રી ધરવેલી છે. એમ હસતાં શેઠ બધાએ લુગડાને દાગીના ઉતારી
 નાખ્યાં, એક પોતીયું ગોઠણથી ચાર તસુ ઉંચું પહેરી લીધું. સ્ત્રીને
 પોતાના વમળમાં શેઠને ચડાવી દીધો, નીશામાં ચક્રચુર થયેલો દંતન
 શેઠ નેત્રને ઉઘાડી મીચ કરવા લાગ્યો, બોલવાનું પણ જ્ઞાન નથી.
 એવી સ્થિતિમાં જેમ જેજેવંતી સાદ કરી બોલાવવા લાગી શેઠથી
 જવાબ આપ્યો નહિ. એટલે ફરીથી શેઠના કપડાં દાગીના અને સાંઠ
 ઉપરનો સામાન એકઠો કરી મોટો પોટલો બાંધી પાણીયારા ઉપર
 એક ધડો માટીનો અને માટીનો લોટકો પાણી પીવા માટે રાખી
 બીજો માલથી નીચે ઉતરી બજારના મોખરા આગળ ઉભી ત્યાં એક

મજુર મજુરીના પૈસા લઈ પોતાને ઘેર જતો હતો તેને પૂછ્યું તમે કોણ છો ? મજુર કહે હું બીગારી છું. રાજકન્યા કહે મારે જરા બોળે ઉપડાવવો છે. તે ઉપાડશો ? તમને તમારા કહેવા મુજબ મજુરી આપીશ. મજુરે પૈસા કહ્યા તે પ્રમાણે આપવા કચ્છલત આપીને માળ ઉપરથી ગાંસડો ઉપડાવ્યો દરવાણીને ઝોળખાણ આપી દરવાજો ઉઘડાવીને બહાર નીકળી, ને ફરીયા કાઠે પોટલો મુકાવ્યો. મજુર મજુરી લઈ ચાલતો થયો.

રાજકન્યાએ સાંઠ ઉપરના સાહીત્યોમાં વજીરનો જે મરદાનો પોષાક હતો તે પહેરી લીધો, કમર કશી ગડધ ગેંડાની ઢાલ, માનાશાહી તલવાર, ગળામાં હાંબેળ ધારણ કરી સતમીના ચોપડા વાંચી જોયા હતા જેથી ખલાસીના નામ લઈ, ઓ, નુરીયા, જમાલીયા, મજબો લઈ આંહી આવો, એમ કહી બોલાવા લાગી. વદાણમાં ખલાસીઓ સાંભળી ગયા ને નાતી હોડી લઈ કાઠે આવ્યા, ત્યાં મરદના રૂપથી કહેવા લાગી કે આ સામાન ઉપાડી હોડીમાં નાંખો ને હોડીને હંકારો. હોડીમાં ખલાસી રાજવંશી પોષાક જોઈ વિસ્મય પામ્યા કે રખે શેઠ પાછળ હોય ને આ કોઈ ઝોળખીતો રતેહી હશે. મજબો વદાણને સોડે લીધો સામાન ઉતાર્યો, રાજકન્યા ઠેક મારી વદાણમાં કૂદી પડી, ત્યાં મુતીમ વાણોતર, શેઠના દીકરા સર્વે બાપા આવ્યા એમ જણી મળવા પાસે આવી કહે છે કે આ એટલું કહેતાં નવીન પુરુષ જોઈ પા બોલાયું નહીં ને એક બીજા સામે ટગર ટગર જોઈ રહ્યા.

વાંચક માન્યવરો

ચોપાન-એ વાત એટલેથી રહી ચારે જણાની શી ગત થઈ
આબાપૂરી એબલસીંહ રાય જેજેવતીના હરણ થાય

સુનતાપૂર શેહેરમાં પ્રાતઃકાળ થવા આવ્યો કુકડાઓ બોલવા
 મંડ્યા, મંદિરોમાં ઘંટનાદ થવા લાગ્યા. ભાવીક સજ્જનો મંગળાનાદ
 દર્શન કરવા પ્રજાતીઆ બોલતા નીકળ્યા, એ અરસામાં ત્રીજે માળે
 દંતન શેઠ નીદ્રામાંથી આંખો ચોળતો ઉઠ્યો ને ચારે બાજુ નજર
 ફેરવી જોયું તો પોટલો પોતાના ધરણી કપડાં કે જેજેવતી કશું
 જોવામાં આવ્યું નહિ. એટલે ગાભરો બની ગયો, કે આ શું
 સાહીત્યો કે અી એમાનું કશુંએ નથી, માથુ તપાવનારો જમ જેવો
 પોટલોએ નથી એ કલ્પના કરતાં જરા ખામીર ખાત્ર મન સાથે
 કહેવા લાગ્યો કે, હા. રખે હવેલીએ મંગળાના દર્શન કરવા ગઇ
 હોય તો હોય. કેમકે હૃદયની ભાવીક લાગતી હતી, વળી એણે જાણ્યું
 હશે કે પતિ નીદ્રાળવ છે. જેથી સરાગમ કોષક ઉપાડી જાય એમ
 ધારી બીજે ક્યાંક વેપારીની દુકાને મૂકી આવી હશે. પાણીઆરા
 તરફ નજર કરે છે ત્યાં પાણી પીવાનો કળશીઓ પણ જોયો નહિ.
 થ્યો એક કળશીઓ પણ સાથે મૂકી આવી લાગે છે અત્યારમાં એને
 મારા ઉપર પ્રેમ ગૃહસ્થાશ્રમના વૈભવ ઉપર લાગણી કેવી ઉત્તમ
 દેખાય છે. નહિ ? છે તો ચાલાક પણ આ શેહેરની અજાણી છે.
 તેમ મોટા શહેરની ગલીગુંચીના રસ્તા એના જાણવામાં નથી જેથી
 વખતે બૂલી પડી જશે ને રળવા માંડશે માટે ચાલ હું સામે જાઉં
 હું તો મારું પૂછતો ધોળો દહાડે એકલો ખખરમાં ચાલ્યો જાઉં
 તેમાં બૂલો પડું નહિ, અને એ તો રાંકડી છે. જેથી હું દરીએ પણ
 જતો આવું ને એની તપાસ કરતો જાઉં અને કામ સાથે થઇ જાય
 એ આવશે ત્યારે તો લગનની તૈયારી કરવી પડશે-

એમ વિચાર કરી પાણીનો લોટકો ભરી હવેલીનો મારું પૂછી

આમળ ચાલવા લાગ્યો, ત્યાં રસ્તામાં દશન કરી સ્ત્રી પુરુષોના જુથ
 સામા મળ્યા એટલે આડો થઇ પુછવા લાગ્યો કે બાપ તમે ક્યાં
 ગયા હતા, પૂર જનો કહે તારે શું કામ છે હટ આડેથી અમને જવા
 દે અમને અડી જઇશ. ત્યારે શેઠ કહે ના, ના, મને કહો તો ખરા.
 લોકો કહે હવેલીએ દશન કરવા ગયા હતા, લે તારે શું કામ છે.
 શેઠ કહે તમને મારા ધરવાલી મલી હતી ? પુરુષો કહે-તારી ધરવાલી
 તે કાણુ, જા જા મૂખાં ચાલ્યો જા. મારાથી નામ ન લેવાય, તે તમને
 મલી હતી ? લોકો કહેવા લાગ્યા કે તારાથી નામ કેમ ન લેવાય ?
 એમ એક બીજાને કહેવા લાગ્યા કે આ તો કાંઈ ગાંડો છે એમ કહી
 છેટા ખસી ચાલવા માંડ્યું. ત્યાં સ્ત્રીઓના ટોળેટોળા પ્રભાતીયા બોલતા
 બોલતાં સામે મહ્યાં. તેને શેઠ આડો ફર્યો ને કહેવા લાગ્યો કે બહેનો
 મારા ધરવાળીને દીડી. મારાથી નામ ન લેવાય તેને જોઈ હતી; મારી
 અલી તમને મલી હતી ? સ્ત્રીઓ કહેવા લાગી કે આલો જા, મારા
 રોયા, તારે વળી અલી કેવી, નાની વહુવારોએ ગ્રાહણ ચાલી આવતી
 ખોતાની સાસુને બોલાવી કહેવા લાગી કે બાપજી, આ તો જુઓ, મારો
 પીટયો ગાંડો આડો આવી ઉભો છે, મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ કહેવા લાગી કે
 એલા તું કાણુ છે ? આડેથી ખસી જા, અમને અડી જઇશ તો અમારે
 નાહવું પડશે. એમ કહી પડખામાં થઇ આગળ ચાલી દોડવા લાગી અને
 કહેવા મડીકું કે પીટયો ગાંડો જોવો છે. એવાથી છેટા ચાલીએ. શેઠ હવે-
 લીએ પહોંચ્યો. ત્યાં હવેલીના જલગરીયા પાણીના હાંડા લઇ શણુના
 કાથળા કેડે બાંધી પાણી ભરવા જતા હતા તેને પૂછવા લાગ્યો તેઓ
 કહે-જા, જા, દશન તો થઇ ગયા હવેલી બંધ થઇ. આહીં કાંઈ
 પશુ તારી અલીબલી છે નહિ. આમ સાંભળી શેઠ વિચારમાં પડ્યો.

કે કદી મલીચકીના દુઝા ભાગે' થઇ ઘેર મઇ હોય તો કહેવાય નહિ. આથી તરફ મામના શેઠ ત્રીજે માળ સુધી તપાસ કરી કે રખે મહેમાન કહેતા હતા કે હું એક રાત્રીમાં પણ ચાલી જાઉં. તેમ જાકુ આખા મહીનાનું આપી મઇ છે માટે આ જગ્યાને મારું તાળું વાસી દઉં એમ તાળું વાસીને દાતણ ને પાણીનો લોટો લઇ દુકાનના ઓટલા ઉપર દાતણ કરવા બેસી ગયા. ત્યાં દંતન શેઠ આવી જગ્યાને તાળું વાસેલું જોયું. એટલે દુકાનદાર શેઠને પુછવા લાગ્યો કે શેઠજી આ તાળું તમે વાસ્યું છે. શેઠ કહે હા કેમ પુછવું પડે છે. દંતન શેઠ કહે મારી ધરવાળી ક્યાં ગઇ છે, મારાથી નામ ન લેવાય. એ મારી અલી આ ધર અમે જાડે રાખ્યું છે, હું એનો વર થાઉં છું. શેઠ કહે જાને મુખાં તું કાણુ, એ બાપ કાણુ, જાગી જા. શેઠ જિભા થઇ દંતન શેઠને ધકકો મારવા જાય છે. ત્યાં મુનીમ આવી ચડ્યો ને કહેવા લાગ્યો કે શેઠ આ કાણુ છે ? કોને અડો છો ? શેઠ કહે અરે આ મલે પડે છે ને કહે છે કે મારી અલી મારી ધરવાલી. આવી બકવાદ કરે છે. મુનીમ કહે મુઝી દીઓ શેઠ એ પાગલ માણસ છે. અમને હવેલીના રસ્તા ઉપર આડો ફર્યો હતો. આવી પુરવાર સાંભળી શેઠ દુકાનમાં આવી બેઠા. દંતન શેઠે જવણું કે, હવે શું કરવું ? શું થાશે. ચાલને કળશીયે તો જાતો આવું. એમ કહી દરિયા કીનારે જ્યાં વહાણ નાંગરેલ હતાં ત્યાં આવ્યો. અને જોયું તો વહાણ નજરે પડ્યા નહિ. એટલે વિસ્મય થઇ ગયો કે મને કાષ્ટક ધુતારી મળી ને ધુતવિદ્યા કરી ધુતી ગઇ. વહાણ મારા નજરે પડતા નથી માટે મારું તો સર્વસ્વ ગયું. વાહ ! પરમાત્મા છેલ્લી જીંદગીમાં

વિષય વાસનાએ મને દુઃખી કર્યો. આ વાત કોઈની પાસે થાય નહિ
અને જો થાય તો મારી કદર અંકાય ને મૂખમાં મણાઈ જઈ
અચીં પણ રહી નહિ એક પોતીયાબાર થઈ રહ્યો છું. એક કવિ
કહી ગયા છે કે—

સવૈયા—ચંચળ નારી કી પ્રીત ન કીજે, પ્રીત કરે દુઃખ હોત હે ભારી
કણુ કાલ પડે કણુ આન અને નારીકી પ્રીત હે પ્રેમ કટારી
લોહકો ધાવ દારૂસે મીટે અર દીલકો ધાવ ન જાય ખીસારી
મંગ કહે મુન શાહ અકબર નારીકી પ્રીત અંગારસે ભારી

દોહરા—નારી કાની થઈ નહિ નહિ કાની થાનાર
નારી વશ જે નાવલો, જીવન ને ધીકાર
અથ ગુમાવે ગાંઠનું લાજ ગુમાવે લોક
પાગલ થઈ પૃથ્વી કરે રહે શોક ને શોક
બર નારી જહાલી નહિ પરદારા પર પ્યાર
એને પણ એક જાણવો મુરખનો સરદાર
પરનારી એરી છૂરી મત લગાવો અંગ
દશ શીશ રાવણુકે ગયે પર નારી કે સંગ

હે પરમાત્મા અત્યારે હું આખા શહેરમાં ગાંડા જેવો ગણાયો
છું. મને જે નગરશેઠની પદવી હતી તે ખુંચવી લીધી છે. મને સારા
સ્વાગ સારા અનોદક, સારા જીવન રહેવાને તે આપ્યા હતા અને એક
કપડાથી અન્ન ધન ને આખર વિના ભ્રમણું પડે છે, એ પણ નજરે
જોવાનો સમય આવી ચડ્યો ખરેખર કમની ગહનગતી છે. જેવાં

કમ' ક્યાં, હોય તેવાં દુઃખને આ દેહથી ભોગવવા પડે છે. મહાન્ન-
વક્તાઓના વચન છે કે—

દોહરો—જેની ગઠિ દોકડા તે ડાહ્યામાંજ જણાય
ડાહ્યો પણ વીણુ દોકડે ગઠિ યષ્ટ ગણાય

ઉપરના સુત્રોનું રમરણ કરતાં જે નાનું ધોતીયું પહેયું હતું તેમાંથી અધુ" વીંટી રહ્યું અને અધુ" તેનો છેડો માથા ઉપર નાંખી પોક મુકી રડવા લાગ્યો મૂળચંદ કાકારે, આ સુકન યાદ કરી પાછો શહેરમાં આવતો રહ્યો. શેરી, ગલ્લી, ચૌટા, પોળમાં અલી, અલી, કહેતો જાય ને ફરવા માંડ્યો. વળી સાંજ પડે ત્યારે દરીયા કાંઠે ઉપરના સુત્રને યાદ કરી પોક મુકી શહેરમાં આવે, આવી રીતે જે વખતનો નીયમ રાખ્યો. સવાર સાંજ સમુદ્ર કાંઠે નિત્ય નીયમ કરી ગામમાં આવે. અલી, અલીના હિયારે ભટકવા લાગ્યો એથી ત્રણ દીવસ થયા ત્યાં શહેરના માણસો ઝાંઝાળી ગયા કે પેલો અલીવાળો છે.

પોતપોતાના માળા ઉપર બારી કે અગાસી ઉપર, સ્ત્રીઓ ચઢી પેલા અલીવાળાને બોલાવવા લાગી કે, એ અલીવાળા ! તારે ખાતું છે ? આ લે, એમ કહી રાંધ્યા અનાજ ઉપરથી ફેંક્યા કરે છે. તે દંતન શેઠ કહે બાપ હું રાંધ્યું અનાજ ખાતો નથી. મને ફેર આપો. એટલે સ્ત્રીઓ દાણાની મુડી ખોળા ભરી ઉપરથી નાખે છે તે શેઠ પોતાના ખોળામાં ઝીલી લે છે, કંઈક ઢોળાઈ પણ જાય છે જે હાથમાં આવે તે તરતજ મોઢામાં નાખી ચાવી જાય છે અને હૃદયમાં નિશ્વાસ મુકવા લાગ્યો કે આવો વખત મારે ભોગવવો.

પડશે, એવું મને સ્વપ્ન પશુ ન હતું, તે મારાજ અનુભવમાં આવી
અધુન છે. કહેવતમાં છે કે—

દોહરો—સુખીયા માણસને દુઃખ પડે દુઃખના ઉગે ડાઘ
ઉદ્ધવી અવની સંધરે નહિ, કદી ત્રુટયો હોય આઘ

જેને ત્યાં માગણના જીવ ઉભા રહી માગતા હતા; તેજ નર
માંગણ રૂપે થઈ ધર ધર દાણા ફાકવા મંડી ગયો. જીંદગી ભર એકને
એકજ સ્થિતિ રહેશે, એમ જો કોઈએ માન્યું હોય, તો, તે, વૃથા
સમજ કહેવાય છે. એક દિવસના તથા રંગ બદલા દેખાય છે; સહ-
વાર, મધ્યાન, અને સંધ્યા, થયાજ કરે છે; આવી નબળી સ્થિતીમાં
શેઠ દંતનશાહ સુનતાપુર શહેરમાં ફર્યા કરે છે. ત્યાં પાંચ મહીના
થયા એવામાં ચારે જણા બાવાના રૂપમાં શહેરના પાદરમાં દરવાજે
આવી પહોંચ્યા, દરવાણીને પુછવા લાગ્યા કે આ શહેરમાં સાંઢ
આવી છે. દરવાણી કહે હા. સાંઢ તો શહેરમાં છે તે બાગી જાય
તેમ નથી. પણ અમારા ગામમાં એક નવું કૌતક આવ્યું છે. અને
તે હમણાંજ દરીયાકાંઠે ગયેલ છે. માટે તમે ત્યાં જઈ જોઈ આવો,
એ રમત તમે કોઈ દિવસ જોઈ નહિ હોય; ચારે જણા કહેવા મંડ્યા
કે ચાલો ત્યારે આપણે જોઈ આવીએ. એમ કહી દરીયા કાંઠે ગયા
અને જોઈ છે તો અધુન ધોતીયુ પહેરેલુ હતું અને અધુન ઓઢેલું
હતું અને પોક મુકવા મંડ્યો. મૂળચંદ કાકારે ! આ બનાવ જોઈ
ચારે જણા પાસે આવ્યા, અને કહેવા લાગ્યા કે બાપ જાના રહો,
માણસ માથે બને છે, પ્રભુના ધર આગળ કોઈનું જોર બળ નથી.

તુટીની ખૂટી ન હોય. આ વચનો સાંભળી દંતન શેઠ બોલ્યા કે છું
 છે ? જોરબળ નથી, તુટીની ખૂટી નથી તે શું ? કાષ્ટ મરી ગયું છે.
 ના ના, તેમ નથી ? મારે ઘેરથી દીઠી ? મારાથી નામ ન લેવાય તેને
 દીઠી ? મારી અલીને દીઠી ? મારા સાત વઢાણ દીઠા ? આવા બોલ
 સાંભળી ચારે જણ સમજી ગયા, ને ધુતારો બોલ્યો, આપો, આપો,
 અરે આતો આપણા માંહેલો લાગે છે. બાષ્ટ કોણ ? જેજેવંતી કે ?
 શેઠ કહે હા. ધુતારો કહે મારો પણ અઢી રૂપીઆનો દુપટો લપ્પ ગપ્પ
 છે. આપરો, કાઠીઓ, કાળીઓ, કહેવા લાગ્યા કે અમારો લૂંટનો
 માલ લપ્પ ગપ્પ છે. આપો, આપો. આપણે બધા એકજ થયા છીએ શેઠજી
 અમને ચારે જણાને આવા બનાવી ગપ્પ છે. તમે કોણ છો ? શેઠ
 કહે-હું વઢાણવટી વાણીઓ છું ચારે જણા કહે ઠીક ત્યારે હવે
 તમારે અમારા ચારે ભેળા ભગવું છે કે, અમો ચારે તમારા સાથે
 ભળીએ. શેઠ કહે ના હું તમારી સાથે ભળું છું. ધુતારો કહે મારું
 ત્યારે હ્યો તમે તમારું એક ધોતીયું છે તેમાંથી કટકો ફાડી બરાબર
 લંગોટી વાળી હ્યો. ને બાકી કટકો વધારે વધે તેને દરીયામાં ફેંકી
 દ્યો, શેઠે તેમ કરવા કબુલ કર્યું ને લંગોટી વાળી લીધી. ને ચારે
 ને કહેવા લાગ્યા કે હું તમારા જેવો થઈ ગયો, જીવો શરીર ઉપર
 ધુળનો લેપ કરી લીધો છે. હવે તમારે હું કહું તેમ કરવું પડશે.
 ચારે જણા કહે કબુલ છે. બોલ, શું કરવું છે ? શેઠ કહે તમે આવ્યા
 તે વારે મારું નીત્ય નીયમ અધુર રહી ગયું છે. તો હું જ્યારે માથે
 બે હાથ મુકીને મૂળચંદ કાકા રે કહું તે વારે તમારે એના બાપરે
 એમ કહેવું આવો દરરોજ મારો સાંજ સહવારનો નીયમ છે. એમ
 કહી સેઠે પોકાર કર્યો ત્યાં ચારે જણા પોકાર કરવા મંડ્યા ત્યાં દરી-

ચાના કાઠ પુરવાસી લોકો આવ્યા હતા તેમણે બહોળા માણસોને પોકાર સાંભળ્યો એટલે દોડી આવ્યા અને જાના રહ્યો એમ કહેવા લાગ્યા. એટલે ગામ લોકોને ધુતારો કહેવા મંડ્યો કે શું છે ? જાના જાના કહો છો તે મારો અઢી રૂપિયાનો દુપટો દીઠો ? આમ વાણી સાંભળી સૌ એક બીજાને કહેવા લાગ્યા, કે અરેરે, આતો અલીવાળા લાગે છે, જુઓ ! એક બે ત્રણ ચાર, અને પાંચ થયા આ તો રાફડો રાટયો છે. બધા આ ગામમાં જ ભેગા થયા જણાય છે. એમ કહી શહેરમાં ગયા. અને પાંચે જણા પછુ શહેરમાં શેરી, ગલીઓમાં અક્ષી અલી, કરતા ફરવા લાગ્યા.

દોહરા-પાંચના વીધી પ્રાણુ બાવા બનાવી ગઇ

રાખના કરી એંધાણુ રણુ વગડે રોળ્યા લઇ

પાંચે જણા શહેરમાં ટેલીયાની માફક ફરવા લાગ્યા. અગાસી ઉપરથી સ્ત્રીઓ પોતાની સાસુને કહેવા લાગે કે, બાપજી ખડકીના દ્વાર વાસી લેજો. એલા અલીવાળા જુઓને એકના પાંચ થઇ ગયા ને ઘરમાં ચાલ્યા આવે નહિ. એમ કહી ઉપરથી દાણાની મુડીઓ નીચે નાખવા લાગી. પાંચે જણા અધરથી ત્રીસી મોઢામાં ફાકવા મંડ્યા. આવી દુદ્દંશામાં પાંચે જણા રાત ને દીવસ બેગાનાની માફક ભટકવા લાગ્યા. તેમની ગામના સ્ત્રી પુરુષો સાથે ઓળખાણ થઇ ગઇ છોકરાઓ રાત્રે કળયો કરે તે વારે બચ્યાઓની મા કહે ઉભો રહે અલીવાળાને બોલાવું છું ત્યાં નાના બચ્યાં રોતા રઇ જવા મંડ્યા. એવી પાંચે જણાની ગામમાં હાક બોલવા લાગી.

એમ કરતાં પુરા સાત મહીના થયા. ત્યાં સંખ્યાકાળે વજીર
 ઘોડેસ્વાર રૂપે દરવાજે આવી ચડ્યો, દરવાજી કહે-દરબાર ક્યાં રહો છો.
 દરબાર કહે-અમે આભાપુરી નગરીમાં રહીએ છીએ. આ ગામમાં
 સાંઠ આવી છે. દરવાજી કહે હા, આવી છે, પરંતુ ઠાકોર અમારા
 ગામમાં દરરોજ સમુદ્ર કીનારે ટીખડ થાય છે. તે જોવા જેવું છે.
 માટે તમારે જોવું હોય તો જાઓ. હમણાં જ જોવામાં આવશે.
 પુલકાંગ વજીરે જાણ્યું કે ચાલને જોતો જઈ, એમ કહી કીનારે
 આવી પહોંચ્યો, ત્યાં પાંચે જણા પોતાનું નિત્ય નિયમ કરતા જોયા.
 પાંચેનો પોઠાર સાંભળી, વજીર પાસે આવ્યો, ને કહેવા લાગ્યો કે
 બાપ છાનાં રહો. પ્રભુ ઇચ્છા બળવાન છે. તે વારે ધુતારો બોલ્યો,
 એમાં પ્રભુ ઇચ્છા શું કરે, શું કાંઈ મરણ પામ્યું છે? વજીર કહે
 ત્યારે તમે કેમ રડો છો? ધુતારો કહે મારો અઢી રૂપિયાનો દુપટો
 દીઠો? લુટનો માલ જોયો? શેઠ કહે મારી અઢી દીડી? સાત વહાણ
 દીઠા? એમ કહેવા લાગ્યા ત્યારે વજીર કહે બાપો, બાપો, રખે આતો
 મારા જેવા લાગે છે. જેજેવંતીએ આવા કેટલાક ક્યાં હશે? શું બાપ
 જેજેવંતી તો નહિ કે? મને એ લૂટી ગઈ છે, ધુતારો ને શેઠ કહેવા મંડ્યા
 કે તમને ક્યાં લૂટ્યા છે તમારી પાસે તો ચડવાને ઘોડો છે પેહેરવા
 કપડાં છે. બાપ અમારા હાલ જુઓ, લંગોટીબર કરી ગઈ છે.
 વજીર કહે એમાં શું છે તમે કાંઈ વધારે પડતા લૂટ્યા લાગતા નથી
 મારી તો જીવનદોરી લઈ ગઈ છે કે જેની કીંમત કાંઈથી અંકાય
 એમ નથી. ધુતારો કહે તમારી જીવનદોરીની કીંમત મારા અઢી
 રૂપિયાના દુપટાથી વધારે છે. ઠાકોર કહે હા બાપ દુપટો કે
 લાખુનો માલ હોય તો પણ તે લેખામાં નથી, જીવનદોરી એટલે,

બધી વસ્તુઓ દેશપરદેશ શોધતાં મલી શકે છે જીવનદોરી ક્યાંય મળતી નથી, જે નથી મળતી તેનીજ કીમત કહેવાય છે. પાંચેજણાનો મોઢ ઉતરી ગયો કે આ ઠાકારને તો ધણું લૂટી ગઈ છે. પાંચેજણા પૂછવા લાગ્યા કે તમારું નામ શું છે. વજીર કહે મને સૌ ઠાકાર ઠાકાર કહે છે. ત્યારે દ્યો ઠાકાર તમે અમારા સાથે મળશો કે અમે તમારા સાથે મળીએ. વજીર કહે હું તમારા બેગો બળીશ. ધુતારો કહે જો તમારે અમારી સંગાથે બળવું હોય તો તમારો ઘોડો ને કપડાં ઉતારી આ સમુદ્ર કિનારે બ્રાહ્મણને આપી દ્યો, ને પછેડીમાંથી દોઢ હાથનો કટકો કાઢી તેની લંગોટી વાળી દ્યો, આવા વચન સાંભળ્યા એટલે વજીર વિચારમાં પડ્યો કે લંગોટી વાળવી બાકી હતી તે પણ વખત નજર આગળ આવી ચઢ્યો એમ કહી બ્રાહ્મણને સર્વસ્વ આપી દીધુ ને પોતે લંગોટી વાળી લીધી. ધુતારો કહે દ્યો હવે અમે સૌ પોઠાર કરીએ તે વારે તમારે એના બાપરે એમ કહી અમારી સાથે સાદ પૂરાવી દેજો. વજીર કહે વાહ? વાહ? આટલું બાકી રહી ગયું હશે તે પૂર કરવું પડશે, હે પરમાત્મા જે કાંઈ બાકી રહ્યું હોય તે આપી દેજો હું રાજબીજ છું એને આવે વખત આવશે એમ મેં જાણ્યું નહોતું મધર જે દહાડા આપે તે માથે ચઢાવવા પડે છે. એક સ્ત્રી માટે છ જણા બાવા બની ગયા. એ બનાવ આજે નજરે જોયો છે મને ગંજેરીની સોજત આડી આવી. જેથી સંગતના દોષ લાગ્યા વિના રહે નહિ. વળી મેં અનીતિ કરી કે જેના નીમક બાધા તેની કન્યા સાથે સગંધમાં જોડાયો, તો તેનું કુળ આજે જોવું પડે છે. કવિ કહે છે કે-

કવિત - નીતિ વિના રાવણુનું રાજ મયું નીમીશમાં
 નીતિ વિના મયું રાજ કૌરવ ધૂળધાણીનું
 નીતિ વિના કંસતણે વંશ મયો વસુધાથી
 નીતિ વિના રાજ મયું, વેન અભીમાનીનું
 કહે જહુનાથ વળી જાહેર બન્યો છે જોગ
 જુઓ થીખી બૂપતિનું મયું રાજ રાણીનું
 વાજસ અલીશાહ કહે પ્રગટ પૂરાવો દેખો
 તાડી જેનું મયું સખનોર તુક તાનીનું.

ઉપરના સુત્રોને આધારે નીતિ વિના વર્તન કરવાથી ફળના
 ભોક્તા થવું પડે છે. એ છ જણાતો પોકાર સાંભળી ગામના લોકો
 સમુદ્ર કીનારે આવ્યા હતા તે વિરમય થયા. આ શું હશે, તેમાંથી
 એકાદ જણ કહેવા લાગ્યો કે કાંઈ નથી એ તો પેલા અલીવાળા
 લાગે છે. એમ કહી ગણવા લાગ્યા કે એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ,
 છ અરેરે આ તો છ જણા થયા લાગે છે એચાર મહિને એકાદ
 જણ એમાં ભળતો જાય છે બીજો કહે એમણે આપણું જ ગામ
 દીકું છે. ત્રીજો કહે આપણા ગામમાં સ્ત્રીયારાજ છે એટલે એમને
 પોષણનું સાધન મળે છે. ગામની સ્ત્રીઓને ગમત થઈ છે બપોર
 વેળાયે શેરીએ શેરીએ ફરે છે ત્યાં સ્ત્રીઓ તેમને ખાવાનું આપે છે
 આ લોકો કાલુ કાલુ બોલે એટલે સૌને ગમત લાગે છે, લોક
 અપવાદમાં કહેવાય છે કે “પાખડે પૂજતે લોકો” ધર્મ કે દાન પાત્રે
 ચતાજ નથી પોરસમાં થાય છે, પોરશને માન એ જમાનામાં મહતાના
 પદ છે. આમ કહેતાં ગામવાસી જતો ગામમાં ગયા. આવા દીખણી

લોકોના ટીખળથી બાલકો દેખીને ભાગી જાય છે. એમ છએ જણાશેરીઓમાં ફરવા લાગ્યા સ્ત્રીઓ અગાસી ઊપરથી કાચા દાણા દે છે ને આ લોકો ખાતા જાય છે, અણસોયાં વણુઝાટકયા એ પુરૂષોને પાચન થઇ જાય છે આ નાટક સમયની બલીહારી ને કમના ફળ બતાવી આપે છે.

આવું સેતાની ફારસ ગામમાં ચાલ્યા કરે છે ત્યાં પેલી રાજકન્યા પુરૂષના વેશમાં બની છે. તેની શી ગતિ થઇ તે ઉપર જરા બક્ષ આપીએ.

વહાણમાં રાજકન્યા પુરૂષના વેશમાં શાહુકારના દીકરા, મુનીમ વાણોતર સવે તેની સામે જોઇ રહ્યા છે. જરાવાર પછી પૂછવા લાગ્યા કે, આપુ અમારા શેઠ ક્યાં છે, એ કહેવા અડચણ ન હોય તો કહેશો. જેજેવંતી મદના રૂપમાં ખોખારો મારી કહે છે કે, હું રાજ-ખીજ છું આભાપુરીના એબલસીંહ રાખનો કુંવર જયસિંહ માફ નામ છે, મારાથી જરાપણ બચ પામશો નહિ, તમારા શેઠ મારી સાથે જુગાર રમ્યા તેમાં પેહેલી રમતમાં વહાણમાં જે મારલ હતો, તે હારી ગયા, બીજી રમતમાં વહાણ હાર્યા ને ત્રીજી રમતમાં તમેને તથા વહાણના માણસો બલાસી આદેને હારી ગયા છે, જેમ જેમ દાર થવા માંડી તેમ બેમ રમતની ગરમી વધવા લાગી, ચોથી રમતમાં એવી શરત કરી કે જે હારી જાશે તો નવ મહિના જેલમાં જાશે ને મારી જીત થાય તો સવે હારી ગએલી બાજી પાછી મેળવી લઈ, આવી શરતે ચોથીવાર હારી ગયા તેથી તેઓ જેલમાં ગયા છે. મને મારો કબજો સંભાળવા કહ્યું જેથી હું આ રીયાસતનો

માલીક થયો છું તમારે રહેવું હોય તો મારા નોકર થઇ રહો, જનું હોય તો તમને રસ્તાની ખરચી આપું તે લઇને જાઓ. તમારે જે અંદરે ઉતરવું હશે ત્યાં ઉતારી આપીશ. ખલાસીને મારી સાથે રાખીશ આગળ ઉપર એમને પણ રજા આપી દઇશ. શેઠના પુત્રો નોકરો વિગેરે કહેવા લાગ્યા કે જુઓ જુગારનું આવું પરિણામ આવ્યું. છેલ્લી ઉમરે પોહોંચ્યા વધુ વ્યસન જે પડ્યું છે તે મર્યાદા નહિ. કેમકે કહેવત છે કે “હાર્યો જુગારી બમણું રમે” આ સુત્રાનુસાર બાપાને સંતોષ વળ્યો નહિ મહાન પુરુષોના વચનોમાં કહ્યું છે કે—

દોહરા—જુગારી હાથે કડાં, મકંટ કોટે હાર
 ઘેલી માથે ખેડલાં, છાજે કેટલીક વાર
 ભાંગી વ્યસની ને આળશુ, લાંપટ જુગારી આપ
 એવો નર નારીને મદ્યો, પૂરણ મળીયા પાપ
 નળ જેવા નર હારીયા, પાંડવ ગયા પત ખોષ
 લક્ષ્મીવંતે લાયક હતા, ગયા બળ કળ ખોષ
 પતીત નહિ પાડોશીએ, કુલ કલંકીત થાય
 લાજ રાજ ગુમાવતા, બીખ માગીને ખાય.

શેઠના મોટા મુનીમ કહે છે કે આસુરી સંપત્તિનો વ્યય જુગાર, વિષય, ને ચોરીમાં થઇ જાય છે, એ મહાન પુરુષોનું સુત્ર છે. આ તરફ જ્યસિંહે ખલાસીને હુકમ કર્યો કે વહાણનાં નાંગર ઊપાડી ચાલતા કરો, જ્યસિંહ કહે જ્યાં સુધી તમે મારી સાથે રહો ને તમારે મારી પાસે આવવા જરૂર પડે તે વારે તમારે મારાથી દશ કદમ દુર રહી ઉભી વાતચીત કરવી, એમ કહી, જેજેવતી પુરુષના

સ્વાંગથી વહાણના નીચેના ભાગમાં ઉતરી ગઇ, ને ત્યાં અળગુ રહેવા નહીં કયું” ને બીજાઓ વહાણના ઉપલા ભાગમાં રહેવા લાગ્યા, રાજકન્યાને જ્યારે જ્યારે વજીરનું સ્મરણ થાય તે વારે રાજકન્યાને રડવું આવી જતું તે બીજાઓના જણવામાં આવતું નહીં જોયી. અળગી રહેવા માંડી, વહાણે બંદરની સફર કરતાં ફરણપૂર પાટણ આવ્યા ને ત્યાં નાંગર નાંખી દીધું. ત્યાં ખલાસી સિવાય મુનીમ, શેઠના દોકરા વિગેરે માગની ખરચી લઇ ચાલી નીકળ્યા, રાજકન્યા મદના રૂપમાં દરબારશ્રીની કચારીમાં જવા માટે દરવાજે દરવાણીને પુછ્યું કે તમારા દરબારશ્રીનું નામ શું છે ને તેમનું કચારીમાં પધારવું ક્યારે થાય છે. દરવાણી કહે આપ પધારશો ત્યાં કચારીમાં દરબારશ્રીનું આગમન થઇ ગયું હશે એ અમારા રાજનું નામ અજીતસિંહ છે. દરવાણીના વચન સાંભળી પુરૂષના વેશવાળી રાજકન્યા ડોઢી પાસે આવી ત્યાં પેહેરેગીરો ટેલતા હતા તેને રામ રામ કરી જવા રગ્ન માંગી, પેહેરેગીરોએ રાજનો સ્વાંગ જોઇ જવાને રગ્ન આપી જ્યસિંહ રાજકચારીમાં બેઠેલા માણસોથી દશ કદમ દૂર જઇ બિભી, રાજને તાજમ કે નમન કયું” નહિ ત્યાં કચારીના બેસનારા અમીર ઉમરાઓએ માથુ નમાવ્યું. અજીતસિંહ રાજ અડગ રૂપનો દેખાવ જોઇ રહ્યા. જરાવાર પછી પોતાના સચીવને કહ્યું આ કોઇ બાહોશ વીરપુરૂષ લાગે છે મારે એને નમન કરવું ઘટે કે નહિ. દીવાન કહે ના સાહેબ એ વીરપુરૂષના વેષમાં છે, ખરૂં સ્વરૂપ સ્ત્રીનું છે. જોયી નમન થાય નહિ. દરબારશ્રી સ્ત્રી પુરૂષની પરિક્ષા ડાખા જમણા યગ ઊપરથી પડે છે, માટે જીભથી આવકાર આપો તો અપાય.

અજીતસિંહ કહે કારભારી એ શું બોલે છે, પુરુષને સ્ત્રી કહેવાય નહિ, જે કહીએ તો દુષણ લાગે, સ્ત્રીને પુરુષ કહેવાથી દુષણ લાગતું નથી. સ્ત્રીવ તને આ પુરુષની ઓળખાણ પડી નહિ, આ વીરપુરુષનો સત્કાર નહિ કરીએ તો તે વખતે યુદ્ધની માગણી કરશે, એનું લોહી ક્ષત્રીપુત્રના જેમ ઉછળેલું લાગે છે, વળી તે મને તેવો હોય તો પણ ક્ષત્રીપુત્રને માન આપવું જ જોઈએ.

એમ કહી દરબારશ્રી કહે આપ કોણ છો, કયા દેશના છો, અત્રે આગમન થવાનું કારણ કહેશો. જેજેવતી કહે હું આભાપુરીનો જયસિંહ રાજકુમાર છું મારામાં નાની વયથી જુગાર રમવાનું વ્યસન થઈ ગયું જેથી મારા પિતાશ્રીએ મારો બહિષ્કાર કર્યો છે. એમાં મારું વતન મુક્યા પછી હું સાત વહાણુ માલના ભરેલા જીત્યો છઉં તે વહાણુને આપના મામના વેપારીઓને ત્રીટેમ કરી વેચી આપી દેવા છે. વળી વહાણુ માલ વેચી નાંખ્યા પછી મારે માટે આપનાં શહેરમાંથી દરરોજ દસ દશ શીરખંધી સારા કદાવર મજબૂત બાંધાના ચુંટી ચુંટી પગારદાર ઠરાવી મને કરી આપશો, એ એક માસમાં ત્રણસોની સંખ્યા કરી દેવા મારી માગણી છે ઉપરાંત આપના કારભારી અને રાજના દસોંદી બારોટ એ મને આપવા જરૂર છે. રાજ અજીતસિંહ ખુશી થયો ને જયસિંહ માટે દરીયાકાંઠે પોતાનો તંજુ મોકલ્યો રાજમાંથી આઠ શીરખંધીઓ ચોક્કી માટે ને તંજુ પાસે મોકલીઆનું જોઈવી આપ્યું, વહાણુની વ્યવસ્થા કરી આપવા કારભારીને બલામણુ કરી, કારભારી કહેવા પ્રમાણે વેપારીઓને વહાણુ માલ ઠરાજના રૂપમાં ત્રીટેમ બોલાવી આપી દીધાં, દરરોજના સૈનીકા ગામમાંથી

શોધી કાઢી ભરતી કરવા લાગ્યા. રાજકન્યાનું પુરૂષ વેષમાં દરરોજ
 કચારીમાં આગમન થવા લાગ્યું જેથી પ્રધાન ચતુર છે એવો ભાસ પડ્યો.
 એટલે તેની માગણી કરી. રાજની મદદથી પોતાના કામમાં ફતેમંદ
 થવાની ખુશાલી અણતસિંહને બતાવી પોતાને સમીપાણે જવા રજા
 માગી રાજકન્યા રાજવંશી વેષમાં સીડીના પગથીયા ઉતરે છે ત્યાં
 સામે રાણીવાસ હતો રાજમોહોબતની બારીઓમાં અખરખના પડદા
 નાંખેલા હતા, તેમાંથી રાજમાતા, દાસીઓ, સૌ એ પુરૂષના
 સ્વાંગને જોઈ એક બીજી પ્રત્યે કહેવા માંડી કે દાસી આ વીરનર
 કોઈ રાજદારી પુરૂષ છે, એ એમની મુખમુદ્રા ને ફાંકડો ચેહરો કહી
 આપે છે, એટલે રાજકન્યા વિમળા તરત આવી માતાની પાસે
 બોલ્યા વિના બેસી ગઈ, ને નવીન પુરૂષના વેષને જોઈ મન સાથે
 કહેવા લાગી કે, રખે મારા પીતાશ્રીએ મારા માટેજ આ રાજવીર
 પુરૂષને બોલાવ્યો હોય એમ લાગે છે; અને જો એમ હોય તો મારા
 ભાગ્યનો ઉદયકાળ પાસે હોય એમ જણાય છે. વળી મારા નેકીટકા-
 વૃત્તને પૂજનના પ્રયોગોની આગે પુર્ણાહુતી થવા સંભવ રહે છે.
 એવા તક વિતર્કો કરતા કરતા નિશ્વાસ નાખતી જાય છે, રાજમાતા
 પુત્રીના નિશ્વાસ સાંભળી ગઈ ને કહેવા લાગી કે એન કેમ
 જરા વારે નિશ્વાસ નાંખાઈ જવાય છે ને આનંદનો
 આછાદન પણ દેખાય છે એમ કહી પુત્રીને પોતાની
 ગોદમાં લીધી, પુત્રી મુખ મરડી હસી પડીને કહેવા માંડી કે માજી
 કાંઈ નહિ, માતાએ પુત્રીના હાસ્ય વદનપર પુલકાવળીઓ વગેલી જોઈ
 બીજાવાર હાસ્યનું કારણ પૂછ્યું, તે વારે વીમળાએ બાળામાં મસ્તક
 નમાવી નીચું જોઈ બોલી, કે રાજમાતા મારા પીતાશ્રીને કહો જે
 આપની પાસે જે વિદેશી મીઠજાન આવ્યા છે જેની આપ આવજત

કરો છો, તેની સાથે મારા સંબંધનું જોડાણ કરે. આ જોડાણ દુનીઆદારીના રીવાજ મુજબ તેમને કરવા દરજ્જા છે, પરંતુ મેં તો મારા હૃદયમાં સંબંધ જોડી રાખ્યો છે, જેના સાક્ષી શ્રી સવીતા ભગવાન છે સંસારીક સાક્ષીની જરૂર માટે મારા પીતાશ્રીને વચમાં કર્તાશિપ આપવાની જરૂર રહે છે પુત્રીની મૃદુવાણીની વીનયભાવના જોઈ રાણી ધણી હાથી તથા, પણ દરબાર શ્રી સંમતિ આપશે કે નહિ, એ ઉપર રહ્યું, રાજા સાહેબ રાણીવાસમાં પધાર્યા ત્યાં રાણીએ પુત્રીના પ્રતિજ્ઞાયુક્ત નીકળેલા સુવાક્યથી શંગારેલા પતિની પાસે નિવેદન કર્યાં.

રાજા અજીતસિંહ કહે પ્રીયા તમારું કહેવું સત્ય છે પુત્રી યોગ્ય ઉમરની થઈ છે જેથી તેને જીંદગીના નીકટ સંબંધમાં જોડવાની મારી પણ મરજી છે આ વાતમાં ને પુરૂષ વિદેશી છે. તેની મુખમુદ્રા મોટા રાજવંશી હોય એવી છાપ પાડે છે, તો પણ વાતચિત સિવાય મારો તેની સાથે ધણો પરિચય નથી વળી તે અડગ નર છે રૂબરૂમાં આવે છે તે વારે દશ કદમના અતરે રહે છે ધણો વખત પોતાનાં તંબુમાંજ રહે છે તેમ એના વિષે મને આપણા કારભારી તો જુદીજ અસર બતાવે છે તો વધારે તપાસ કરવા જરૂર છે ત્યારબાદ હું જવાબ આપીશ. એમ કહી પોતાના વિચાર-ભૂવનમાં પધાર્યા, ત્યાં સચીવે પોતાને સોંપેલા કામ પૂરા થઈ ગયાની વધામણી આપી, રાજાએ ખુશી બતાવીને કહેવા લાગ્યા કે શાણા સચીવ, મારી પુત્રી વિમળા આવનાર મીઠામાનને વરવા ઇચ્છા બતાવે છે. તો શું કરવું, સચીવ સાંભળીને હકજ થઈ ગયો, ને

માથુ ધૂણાવા મંડ્યો કે મરીબ પરવર માયાળુ અન્નદાતા, આપને ખમા, પુત્રીની માગણી વિચિત્ર છે કે નેવાના પાણી મોઢે ચઢવા જેવું છે આપને આગળ ઉપર કહેલ છે કે આ પુરુષ નથી પણ સ્ત્રી છે અત્યારે જે જોવામાં આવે છે તે નાટકના થીએટરનો પાત્ર છે, જીંદગીભરનો પાત્ર નથી. રાજ સચીવને કહે છે કે પ્રધાનજી આ કામમાં મોટી ભૂલ ખવાય છે, જેનો આગળ પરતાવો થાય એ ઉપર મક્કમ રહેવા મારી બલામણુ છે જે ભૂલ ખવાય, તો હંસ ગુમાવાય એમ કહી દરબાર મૌન રહ્યા. સચીવ કહે ખાવીંદ એ જ્યસિંહને એકાંતમાં બોલાવી તેની ચાલ ઉપર ડાખા જમણા પગના ઉપાડવા પર આપ જરા નજર કરશો એટલે હું એમના મૂખથી પણ ખાત્રી બતાવી આપીશ.

રાજ તરફથી બોલાવા આવેલો દૂત સમુદ્રકિનારેના તંબુના દ્વાર આગળ આવી ઉભો ત્યાં જ્યસિંહની નજર પડી. દૂતે તાજમ ભરી કહ્યું કે આપને અમારા દરબારશ્રી એકાંત અવાસમાં પધારવા બોલાવ્યા છે રાજકન્યા મદનના વેશમાં કહે છે કે દરબારશ્રીને મારા વચ્ચે એકાંત રહેવા મારી ઇચ્છા નથી. વળી કહ્યા પછી વિચાર થયો કે કદી મારા જેવુંજ કામ હોય તો તેમ મળવા સંભવ રહે છે, શીકર નહિ. ચાલ જાડો વળી ઘણો વખત એટી સ્થાનકમાં રહેવાથી પરિણામ માટે આર અંકાઈ શકાય નહિ. જેથી દરબારશ્રીને છેવટના મળવાના ટાઇમને આ સાથે મેળવી આપું. આમ એકાંતમાં મળવાના કારણને જેજેવંતી જરા સમજી તો ગઈ કે રખે એમના ડાહ્યા સચીવની પ્રેરણાએ રચેલી હોય એ પણ મનાય છે.

એમ કહી નિશ્ચય મૂકતી પુરૂષના સ્વાંગથી દૂત સાથે જ્યસિંહ વિદાય થયા. જ્યાં રાજા ને સચીવ અને બેઠેલા હતા એવા એકાંત જૂવનમાં દશ કદમ દુર આવી જ્યસિંહ કહે કેમ મને બોલાવાની જરૂર પડી દરબાર કહે આપને વહાણ ને માલના નાણા મલ્લ મયા હશે, સૈનીકો ત્રણસોની સંખ્યા પૂરી થઇ છે વાર આપ એભલસિંહના કુમાર છો આપના પીતાશ્રી મારા સજ્જન ને સ્નેહી છે. વળી તેમના ઉપર ક્રોધના રાજકુમારનું દબાણ છે એ ખબર અને તેની સાથે કદી યુદ્ધ થયાનો સમય આવી જાય તો મદદગાર થઇ રહેવા મને તેમના તરફથી પત્ર પશુ છે મારા ને એભલસિંહ અનેના સ્નેહના અનુભવમાં તેમને ત્યાં એકજ રાજપુત્રી છે. એમ પશુ મારે કહેવું પડશે. જેથી ખરી હકીકત જાહેરમાં આવવા મારી વિગતી છે.

રાજા અજિતસિંહના મૂખથી ખરો છતિહાસ સાંભળતાં રાજકન્યા નીચું જોઇ ગઇ ને ઝાંખી પડી ગઇ ને જમીન તરફ દ્રષ્ટી રહી ગઇ. કારભારી કહે બેન મારો અપરાધ ક્ષમા કરશો. આ વાત પૂછી આપને શરમાવવાનું કારણ અમારા રાજાને શા માટે પડ્યું હશે ? જવાબમાં તેમની પુત્રી વિમળા નામની, આપના પુરૂષના વેશને જોઇ સંધ જોડવાની માગણી કરી તે વારે અગાઉ મેં દરબાર શ્રીને કહેલ કે, વેશ બદલાવી નાંખવાનું કારણ કોઇપણ પ્રકારની આપત્તિ હોય અથવા આંતર શીયળ સંભાળવા વેશ બદલવાની અવશ્ય જરૂર પડે છે. જેથી વીર બાળાએ પુરૂષનો સ્વાંગ પહેર્યો છે. સચીવની વાત સાંભળી જેજેવંતીથી કાંઇપણ બિતર અપાયો નહિ. થોડીવારે કહેવા લાગી કે ધન્ય છે સચીવ તારી બુદ્ધિને. બધી વાતો

સાચે સાચી છે. અજીતસિંહ સામે રાજકન્યા શરમાઈ મધ એટલે સ્વાગત કરી શાન્તવના આપી. બેન શીકર કરશે નહિ. જેજેવંતી કહે દરબાર શ્રી મારા સંચીતની વાત છે. હું મારા પતિ માટે કોઈ રાજ શોધવા નીકળી છું, હું પુલ્કસંગ નામના વજીરને વરી છું. તેને ઘેર રાજપદ મારા સ્વહસ્તથી કરી તેને ચક્રવર્તીપદ આપીશ તે વારે મારા લગ્ન થાશે એ મારી પ્રતીજ્ઞા છે. આપની રાજકન્યા વિમળા જેના મનમાં મારા વીષે જે કલ્પનાઓ થઈ હોય તે વૃથા છે. તેમ જે કુદરતના નીમાઓલા જે કાયદાઓ આ દુનીયામાં ચિરસ્થાઈ અમલમાં આવી રહ્યા છે, તેથી વિમળાના વીચારો ઉલટા છે. તો તે બાધ કરતા નથી જે નથી થવાનું તે નહિ થાય તો તે વિષે ફરી અનુકરણ કરી કોઈ રાજવંશીને વરવા ખબર આપો. સ્ત્રીને સ્ત્રી સાથે સંબંધ જોડાતો નથી. મન અસ્થીર છે. જેથી જરા જરા વારે ચલીત થાય છે. ત્યાં વિમળાની દાસી આવી વધામણી લેવાની રાજ પાસે માંગણી કરે છે. અજીતસિંહે પુત્રીને બોલાવી જેજેવંતી સંબંધી વાતનું નિરૂપણ કરી બતાવ્યું. રાજકન્યા વિમળા કહે હે તાત ! મારા મનની પ્રતિજ્ઞા લેવાઈ ગઈ છે. કદી પુરૂષ ન હોય ને સ્ત્રી હોય, તો પણ તેના સંબંધના જોડાણમાં મારું પણ જોડાણ થવા મારી મરજી છે જે તેઓ કુંવારા હોય તો જ્યાં સંબંધ જોડે ત્યાં મને દાસીતું પદ આપે હું તેમની કાંકરી રૂપે રહીશ. બાકી બીજી કોઈપણ વાતે બીજા રસ્તા ઉપર દોરાઈશ નહિ.

પિતાએ બહુ સમજાવી સચીવ વિનવવા લાગ્યા, જેજેવંતી કહે બાઈ પિતાના વચનને માની લ્યો. પણ વિમળાએ માન્યું નહિ.

છેવટ જેજેવંતીએ કબુલાત આપી કે હું પુલસંગ નામના વજીરને
 વરી ચૂકી છું. માટે વિમળા તું પણ મારી સાથે વરજે, મારો ને
 તારો એકજ પતિ છે. તારું લગન હું મારા લગન પહેલાં કરી
 આપીશ. હું તારી શોક એટલે દાસીના રૂપમાં છું, પછી લગન
 કરીશ. એમ કહી વચન આપ્યું. લે, એન મારૂ વચન કદીપણ ફરસે
 નહિ, એવી ચોકસ ધારણા આપી વિમળા ખુશી થઇ. બંને એનો
 એકાંતમાં મલી દ્રઢતામાં રહેવા વિશ્વાસને પાત્ર થઇ. એક માસ
 પુરો થતાં ખલાસીને વાટ ખરચી આપી શીરપાવ આપી અને
 સૈનીકા ત્રણસો નોંધાયા હતા તેને લડાઇની કવાયત દેવા લાગી,
 સૈનીકા અને સચીવ તથા બારોડને સાથે રાજ તરફથી સમીયાણો
 લઇ રરતે પડયા, જ્યાં પડાવ પડતો જય ત્યાં લડાઇની બુદ્ધરચના
 રાજકન્યા કરવા લાગી. રાજકારભારી સિવાય કોઇપણ સાથેના
 માણસોને જી છે એમ ખચર પડવા દીધી નહિ. તેમ કરતાં જંગલે
 જંગલ ફરતાં ઘણો વખત બનીકળી ગયો અને અધોર વનમાં આવી
 ચડયા કે જ્યાં મનુષ્યનાં પગલાં પણ નજરે આવે નહિ ત્યાં પડાવ
 નાખ્યો. શીરબંદીઓ રાજકન્યાના તંબુને ફરતા દશ દશ કદમ ચોકકે
 ઊપર રહી ગયા અને પાસેની રાવટી કારભારીની હતી ત્યાંથી
 સચીવને બોલાવી કહ્યું કે હું રાત્રીએ જંગલમાં મૃગ્યા રમવા
 જઈ છું મારી સાથે કોઇપણ માણસની જરૂર નથી રાત્રી વીતીત
 થઇ જાય, ને ચાર ઘટીકા દિવસ ચઢતાં લગી મારી રાહ જોવી જો હું
 ન આવું ત્યારે મારા ઘોડાના ડાબલા લઇ વીસ સૈનીકા મારી તપાસ
 માટે મોકલવા એવી બલામણુ કરી. રાજકન્યા મીણવાટના ફાનસ

બધ ઘોડેસ્વાર થઇ ચાલી નીકળી, પોતાના પકાવથી અરધા માઇલ ઉપર મોટું આશ્ચર્યજનક હતું તેને ફેલાવનારા યોગાનમાં ઘોડો બાધી મીથુવાટનું કાનસ નીચે મુકી એકાંત જોઇ રહ્યો કરવા લાગી. કે હે પ્રાણનાથ, મારી કુમળીવયમાં આવું સંકટ મેં જોયું ન હતું. તેની હું દીન પરદીન ભોક્તા થઇ રહી છું, છતાં આપનો મેલાપ થયો નહિ. હવે મને ધૈર્યંતા રહેતી નથી. એમ પ્રેમને યાદ કરી રહ્યો કરવા લાગી કે હે નાથ—

દોહરા—દિવો દેવળની માંચ જે જણુ થઇ બાળ્યો નહિ
હામું હૈયાની માંચ મેં મીઠોળખંધ બાળ્યો નહિ
સાર લીયોને સુલક્ષણા, વાર કરો મુજ નાથ
ગળતી ગળથલ પાણીયે પકડો મારો હાથ
છેલ છબીલા છેતરી નાથ થયા જ નહોર
ઉતારી મુજ કુપમાં, કાપી હીરની દોર
સળું તુડીઉં સખા નવાણુ નોધારા થયા
વાયો વા કવા, અજસી જળ હાંડાં ગીયા

ઉપરના રદ્ય ભેદક રદ્ય કરવા લાગી એવામાં આશ્ચર્યજનક ઉપર ગરૂડ પક્ષીનો માળો હતો, આ માળામાં પક્ષિણી પક્ષીને કહેવા લાગી કે આ રદ્ય મનુષ્યા દેહનાં છે, શ્રવણ કૌર્યા થકી આપણું હૃદય ભેદાઇ જાય છે. આ રથજો આપણો ગૃહસ્થાશ્રમ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ પ્રાણી માત્રને સરખોજ છે તેમાં મનુષ્ય દેહ તો ઉત્તમ ગણાય છે. પરંતુ આપણે પક્ષીના રાગ છીએ. તો આવનાર અતિથીનો વાણીએ અગર જાત મહેનતે સતકાર થવો જોઇએ. તમે તો

પરમાત્માના વાહન છે. એટલે અતીથીની ઓળખાણ રહેવી જોઈએ. મહાન વક્તા કહી ગયા છે.

દોહરો-અતિથી વિના આંખે સતિ વિન ગૃહસ્થાશ્રમ
થુર વીન પુર ન શોભતું, આસન વિનાનો ધ્રમ.

પક્ષિણીના વચન સાંભળી ગરડ કહેવા લાગ્યો કે એ દુઃખી સ્ત્રી છે. એનો સ્વર સ્ત્રી જેવો છે. એમ કહી માળામાંથી નીચે ઉતરી જેજેવંતી પાસે આવી પક્ષી કહેવા લાગ્યો કે ખૂદ તમે કોણ છો ? કેમ રડો છો ? જે કાંઈ ઉપાધી હોય તે મને કહો તમે મારા મીઠા-માન છો. જેજેવંતીએ આવું પક્ષીનું રૂપ કોઈ દિવસે દીઠેલ ન હોતું જેથી મનમાં બીહવા લાગી પણ આત્મબળની દ્રઢતાએ કહેવા લાગી કે ભાઈ પક્ષીરાજ તમે કોણ છો. પક્ષી કહે હું ગરડ પક્ષી છું અને તમારી અંતર અભિલાષા પુરી પાડી આપીશ. માટે નીડર રહી મને વૃતાંત કહી સંભળાવો. રાજકન્યા કહે હું દુરભાગીણી સ્ત્રી છું. મને મારા પતિનો મેળાપ થાવા મંડ્યું છું. નાનપણમાં વિદેશી પુરુષથી મેં સંબંધ જોડ્યો છે અને વિવાહના પ્રથમ આરંભમાં હું વિખુટી પડી ગઈ છું મારા ઉપર અતિશય વિપતો પડી છે હવે હું યાકી ગઈ છું કે મારાથી શીયળ કેમ જળવાશે. હું ગમે તેટલી ચાલાકી ચતુરાઈ કરું છું તો પણ “અજવાળી તોયે રાત” એ સૂત્રથી નિરાધાર થઈ જઈ છું. ગરડ પક્ષી કહે ખૂદન ધીરજ રાખો, તમારો આંત્રીક વિચાર પરમાત્મા પાર પાડશે. આટલી વાતો કરે છે ત્યાં પહેલો પહોરનો વખત વિતી જતાં બચ્ચું ચારો લેવા ગયેલ તે આવી પિતાને નમન કરી બોલ્યો કે હું ચારો લેવા જતો હતો ત્યાં માર્ગમાં આભાપૂરી

નામનું નગ્ર આવ્યું. તેમાં શહેર આખામાં કદખાંત જોયો. રાણીવાસ સુન્ય રાજ કચારીના અવાસોમાં અંધાર એવો પગાતાપ એક પુત્રીનું હરણ થતાં સૌને આદર્શ થઇ રહ્યો મારા જેવામાં આવ્યો છે. રાજ એલલસિંહ લગાડની તૈયારી કરતા હતા. કનોજના રાજ એકની બે દીકરી પરણાવી દે એવા કરારની મંગણી કરી રહ્યા હતા, એ જોઇ મને શોક થયો જેથી ચારો લેવા જવું સુઝ્યું નહિ, કે પક્ષી કરતાં મનુષ્ય દેહને આધી વ્યાધી ઉપાધીઓ, ઘણી જોવાય છે. તો પક્ષીના અવતાર કેટલે દરજે સારો મળાય એમ નીરાસ થઇ પાછો વળી આવ્યો છું. જેજેવંતીને પીયરના સમાચાર કાને આવ્યા જેથી હૃષં ને શોક બંને પેદા થયા કે મારા પિતાજી બે કન્યા કયાંથી પરણાવશે, અને નહિ પરણાવશે તો એની શી દશા થશે ! વાહ પરમાત્મા ! મારા પિતા કહેતા હતા કે તું એક દીકરી થઇ છો પણ બે ચાર હોત તો મારે રાજ કે જે વાટકીનું શીરામણ છે તે રહેવા મુશીબત થાત. આવા ખબરથી નેત્રમાં વધારે પાણી પડવા લાગ્યા. એમ બીજો પહોર વ્યતીત થયો. ત્યાં બીજો પક્ષી આવ્યો તે પિતાને નમન કરી બોલ્યો કે તાત હું ચારો લેવા ગયો હતો ત્યાં સુનતાપુર નામનું નગ્ર જેમાં એક સ્ત્રીને ખાતર છ જણા બાવા બની અલી અલી કરતા ભટકતા જોયા.

આવડો પ્યાર પરસ્ત્રીમાં લગાડનારાઓના જનમાલની નુકસાની ઝોગવી અંતે દુર્દશામાં ભટકી રહેવું પડે છે આ બનાવ નજરે-જોઇ એદ ઉત્પન થયો જેથી ચારો લેવો મુકી પાછો વળી આવ્યો. રાજ કન્યા બીજા પહોરના ખચ્યાના લાવેલા સમાચારમાં નકકી કયું કે,

છ જણા જે બાવા થયા છે તેમાં પાંચ તો મારા હાથના કરેલા અને
 છઠ્ઠો કદી વજર હોય તો હોય. આ ખખર મારા ઉપયોગના આવ્યા
 છે એવા વિચારમાં છે, ત્યાં ત્રીજા પહોરનો પક્ષી આવ્યો તેણે તો
 ઉતર પંથ જે અકળ કહેવાય છે તેની હકીકત કરી કે ઉતર પંથનો
 પાર ન મળ્યો, જેથી પાછો આવ્યો છું. ગરૂડ પક્ષી કહે બાપ, દેવની
 ગતીને ઉતરનો પંથ કાપથી કળી શકાયો નથી. ત્યાં ચોથા પહોરની
 આખર વેળા થઈ ત્યાં ચોથું બચ્ચુ આવી ચડ્યું ને પિતાને કહેવા
 લાગ્યું કે પિતાજી મેં એવો વિચાર કર્યો કે ચારો તો દરરોજ લેવા
 જાતુ પડે છે પણ મનુષ્ય અવતારમાં ગંગાજીનું સ્નાન કરવું એ
 ઉત્તમ છે તો આપણે પક્ષી કે જેથી દિવસે ગંગાજીના જલ પાન કે
 સ્નાન આપણાથી થાય નહિ. જેથી હું કાશી ક્ષેત્રમાં ગયો અને
 છેલ્લો પહોર ઉપાકાળનો જાણી મણીકણીકાના ઘાટે જઈ માણસો
 આવ્યા પહેલાં જલપાન ને સ્નાન કરવા ધારી, ગયો. ત્યાં શહેરમાંથી
 નગરપડો વાગતો વાગતો ગંગાના ઘાટ ઉપર આવ્યો અને નગરપડા-
 વાળો કહેવા લાગ્યો કે કાશીરાજને ગળત કાઢ થયો છે તે છેલ્લી
 સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે. જેથી કોઈ ઉસ્તાદ હોય ને કાશીરાજનું દરદ
 મટાડે તેને કાશીરાજ પોતાનું રાજ આપે છે. ને બે દિકરીઠિં જ્યાં ને
 વિજયાના તેની સાથે લગ્ન કરી આપવા બંધાય છે, આ વચન સાંભ-
 લ્યા ત્યારે મને વિચાર થયો કે આપણા પાસે કાઢ મટાડવાની દવા
 છે ને રાજનું પદ મેળવીએ તો શું ! જેથી તમને પૂછવા આવ્યો
 છું, ગરૂડ પક્ષી કહે હેં બચ્ચા આપણે પક્ષી છીએ જેથી રાજનું
 પદ ભોગવવા અશક્ત કહેવાઈએ.

એ કામ મનુષ્ય અવતારનું છે, આ બધી વાતો સાંભળી ત્યાં તો દિવસ ઊગવાનો સમય નજરે પડ્યો. રાજકન્યા જેજેવંતી પક્ષીરાજને કહેવા લાગી હ્યો ગરૂડ પક્ષી હવે હું ચાલી જઈ છું તમેજે અને વાતોથી અને બચ્ચાઓના આગમનના સંદેશથી જોઈતી માહિતી આપી છે તેથી હું તમારો આભાર માનું છું. કેમકે હું મોટાના આશ્રમમાં આશ્રય લેવા આવી, તો મારા મુળ વૃતાંતના ખચર મળ્યા કે જે મળવા કઠીન હતા. તે આજે નવેસર મને મારી નજર આગળ દેખાયા. પક્ષીરાજ હું એકલી દુખી છું એમ નથી. પરંતુ મારા જન્મદાતા માતાપિતા અને જન્મભૂમીના પ્રજાજન એ સર્વને દુઃખના સાધનરૂપ હું થઈ છું જે તમને મારા ઉપર દયા આવતી હોય તો હું અતિથી છું માટે મારા હવે પછીના જીવનનો સત્કાર કરશો એ માંગણી છે. પક્ષીરાજ ખુશી થયા અને કહેવા લાગ્યા કે જોન હું પણ એજ વિચારમાં છું, કેમકે મોટાના આશ્રયમાં આવવાથી જીવનનો સત્કાર ન થાય તો આશ્રમ લજ્જાપાત્ર ગણાય છે માટે આ વૃક્ષતળે અમારી વીજા પડી છે. તે બેળી કરી બગલ થેલામાં નાખી હ્યો અને એ વીજાને ખરલમાં નાખી વાટી તેનો લેપ કાશી રાજના શરીર ઉપર લગાડવો. એવા સાત દીવસ લગાડશે ત્યાં તો કાશી રાજનું શરીર સોના જેવું નિરોગી થઈ જશે જેમાં તારી મનની વાંચનાઓ પૂરી થશે. બીજાના હાથથી લેપ કરવા દેવો નહિ. આવા વચન સાંભળી વીજા બેળી કરી બગલ થેલામાં નાખી થોડેસવાર થઈ પોતે માર્ગે જવા નીકળી ત્યાં રસ્તામાં સેનાિકા સામા મળ્યા, તાજમ ભરી સાથે મલી ગયા જ્યાં પડાવ હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. રાજકન્યા

પુરુષના વેશથી પડાવ ઉપાડી કાશી નગર તરફ વિદાય થઈ. ધણે દિવસે કાશી નગર પહોંચ્યા. મંગાના ઘાટ ઉપર તંબુ ડેરા નાખ્યા. નગરપડો તો વાગ્યા જ કરતો હતો. તંબુ પાસે નગર પડાવાળો હકીકત બોલી પડો વગાડવા મંડ્યો જેજેવંતીએ કારભારીને કહ્યું કે આ પડાવાલાને કહો કે તમારા કાશી રાજના સચીવને ખબર આપો કે હું કાશી નરેન્દ્રની દવા કરી તેને વિશ્વનાથની કૃપાથી આરોગ્ય ને કંચન શરીર બનાવવાના ઉપાય જાણું છું. તમારા કરાર મુજબ તમારે વતંબુ પડશે. પડાવાળો દોડતો હરખાતો કારભારી પાસે આવી સવં હકીકત જાહેર કરી. કાશીનો સચીવ વાત સાંભળી ધણેજ ખુશી થયો. અને રાણીવાસની રજા લઈ મંગાના તટ ઉપર આવ્યો. શીરખંધીઓએ તંબુમાં જવા રજા માગી જેજેવંતી પુરુષના રૂપમાં સચીવને દશ કદમ દુર ઊભા રાખી કહેવા લાગી કે કેમ કારભારી તમારા રાજના દદને અમે મટાડી શકીએ છીએ તમારે તમારો કરાર પાળવો પડશે. તે વારે સચીવ કહે બહુ સાંજનાથ, આપ કૃપા કરો સુખેથી દવા શરૂ કરો સાથે મ્યાવજતમાં જે જે સાહિત્યોની જરૂર પડે તે હાજર કરીશ. આપ કયા દેશના રાજકુમાર છો, અને આપનું નામ શું છે. રાજ-કન્યા કહે હું એલલસિંહનો રાજકુમાર જયસિંહ નામથી વિચરું છું. સચીવ કહે નામદાર આપ હમારા રાજને આરામ કરી આપો તો, અમે! એટલે રાજ સર્વે પ્રજાજન આપના જન્મે જન્મના રૂણી રહીશું. જીવતદાનનો તો બદલો અમે આપવા અશક્ત છીએ. અમારા સર્વેનો આન્ત્રીક આશીર્વાદ આપી આપના રૂણમાંથી છુટવા વિશ્વનાથ પાસે પ્રાર્થના કરીશું, કારણ કે બધી વાતો અને વસ્તુઓના

અદલા શોધતાં મળી શકે છે. પરંતુ જીવતદાન એ મહાદાન કે જેની ગણના શેષ ભગવાન પણ કદી નથી આંકી શક્યા, તો અમો મૃત્યુ સોકના પામર જીવો છીએ. આવા નીતિ અને વિનયયુક્ત વચનોથી જયસિંહને વધાવી કાશીના સચીવ રાણીવાસમાં તૈયારી કરવા માંડી, રાજકન્યા પોતાના કારભારી તથા ચાર સૈનીક લાઇ ઘોડેશ્વાર થઇ રાણીવાસમાં પધાર્યા. ત્યાં એકાંત અવાસમાં ગંગાજળથી સ્નાન કરી પાણીની અંજલી ભરી સૂર્યને અર્ધ આપ્યો કે હે સવિતા દેવતા, હું સતિ સાધ્વી શિયળવંતીના પદને પામી તેજ પ્રમાણુના વતન થી વતી હોઉ કે એક વજીર વિના, પુરૂષ નામને ધારણ કયું ન હોય મનોવૃત્તિ સ્થિર હોય તો કાશી રાજ્યને પરસાપરસ કરતાં હૃદય-સ્થાવના પીતા બ્રાતા તુલ્ય રહેજો. બીજા અર્ધમાં કહ્યું કે, હે નારાયણ પરમાત્મા ઉગ્યા આયમ્યાના સાક્ષી તમો છો તેમાં આટલી જીંદગી અતિ સંકટો વેડી એકજ વૃત્ત નીભાવી રાખ્યું હોય તો કાશીના રાજા મારા જ-મહાતા પીતાશ્રી સમ દેખાય. એમ કહી ત્રીજો અર્ધ આપી કહેવા લાગી કે, હે નિશ્વનાથ અનાથના નાથ, હૃદય પ્રેરીક પરમાત્મા મારું બીરદ સદાકાળ નિભાવવા સદાનુભૂત થાજો. એમ કહી રાજજીવનમાં આવી, અગલ થેત્રામાં વીંછટાની જીદી પડી-કીઓ બાંધી હતી, તેમાં થોડી થોડી જીદી પડીકીમાંથી ચપટી ભરી ખરત્રમાં દવા નાંખી પોતાને હાથે ખરલ કરી તેનો લેપ આખા શરીરમાં કર્યો. એકજ દવા જે પક્ષીની ચરક તેને જીદા જીદા પડીકામાં રાખવાનું કારણ કે દરદીની શ્રધ્ધા બંધાય છે કે વૈદરાજે જાતજાતની દવાઓને મિશ્રીત કરી દવાના ઉપચારો કર્યા એટલે દરદીને દઢતા એસી જાય છે કે આવી અકસીર દવાઓથી નિશ્ચય મારું દદ મટી

જશે. એ પૃથા આજે પણ ચાલુ આપણા જોવામાં આવે છે. રાજ-
કન્યા ઉતારે આવી સ્નાન કરી વિશ્વનાથનું પૂજન માનસીક રૂપે કયું”
ને બ્રાહ્મણોને અભિષેક કરવા આમંત્રણ કરી મૃત્યુંજયનો પ્રયોગ શરૂ
કરાવ્યો. સાત દિવસ થયા એટલે કાશીરાજના શરીરમાં ભીંગડા વળવા
માંડ્યા. દરરોજ કાશીરાજને લેપ કરવા જતાં એકવીસ દિવસ થયા
ત્યાં કાશીરાજની મુવણું જેવી કાયા થઈ ગઈ. એટલે પંડીતોને
બોલાવી મૃત્યુંજયના અભિષેકની પૂર્ણાહુતીથી સમાપ્તી કરી સારા ચોખ-
ડીયા મૂઢૂતું લગ્ન, યોગ, કળું વીગેરેના પ્રમાણોથી કચારીમાં જવાનું
કયું. શહેરની બજાર શણગારી, ધળ પતાકા, વાવટા વિગેરેથી રાજ
કચારીની અવનવી શોભા કરી, હાથીઓ સગ્રામો રથ વિગેરેને શણગાર્યા
અગાશીઓને શેરીના નાકા ઉપરથી સ્ત્રીઓ પુણેથી વધાવવા લાગી
ને જયધ્વનીના નાદે શહેર ગાજી રહ્યું સૌને જોવામાં આવ્યું, કાશી-
રાજ હાથીની અંબાડી ઉપર અને આજુ બાજુ સૈનીકા ઉઘાડી
તલવારોથી રવામીને સેવા આપી રહ્યા હતા. વરણાગી આખા
શહેરમાં ફરી શ્રી વિશ્વનાથના દર્શન કરી કચારીમાં દરબારશ્રી પધાર્યા
બ્રાહ્મણો તથા યાચકોને દાન દેવાના જાય છે. ચારણ, ભાટો, બંદી-
જનો રાજ્યશ ગાવા લાગ્યા. દરબારશ્રીને પડિતોએ અમૃતાભિષેક કર્યો.
સ્વસ્તી વાચકથી વેદવાણીએ રાજને વધાવ્યા.

સહુ કચારીના અમીર ઉમરાવ કારભારીઓ તાજમ ભરી નીચે બેઠા
નકીય પોકાર કરવા લાગ્યા. મહારાજ કાશીરાજની જય ચાઓ
આવા માંગલિક ઉત્સવના પ્રસંગને વધાવી ત્યાર પછી જેજેવંતી કે જે
પુરૂષના વેશમાં જયસીંહ નામ ધારણ કયું હતું. તેને બ્રાહ્મણોદ્વારા
અન્યભિષેક કરી, રાજતિલક કરાવ્યું અને નકીય પોકારી રહ્યા કે

કાશીના નવા રાજા જયસિંહની જય થાઓ એમ કહેવા લાગ્યા. સેહેરમાં ફવાષ ફેરવી અને તરતમાં ઘડીયા લગ્ન કરી આપવા કાશી રાજાએ વિચારી કરી. જયસિંહ કહે મહારાજા હાલ મારે છ માસ વિશ્વનાથનું પૂજન સ્વહસ્તે કરવું છે જોયાં. લગ્ન થઇ શકે તેમ નથી. કાશી રાજા કહે ત્યારે ઠીક હું હાલ મણીકણી'કાને ખાટ ઉપર રાણી સહવત'માન રહી ઇશ્વર ભજન કરીશ. આપ કહેશો તે વારે લગ્ન કરી આપીશ. કેમકે મારે વાનપ્રસ્થ રૂપમાં રહેવું છે. મહાન જ્ઞાતાઓ કહી ગયા છે કે તપને અંતે રાજા મલે છે, અને રાજાને અંતે નક' મલે છે, જ્યારે રાજાનું પદ મલે છે તેવારે અહ'પદ શરીરમાં પેદા થાય છે, રાજાએ નીતિ ન્યાયના વત'નમાં વત્તી' પ્રજા ઉપર સમાન ભાવના રાખવી જોઇએ. વળી અધર્મ અન્યાય મદીરાથી દૂર રહેવું જોઇએ. પરધન, પરસ્ત્રીથી અજાગા રહી શિથીળતા બતાવવી જોઇએ, મનુમહારાજના આદેશા કાયદાથી ચાલવું જોઇએ, દાન, વીરતા, બ્રહ્મચર્ય એક વચન ને એક પત્ની, જીઠું બોલવું નહીં જે માટે એક કવી કહી ગયેલ છે :-

છપચચાલ—એહી મતો રજપૂત જીઠું મૂખ વ્રચન ન બોલે
 એહી મતો રજપૂત કાછ પર નાર ન બોલે
 એહી મતો રજપૂત રણસંગ્રામે પૂરે
 એહી મતો રજપૂત દાન દેવે ન અધૂરે.
 દાન જીધ સચબોલણા, રણીનતો અઅધૂનકો
 કીલતાર હાથ તલવાર દે તો એહી મતો રજપૂતકો.

લિપરના સુત્રો જે રાજામાં હોય તે વારે રાજપદ ધારણ થાય છે કહી તેમાં ઉલટ વત'નમાં વરતાય તો નક'ના પાત્ર થવું પડે છે

જે સદાચારી નૃપતિ હોય તેમાં પરમાત્માની વિભૂતિ રહે છે, જેથી કાશી રાજા કહે મારે ગંગાને ત્રટે જાણે અજાણે થએલા પ્રાયશ્ચિતોથી મુક્ત થવા વાનપ્રસ્થમાં રહી બ્રાહ્મણોદ્ધારા ધર્મશાસ્ત્રો શ્રવણ કરવા તથા અધ્યન કરવા આ છેલી જીંદગીને પ્રભુ જન્મમાં ગાળવા વિચાર છે જેથી ત્યાં જાવું છે આપ સુખેથી પ્રાદ પ્રતાપી બની પવિત્ર ક્ષેત્રનું રાજ ભોગવો.

કાશી રાજાના વચન શ્રવણ કર્યા પછી જયસિંહ નામ ધારણ કરી રાજની લગામ સંભાળી લીધી, જેજેવતી પુરૂષના વેશથી પ્રજાનું પાલન ને રાજકારોબારીની નીતિ રીતીથી વાકેફ થવા માંડી, કાશી શહેરમાં પોતે જાતે ફરી સ્થળેસ્થળના અનુભવ લીધા, ગંગાના ત્રટ હિપરના સ્થાપ આશ્રમો નજરે જોવા શરૂ કર્યા દરેક આશ્રમમાં જઈ તેનું અનુકરણ કરી વ્યવસ્થા પૂછી તે આશ્રમો પ્રાચીન, અર્વાચીન છે કે નવિ અને તેનો ભોગવટો કોના તરફથી કાણ ખાય છે, એમ પૂછતાં કરવતીઆ પાસે આવી પૂછ્યું, તમે કાણ છો આ આશ્રમ કયા નામથી ઓળખાય છે. કરવતીયા કહે અન્નદાતા આ સ્થળે કરવત અપાય છે અને તે અનાદિકાળનું છે. અમારા વંશજે એ કામ કરે છે, જયસિંહ રાજા કહે કરવત લેવાથી શું થાય છે, શા માટે લેવી પડે તેના જવાબમાં કરવતીયા કહે સાહેબ કાષ્ટએ કાષ્ટનું વિશ્વાસવાતથી નુકશાન કયું હોય, કાષ્ટનું કાષ્ટમાં ચિત લાગી રહ્યું હોય ને તેને મેલાપ થતો ન હોય તો કરવત લીધા પછી બીજે જન્મ તે ધારેલી વસ્તુ મળે છે. એમ આ મૃત્યુ લોકમાં એ નામથી કાશીક્ષેત્ર મહથ્થર છે. જયસિંહે જાણ્યું કે અનાદિકાળથી ચાલતી રીતે બંધ ન કરવી, પરંતુ કરવતીયાને કહ્યું

કે, જે કરવત લેવા આવે, તે મારા હાથની ચીઠી લાવે, તે ઉપર મારી મોહોર છાપ જોઈ તમારે આપવી; આ હુકમ પ્રમાણે વર્તન તમારે કરતાં રહેવું, કરવતીયા કહે સાહેબ આવો હુકમ અગાઉ નહોતો. રાજા કહે એ અમારી મરજતું કામ છે, તમારે તે અમલમાં વર્તવું એ તમારું કામ છે.

મહાશયો—સુખ ને દુઃખ આવે ને જાય છે સુખને અંતે દુઃખ ને દુઃખને અંતે સુખ થાય છે. એ ઘટમાળ શ્રી પરમાત્માની આદ્યાજ કરે છે. માતા પુરુષોત્તમા વચનમાં કહ્યું છે કે:—

દોહરા—સુખ કેડે દુઃખ પામીએ, દુઃખ કેડે સુખ હોય;

સરખા દીન આવે નહિ, હરિ કરે સો હોય.

આ પ્રમાણમાં શુનતાપૂરમાં રખડતા પેલા છ જણા અસીવાળા ગામમાં ઘણા વખતના સહવાસથી જુના સહ ગયા એમાં જે ઠાકોરના નામથી ઝોળખાતો પુરુષ કહેતા લાગ્યો કે, ભાઈઓ આપણે આજ ગામમાં ભટકી જીંદગી પૂરી કરીશું કે કેમ? પાંચે જણા કહે ત્યારે ક્યાં જવું, આપણને જેજેવતી તો મળી નહિ. ઠાકોર કહે એ આપણને આ શહેરમાં ક્યાંથી મલશે, મને એક આગળની વાત યાદ આવી છે તમે માનો તો થાય, બધાએ કહેવા મંડ્યા કે તમે કહેશો તેમજ કરશું, ખોલો! ઠાકોર કહે અમારા વડીલો કાષ્ઠ કાષ્ઠ વખત કહેતા કે “કાશીએ જા કરવત લે” તે જ ગત વસ્તુ મળે છે. મારે જે આપણે કાશીએ જઈએ ત્યાં જેજેવતીના નામની કરવત લઈએ, મને તો લલા, નહિતર પવિત્રક્ષેત્ર છે, અને મોક્ષનું ધામ કહેવાય છે. કેટલાક લોકો છેલ્લી જીંદગી

એ ક્ષેત્રમાં પાડવી એમ ધારી કાશીમાં નિવાસ કરી રહે છે. દંતન શેઠ કહે હારે હા, મારા બાપા પણ કહેતા હતા માટે ચાલો:—
 એવો મનસુખો બાંધી છએ જણા કાશીને રસ્તે ચાલવા મંડ્યા. જ્યાં શહેર પાટણ કે ગામ આવે ત્યાં બલી બલી કરતા દાણા માગી આવે ને નિર્વાહ કરવા લાગ્યા જ્યાં જાય છે તે ગામના લોકો ગાંડાનું ટોળું આવ્યું એમ કહી જોવાને મળે છે. એમ કરતાં સાત માસ થયા ત્યાં કાશીક્ષેત્ર આવ્યું ત્યાં ગંગાને કાંઠે જઈ ગામ લોકોને પૂછવા લાગ્યા કે બાપ આ શહેરમાં ઉતારો કરવા ધર્મશાળા છે ? પૂરવાસી કહે હા બાપ આંહી તો ધર્મશાળાઓ ધણી છે, ત્યારે ગંગાના કાંઠાને નજીક હોય એવી ધર્મશાળા બતાવશે. સૌ કહેવા લાગ્યા કે તમારી સામે પેલી મોટા યોગાનમાં લીંબડાના વૃક્ષવાળી દેખાય છે ત્યાં જાઓ, ત્યાં ઉતારાની બંધી સગવડ છે. ગંગાસ્નાન પણ નજીક છે. એ સાંભળી છ જણા ધર્મશાળામાં આવી ઉતારો કર્યો, ને અરસ પરસ કહેવા લાગ્યા કે હવે આપણે છએ જણા સાથે કરવત લેવા જાવું તો બપોડો થાશે. જેથી એક એક જણ એક એક દિવસે જઈએ સૌને એ વાત ગમી ને કહેવા મંડ્યા કે બહુ સારું, પણ પેહેલો કાણુ જાશે, કેમકે આમાં તો મરવા જવું છે. બધાએ એકી અવાજે બોલ્યા કે પેહેલો ધુતારો જાય કેમકે તે રાજકન્યા ધુતારા સાથે હતી માટે લે ધુતારા તારો પેહેલો નંબર હશે છે. ધુતારો કહે ઠીક છે તમે પંચ કરાવો તે કચુલ છે. મરવામાં મારો પહેલો નંબર ને જો દિવસે પરણવું હતું તે દિવસે મારો છેલ્લો નંબર રાખ્યો હતો, તો પણ હું તૈયાર છું. ફક્ત તેમાં એટલી વાત છે કે હું મરવા જાઉં છું તેમાં જ મને રાજકન્યા મલશે તો તે મારી થાશે પછી તેમાં બાગ માગશે

નહિ ને હું આપીશ પણ નહિ. સૌએ કમુલત આપી એટલે ધુતારો
 કરવત લેવા મંગાજીને ઘાટે કરવતીયા પાસે આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો
 કે ભાઈ કરવતીઆ કરવત આપો, કરવત દેવાવાળા કહે કોના નામની,
 ધુતારો કહે જેજેવતીના નામની, ઠીક તમે જાઓ હાલ નવા રાજ
 જ્યસિંહ છે તેમના હાથની ચીડી લઈ આવ, ધુતારો ક્યારીનો માર્ગ
 પૂછતો રાજકચેરીએ પોહોંચી આવ્યો, ક્યારીમાં દરબાર એકડા ઠઠ બરા-
 એલો જોઈ જમીનને હાથ અડાડી તાજમ બરીને કહેવા લાગ્યો કે
 નવા રાજની ઘણી ખમા. જેજેવતી પુરૂષના સ્વાંગમાં જ્યસિંહ નામથી
 તખ્ત ઉપર બેઠેલ તે તરત ઝોળખી ગઈ, ને કહેવા લાગી કે કેમ
 ધુતારા તું આંહી ક્યાંથી આવ્યો. ધુતારો કહે રાજસાહેબ મને ઝોળખી
 મયા એમ જાણી શરમાઈ ગયો, ને બોલ્યો નાથ હું કરવત લેવા
 આવ્યો છું, માટે આપ ચીડી આપો. રાજ કહે કોના નામની. ધુતારો
 બોલ્યો નાથ જેજેવતીના નામની. વળી સાહેબ એ રાજકન્યા મને
 લૂટી ગઈ છે. મારો અઢી રૂપિયાનો દુપ્પટો લઈ ગઈ છે, વળી મારે
 તેનાથી લગ્ન કરવા છે. એ સાંભળી જેજેવતી હસવા લાગી કે મૂખાં
 જીવતાં તું શોધી શોધી ચાક્યો તેમાં મલી નહિ, તો મૂવા પછી મલશે
 અરી કે ? એલા પાગલ મૂવા પછી કોઈ કોઈને મલતું જ નથી માટે
 નાહક મરીશ નહિ, તને કાશીરાજ તારો દુપ્પટો આપશે ને તને
 પરણાવી આપશે, તો કેમ, ધુતારો ઘણો ખુશી થયો, કે તો સાહેબ
 મારે મરવું નથી. ત્યારે જ દરબારગઢની દોઢીમાં બેસ, તને પોશ્તાક
 મળશે. ખીજી છડી રૂપાની મલશે, જેથી છડીદાર થઈ બેઠો રહેજો.
 જ્યસિંહ રાજએ પોશ્તાગ મંગાવી ધુતારાની લંગોટી કઢાવી પેહેરાવ્યા.
 ને ડોઢીમાં ઉભો રાખ્યો, ખીજો દિવસે, ત્રણ જણા આપરો, કાઢીયો,

ને કાળીઓ મક્કી કરવત લેવાને આવ્યા. રરતામાં કહેવા લાગ્યા આપણે જુદા પડ્યું નથી, એવા વિચાર કરતા કરવતીયા પાસે આવ્યા, કરવતીયા કરવત આપો, કરવતીયા કહે કોના નામની, ત્રણ જણા કહે જેજેવતીના નામની, કરવતીયા વિરમય પામ્યા કે એકના નામની કરવત લેવામાં તમે હજી કેટલાક છો. ત્રણ જણા કહે હજી બે જણ બાકી છે. ઠીક છે બાપ તમે નવા રાજની ચીઠી લાવો. ત્રણે જણા દરબારમાં ચીઠી લેવા ગયા. ત્યાં દરબારગઢની ડોઢીમાં આવ્યા કે ધુતારો આડો ફરી ગયો ને મરોળમાં કહે ઉભા રહો મને સલામ ભરતા જાઓ, આપરો કોડીઓ કહે ધુતારા તરતમાં મૂવા પછી જીવતાં થવાય છે ? ધુતારો કહે ના, એતો હુંજ જીવતો થયો, તમે નહિ થાઓ, બાપડાને (બંદાને) અઢી રૂપિયાનો દુપ્પટો મલશે ને વળી મારા લગન પશુ થાશે, હવે તમને ભાગ નહીં આપું. ત્રણ જણા કહે અમારે ભાગ જેતો નથી. ધુતારો કહે મને સલામી ભરી કચારીમાં જાઓ. આપરો કહે લેને તને સલામ ભરી, હવે જાવા દેજો, એમ કહી રાજકચારીમાં આવ્યા ને કહેવા લાગ્યા કે જે થાઓ નવા રાજની જ્ય થાઓ, રાજકન્યા ત્રણને ઝોળખી ગઇ ને બોલાવી કહેવા લાગી કે એલા આપરા, કોડીયા કેમ છો, ત્રણ જણા શરમાઇ ગયા કે આપણને ક્યાંથી ઝોળખ્યા હશે. રાજકન્યા કહે કેમ આવ્યા છો. ત્રણ જણા કહે કરવતની ચીઠી આપો, રાજ કહે કોના નામની, ત્રણે કહે જેજેવતીના નામની આપો. કાશી રાજ કહે તમારે શા માટે કરવત લેવી પડે છે ? આપરો કહે અમને ત્રણને લૂટી લાખુનો માલ લઇ બાવા બનાવી ગઇ છે. જેથી સાહેબ આ ભવમાં અમને રખાવ્યા બીજા ભવમાં મલવા કરવત લેવી પડે છે, જેથી ચીઠી આપવા

કૃપા કરશે. જ્યસિંહ કહે ભાઈ તમે સમજો છો ખરા કે આ ભવમાં તે તમને ન મળી તો મુવા પછી કાષ્ટ કાષ્ટને મલતુંજ નથી. એવી વાતો મક્કત કહેવાય છે. માટે તમારો જેટલો માલ લઈ ગએલ છે તે માલ તમને અમે આપશું. નાહકના શા માટે અમુલ્ય મનુષ્ય દેહ બળાત્કારે ગુમાવી આપો છો. આપરો કહે તો અમારે મરવું નથી. એવા વચન કહ્યા, એટલે રાજાએ પોશાક મંગાવી પેહેરાવ્યો ને કહ્યું કે તમે પેલા ધુતારા પાસે જઈ એસો.

ત્રીજે દહાડે દંતન શેઠ વહાણુવટી આવ્યો, કરવતીઆ પાસે કરવત માગી તેમણે નવા રાજાની ચીઠી લેવા મોકલ્યો. શેઠ ડાઢી આગળ આવ્યો ત્યાં ધુતારો, આપરો કાઠીઓ જે પોતાના સંગાતી હતા તેને દીઠા. ધુતારો કહે ઉભો રહે મને સલામ લેતો જા. શેઠ કહે એલા તરત મરીને પાછું જીવતુ થવાય છે, આ તો ભારી કહેવાય. ધુતારો કહે અમે જીવતા થયા તમે નહિ થાઓ. શેઠ કહે મારા દીકરા તમે જીવતા થયા ને હું કેમ ન થાઉં. ધુતારો કહે અંદાને તો દુષ્પટે મળશે ને વીવાહ પણ થાશે. શેઠ કહે વીવાહ તો નથી જોતા. ધુતારો કહે મને તાજમ ભરી ઉપર કચારીમાં જા, શેઠ કચારીમાં આવી નવા રાજાની જય થાઓ એમ કહી સાહેબ ચીઠી આપવા કૃપા કરો. શેઠના વચન સાંભળી જેજેવતી કહેવા લાગી કે કેમ દંતન શેઠ તમે ક્યાં હતા, તમે તો વહાણુવટી લાગો છો વખતે શેઠ બની જાઓ ને વખત ઉપર ખીંગારી પણ બની જાઓ છો, આવા વચન સાંભળી શેઠ ઝાંખો પડી ગયો, કે મને જેજેવતી ખીંગારી કહેતી હતી ને આ રાજા સાહેબને કાણે કહ્યું હશે, કદી ઝાળખાણુ ન હોય તો પણ

તેને શેઠ કહેવાય છે. બીગારી નામ હું ને જેજેવતી જાણીએ તે બીજાને માલમ નથી, જેથી શરમાઇ નીચું જોઇ રહ્યો. કાશીરાજ કહે શેઠજી તમારે કોના નામની કરવત લેવી છે. શેઠ કહે જેજેવતીના નામની. રાજ કહે જેજેવતી એ એક રાજકન્યા તેના ઉપર તમે આવડા લુપ્પ થઇ ગયા છો, શેઠ કહે દરબાર સાહેબ, એ રાજકન્યાને મારે પરણવાની મરજી હતી, તેમાં તેણે મને બોલે ઉપડાવી બેગારી કર્યો. મને ફરી વસ્તુ ખવરાવી રાતમાં જ લાગી ગઇ, અને મારા સાત વાહાણુ લેતી ગઇ. જેથી હું કાચા દાણા ફાડીને એની પાછળ બાવો બની ગયો છું; માટે કરવતની ચિઠ્ઠી આપવા મહેરબાની કરશો. રાજ કહે, શેઠજી, તમારી અવસ્થા પરણવાની છે નહિ, દુનિયા તમને મૂખ કહેશે. અવસ્થાને જે રચતું નથી, જેનો અણગમો થાય છે તેવું અજાણતું કામ તમારા સાહુકારનાં નામને કલંક લગાડે એવું છે. માટે તમારા વહાણુની કિંમત ત્યાં માલની કિંમત કાશીરાજ જયસિંહ તમને આપશે. માટે શા માટે મરવું પડે છે ! તમે જીવગર છો એટલે વિચાર કરો કે મરવા પછી કોઇ કાષ્ટને ભેળું થતું નથી.

કહેવત છે કે “અધબૂરી અધવાલ, ઓધડ ધર આપે નહિ
મુવા કેડે માર ગોલણુ લઇ ગાડાં બરે”

ઉપરના સુત્રાનુસાર મરણ પછી શું થાય છે એ કાષ્ટનાં જાણ્યામાં આવતું નથી. માટે જઈ ઉમરના પુરૂષોની વિષય તૃષ્ણા મટી જતી નથી, તો બીજાનો શો દોષ ગણવો ! પરબીના પંજામાં પડેલા કાષ્ટ પણુ નર કુશળતા પામ્યા નથી, માટે શેઠજી કપડાં પહેરી સ્થો અને

કચેરીમાં બેસી જાઓ. તમારું સર્વસ્વ રાજ્ય આપી દેશે. એટલે દંતન શેઠ રાજ થયો ને કપડાં પહેરી કચેરીમાં બેસી ગયો.

ચોથો દિવસ થયો તેવારે પુલસંગ વજીર લંગોટીભર કરવત લેવા આવ્યો. કરવતીઆએ નવા રાજની ચિટ્ટી લેવા કચેરીમાં મોકલ્યો. દોઢીને દરવાજે જ્યાં આવે છે ત્યાં ધુતારો કહે ઠાકાર, ઊભા રહો અને સલામ ભરીને જાઓ. વજીર વિરમય થયો કે આ તો બધા જીવતા બેઠા છે.

આમ કરવત લેવાતી હશે કે ? એવા વિચારથી કચેરીમાં આવ્યો. તેની અગાઉ કાશીરાજાએ કારભારીને કહી આપેલ કે હવે પછી જે કરવત લેવા આવે તે માણસને તાજમ ભરવા દેવી નહિ. અને રાજની જય થાય એમ પણ બોલવા આપશે નહિ એમ કહી મોખરા ઉપર ચોકી બેસાડી દીધી. વજીર આવ્યા કે તરતજ ઉપરની હકીકતથી વાકેફ કરી બોલતા બંધ રાખ્યા. વજીર કહે સાહેબ, મારે કરવતની ચિટ્ટી લેવી છે. ચોકીદાર કહે દરબારશ્રી રાણીવાસમાં પધાર્યા છે, માટે તમે મુંગે મોટે કચેરીમાં ઊભા રહેજો. આ હુકમ સાંભળી વજીર લંગોટીભર કચેરીમાં ઊભો રહ્યો. નીચું જોઈ જમીન ખોતરવા લાગ્યો અને મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે વાહ ! પરમાત્મા ! હું રાજખીજ કે જેને લંગોટીભર ઊભાવોને સમય આવ્યો. નસીમજેગે રાજ રાણીવાસમાં પધાર્યા, હવે તો આવે ત્યાં સુધી ઊભા રહેવું પડશે. આ તરફ રાણીવાસમાં રાજકન્યા પુરૂષના ચોપાક ગિતારી સ્ત્રીના સ્વાંગ પહેરી લીધા ને દાસીને બોલાવી એક થાળમાં વજીરને પહેરવા માટે કપડાં રાખ્યાં અને ખીજ થાળમાં દાગીના અને હમેલ રાખી, ત્રીજા થાળમાં હથિયાર રાખ્યાં જેમાં

કટાર ઉપર રાખી કેમકે કટાર ઉપર ધુલસંમ વજરનું નામ લખેલું હતું. એમ તથ્ય દાસીએને થાળ હાથમાં આપી ભલામણ કરી કે કરવત લેવા આવનાર પુરુષને ખાત્રીપત્ર તેનું નામ પૂછી જોજો. તે કહે કે મારું નામ ધુલસંમ વજર છે તો પંડીતનાં હાથથી રાજ-તિલક કરાવી સિંહાસને બેસાડી દેજો. ખરું નામ આપ્યા વિના જવા દેશો નહિ અને કરવતની ચિટ્ટી નહિ મળે એમ કહેજો. ઉપરના નામથી કાશીનગરમાં તેની દુહાષ ફેરવજો. એ ખબર કારભારીને દાસી સાથે મોકલ્યા તેની સાથે તે પુરુષને આ ચિટ્ટી વાંચવા આપજો. ચીટ્ટીની સમસ્યા,

દોહરા—પેટવડીયા ચાકર થઇ, બાગ્યે બન્યા વજર
સાંઢ ખરીદી સુલક્ષણા, પરવશ કર્યા શરીર
પત્યરપર સમસ્યા લખી, કામની કર્યા કરાર
રાજ્યાસનની શરતથી, મંગલ વતું ચાર
સિંહાસન સ્વીકારવા, વિનવે વનિતા વાણ્ય
કટારી કમરે શોભાવશો, નામના ગણી એધાણ.

ઉપરની સમસ્યાની ચીટ્ટી દાસીના હાથમાં આપી કે આ ચીટ્ટી જોને રાજનું તિલક આપે તેને આપજો. આ પ્રમાણે સાહીત્યોથી કચેરીમાં દાસીએને વિદાય કરી. દાસીએ એકાંતમાં કારભારીને બોલાવી રાજકન્યાનાં વંચનો કહી સંભળાવ્યા. કારભારી વજરને કહે કે, બાઇ, તમારું નામ શું છે ? વજર કહે “મારું નામ કાકર છે” સચીવ કહે, દરબાર, સાચું જ નામ હોય તે કહો નહિતર તમને કરવતની ચિટ્ટી નહિ મળે. દાસીના હાથમાં ચીટ્ટી દીડી એટલે વજરે જાણ્યું,

કે કરવતની ચીટી તો આપી છે પણ ખરું નામ હજી ત્યારેજ આપશે, માટે નામ આપવું પડશે. તેમ કરવતની ચીટી પણ લેવી પડશે. મરી ગયા પછી આંદો કાણુ મને ઓળખે છે; એમ જાણી વજર કહે કારભારી સાહેબ, મારું ખરું નામ કુલસંગ વજર છે. સચીવે પંડીતને તૈયાર રાખ્યા હતા એટલે તરતજ પંડીતજીએ આવી રાજતિલક ક્યુ" અને નકીબને બલામણુ આપી કે કુલસંગજીની જયધ્વની બોલાવો. નકીબ પોકારવા લાગ્યા. વજરને સચીવ કહે કે તમને કાશીનું રાજ્ય આપીયે છીએ માટે આ કપડાં પહેરી લ્યો, હથીયાર સજી લ્યો. અને તખ્ત ઉપર પધારો. વજરે રાજનાં પોષાક પહેરી, હથીયાર ધારણુ કરી કટારમાં પોતાનું નામ વાંચ્યું, ત્યાં દાસીએ ચીટી હાથમાં આપી, તે ચીટીની સમસ્યા વાંચી વજર વિસ્મય થયો કે આ શું ? આ ચીટી રાજકન્યા જેજેવંતીના હાથની લાગે છે આ નગર કાશીરાજ જયસીંગનું છે. આમ શંકાશીલ થાતાં રાજપદને સ્વીકારી તખ્ત ઉપર બીરાજ્યા. સૌ ઉમરાવો તાજમ ભરીને બેસી ગયા, ત્યાં ધૂતારો તાજમ ભરવા આવ્યો, એટલે ઓળખ્યો કે આ કાણુ, અમારા સાથે ઠાકોર હતો તે રાજ થયો ! ત્યાં નકીબનો પોકાર સાંભળી ધૂતારાનું શરિર ધ્રુજવા લાગ્યું, કે જે વખતે રાજકન્યા પોતાના મોહોલ પરથી સાંઠ પર આવી તે વખતે બોલા હતી કે કુલસંગ વજર તાકીદ કરો. માટે આજ પુરૂષ અને એની સંગાતે જવા જેજેવંતી તૈયાર હતી માટે હવે શું થાશે ? ખાપરા, કોડીયા, કાળીયાને કહેવા લાગ્યો કે આપણે બધા મૂંઝા છીએ. આ માણસ જે આપણા ભેજો ઠાકોર હતો તેજ આ રાજ થયો છે અને જેજેવંતી એની સ્ત્રી હતી માટે આપણા ખૂરા હાલ થશે. એમ કહી દોઢીમાં ચારે જણા કંપવા લાગ્યા. ત્યાં દંતન શેઠ આવ્યો. અને તેને

પણ હકીકત કહી સંભળી. એ પણ વિસ્મય પામ્યો. હવે આપણે પાંચે જણાને ઊમરવાનો એક પણ ઉપાય નથી આપણા કર્મો આપણે જ ભોગવવા પડશે.

રાણી તરફ કચેરી બરખાસ્તનો સમય થયો. અને રાણીવાસમાંથી રાજા કુલસંગ વજરને દાસી બોલાવવા આવી. દરબારશ્રી રાણીવાસમાં પધાર્યા ત્યાં રસોઇ તૈયાર હતી. ભોજનનાં થાળ પીરસાણા સુવણનાં બાળેટ હાળ્યાં. ગંગોદક જલની ઝારીએ પાસે ભરી રાખી. દરબારશ્રી બાળેટ પર બીરાળ્યા. ત્યાં વધાર્યા, ધૂંગાર્યા, ખારાં ખાટાં, તીખાં તમતમાં, મોળા મીઠા, જાતજાતનાં પકવાનો અને શાકભાજીઓ પીરસવાને રાજકન્યા જેજેવંતી નવાનવા શણગારોથી પીરસવાને આવી. ધડીધડીનાં શણગારો બદલાવવા મંડી. આ તમાસો વિચિત્ર ભરેલો જેવામાં આવ્યો કે રાણીવાસમાં આટલી બધી રાણીઓ હશે કે શું ? એક એક સ્ત્રી એક એક વસ્તુ પીરસી જાય છે. આવા વિચારમાં પડ્યો. અગ્નિયો જેથી પૂછવા હિંમત ચાલી નહિ. પૂરણ બત્રીશ બાજલીઆળો થાળ પીરસાઇ ગયો એટલે દાસીઓ આવી પંખો કરવા મંડી, સાથે કહેતી જાય છે કે ગરીબ પરવર, ખમ્મા અન્નદાતા, પ્રસાદ લ્યો. તે વારે રાજા કહે છે કે દાસી, આ ભોજન મને કાણુ જમાડે છે ? તમે જાણુતી હો, તો તે મને કહો કે મારાથી આ ભોજન થઇ શકે તેમ નથી. કેમકે મારે બીરદ છે, તે એ કે મને તે જેજેવંતી નામની રાજકન્યા પોતાના સ્વહસ્તે પાંચ ગ્રાસ મૂખમાં આપે ત્યારેજ મારાથી જમણુ જમાય, વળી હું વનવાસી છું જેથી અન્નનો આહાર કરતો નથી, ફળફળાદિકથી ગુજરાન કરી પેટને પોષણુ આપું છું. દાસીએ આ બીના રાણીવાસમાં કહી સંભળાવી.

દરબારમીના રત્નેહાધિન વચ્ચેના દાસીના મુખથી સાંભળી જે-વંતીનાં નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા પડવા લાગી. ને ગળગળી થઇ ગઇ. અને નવિન શશુગારથી સામે આવી નમન કરી કહેવા લાગી, કે નાથ, ભોજન કરો. હું પોતે જેજેવંતી છું તમને કાશીનું રાજ્ય મેં આપ્યું છે. મારો તમારા સાથે સગપણનાં જોડાણુ વખતે કરાર હતો કે આપને રાજ્યપદ આપી છત્રપતિ કરીશ, ત્યારેજ ચાર મંગલ વર્તીશ આ પ્રસંગ આજે પરમાત્માએ મેળવી આપ્યો છે.

દોહરા:-હસત થંભા થંભલી, ખેલણુ લગી ખાટ,
સોહી સાજન ધર આવીયા, જેની જોતા વાટ,
પુલે સેજી બીજાવીએ, અતર છાંટી ઠાઠ,
સોહી વાલમ ધર પધારીયા, જેની જોતા વાટ.

આ સૂત્રનાં આનંદથી મારી લીધેલી પ્રતિજ્ઞાના રણુમાંથી પરમાત્માએ આજે મને મુક્ત કરી છે. આપનાં જીવ અને પ્રેમને ખાતર વળી સંબંધના જોડાણુ વખતે આપના મોહમાંથી નીકળેલા નિર્માલ્ય વચ્ચેના લીધે મેં આપની સાથેનાં સંગતીએને બાવા બનાવી તેમની આલાદ લઇ લીધી એ ફક્ત આપના નીકટ સંબંધ ખાતર. તમારા નીકળેલા વચ્ચેના પૈકી “હું સાંતીનો જમીદાર છું રાજ વૈભવના રંગ નથી ભાષ્યોનાં જીય નથી” એવાં વચ્ચેનાં સાંભળી હું મારા આન્ત્રીક હૃદયમાં બંધાણી હતી. આવા બીરદશાળી વિનય વચ્ચેનાં પુલસંગનાં નેત્રમાં અશ્રુ પડવા લાગ્યાં. કે ધન્ય છે વીરબાળા, તેં તારી જનુનીના ઉદરને દીપાવી જંગલનાં અપાર દુઃખોની ભોક્તા બની, છેવટે મને તપ્તસિત કરી લાગ્ય-

જાણી બનાવ્યો. આ તમારા સદ્કૃત્યોથી હું જનમે જનમને રક્ષી
હું. કેમકે તમારા જેવી કૃણવંતી શીયજવંતી અને વચનપાલક
સાધ્વી રાજકન્યા ખીરદ નીલાવવાવાળી આપણા ક્ષત્રી રાજકુળોમાં
તો તમે એકજ છો. એમ મારૂ મન પોકારી કહેવા ખાત્રી આપે છે.

આવા અરસપરસના પ્રેમનાં વાક્યોથી પુલસંગ વજરને જેજેવંતી
મળ્યા. અને એકાંત આવાસમાં જઈ બંનેએ કૃળાહાર કર્યો. એક
બીજા ઉપર વીતેલી વાતોને જાહેરમાં મૂકી ખબર અંતર પૂછી. એમ
બંને જણા સાંતવનામાં આવ્યા. એટલે રાજકન્યા કહે દાસી તું જા.
આપણા કારભારીને ખબર આપી આવ કે પેલા પાંચ જણા જે કર-
વત લેવા આવેલા છે તેને અહિંથી રાજ વિના જવા દેશો નહિ. અને
તેના ઉપર દેખરેખને માટે ખાનગી ચોકી રાખજો, કે ક્યાંય પણ
ભાગી જવા પામે નહિ. જેજેવંતી કહે, પ્રાણનાથ, હજી મારા ને
તમારા લગ્ન થયેલા નથી. તેમ તમારા માટે કેરલપુર પાટણનાં રાજ
અજીતસીંગની કુંવરી વિમળાએ મને વરવા પ્રતિજ્ઞા લીધી કેમકે
તે વખતે મેં પુરૂષને વેષ લીધો હતો જેથી મેં તે રાજકન્યાને
વચન આપ્યું છે કે મારા પતિની સાથે તારા લગ્ન કરી આપીશ
અને ત્યાર પછીજ હું પરણીશ માટે આપણા શીરબંધીઓને મોકલી
પાટણથી રાણીવાસ સહિત અજીતસીંગને બોલાવી લ્યો. બીજી તરફ
મારા માવિત્ર આભાપુરીનાં એલલસીંગ, તથા તેની રાજકચેરી, રાણી-
વાસ સવેને બોલાવી આવવા સચીવને મોકલી આપો. અને પાંચ
શીરબંધી, એક બારોટ, તૈયાર કરી કનોજપતિ સમરસિંગને ખબર
આપો કે જેજેવંતી આભાપૂરી રાજની કુંવરી કાશી નગરમાં છે
માટે આ ચીટ્ટી વાંચી આપની સ્વારીનું આગમન અને થવા જણાસા

બતાવે છે. વળી પ્રાણનાથ કોનોજના રાજકુંવર અને આવશે. એ વિશે
 જરા પણ શંકા ભેદ રાખશો નહિ. પરંતુ એ રાજકુમાર શુદ્ધ રાજ-
 બીજ હશે તો મારે શરણે યાશે. તેમ કુકર્મનાં કરનાર આપણને
 આ દરજ્જે પહોંચાડનાર બારોટ વિષેની મારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી પાડવી
 છે. જેથી આપ કશી પણ બ્રાંતિ રાખશો નહિ. આની તરફ જેજે-
 વંતીને કુલસંજ વજર એકાંત ભૂવનમાં પોતાના ખાનગી મંડળને
 બોલાવી પહેલા પાંચ જણાને તેડાવ્યા, પાંચ જણા આવ્યા, કે
 જેજેવંતીને ઓળખી ગયા. અને એક બીજા સામે જોઈ કહેવા
 લાગ્યા કે અરેરે ! આતો આપણને બાવા બનાવી દીધા હતા તેજ
 રાજકન્યા ? ધુતારો થરથર ધ્રુજતો કહે, સાહેબ, આ છડી લાઇ દ્યો
 મારે મારા દેશમાં જવું છે. મેં તમને કહ્યું નહોતું પણ તમે આપે
 બોલાવી કહ્યું કે ચાલો તે વારે મેં સાંઠ ચલાવી દીધી એમાં
 મારી કસુર કાંઈ નથી. આપરો, કાડીયો, અને કાળીયો કહેવા લાગ્યા
 કે અમારો વાંક નથી. આ ધુતારો તમને લાઇ જતો હતો અમે
 તો જેમ જંગલમાં લૂંટફાટ કરતા હતા તેમજ ધુતારાને લૂંટી લેવા
 વિચાર કર્યો હતો. શેઠ કહે છે કે મને તમે પોટલો ઉપડાવ્યો હતો
 ને મને બેમારી કહેતા હતા. હવે મને તમે રજા આપો મારા વડાજી
 ગયા નથી. મારે જરૂરનું કામ છે એમ કહી કાલો થતો જેજેવંતીને
 પગે લાગવા માંડ્યો. ધુતારો કહે મારો દુપટો ગયો નથી. તેમ મારે
 પરણવું પણ નથી જેથી મને રજા આપો મારે ઘેર જવું છે. અહા
 પાંચે જણા કાંગારોળ કરવા માંડ્યા. રાજકન્યા કહે હિંમત રહો,
 અબરદાર, તમેને એકને રજા નથી પોતાના ખાનગી ખજાનચીને
 બોલાવી લુટનો માલ અને તેની કિંમતનું જે વ્યાજ આપ તે

ગણાવી હિસાબ પ્રમાણે નાણા આપી દીધા. કહ્યું કે એલા તમે છુટ કરો છો તે કાના માટે ? અનર્થનું પાપ ક્યારે છુટી જશે. બલા આદમી, પોતાની બાહુબળને પસીનાની કમાણી બલી થાય છે. પારકી ચાપણુ કે નાણાં વિગેરે પચાવી પાડનારને દસ વર્ષ બોકતાનું પદ મળે છે. બાર વર્ષે જીંદગી સમૂળું ધન ચાલ્યું જાય છે. માટે પરધન, પરસ્ત્રી, અને પરતીંદા એ મનુષ્યની જીંદગીને બરબાદ કરી રૈરવ નકંમાં લઇ જાય છે એવીજ રીતે દંતન શેઠના વહાણની કીંમત તેમાં બરેલા માલનાં નાણા ત્યા જેટલા વર્ષો થયાં તેનું બ્યાજ એ સર્વે હિસાબ કરાવી આપી દીધા. અને નગરશેઠને જેજેવંતી કહેવા લાગી કે શેઠજી, તમે તો વૃદ્ધ માણસ છો તો પણ મારે તમને કહેવું પડે છે કે છેલ્લી હિમરનાં પુરૂષને વિષયનો સ્વાદ તજી પરમાત્મામાં ચીત્ત જોડવું જોઇયે વિષય એ નકંતી ખાણુ છે. પરમેશ્વરે તમને પુત્ર પરીવાર, ધન, આખર, અને આરોગ્યતા વિગેરે પાંચ જાતના સુખો બક્ષીસ આપ્યાં છે તે છતાં તેનો ઉપયોગ ન કરતાં ગેરરસ્તે વતન કરવા લાગ્યા.

જેનું પરિણામ તમે નજરે જોયું છે અને બોગવ્યું છે. જેથી શિક્ષણ તમને આપું છું કે હવે પછી આવા દુષ્ટ આચરણોથી ન્યારા રહેવા મારી ખાસ બલામણુ છે તમારા પુત્રોને પણ ઉપરની વાતોનું દરરોજ શિક્ષણ આપતા રહેજો એમ કહી ચારે જણાને રાજકન્યાએ નમન કરી રસ્તાની ખર્ચી આપી પોષાક પહેરવા વિદાય કર્યાં. પુતારાને છડીદારનું પદ આપી દોઢીમાં રહેવાનું ફરમાન કરી ખાનગી કચેરી વસજન કરી.

હવે ફરલપુરથી અજીતસીંગ રાણીવાસ સાથે લઈ કાશી નગર આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં વાળતે ગાળતે માંગલીક ઉત્સવ કુલસંગ અને વિમળા બન્નેનાં લગ્ન કરી આપ્યા. અજીતસીંગ પોતાની સ્વારી સહીત ગંગા કાંઠે પડાવ કરી વિશ્વનાથનાં દર્શન કરવા રોકાઈ રહ્યા. કેમકે જેજેવંતીએ કનોજનાં રાજકુવરને તેડાવ્યા હતા. તેમાં કદી કનોજપતિ કોઈ પણ વાતે ન માને ને લગ્નની માગણી કરે તો અજીતસીંગ મદદમાં રહે. એટલા માટે રોકી રાખ્યા હતા. થોડા દીવસ પછી આભાપૂરીથી એલલસીંગ રાજા રાણીવાસ સાથે પૂત્રીના ખખર સાંભળી કાશી આવવા રસ્તે પડ્યા. રાજના અમલદારે કનોજનાં રાજકુમાર સમરસીંગને આભાપૂરી આવી ચીઠ્ઠી આપીને વંચાવી કે કાશીમાં જેજેવંતી રાજકન્યા આપને બોલાવે છે. એ ખખર સાંભળતાં સમરસીંગ પોતાના સૈનીકોને સાથે લઈ રાજના બારોટ બેળા કાશી નગર આવી પહોંચ્યા. ગંગાને તીર, તંબુ, ડેરા, વાવટા, મુકી રણુસંગ્રામનાં મોરચાની તૈયારી કરવા માંડી. એક તરફથી કાશી રાજની કચેરીમાં પત્ર લખી દૂતને મોકલ્યો અને કહાવ્યું કે રાજકન્યા તમારા રાજમાં હોય તો કનોજનાં ધણી સમરસીંગને સોંપી આપો એવા ખખર મોકલ્યા. કાશી રાજની કચેરીમાં દૂતે કાગળ આપી વંચાવ્યો. કુલસંગ કાગળ લઈ રાણી જેજેવંતીને પત્ર વંચાવી કહ્યું કે, તમને શરણે થવા માગણી કરે છે. રાજકન્યા કહે કાંઈ શિકર નદિ. ખુશીથી હું જવા તૈયાર છું. વજરને કહ્યું કે હું ચાર દારીંગો તથા સાત શીરખંધી લઈ બહાર છું. તમારે

સમરસીંગના તંબુની ચારે બાજુ સૈનીકા ગોઠવી રાખવા બ્યારે
 મળવાનો વખત નજરે જોવામાં આવે ત્યારે પૂછવા વાટ જોવી નહિ
 અને લડાઇ શરૂ કરી દેવી. બનતી મહેનતે તેમ થવા સંભવ નથી
 એમ વજરને સમજાવી. ચરણીયાનો કાછોટો વારી, સાડીને આડશે
 બીડી ખુલ્લી તલવાર લઇ ચારે દાસીઓને કહી રાખ્યું કે તમે ત્રણ
 જણી મારે સાથે આવજો અને એક દાસીને કહ્યું કે તારે કાશી
 રાજાની બે કન્યા જ્યા ને વિજયા બન્નેને શણુકાર પહેરાવી બન્નેના
 હાથમાં વરમાળ આપી કનોજપતિનાં તંબુ પાસે તૈયાર રાખજો. હું
 કહું તે વારે અંદર આવી એ બન્નેને સમરસીંગનાં મળામાં વરમાળા
 પહેરાવી દેવા સમસ્યાથી તું કહી આપજો તેમાં વિલંબ થવા
 દહશ નહિ, આટલું કહી રાજકન્યા કનોજપતિનાં તંબુમાં જવા પહે-
 રેગીરોને ખબર આપ્યા. પહેરગીરોએ રાજાની આજ્ઞા લઇ પધારવા
 કહ્યું. તંબુમાં રાજા સમરસીંગને ખારોટ તથા કાંચબારી એમ ત્રણ
 જણા હતા ત્યાં રાજકન્યા આવી ! ને દરબારશ્રીથી તે દશ કદમ
 દૂર ઉભી રહી દાસીઓએ શીર નમાવ્યા. રાજકન્યાએ નમન ક્યું
 નહિ. ખારોટે કહ્યું કે જીઓ, સાહેબ, કેવી અડગ થઇ ઉભી છે !
 કેટલો વીરબાળાનો ક્ષત્રિવટ છે ! એ સમયે રાજા ધણાં વખતનો
 હેરાન થયેલો જેથી કોષમાં હતો. પણ રાજકન્યાનાં ક્ષાત્રવટને જોઇ
 આ વખતે ખુશી થયો અને કહેવા લાગ્યો કે વાહ રાજબાળા આવી
 રાજબાળાઓનાં શરીરનું અડગપણું તો ક્ષત્રીઓમાંજ રહેલું છે.
 જાણે કેમ કોષમૂખી સીંહણ ધણા દીવસની ભૂખી હોય કે ચામુંડ
 દેવી મહીસાપુરનો હમણાજ વધ કરી આવી હોય એવો દેખાવ રાજ-
 બાળાનો નજરે જોવામાં આવ્યો જેથી જરાવાર રહી રાજકુમાર

બોલ્યો છે કે હે હંસવદની, હવે તમે તમારા કોષને સમાવી મારે
 સરણ થાઓ આટલા વર્ષના જીવનમાં રોષ હું હવે બૂલી જઈ
 છું. આવા બોલ હાસ્યવદનનાં મધુર સ્વરનાં સાંભળી રાજકન્યા કહે,
 હે રાઠોડ કુમાર ! હંસવદની તમે કોને કહો છો ? દરબાર શ્રી, હંસ-
 વદની તો પોતાની સ્ત્રી હોય છે. અગર પર સ્ત્રીને સંસ્કારમાં પ્યારથી
 ભેળવી હોય તોજ કહેવાય છે. પરંતુ આપ જેવા યુવા સરળ દાની,
 ને દયાળુ રાજકુમારનાં મોઢામાં પરસ્ત્રી ઉપર આવા બોલ ને સંબો-
 ધન હજી કદુ વચનથી ખોટા વિશેષણમાં બોલી લપટાવવી એ આપની
 લાયકાત નથી. તેમ હું આપના સંબંધમાં જોડાણી નથી. કેમકે
 આપના ખરોટને પૂછો કે મારા પીતાશ્રીના રાજમાં દરોહી મારા
 માગા મારે આવેલા હતા એ વખતે હું કુંવારી હતી કે નહિ ? અને
 જો કુંવારી નહોતી તો એક ગરીબ કુટુંબની સ્ત્રીતીએ પહોંચેલા
 ગડીયા ઠાકારથી મારું સગપણ જોડેલું હતું કે નહિ ? અને એ જોડેલા
 સંબંધને કનોજપતિની જબરાઈથી ખીક બતાવી અનીતિને અન્યાયનાં
 ધરાદાવડે મારા પીતાશ્રીને ક્ષાત્રવટથી ઉલટા વતન બતાવી ભમાવી
 મારું સંબંધ તોડી ગયા ને આપ સાથે સંબંધ જોડ્યાનું આપને
 કહી બતાવ્યું છે. મારે રાઠોડપતિ, એક નજીવાનાં ઘર તોડી, સજી-
 વાને સંબળ પુરૂષનું ઘર બાંધી આપનું એ ન્યાયથી ઉલટું છે.
 ક્ષત્રી કુળને કલંકપાત્ર બનવા જેવું છે તેમ વળી આપનું કુળ ક્ષત્રી
 કુળમાં મોટું ને શીરોમણી અડગ ગણાય છે તેમાં આજ દીવસ લગી
 જે જે રાજકુમારો થયા છે તેમનાથી આનું ખેદ ઉપજાવે લગ્ન પમાડે
 એવું કૃત્ય કોઈ દિવસ થયું નથી. તેમ ઇતિહાસોમાં પણ સાંભળ્યું
 કે વાંચ્યું નથી. જેથી દયાળુ રાજેન્દ્ર, મારું ખીરદ છે કે હું એકની

થઇ બીજની કદી પણ થનાર નથી, અને આપ જો કહો તો આ શરીર અત્યારે આપ સમક્ષ પાડી મરણ શરણે થઇ જવા બતાવી આપું. રાજા રાજકન્યાનાં વિવેક, વિનય ને નીતિનાં વચનો સાંભળી છકજ થઇ ગયો અને આરોટને પૂછવા લાગ્યો કે કેમ દરોહી આ રાજકન્યાનાં થયેલા સંબંધને તોડી તમે મારું સંબંધ જોડ્યું હતું કે ? આરોટ, નીચું જોઇ કહેવા લાગ્યો કે, હા સાહેબ. રાજકુમાર કહે, આરોટ, તેં મારા ક્ષત્રી કૂળને ખોટ લગાડી કલંકીત કર્યું ને આવી વચનપાલક નિર્દોષ બાળાને પણ પ્રભુ મિરકે, થયેલા સંબંધને બગાડી હું ક્રોધપતિ તેને નાચી પંકતીમાં ઉતારી દેવા કુકર્મ કરી બતાવ્યું. ગરીબનું ઘર માંડી દેવું એ મોટાનો ધર્મ છે, પણ તોડી પાડવું એ ધર્મથી વિરુદ્ધ છે. આવા ખોટા કૃત્યોને ગુપ્ત રાખી રાજવંશીઓને લડાવી મારવા એ તમારા આરોટનાં કામો છે. જેથી હું તમને માગણુ જાણી મારતો નથી પણ મારા રાજ્યમાંથી નીકળી જાઓ કેમકે તમારા જેવા માગણોથી રાજ્યવંશીઓ ભમી જઇ અનર્થમાં જોડાઇ પોતાના કુળ ધર્મથી છિન્ન બિન્ન થઇ જાય છે માટે જાઓ જાઓ, આજ પછી મને તમારું મુખ બતાવશો નહિ. પિંકાર છે પિંકાર છે.

આવી રીતે આરોટનો તિરસ્કાર કરી પોતાની સમશીર રાજબાળાના પગમાં મૂકી આપી. અને ધન્યવાદ દઇ કહ્યું કે, વીરબાળા, આજથી તું મહારી ધર્મની બહેન છો. મને તારા વિષેની ખરાબ માગણીઓ થઇ છે જે વિષે હું તારી માફી માગુ છું. આવા વચનો કહી સમરસિંગ જમીન તરફ જોઇ પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા. એ

વખતે જેજેવંતીએ દાસીને સમસ્યાથી ચેતવણી આપી એટલે બન્ને રાજકન્યા તરત તંબુમાં આવી કનોજનાં રાજકુમારનાં ગળામાં વર-
માળા આરોપી દીધી. એ વખતે જેજેવંતી સમરસીંગને કહેવા
લાગી કે આપે મારા પીતા પાસે બે કન્યાની માગણી કરેલી હતી
અને તેમ થવાની કબુલત ને મારા પીતાએ અનુમોદન આપ્યું હતું
માટે હે રાજેન્દ્ર

દોહા—“દીકરીઉં દેવાય વવારં વહોરાય નહિ,
એક સાટે બે એભલલલ છુટી વળે,
માગણી માનવંતાં તણી પૂરે એભલસંગ રાય,
અભુગમતા અન્યાય, કેદી મ કરશે કારમા.
રૂપ ગુણને સમૃદ્ધી પ્રેમ કદી નહિ જોય,
અંધ થયને આયડે, જાત જાત નહિ જોય.”

એ વખતે કનોજનાં રાજકુમાર જ્યા વિજ્યા બન્ને રાજકુંવરી-
ઓને જોઇ ધણીજ ખુશી થયા અને કાશીરાજને મણીકણીકાના
ઘાટ ઉપરથી બોલાવી, બન્ને કન્યાનાં લગ્ન વેદવિધીએ કરી દેવા
જ્ઞાનીય બોલાવ્યા. કાશીરાજએ વિધીયુક્ત લગ્ન કરી આપ્યા એટલે
કનોજપતિ પોતાની સ્વારી ઉપાડી કનોજ તરફ વિદાય થયા. ત્યાર
પછી આબાપૂરીનાં રાજા એભલસીંગ રાણીવાસ સહીત આવે છે
એવા ખબર સાંભળી રાજકન્યા સામા જવા આજ્ઞા કરી, અને એભ-
લસીંગને રાણીવાસ એ સાથ સર્વે કાશીરાજનાં રાણીવાસમાં આવ્યા.
ત્યાં જેજેવંતી પીતા એભલસીંગને ત્યાં માતા ઝાલોદ પદમણી
અને દાસીઓના જીથને પૂછવા લાગી. એ વખતે એભલસીંગ રાજ

મળમળા યદ્ય મયા અને પુલસંગ વજીર એલલસીંગ રાજના ચરણમાં નમી પડ્યો. એલલસીંગે રાજકન્યાને કુસલતામાં વજીરે મેળવી આપી જેથી તેને ધન્યવાદ આપ્યો કે ધન્ય છે પ્રતાપી પુરૂષ, તમે રાજ્યનું નીમક આપ જે રાજ્યનું હિત કરી બતાવ્યું છે જેને માટે અમે આપના રૂપી છીએ. પુત્રી કહે પીતાજી બારોડનાં કૃત્યનો બદલો અપાવી દીધો છે. કનોજનાં રાજકુમાર ને તમારા આપેલા વચનને પાળવા કાશી રાજની બે કુંવરીઓ પરણાવી આપી વિદાય કર્યા છે. હવે મારા લગ્ન આપ વેદવીધિએ કાશી જેવા પવિત્ર સ્થળમાં મંગાજી તથા વિશ્વનાથની સાક્ષીએ કરી આપો. મેં માફ શિયળ અને લીધેલું ખીરદ આજ દિવસ સુધી નીભાવી રાખ્યું છે એ પ્રતાપ આપ વડીલ માવિત્રોનો માનું છું એમ કહી મોટા મંડપ બંધાવી, શુસોભિત સાહીત્યોથી શોભાવી કાશીના પંડીતોને બોલાવી કાશી રાજ સમક્ષ રાજ એલલસીંગે રાજકન્યા જેજેવંતીનું કન્યાદાન પુલસંગ વજીરને આપ્યું અને પોતાનું રાજ્ય ચાર મંગલ વર્તાવી કન્યાદાનમાં વજીરને બક્ષીસમાં આપ્યું.

આવો માંગલીક ઉત્સવ સ્ત્રી પુરૂષનો આંતરીક પ્રેમ જેનો મહિમા એટલો તો વખણાઇ ગયો કે રાજ મહારાજાઓ રાજકન્યા જેજેવંતીને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. એ વખતે રાજકન્યા પોતાની અંગરક્ષક દાસીઓની ખબર અંતર પૂછવા લાગી કે કેમ બહેન, તમે ખુશીમાં છો કે. એટલામાં કંકુડી બાનડી રાજકન્યા સામે આવી કહેવા લાગી કે બહેન તમે તો પરણ્યા પણ તમારા પાપમાં મારો વર રીસાઇ ગયો. અને

આ મીઠાળને કંકણ મારા હાથમાં હજી લટકવા કરે છે. એમ કહી રાજકન્યાને હાથ દેખાડે છે. આવા થોરાના વચન સાંભળી રાજકન્યા ખડખડ હસવા માંડી ને આઠાણુને બોલાવી એજ વખતે, એજ મંડપમાં કંકુડીનાં ધુતારા સાથે ભગ્ન કરી આપ્યા ને કહ્યું કે “કેમ કંકુડી, હવે તું ખુશી થઈ કે” દાસી કહે, હા બહેન, આગળ પરણી હતી અને આ વિવાહ હવે તાજેતર થયા કહેવાય. ધુતારાને રાજકન્યાએ એનો એજ અઢી રૂપીયાનો દુપટો હતો તે આપી દીધો અને રાજ તરફથી સીરપાવ આપી દોઢીમાં છડીદાર નીમી બેસાડ્યો. અને કહ્યું કે જ્યાં હું ત્યાં કંકુડી અને કંકુડી ત્યાં તારે રહેવું પડશે. ધુતારો હસ્તાં હસ્તાં કહે ધણી ખન્નમા રાજ્યમાતા, તમારી વિશ્વનાથ સહાય ચડતી કળા રાખે. મારા જેવા અપરાધીને અપરાધીની ક્ષમા બક્ષી દુનીયાદારીમાં જોડી દીધો. એ એજાન ધુતારો શીરોદ્ધાર કરી નોકરી ઉપર દાખલ થયો. એભલસીંગ રાજા પૂત્રીને મલી તેના વિવાહ કરી આબાપૂરી નગરી આવ્યા. એમ કરતાં કાશીમાં કેટલાક દિવસો ફૂલસંગ વજીર રહ્યા અને પોતાનો રાણીવાસને સૈન્ય સાથે લઈ પોતાનું મૂળ શહેર જે ત્રાંબાવટી હતું ત્યાં પહોંચી આવ્યા. અને પાદરમાં તંબુ નાંખ્યા. ને લડાઈનાં મોરચા તૈયાર કર્યા અને નંદરાજનાં કારભારીને કહાવી મોકલ્યું કે લડાઈ કરવા તૈયાર થાઓ. આ શહેરને સોંપી શરણુ થાઓ. દુતે કારભારીને ખબર આપ્યા. કારભારી પોતાના હજીરના માણસોને લઈ શરણુ આવ્યો અને ત્રાંબાવટી સોંપી આપી ફૂલસંગે નંદરાજનો વાવટો ઉતારી ત્રાંબક-સેનના વાવટો ચડાવી દીધો. રાજા ફૂલસંગ ત્રાંબકસેનની રાણીવાસની

દોઢી પાસે પોતાના સાત સ્વારો અને એક સચીવ તથા બારોઢ સાથે આવી પહોંચ્યા. દોઢીમાં ત્રંબકસેન પોતાના કારભારી સાથે નિર્માત્મ અને નિહંવ રૂપે બેઠા. હતા ત્યાં વજીરના બારોઢે ખબર આપ્યા કે કારભારી ત્રંબકસેન રાજાને કહ્યો કે તમારા નાના ભાઈ પુલસંગજી પધાર્યા છે ને આપને મળવા ઇચ્છે છે. કારભારીએ એ એ વાત ત્રંબકસેનને કરી પરંતુ ત્રંબકસેનના ભાષના વિચોગથી ત્યાં રાજાના ગયાથી નાડીયો શીથીલ થઈ ગઈ હતી ઇંદ્રીયો બહાર મારી ગઈ હતી જેથી સાંભળવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું, કારભારીએ પાસે આવી મોટે સાદે કહી સંભળાવ્યું કે તરતજ ઉભો થઈ ગયો. ને કહેવા લાગ્યો કે “ક્યાં છે મારો લઘુબંધુ પુલસંગ” ત્યાં ઘોડા ઉપરથી ઉતરી મોટાભાઈને બાથમાં બીડી મસ્તક નમાવ્યું અને કહેવા લાગ્યો કે હું પુલસંગ આપના શહેરને આહુબળથી હાથ કરી તમારા નામનો વિજય વાવટો ચડાવી દીધો છે એ સાંભળી ત્રંબકસેન નાનાભાઈને હૃદયમાં બીડી નેત્રમાં અશ્રુઓની ધારા પડતાં કહેવા લાગ્યા કે ભાઈ, મેં તારા ઉપર જે જુદો ગુજારી દેશનીકાલ કર્યો હતો તે અવગુણ મનમાં નહિ લેતાં તેં આખરે મારી ગઈ રીયાસતને પાછી મેળવી આપી મારે બાપ, મને ધિક્કાર છે અને તેને ધન્યવાદ છે મહાન પુરુષો કહી ગયા છે કે—

દોહરા:—કડવી હોયે લીંબડી, શીતળ જેની છાંય,
બંધવ હોય અબોલણા, તોએ પોતાની બાંય;
કુલ ઉગ્મયોં બાપરો, દીન ઉજવળ દેખાય,
શુભ કાઠયો જ્યાં સુંદરી, કરી બેલપ જમણી બાંય;

તરણીવશ હું થૈ રહ્યો, ક્યો તુજ તિરસ્કાર,
રાજ લાજ ગુમાવીને, કળ્પ વેડ્યું અપાર.

આ પ્રમાણે હૃદયબેદીક પ્રેમનાં વચનોથી બંને બંધવો અરસપરસ ભેટયા. અને રાજમાતાને મલવા પુલસંગજીએ દાસીને કહ્યું એટલે ત્રંબકસેનની સ્ત્રી જે પોતાની બાબી થાય તે મળવાને આવી. તેને પુલસંગે દંડવત કરી નમન કયું ને રાણી જેજેવંતીને વિમળા બંને રાણીઓ જેઠાણીને પગે લાગી. તે વારે પુલસંગે બાબીને કહ્યું કે “રાજમાતા, જરાયે શોચ કે અણુગમો બતાવશો નહિ જે કાંઈ થઈ ગયું છે તે બાવીની પ્રબળતા છે તમે વડીલ રાજમાતાનાં પ્રતાપે મને કાશીનું રાજ્ય મળ્યું છે. એ સ્ત્રી પરણ્યો છું અને જે કાંઈ વનવાસમાં દુઃખ સહન કર્યા છે તે મારા કર્મનાં દોષથી મેં ભોગવ્યાં છે. હું દેશવટે ગયો તે વખતે તમને કહેતો ગયો હતો કે

દોહરા-બાબી, ખાજ મેલી અખાજ ખાઇએ નહિ,

ન જાઇયે અવળી વાટ

તમથી બહેરી ગોરીયા લાવું અમારા ધર માટ.

એમ કહી બંને સ્ત્રીઓને બાબી સાથે મેળવી આપી. એ વખતે પુલસંગ કહે છે કે બાબી, નેવાના પાણી મોભે કદી પશુ જાય નહિ. તેમ તમે મને જે આજ ચઢાવી કલંકીત કર્યો છે એ કલંક તો મારી જીંદગીબર એમને એમ રહેવાનું છે જેનો પરતાવો કદી પશુ મટ-

નાર નથી. કદી મારો વાંક હતો યા ન હતો એ પરમાત્મા જાણતા હશે. પણ તમને મહારાણીનું પદ ધરે આપ્યું હતું તે પદનું મહત્વતા-પણું તમારાથી નીલાવી શકાયું નહિ. જેમકે મહત્વતાનાં પદને મહાન પુરષો કહી ગયા છે કે

દોહરા-જલ મધરને જળવે, અવગુણ કરે અપાર,
વડાને ન હોય વિકાર, સાહેર પેટા ચુરના,
ભીંત ભાર જીલી શકે, ત્રાંટા સહે ન ભાર,
એ સુત્રને અનુસરી, કુલટા નીવડી નાર.

આર્વા વચનો સાંભળી ભોજન નીચું જોઈ શરમને આધીન થઈ મન અને દેવરને કહેવા લાગી કે હે પ્રતાપી રાજકુંવર ! તમારા નીખાલસ અને પવિત્ર દિલને મેં કલંકીત કરી જગજાહેરમાં મૂકી આપ્યું છે. પરંતુ હે બાપ, કંચન તે અંતે કંચનજ રહેશે તે કોઈ દિવસ પીતળ થતું નથી વળી મારા જેવી કુલટા અને છર્ણાણુ રાજમાતાના અવગુણોની મને ક્ષમા બક્ષી આપશો એ મારી વિગ્રહી છે. એવા વચનો સાંભળી કુલસંગે રાજમાતાને શાન્તી આપી. પૂત્રભાવના બતાવી અને ત્રંઆર્વટીનું રાજ પોતાના ભાઈના સ્વાગતમાં રાખી કાશીના રાજ તરફ ચાલી નીકળ્યા. કાશીએ આવી કુલસંગજીએ પોતાનું રાજ સંભાળી લીધું. ત્યાં ન્યાયનીતીએ કાશી રાજ્યનો વિજય વાવટો આબાદીમાં મૂક્યો અને બન્ને રાણી સહીત ધર્મ, અર્થ, મોક્ષનાં પદ પામવા પવિત્ર ક્ષેત્રમાં સત્કર્મો કરવા લાગ્યા.

આકાશોને દાનદક્ષણ આપી ભાટ ચારણોને ખુશી કર્યા આવા
 સત્યવાદી નેકીટોકી રાજવીરો તથા શીમળવંતી ક્ષમાશીલ
 સુંદરીઓને શ્રી પરમાત્મા સદાએ વિજય આપે છે, અને તેમની
 'સુકીર્તિ' આ દુનીઆમાં ચિરસ્થાપ્ત ગવાય છે.

અરતુ, અરતુ, અરતુ.

ના જ્ઞાના હેઠળ વ્યભિચારો ખેલતા—જમાવતા
દેવમંદિરના મહારાજોનાં ભોપાળાં

રજુ કરતી સામાજિક નોવેલ જેમાં

મંદિરના મહારાજો પોતાના ભોળા ભકતો તેમજ ભકતાણીઓને સોનેરી
જળમાં કેવી રીતે ફસાવે છે, સ્વાથંત્ર્ય ખાતર યુદ્ધી ડોકરીઓ મંદિરના
મહારાજ પાસે કુમળી વયની બાળાઓને કેવી રીતે ફસાવી લાવે છે,
ભોળા ભકતોની અંધશ્રદ્ધાથી લાખો રૂપિયા દેવદ્રવ્યમાં જાય છે, તેનો
મહારાજો કેવા કેવા દુરુપયોગ કરે છે, કુંવારી બાળાઓને ફસાવતાં પોતેજ
પાયરેલી સોનેરી જળમાં ફસાતાં મહારાજોનાં કારસ્થાનો રજુ કરતું

સચિત્ર

સમાજનો સડો

ભાગ ૧-૨.

જાતિ પટેલોની જોહાડી, નિર્વાણનો ભેદ અને અગમનિગમની વાતો,
હરિચંદ રાજનો ધર્મ, નર્વાણ ચઢાવવાના જ્ઞાને વ્યભિચારના અડુ
ચલાવતા મહારાજો, વિધવાનું શીયળબ્રષ્ટ કરી, ગર્ભપાતનાં કાળાં કામોં
અને ખૂનનાં કાવત્રાં, તેમજ વેશ્યાની દલાલી, તેમજ અનેક જાતનાં ભયંકર
કાળાં કામોં અને છેવટ કોટ દરબારમાં મહારાજનાં પોગળ ખુલ્લાં ચતાં
તેનો કવો ખુરો અંજનમ મળે છે, તેનો પુરેપુરો ચિતાર રજુ કરતું
અમોલ્ય પુસ્તક—જરૂર વાંચો, પાકું બાઇ-ડીંગ, હિંચા આટ' પેપર, ૨૨૫ પાનાં.
પ્રે ભાગના ૩. ૩) વી. પી. પોસ્ટેજ ૮ આના વધુ.

વિલાસ ઓફીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

(ખીજાં પુસ્તકો માટેનું સુચીપત્ર મંગાવો.)

વાંચો ! સ્વતંત્ર વિચારો દર્શાવતું અણ્નમો સાહિત્ય વાંચે
આઝાદી માટે તલસતા ભારતના યુવકો અને યુવતીઓ
દેશના મહાન પુરૂષો અને સ્વદેશને સર્વસ્વ અર્પનાર વિભૂતિઓના
વિચારોને આચારમાં મુકવાની તમારામાં પુરેપુરી હીંમત છે ?

પ્રાચીન પ્રજ્ઞાલિકાવાદના કુરચેકુરચા ઉડાડતી,
અસ્પૃશ્યતાનાં કાળાં કલંકોને સાફ કરતી,
તદન નવીજ અને સંસ્કારી ભાવનાઓ રજુ કરતી,
સ્વતંત્રતાવાદના સંપૂર્ણ વિચારો પ્રકટાવતી,
સ્વતંત્ર દિશા દર્શાવતી નવીન નવલકથા

ધુંધવાતો અગ્નિ

જેને પાને પાને સ્વતંત્રતાનું અણ્નતર અણ્નાયેલ છે.
જાગીરદારોની જોહાડીને ઉરાડતી, વડીલોની ઝારશાહી સામે સ્વતંત્રતાવાદનો
સામનો કરાવતી, આઝાદી માટે સર્વસ્વ હોમનારા તથા સમાજના સહાને
ઠોકરે ભારતા નવયુવકો અને યુવતીઓ વિગેરે અનેક બાળમોનો સંપૂર્ણ
ચિતાર રજુ કરતી આ નવલકથા દરેક ભારતવાસીઓને ઉપયોગી થઈ પડે
તેવા અનેરા સાહિત્યથી ભરપૂર છે.

કિંમત રૂ. ૧૫૫ બી. પી. પોસ્ટેજ છ આના વધુ.
૨૫૦ પાનાં, ઉત્તમ કાગળ, પાકા બાઈન્ડીંગનું દળદાર પુસ્તક
તુરત લખો:—

વિલાસ એગ્રીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મું

બીજા પુસ્તકો માટે પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવો.

કવિત.

ગંગ ધરં લટસંગ, અંગ આસન વાધમ્બર,
અતિ ઉમંગ ઉછરંગ ધન અર્ધાંગ ઉભાવર.
ભરમી અંગ પીએ ભંગ ચંગ દંભર ત્રીસુલકર,
રંદ માલ ગલે સંગ બ્યાલ બોયંગ ગલધર.
ત્રેલોચન રતિપતિ દહન નંદી પતિ તારંગતરન,
કનૈયા કેશવ કર જોર કહે, જય શંકર અશરન શરન.

